EUGENIU COŞERIU
Lecţii de lingvistică generală
Traducere din spaniolă de *Eugenia Bojoga*
Cuvânt înainte de *Mircea Borcilă*
Editura ARC 2000
tel
Coperta: *Mihai Bacinschi*
Lector: *Gheorghe Chiriţă*
Tehnoredactare computerizată: *Marian Motrescu*
Fotografie: *Nicolae Răileanu*
Cartea a apărut cu sprijinul Ministerului Culturii din România
ISBN 9975 – 61 – 146-X M-157 – 126
© Text: *E. Coşeriu* e Traducere: *E. Bojoga* e Prefaţă: *M. Borcilă* e ARC, pentru prezenta versiune *în memoria lui*
Antonio Banfi
Giovanni Maver
Antonino Pagliaro

PRELIMINARIILE EDITORULUI ITALIAN

Oferim profesorilor şi publicului studios italian posibilitatea de a citi, reunite într-un volum, aceste exemplare lecţii ale lui Eugeniu Coşeriu, reelaborate [sub redacţia şi] cu consimţământul autorului.

Este vorba de lecţii ţinute la cursurile de perfecţionare pe care Direcţia generală a învăţământului secundar de prim nivel a Ministerului învăţământului Public din Italia le-a organizat între 1968 şi 1971 la Grottaferrata, Chieti şi Viareggio, pentru profesorii de limbi şi literaturi străine din învăţământul mediu.

Ediţia originală a acestei cărţi, publicată în 1973, a apărut sub forma a trei serii de prelegeri ţinute în cadrul cursurilor italiene de perfecţionare destinate profesorilor de literatură şi limbă din învăţământul mediu, adică persoanelor interesate de problemele limbajului, dar care

nu sunt specializate în lingvistică şi în metodologia sa proprie. Aceasta explică numeroasele exemple referitoare la italiană şi frecventele referiri la aspecte şi probleme ale situaţiei lingvistice din Italia. Tot astfel se explică şi trăsăturile esenţiale ale cărţii: tonul adesea „popular” şi de vulgarizare, efortul constant de a prezenta într-o formă simplă şi limpede, deşi fără a simplifica prea mult, probleme adesea foarte complexe – precum şi o panoramă critică a lingvisticii actuale şi, în acelaşi timp, o concepţie personală asupra limbajului şi asupra lingvisticii – insistenţa asupra anumitor exemple, asupra problemelor de metodă şi a celor didactice, reducerea informaţiei bibliografice ş.a. la strictul necesar scopului pe care l-am urmărit. Doar în capitolul al VI-lea, care are un caracter mai curând informativ şi, în acelaşi timp, mai „tehnic”, mi s-a părut indispensabil să sporesc referinţele la autori şi lucrări, precum şi notele explicative sau de discuţie (unele din ele, incluse în text); dar cititorul ne-specialist va putea, dacă va socoti necesar, să le ignore sau să le lase deoparte într-un prim moment şi să revină la ele când va considera oportun.

Vili

Lecţii de lingvistică generală

Această versiune spaniolă nu urmează originalul italian, ci s-a făcut pe baza manuscrisului revizuit al unei a doua ediţii care în italiană încă nu s-a publicat. Pe de altă parte, versiunea de faţă nu corespunde nici acestui manuscris, deoarece a fost supusă unei revizuiri radicale. Aceasta, nu pentru a îmbunătăţi traducerea lui D. José Maria Azâceta, în general foarte fidelă şi corectă, ci pentru a elimina incoerenţele şi alte imperfecţiuni nu doar de stil, care, în ciuda revizuirii, rămăseseră în textul italian, redactat la origine de mâini străine. De asemenea a fost necesar să suprim ceea ce copistul adăugase pe cont propriu şi nu corespundea nici cu concepţia mea, nici cu

ceea ce s-a afirmat în cadrul lecţiilor ţinute între 1968 – 1971. Astfel încât, practic, nicio frază din originalul italian nu a rămas nemodificată. Mai mult, în unele cazuri, mai ales în prima parte, revizuirea s-a transformat în amplificare şi reela-borare, iar unele capitole (III-VIII) a trebuit să fie refăcute în întregime. În acest sens, este vorba, prin urmare, de un nou original. Aceasta se justifică şi printr-o altă împrejurare: prin faptul că această versiune spaniolă reprezintă, ca să spunem aşa, o „reîntoarcere la origini", deoarece prelegerile italiene elaborate în prima ediţie a cărţii se bazează la rândul lor, în mare parte, pe cursurile prezentate, începând cu 1968, la Madrid, la Şcoala de Cercetare Lingvistică a OFINES (Institutul de Cultură Hispanică).

Oricum, numai în această formă este vorba de o carte a mea, astfel încât îmi pot asuma răspunderea pentru cele scrise. De aceea, îmi permit să o dedic memoriei a trei mari maeştri, de la care am învăţat nu, cum se spune de obicei, „puţinul pe care-l ştiu" – lucru care aici nu contează şi care, în plus, nu ar corespunde cu centrele lor de interes –, ci ceva despre care se spune că nu se învaţă: atitudinea antidogmatică şi în acelaşi timp critică în faţa faptelor, ideilor şi concepţiilor, cu tot ceea ce implică aceasta (respectul pentru orice cercetare serioasă.

Notă preliminară

IX

Independent de acordul sau dezacordul cu principiile teoretice, exigenţa de a adopta puncte de vedere diferite pentru a încerca să înţelegi teoriile şi concepţiile „din interior" şi aceea de a considera diferitele forme ale culturii în contextele lor ideologice proprii şi în conexiunile lor istorice). Primilor doi care au condus tezele mele de doctorat la Universitatea din Milano şi cea din Roma, le-am fost elev direct; celui de al treilea – numai indirect, prin studiile sale.

Revizuind şi reelaborând această ediţie, am adăugat şi/sau modificat multe exemple. Totuşi nu am schimbat în toate cazurile exemplele italiene prin exemple spaniole. Am făcut-o în cazurile când italiana din exemple avea numai motivare contingenţă, adică, acolo unde italiana figura ca reprezentantă a genului „limbă”; nu am făcut-o în alte cazuri sau fiindcă este vorba de fapte specifice limbii italiene – pentru argumentarea ştiinţifică contând tocmai specificitatea italiană – sau pentru că echivalentele spaniole sunt uşor de dedus prin asemănarea între cele două limbi. În schimb, am revizuit în întregime, am modificat şi amplificat indicaţiile bibliografice pentru a le adapta necesităţilor şi posibilităţilor cititorului mediu din spaţiul hispanic. De aceea, în bibliografia finală am indicat chiar pentru studii publicate în engleză şi franceză, traducerile în spaniolă dacă există şi le consider recomandabile.

Din această carte s-au publicat până în prezent două traduceri: una în japoneză (Tokio, 1979) şi alta în portugheză (Rio de Janeiro, 1980). Ambele s-au făcut pe baza manuscrisului ediţiei a doua italiene. O a treia traducere, în germană, actualmente în pregătire, va urma în schimb această versiune spaniolă.

Şi o precizare finală: la rigoare, în acord cu convingerile mele epistemologice, ar fi trebuit să intitulez această carte *Lecţii de teorie a limbajului şi de lingvistică generală*. Cu toate acestea, din raţiuni practice şi făcând concesie tradiţiei, pre *Lecţii de lingvistică generală* cum şi pentru că această lucrare se referă şi la alte probleme (în special la teoria şi interpretarea istorică a lingvisticii înseşi) şi nu avem un termen care să cuprindă toate acestea (*Introducere în lingvistică* se referă la altceva), am preferat să menţin titlul ales iniţial de editorul italian.

Tübingen, octombrie 1981. E.C.

În această a doua ediţie s-au făcut multe corecturi de

detaliu, s-au rectificat unele neglijenţe şi s-au adăugat şi/sau precizat o serie de indicaţii bibliografice. În schimb, nu am modificat nimic în conţinut şi, în special, m-am abţinut să mă refer critic la cele întâmplate în lingvistică în ultimele decenii. Aceasta şi pentru a evita ca această carte – care urmăreşte scopuri, în primul rând, epistemologice (de teorie a ştiinţei) şi pretinde, la rigoare, să prezinte în liniile sale esenţiale o doctrină lingvistică personală (deşi situând-o în contextul ei istoric) – să fie înţeleasă ca o panoramă simplă a dezvoltărilor mai recente în teoria şi metodologia lingvistică (sau gramaticală).

Traducerea germană care se afla în pregătire în 1981 s-a publicat la Tübingen în 1988 cu titlul *Einführung in die all-gemeine Sprachwissenschaft*, fără nota preliminară şi cu bibliografia amplificată şi, în parte, adaptată (ed. a II-a, 1992). O traducere în bulgară (*Lekcii po obsto ezikoznanie*) care urmează, în schimb, prezenta versiune spaniolă s-a publicat la Sofia în 1990, cu o amplă introducere a prof. I. Kăncev.

Tübingen, februarie 1999. E.C.

CUVÂNT ÎNAINTE

Apariţia în limba română a *Lecţiilor de lingvistică generală* ale lui Eugeniu Coşeriu marchează un moment important în procesul istoric de recuperare a gândirii ştiinţifice a marelui savant şi de emancipare a teoriei lingvistice româneşti. După ediţia în limba spaniolă din 1981 – bazată, ea însăşi, pe o versiune iniţială în limba italiană, publicată în 1973 –, cartea s-a bucurat de un bine meritat ecou internaţional, ce s-a reflectat atât în exegeza operei coseriene, cât şi prin reeditarea şi traducerea ei în alte limbi (o nouă ediţie spaniolă apare în 1999; traduceri: în japoneză, 1979; în portugheză, 1980; în germană, 1988; în bulgară, 1990). Deşi a fost concepută, iniţial, cu obiective preponderent introductive şi didactice (vezi *Prefaţa autorului* la ediţia din 1981, *infra*), lucrarea

reprezintă, fără îndoială, o operă de referinţă în dezvoltarea ştiinţei lingvistice din această perioadă. În contextul numeroaselor cărţi de acelaşi gen apărute, în diverse limbi, în ultima jumătate de secol, aceste *Lecţii de lingvistică generală* se disting, într-un mod deosebit de pregnant, prin altitudinea epistemologică şi vastitatea orizontului investigaţional, prin temeinicia inegalabilă cu care sunt evaluate marile doctrine ale lingvisticii contemporane şi, nu în ultimul rând, prin limpezimea şi claritatea cu care sunt înfăţişate contururile abordării proprii asupra fenomenului lingvistic.

Realizarea ediţiei româneşti a fost gândită, cu mai mulţi ani în urmă, ca venind, în primul rând, în întâmpinarea unor exigenţe ale studierii lingvisticii generale în contextul nostru universitar, dar şi ale propagării acesteia într-un spaţiu mai larg al cercetării şi cunoaşterii ştiinţifice. Ea a fost menită să asigure, în acest câmp.

XII

Lecţii de lingvistică generală în corelare cu *Introducerea în lingvistică* din 1951, „atât accesul spre fundamentele teoriei lingvistice în general, cât şi o aproximare a adevăratei mutaţii a orizonturilor ştiinţifice pe care o propune «gigantul» de la Tübingen” (vezi *Cuvânt înainte* la E. Co-şeriu, *Introducere în lingvistică*, Cluj, Echinox, 1995, p. 7). Pentru ca versiunea de faţă să poată servi cât mai bine acestor finalităţi, câteva observaţii de natură mai generală asupra textului s-ar putea dovedi, cred, folositoare.

În pofida caracterului lor aparent „compozit”, *Lecţiile* sunt structurate în mod proporţional şi riguros, constituind, în ansamblul lor, o construcţie perfect coerentă şi unitară. Cele 12 capitole ale cărţii ar putea fi grupate, astfel, în trei secţiuni mari, cu profiluri distincte şi cu finalităţi specifice în „economia” globală a lucrării. O

primă secţiune, cuprinzând capitolele I-V (circa 100 de pagini), este menită să asigure fundalul istoric şi epistemologic necesar pentru înţelegerea adecvată a fundamentelor ştiinţei lingvistice. Secţiunea a II-a – care este cea mai extinsă (cca. 139 de pagini) şi ocupă poziţia centrală în lucrare – este destinată explorării în profunzime a principalelor doctrine ale lingvisticii secolului al XX-lea: capitolele VI-VIII sunt dedicate, astfel, structuralismului, iar capitolul IX – gramaticii generativ-trans-formaţionale. În sfârşit, secţiunea finală a lucrării, constând din capitolele X-XII (cca. 50 de pagini), este consacrată prezentării liniilor esenţiale ale concepţiei alternative pe care E. Coşeriu o propune pentru fundamentarea unei lingvistici „integrale" (termen ce nu apare folosit, încă, în această carte).

Dincolo de profilul distinct al celor trei părţi mari în structurarea de ansamblu a lucrării, cititorul atent poate surprinde, în acelaşi timp, nivelul mai profund la care se constituie coerenţa conceptuală globală a acestor *Lecţii*. Acesta este nivelul la care se articulează, de fapt, sensul ultim al lucrării de faţă şi se poate contura, mai precis, *aportul propriu*, *constructiv*, al autorului, ce reprezintă, fără îndoială, *câştigul fundamental* al cărţii lui E. Coşeriu. Conturarea acestui sens şi aport poate fi urmărită, desigur, pe traseul unei creşteri *progresive*, în succesiunea celor trei secţiuni ale *Lecţiilor*, dar câteva precizări prealabile ar putea ajuta, sper, la orientarea şi nuanţarea lecturii.

Circumscrierea fundalului istoric şi epistemologic din prima secţiune prezintă, la o primă aproximare, un grad relativ redus al contribuţiei constructive, aportul autorului părând să se „restrângă", aici, la o sistematizare a procesului dezvoltării istorice şi o schematizare a principiilor generale care disting lingvistica secolului al

XX-lea de lingvistica „pozitivistă” a secolului anterior. Această interpretare poate fi, parţial, motivată prin obiectivele specifice ale „manualului” didactic, dar ea trebuie corectată în cel puţin două privinţe esenţiale. Prezentarea panoramică a „premiselor istorice ale lingvisticii moderne”, din capitolul I, şi a „unităţii şi diversităţii lingvisticii actuale”, din capitolul V, se întemeiază, de fapt, pe imensul aport hermeneutic pe care profesorul E. Coşeriu îl realizase, deja, în momentul elaborării *Lecţiilor*, prin cursurile şi volumele sale de istorie a gândirii lingvistice (vezi: *Die Geschichte der Sprachphilosophie von Antike bis zur Gegenwart*, I – 1969; ÎI – 1972; *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje*, 1977 ş.a.). În evaluarea secţiunii vizate a cărţii de faţă nu se va putea face abstracţie, aşadar, de acest temei interpretativ, ce va trebui urmărit, de altfel, şi în bogatele lui dezvoltări ulterioare (vezi: *Die deutsche Sprachphilosophie von Herder bis Humboldt*, I – 1993, îl – 1993; III – 1994 şi *Die Sprachwissenschaft im 20. Jahrhundert. Theorien und Methoden*, 1995). Pe de altă parte, capitolele II-IV, care constituie nucleul primei secţiuni a *Lecţiilor de lingvistică generală*, se cuvine să fie citite mai mult decât o simplă „abstragere” a unor principii generale (prin exegeza operelor lingvistice); ele reprezintă, de fapt, *elaborarea unui „model ştiinţifico-epistemologic”* şi propun, în ultimă instanţă, *„construcţia”* unei *„paradigme epistemologice antipozitiviste în lingvistică”* (vezi argumentaţia adusă, în acest sens, de J.M. Bernardo, *La construc-cion de la lingvistica. Un debate epistemologico*, Valencia, 1995, p.143 şi urm.).

Aportul propriu al autorului se conturează mai pregnant şi poate fi receptat mai uşor în secţiunea a II-a, cea mai dezvoltată, a lucrării. Trebuie observat însă, şi de data aceasta, că interpretarea doctrinelor structuraliste şi generativ-transformaţionale se bazează, şi ea, pe

explorările critice aprofundate, realizate de E. Coşeriu în cărţile sale anterioare şi dezvoltate în unele lucrări

Lecţii de lingvistică generală ulterioare (toate acestea apar menţionate în aparatul critic al lucrării). Nu este dificil de sesizat că, în raport cu aceste lucrări, *Lecţiile* nu preiau, în general, dimensiunea *negativă* a dezbaterilor, ci reţin doar aspectele considerate drept contribuţii substanţiale. Mai mult, E. Coşeriu nu se restrânge, de fapt, la simpla prezentare a acestor aspecte cardinale, ci propune o *dezvoltare* şi o *valorizare a lor într-un sens constructiv*. Dintr-un asemenea unghi este realizată elaborarea „principiilor fundamentale ale structuralismului analitic", pe care autorul mărturiseşte că le-a „dedus din tezele susţinute de către teoreticienii acestui curent şi din experienţa cercetării structurale" (*infra*, 165); şi în acelaşi mod se propune, de fapt, o reabilitare a conceptului de „transformare", considerat ca definitoriu pentru gramatica „sintetică" sau generativ-trans-formaţională (cap. IX).

Demersul adoptat în această secţiune a *Lecţiilor* (asociat, poate, cu extensiunea acordată abordării structuraliste) i-a făcut pe unii comentatori să îl considere pe E. Coşeriu însuşi ca pe un adept sau un promotor al acestei orientări, cu menţiunea că opţiunea sa ar fi pentru un „structuralism dinamic" sau, alteori, „funcţional" (vezi, în primul sens, şi prefaţa lui I. Kancev, la ediţia în limba bulgară, *Lekcii po obsto ezikoznanie*, 1990, p. 18 – 19).

Opinia mea este că această evaluare face abstracţie nu numai de critica radicală a fundamentelor structuralismului din operele anterioare invocate de autor, ci şi de adevărul esenţial că asumarea problematicii structurale a limbii are loc, la Eugeniu Coşeriu, inclusiv în secţiunea centrală a *Lecţiilor*, în/ din perspectiva (exterioară structuralismului!) a realizării unei abordări

lingvistice „*integrale*”. Această perspectivă, prezentă implicit în întreaga lucrare, este înfăţişată direct, deşi în mod schematic, în capitolul X, din secţiunea finală a lucrării (*Creativitate şi tehnică lingvistică*. *Cele trei niveluri ale limbajului*). Definirea, propusă aici, a naturii *creative* a obiectului sau a „competenţei lingvistice”, în sens co-şerian, trebuie să ţină seamă, desigur, de elaborarea sistematică şi extensivă *din Sprachkompetenz*. *Grundzuge der Theorie des Spre chens* (1985; v. şi *Competencia lingvistica*. *Elementos de la teoria del hablar*, 1992) şi din alte lucrări (la care nu se face trimitere în *Lecţii*). Cu toate acestea, mi se pare evident, şi în textul de faţă.

Cuvânt înainte xv că noua definire a „competenţei” şi a planurilor acesteia face imposibilă înscrierea concepţiei lui E. Coşeriu, *în ansamblul ei*, în vreuna din doctrinele „structuraliste” (sau „generative”).

S-ar putea reproşa, eventual, *Lecţiilor de lingvistică generală* că nu au acordat un spaţiu mai larg lingvisticii integrale şi nu au abordat mai extensiv problematica teoretică şi descriptivă a acestei doctrine. Se pot înţelege însă, fără nicio dificultate, raţiunile pentru care autorul se dovedeşte mai reticent în a-şi prezenta propria concepţie, într-un text a cărui destinaţie principală e cea didactică. Să nu uităm, apoi, că „lingvistica integrală” este o doctrină a cărei elaborare era în plină desfăşurare în momentul redactării *Lecţiilor* şi, în parte, mai este încă şi astăzi. Cartea de faţă se va restrânge, astfel, în mod firesc, la schiţa sintetică din capitolul X şi va prezenta, doar, în capitolele finale, modul cum trebuie reinterpretate contribuţiile structuraliste (ca şi cele generativ-transformaţionale, de altfel) în lumina abordării integratoare preconizate. Aceste contribuţii vor fi „preluate”, astfel, într-o formă reelaborată, în noua abordare (vezi, de ex., conceptul de „*limbă funcţională*”

sau de *„sistem”*), dar, în acest cadru, ele vor avea o validitate teoretică şi operaţională diferită, ilustrând o concepţie mai cuprinzătoare şi, incomparabil, mai profundă.

Pentru a încheia aceste observaţii preliminare, trebuie menţionat că traducerea Eugeniei Bojoga a fost gândită, şi ea, în sensul obiectivelor, consemnate iniţial, ale acestei versiuni. Traducătoarea a evitat, pe cât a fost posibil, operaţia de substituire şi de adaptare a exemplelor, pentru a se menţine cât mai aproape de versiunea spaniolă din 1999. Mai mult, atunci când exemplele din original nu vizau latura de conţinut sau când aceasta era coincidentă şi/sau uşor reperabilă în raport cu limba română, pe baza comentariului din text, aceste exemple au fost menţinute ca în original. La trimiterile bibliografice s-au adăugat, de câte ori a fost cazul, versiunile existente în limba română ale titlurilor citate. La *Bibliografie* s-au indicat, în primul rând, titlurile în original. În sfârşit, *Indicele* final este prezentat într-o formă simplificată, mai uşor de manevrat.

Mircea Borcilă

ABREVIERI

ASNS

BSLP

FM NTS RJB SDH

TCLC

TCLP TLL

TLLG ÎNCL ZFSL

Archiv fur das Studium der neueren Sprachen und Literaturen, Braunschweig.

Bulletin de la Société de Lingvistique de Paris.

Le Français Moderne, Paris.

Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab, Oslo.

Romanstiches Jahrbuch, Hamburg.

E. Coseriu, *Sincronia, diacroniia e historia*.

Madrid, 1978.

Travaux du Cercle Lingvistique de Copenhague.
Travaux du Cercle Lingvistique de Praque.
Travaux de Lingvistique et de Littérature.
Strasbourg.
E. Coseriu, *Teoria del lenguaje y lingiistica general*, Madrid, 1973.
E. Coseriu, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje*, Madrid, 1977.
Zeitschrift für französishe Sprache und Literatur, Wiesbaden.

Capitolul I

PREMISE ISTORICE ALE LINGVISTICII MODERNE

1.1. Pentru a oferi o imagine completă a lingvisticii moderne e necesar să o situăm întâi de toate în contextul ei istoric atât imediat, cât şi mediat. În acest sens, vom examina motive şi intuiţii din trecut care constituie fundamentul unor teorii şi orientări actuale şi vom prezenta apoi o sinteză organică a acestora din urmă, ceea ce ne va permite să formulăm o serie de sugestii cu privire la problema noastră majoră: „Cum sunt înţelese şi cum se cuvine să fie înţelese astăzi limbajul şi limbile?”

1.2. Vom porni de la o observaţie evidentă: oricine a urmat un curs tradiţional de lingvistică (sau de „filologie”) la o universitate şi începe studiul „lingvisticii moderne” – adică al diverselor curente care s-au afirmat din primele decenii ale secolului XX –, va fi surprins de diversitatea problemelor şi a temelor abordate de cele două discipline. Studentul va percepe aspectul de noutate – noutate, după cum vom vedea, mai mult aparentă decât reală –, ca şi când între cercetarea

Lecţii de lingvistică generală lingvistică din secolul al XIX-lea şi formulările lingvisticii „moderne” ar exista o ruptură radicală.

Mai mult, dacă cineva ar căuta o legătură de

omogenitate între diversele orientări ale lingvisticii moderne, sperând să găsească în manualele de introducere o interpretare similară a „faptelor”, va rămâne dezamăgit, constatând că fiecare din aceste manuale prezintă în realitate doar o anumită viziune asupra lingvisticii şi, în consecinţă, nu oferă o panoramă completă, ci una parţială, ignorând frecvent anumite concepţii care, în schimb, sunt scoase în evidenţă în alte manuale. Astfel, lingvistica modernă prezintă o varietate atât de mare de teme, concepţii şi ipoteze formulate adeseori într-un limbaj pe care nu ezităm să-l numim esoteric, încât începătorul poate să rămână adeseori impresionat, dar şi deconcertat.

Pe de altă parte, lingviştii şi filologii formaţi în conformitate cu canoanele tradiţionale emit uneori opinii negative referitor la orientările mai noi, subliniind valabilitatea instrumentală redusă a lingvisticii moderne, disproporţia dintre aparatul teoretic şi rezultatele practice. Lingvistica tradiţională, adică cea numită „istorică” – se afirmă – era mai „concretă” şi mai unitară; chiar dacă în cadrul ei au persistat şi unele divergenţe (uneori fundamentale, cum ar fi divergenţa între susţinătorii lingvisticii genealogice şi promotorii lingvisticii geografice sau tipologice), exista totuşi un acord substanţial, cel puţin cu privire la temele de cercetare. Cine s-ar fi ocupat, de exemplu, cu teoria formalizată a sintaxei sau cu universaliile limbajului?

2.1. Am menţionat caracterul de frapantă noutate propriu lingvisticii moderne. Or, în acest sens, este oportun să distingem între noutatea efectivă şi dezvoltarea în termeni moderni a unor teme care, în realitate, sunt vechi. Dacă operăm această distincţie, putem observa că, fără îndoială, lingvistica

Premise istorice ale lingvisticii moderne modernă abordează, pe de o parte, probleme cu privire la natura şi

structura limbajului pe care lingvistica tradiţională nu le-a abordat, iar pe de altă parte, fie că nu se ocupă deloc de investigaţii istorice, fie că încearcă să justifice istoria (dezvoltarea) plecând de la descriere (sau de la structură). În acelaşi timp, observăm că, dat fiind caracterul teoretic, aproape filosofic, al acestor probleme, lingvistica actuală reelaborează şi dezvoltă în mod propriu teme şi probleme care – atunci când s-au afirmat alte interese culturale – au decăzut sau nu au fost considerate ca obiect al ştiinţei limbajului, în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

2.2. E o opinie curentă – susţinută şi răspândită de altfel de înşişi lingviştii din epoca respectivă – că lingvistica există ca ştiinţă demnă de acest nume odată cu adoptarea metodei comparative: lingvistica ştiinţifică, se afirmă, apare ca gramatică comparată, ca studiu sistematic al corespondenţelor dintre limbile care aparţin aceloraşi „familii" istorice. Însă, dacă acestei interpretări, pe cât de legitime, pe atât de restrictive, îi opunem alta, care consideră drept lingvistică orice formă de reflecţie asupra limbajului, atunci lingvistica modernă se prezintă ca o reîntoarcere la teme esenţiale ale speculaţiei lingvistice specifice secolului al XVIII-lea. Iar această speculaţie, la rândul ei, reelaborează teme deja curente în dezbaterile anticilor privitoare la originea şi caracteristicile limbajului.

Operând deci distincţia între lingvistica *istorică şi comparată*, pe de o parte, şi cea *generală*, pe de altă parte, vom avea următorul tablou al succesiunii focarelor de interes pe parcursul timpului:

a) De la antichitatea clasică până la Renaştere predomină probleme de definire – referitoare, de exemplu, la esenţa limbajului şi la categoriile limbilor – şi de descriere. Până la Renaştere cine se ocupa cu lingvistica (ştiinţă care, fireşte, nu

Lecţii de lingvistică generală exista sub acest nume) teoretiza asupra limbajului şi descria limbi, adeseori în baza a ceea ce el însuşi sau alţii susţinuseră anterior pe plan teoretic.

b) în timpul Renaşterii, fără să decadă complet interesul pentru teorie şi descriere, predomină altă atitudine, care de altfel nu fusese cu totul absentă în epoca anterioară: atitudinea comparativ-istorică. Se compară limbi diferite şi/ sau faze istorice ale aceleiaşi limbi, se explică fapte istorice: bunăoară, de ce şi în ce mod latina s-a transformat în italiană, franceză, spaniolă, [română] etc. Multe soluţii ale lingvisticii istorice din secolul al XIX-lea au fost anticipate deja în Renaştere, deşi, firește, cu un aparat conceptual foarte redus, într-adevăr, deja în Renaştere s-a emis ipoteza unei evoluţii naturale a limbilor (interpretată ca „decadenţă" sau „alterare"), iar schimbarea lingvistică a fost atribuită influenţelor de substrat şi, mai ales, de superstrat (astfel, în cazul limbilor romanice influenţei unui superstrat germanic). Aceste teme se menţin până la sfârşitul secolului al XVII-lea.

c) în secolul al XVIII-lea sunt abordate teme mai vechi, adică se discută din nou despre teorie şi descriere: este epoca *gramaticii generale* şi a descrierii amănunţite a câtorva limbi moderne. Dată fiind această tematică, nu ar trebui să ne surprindă faptul că în lingvistica din secolul al XVIII-lea întâlnim teme care pot fi considerate actuale. Cine ar citi, de exemplu, *Hermes* de James Harris1, una din cele mai importante lucrări de lingvistică din acel secol, ar putea avea impresia, cel puţin privitor la tratarea unor anumite probleme, că se află în faţa unui studiu din zilele noastre.

d) Odată cu secolul al XIX-lea are loc revenirea într-un anumit mod la problematica Renaşterii, interesul ştiinţific

1 *Hermes, or a Philosophical Inquiry Concerning*

Language and Universal Grammar, Londra, 1751.

Premise istorice ale lingvisticii moderne concentrându-se din nou asupra comparaţiei şi asupra istoriei. De aceea cei care – împărtăşind opinia că abia acum s-ar stabili o metodă istorico-critică –, fixează constituirea lingvisticii ştiinţifice la începuturile acestui secol, ignoră pur şi simplu cercetarea anterioară, identificând lingvistica ştiinţifică cu lingvistica comparativ-istorică, ca şi cum aceasta ar fi „adevărata" natură a disciplinei noastre. În realitate, se reia astfel doar o temă mai veche, deşi opusă temelor din lingvistica secolului al XVIII-lea, ca fiind determinată de un nou context istorico-cultural.

e) în lingvistica actuală predomină din nou teoria – reprezentată de curente şi concepţii asupra limbajului profund diferite între ele –, dar şi probleme referitoare la descriere şi aplicare, precum şi moduri de abordare „practice", inclusiv în domeniul lingvisticii istorice. Prin urmare, lingvistica actuală reelaborează, dar sub formă de teze şi antiteze, problematica secolului al XVIII-lea.

Din perspectiva lingvisticii actuale – mai ales a celei teoretice, descriptive şi sincronice (care se referă în fiecare caz la o anumită „stare de limbă") şi nu a celei diacronice (care studiază dezvoltarea în timp a limbilor) – lingvistica imediat anterioară acesteia poate fi considerată, deci, ca un fel de paranteză în îndelungata dezvoltare a problematicii lingvistice începând cu antichitatea, atunci când problemele referitoare la limbaj au fost abordate pentru prima dată în lumea occidentală (în panorama noastră omitem deliberat opera grama-ticienilor indieni, în special pe cea a lui Pănini, deoarece nu a influenţat direct cultura europeană).

2.3. Dată fiind prevalenta istorismului pe parcursul Renaşterii şi secolului al XIX-lea, e firesc ca şi lingvistica din această epocă să fie istoricistă, pe când modul de a

pune problema în lingvistica actuală este, cum am spus, mai curând teoretic şi

Lecţii de lingvistică generală descriptiv. Din acelaşi motiv, lingvistica actuală în formulările ei esenţiale este departe de a fi nouă, căci ea se racordează la cele mai vechi tradiţii ale disciplinei noastre. Este vorba însă de o racordare nedeclarată explicit, iar uneori, chiar ignorată de lingviştii înşişi.

3.1. Schema care urmează ilustrează succesiunea şi intersectarea orientărilor de bază ale lingvisticii de la origini până în prezent:

În Originii Renaşterei Sec. XVIII i Sec. XIX

Renaşterel – Sec. XVIII i

1

I Sec. XX

Teorie şi descriere!

— Oct). *y*\. v 111

— II

Comparaţie Teorie şi Comparaţie Teorie şi istorie descriere şi istorie descriere

T t f 4 fi

Lingvistica actuală se dovedeşte a fi, prin urmare, mult mai veche şi mai tradiţională decât lingvistica numită „tradiţională”. Să examinăm câteva exemple.

3.2. Distincţia între „semnificant” (adică partea materială a semnului lingvistic) şi „semnificat” (sau conţinutul mental al semnului) i se atribuie în general lui Ferdinand de Saussure (care însă defineşte „semnificantul” ca „imagine acustică”, de natură psihică, nu fizică). În realitate, această distincţie este foarte veche: ea apare în alţi termeni deja în *De interpretatione* a lui Aristotel, care distinge „ceea ce este în voce” *xd* ev tfi (provfi, de „ceea ce este în suflet” *xă* ev *xf*\ v/uxfi. Aristotel nu vorbeşte în acest context nici măcar de ceea ce se află în afara omului, de „lucrurile” desemnate: ceea ce se conţine în voce este

simbolul a ceea ce se află în suflet, simbolul conţinuturilor de conştiinţă. Aceeaşi distincţie devine apoi explicită în

Premise istorice ale lingvisticii moderne gramatica stoicilor, care fac distincţia între aruaâvov („semnificant”) şi armouvouevov („semnificat”), separând de acestea repâyua „lucrul” desemnat.

Distincţia i se atribuie, în consecinţă, lui Saussure doar datorită decalajului produs între lingvistica actuală şi propriile ei tradiţii.

3.3. O altă distincţie, la prima vedere foarte recentă, este cea care se face în prezent între limbajul care are ca obiect realităţi extralingvistice (limbajul numit „primar”) şi cel care are ca obiect limbajul însuşi şi se numeşte „metalimbaj” 2. De exemplu:

casă Această casă are două etaje
— F” C *„casă” conţine patru litere*
„Casă” J *„casă” conţine două silabe*
I *„casă” este acelaşi lucru ca şi „maison*
(limbaj „primar”) („metalimbaj”)

Nici această distincţie între uzul cuvintelor pentru a desemna „realităţi” şi uzul „reflexiv” (în care cuvintele se desemnează pe ele însele), nu este de fapt nouă, deoarece ea apare, deşi în formă implicită, deja în *De magistro* a lui Sf. Augustin, unde se spune despre lat. *verbum* că este cuvânt, la fel ca şi *numen* şi semnifică „cuvânt”, în timp *ceflumen* este cuvânt, dar nu înseamnă „cuvânt”. Distincţia a fost făcută apoi de mai multe ori în istoria gândirii despre limbaj, în particular în logica medievală care distingea explicit *suppo*sitio *formalis* („supoziţie formală” sau „funcţională”, folosirea limbajului ca limbaj primar) de *suppositio materialis* („supoziţie materială”, folosirea limbajului ca „metalimbaj”). Prin urmare, şi în acest caz au fost reluate idei antice şi medievale. Aceasta ar trebui să ne convingă de faptul că adeseori temele şi problemele lingvisticii moderne nu sunt „de interes strict actual”: este

vorba mai curând de teme şi probleme deja „descoperite”.

2 A se vedea *infra* cap. XI, 2.

Lecţii de lingvistică generală puse în discuţie pe parcursul istoriei şi care în secolul nostru au revenit la lumină.

3.4. Un alt exemplu îl constituie distincţia între *sincronie* şi *diacronie*, distincţie care, cum se ştie, i se atribuie tot lui F. de Saussure. În realitate ea este mult mai veche, figurând de pildă în traducerea franceză a operei deja citate a lui Harris, publicată de François Thurot în anul al IV-lea al Republicii (1796). Într-adevăr, Thurot, în una din extinsele note pe care le adaugă la traducerea sa, declară că, prezentând verbul francez, nu va adopta punctul de vedere „etimologic”, ci pe acela al „ordinii sistematice”. În consecinţă, el distinge, pe de o parte, „etimologia”, dezvoltarea istorică, iar pe de altă parte, „ordinea sistematică” actuală a verbului francez, adică opune descrierea unei „stări de limbă”, istoriei limbii3.

Aceeaşi distincţie apare mai târziu (1874) în *Gramatica* lui Andrés Bello (Introducere), iar spre sfârşitul secolului al XIX-lea se găseşte formulată şi fundamentată explicit la un lingvist extrem de interesant şi căruia, după părerea noastră, Saussure îi datorează foarte mult: la Georg von der Gabelentz4. Gabe-lentz face distincţia exact între fapte lingvistice care „aparţin limbii înseşi” (*gleichsprachlich*) fiind „simultane” (*gleichzeitig*) şi fapte „succesive” („care urmează unele după altele”: *aufeinanderfolgend*). Saussure în *Cursul de lingvistică* generală5 reia

3 Cf. E. Coseriu, „François Thurot”, ZFSL, 77, 1967, p. 30 – 34.

4 în importanta sa lucrare *Die Sprachwissenschaft. Ihre Aufgabeţi, Methoden und bisherigen Ergebnisse*, Leipzig, 1891; ediţia a II-a publicată de A. von der Schulenburg, Leipzig, 1901 după moartea autorului

(survenită la 1893). Despre Gabelentz, cf. E. Coseriu, „Georg von der Gabelentz et la lingvistique synchronique", *Word*, 23, 1967 [= *Lingvist ic Studies Presented to André Martinet*, I], p.74 – 100. Acest studiu figurează de asemenea, ca introducere, în reeditarea operei *Die Sprachwissenschaft*, Tübingen, 1969 (ed. a 2-a, 1972).

5 Publicat, după cum se ştie, postum (Saussure a murit la 1913), de Ch. Bally şi A. Sechehaye, Lausanne şi Paris, 1916. A se vedea traducerea, deja clasică în lumea hispanică, a lui Amado Alonso, *Curso de lingvistica general*, Buenos Aires, 1945 (şi ediţiile succesive) [trad. În limba română, F. de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iaşi, 1998].

Premise istorice ale lingvisticii moderne aproape literal această distincţie, vorbind de *termes coexistants* (*termeni coexistenţi*) şi *termes successifs* (*termeni succesivi*). Pe de altă parte, după Gabelentz şi înaintea lui F. de Saussure, O. Dittrich distinge şi el, într-o lucrare despre psihologia limbajului din 19036, între cele două forme ale lingvisticii pe care le numeşte respectiv *synchronistisch* şi *metachronistisch*.

3.5. O altă distincţie care de asemenea are rădăcini foarte vechi în tradiţie (de data aceasta chiar în cunoaşterea intuitivă a limbajului) este distincţia atât de esenţială şi atât de curentă în lingvistica actuală între *limbă* – ca tehnică a vorbirii sau competenţă lingvistică – şi *vorbire* ca realizare a unei tehnici lingvistice, sau activitatea lingvistică concretă: în termeni saus-surieni, între *langue* şi *parole*, sau, cu termenii folosiţi explicit pentru aceleaşi fapte de către Noam Chomsky, între *competence* „competenţă" şi *performance* „performanţă".

Această distincţie este considerată, în general, ca aparţinând lui F. de Saussure şi nu fără temei, dat fiind că, de fapt, ea este formulată şi fundamentată explicit în *Cursul de lingvistică generală*. Să observăm însă că este

vorba de o distincţie ce se prezintă în limbajul însuşi în mod intuitiv: într-adevăr, multe limbi au cuvinte diferite pentru „limbă” şi „vorbire” (sp. *lengual habla* sau *hablar*, port. *lingual fala* sau *falar*, it. *lingual parlare* sau *favella*, rom. *limbai vorbire*) sau, cel puţin, pentru „limbaj” şi „limbă” pe de o parte, şi pentru „vorbire” pe de altă parte (lat. *lingua-sermo*, germ. *Sprache-Rede*, engl. *language-speech*, rus. *jazyk-rec* etc). Saussure însuşi formulează dihotomia sa plecând de la această distincţie intuitivă, transformând în termeni tehnici cuvintele franceze *langue* şi *parole*. Pe de altă parte, aceeaşi distincţie apare implicită în toată gramatica de când aceasta există ca disciplină, dat fiind că nicio gramatică nu a descris niciodată „vorbirea”, activitatea ling-*Grundzuge der Sprachpsychologie*, I, Halle, 1903, p. 50 – 51.

10

Lecţii de lingvistică generală vistică: s-a afirmat întotdeauna că se descrie „limba”, „langue”, „competenţa”. Chiar şi distincţia propriu-zisă formulată în mod explicit este anterioară lui Saussure. Ea apare (probabil pentru prima dată) în *Enciclopedia ştiinţelor filosofice* a lui Hegel, în paragraful 459 dedicat limbajului. Formula lui Hegel este foarte simplă: „Die *Rede* und ihr Sistem, die *Sprache*”, „*vorbirea* şi sistemul ei, *limba*”. Să se remarce că sublinierile le-a făcut însuşi Hegel cu scopul de a indica uzul tehnic al acestor termeni, folosiţi şi astăzi în germană cu aceeaşi valoare. Mai târziu, la Gabelentz, în lucrarea citată mai sus, distincţia între „limbă” şi „vorbire” apare nu doar ca fiind explicitată, ci şi justificată în mod clar, autorul considerând-o drept fundament al distincţiei esenţiale între disciplinele lingvistice. Astfel, Gabelentz distinge în cadrul limbajului (*Sprache*): „vorbirea” (*Rede*), „limba” (*Einzelsprache*) şi „facultatea limbajului” (*Sprachvermogen*). Să ne amintim că în *Cursul de lingvistică generală* al lui Saussure, pentru concepte

practic analoge acestora, figurează exact termenii *parole*, *langue* şi *faculté de langage*. Avem, prin urmare, un paralelism perfect:

SPRACHE
GABELENTZ
Rede
Einzelsprache
Sprachvermogen
SAUSSURE
LANGAGE
f *parole* \ *langue* [*faculté de langage*

Atât pentru Gabelentz, cât şi pentru Saussure, este vorba de o distincţie esenţială, deoarece, după cum s-a menţionat, primul dintre cei doi a utilizat-o ca fundament pentru o distincţie corelativă între disciplinele lingvistice care în viziunea lui trebuiau să fie subdivizate în a) lingvistică descriptivă, adică o disciplină care să explice în fiecare caz „vorbirea" descriind „limba", sistemul pe care vorbirea îl reprezintă şi după care se conduce; b) lingvistică com*t*

parativ-istoricăcear trebui să explice limbile făcând istoria lor; c) lingvistică generală, al cărei obiect ar trebui să-l constituie aşa-numita *Sprachvermogen*, facultatea limbajului.

3.6. Un caz similar şi, într-un anumit sens, chiar mai simptomatic este cel al „arbitrarietăţii" semnului lingvistic (*arbitraire du signe*, în termenii lui Saussure), adică al constatării faptului că semnele lingvistice nu au motivare „naturală"; altfel spus, nu există relaţie cauzală între cuvinte şi „lucrurile" pe care le semnifică sau le desemnează: cuvântul *masă*, de exemplu, nu este determinat de ceea ce desemnează, nici nu seamănă în vreun fel cu obiectul „masă", nici cu conceptul respectiv,

fiind, în acest sens, „arbitrar” sau „nemotivat”. În general, această teorie este considerată (şi uneori discutată) ca aparţinând lui F. de Saussure. Or, într-un studiu dedicat acestei probleme7, noi am demonstrat că, de fapt, este vorba de o tradiţie iniţiată de Aristotel şi că ceea ce numim *arbitraire du signe* nu este decât forma modernă a teoriei aristotelice, conform căreia cuvintele nu semnifică „prin natura lor” (cpuaei), ci Kaxa auv9 fjicrv, „în virtutea a ceea ce s-a stabilit” sau în acord cu tradiţiile stabilite în mod istoric şi social. Mai mult, am observat, de asemenea, o tradiţie neîntreruptă, de la Boe-thius şi filosofia scolastică până în epoca modernă a argumentării arbitrarietăţii semnului lingvistic. Până şi termenul „arbitrar” îşi are originea în antichitate, deoarece figurează într-un context asemănător în *Noctes Atticae* de Aulus Gellius. A fost reintrodus apoi de Giulius Cesare Scaligero în *De causis linguae Latinae* (1540), în loc de *ex instituto*, *ex institutione*, *ad placitum* (care sunt expresiile curente pentru aceasta în filosofia şi în speculaţia lingvistică medievală), foarte mulţi autori

7 „Larbitraire du signe. Zur Spâtgeschichte eines aristotelischen Begriffes”, *ASNS*, 204, 1967, p. 81 – 112.

Lecţii de lingvistică generală adoptându-l apoi în secolele XVII-XIX. Să-i amintim printre primii pe Hobbes, care îl foloseşte în *De homine* (1658) şi pe Schottel, care îl traduce prin germanul *willkurlich* în gramatica sa *Ausfuhrliche Arbeit von der Teutschen Haubt Sprache* (1663). Ideea „arbitrarului semnului” este, aşadar, constantă în teoria limbajului, ca noţiune, de la Aristotel şi, ca termen, cel puţin de la G.C. Scaligero.

3.7. Continuând în acelaşi sens, putem descoperi antecedente până şi ale unor idei particulare, de exemplu, ale anumitor concepte gramaticale. Emile Benveniste în studiile sale despre categoria de persoană susţine că

persoane gramaticale sunt numai prima şi a doua, întrucât a treia, în realitate, este „non-persoană” 8. Într-adevăr, persoana întâia şi a doua sunt cele care participă la dialog, fiind în acest sens efectiv „persoane”, în timp ce a treia, sau mai bine zis, cea numită „persoana a treia”, fiind cea despre care se vorbeşte, nu e în mod necesar persoană, ci poate fi orice lucru: un obiect, o întâmplare, o idee abstractă; în fond, corespunde restului lumii. Or, o interpretare similară a persoanelor gramaticale ne-o oferă Harris, în lucrarea deja citată: el observă într-o notă de subsol că există numai două persoane, prima şi a doua, în timp ce a treia nu este decât „negarea” acestora (iar Harris reia, pe de altă parte, o teză a lui Apolonius Discolus).

3.8. Am menţionat toate acestea, nu pentru a diminua meritele lingvisticii moderne, ci pentru a demonstra că aceasta nu rămâne în afara tradiţiei, după cum se crede adesea şi că, în realitate, reia abordări teoretice uneori foarte vechi sau chiar constante în speculaţia despre limbaj. Ruptura se produce, aşadar, numai în raport cu lingvistica imediat anterioară

8 Benveniste s-a ocupat de această temă mai întâi în „Structure des relations de personnes dans le verbe”, *BSLP*, 43, 1946 şi apoi în „La nature des pronoms” în miscelanul *For Roman Jakobson*, Haga, 1956. Ambele studii au fost reeditate în volumul său *Problèmes de lingvistique générale*, Paris, 1966.

celei „moderne”, în special în raport cu lingvistica din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

4.1. Totuşi chiar dacă, într-un anumit sens, lingvistica modernă este „veche” în ceea ce priveşte temele fundamentale şi modurile sale de abordare, care la o examinare riguroasă se dovedesc a fi „tradiţionale”,

aceasta nu înseamnă că ea ar fi „veche” şi în dezvoltarea sa. Cu toate acestea, se poate observa că şi organizarea actuală a disciplinelor lingvistice preia într-un anumit sens organizarea tradiţională, creată de greci.

Grecii au fundamentat, în esenţă, patru discipline lingvistice, în timp ce prima dintre ele, nedenumită în formă explicită, este identificabilă cu teoria limbajului, celelalte trei aveau nume specifice: gramatica, retorica şi dialectica, constituind materii de studiu („discipline”) în antichitate şi în evul mediu.

4.2. Alături de teoria sau filosofia limbajului, gramatica avea sarcina să descrie o limbă independent de circumstanţele folosirii sale, sau, cum se spune adesea în prezent, „în formă liberă de context”: *context-free*. Astfel, formarea timpurilor la verbe, a singularului şi pluralului, a masculinului şi femininului etc. sunt fapte lingvistice folosite în orice tip de situaţie, în acest sens fiind independente de circumstanţele generice ale vorbirii (vorbitorul, ascultătorul, tema şi cadrul „discursurilor”). Retorica, în schimb, avea sarcina să studieze folosirea limbii în anumite tipuri de situaţii şi cu finalităţi determinate. Ea se ocupa, de exemplu, de diversitatea uzului lingvistic în raport cu obiectul („tema” sau „subiectul”) vorbirii, de aici derivând distincţia între „stiluri” diferite, în conformitate cu calitatea şi natura obiectului luat în discuţie. În sfârşit, dialectica studia uzul limbajului în dezbaterea ştiinţifică şi cea filosofică, cu alte cuvinte, se ocupa de limbaj ca instrument pentru a căuta şi a formula adevărul prin dezbaterea anumitor teze şi antiteze.

4.3. Dintre aceste discipline, gramatica s-a menţinut în şcoli întotdeauna, cel puţin ca disciplină practică. Retoricii, eliminate în mare parte din învăţământ – în

special ca o consecinţă a atitudinilor antinormative cu privire la limbaj, atitudini curente în secolul trecut, dar mai ales în secolul nostru – i se simte necesitatea în ultimul timp şi la ea se revine pe căi diferite, începând cu aşa-numita „stilistică a limbii" întemeiată de Ch. Bally9, disciplină care îşi propune să studieze faptele „afective" şi „expresive" conţinute în limbi. Printre logicieni ocupă mai mult sau mai puţin acelaşi loc ca şi retorica antică aşa-numita „pragmatică" sau studiul limbajului din punctul de vedere al relaţiilor dintre „utilizatorii" săi, adică din punctul de vedere al folosirii limbajului în viaţa practică. Dialectica, în schimb, abandonată ca disciplină în secolul al XIX-lea (amintim totuşi că termenul *teză*, aplicat la o lucrare de doctorat, provine, tocmai, de la dialectică, deoarece se prezenta o anumită „teză" spre a fi susţinută) a fost reluată, în bună parte, de logicienii moderni, în particular de R. Carnap, în ceea ce se numeşte „sintaxa logică a limbajului".

5. Am semnalat aşadar specificul problematicii lingvistice în antichitate, în evul mediu şi în secolul al XVIII-lea şi, totodată, am arătat că anumite noţiuni şi distincţii ale lingvisticii moderne îşi au obârşia la gânditori şi cercetători din secolul al XIX-lea, precum Hegel sau Gabelentz. Or, dat fiind că, cel puţin până la un anumit punct, aceste noţiuni şi aceste moduri de abordare erau prezente atunci când în lingvistică au prevalat alte interese, trebuie să modificăm în parte schema dezvoltării ideilor lingvistice, luând în considerare faptul că problematica disciplinei noastre este şi a fost întotdeauna complexă. Dacă afirmăm că, într-o epocă sau alta, teoria şi

— *Precis de stylistique*, Geneva, [1905] şi *Trăite de stylistique française*, Heidelberg şi Paris, 1909 (ed. a 3-a, tiraj nou, Geneva şi Paris, 1951).

descrierea constituie preocuparea esenţială a lingvisticii, aceasta nu implică absenţa totală a preocupărilor istoriste: acestea sunt doar mai puţin importante; interesul concentrându-se asupra descrierii, istoria lingvistică s-a făcut doar parţial, şi în raport cu descrierea. Şi invers, când compararea şi istoria au reprezentat preocupările esenţiale în cercetarea ştiinţifică, nu a dispărut, firește, descrierea, însă ea a fost, ca să spunem aşa, „expediată” pe planul al doilea, făcându-se eventual în raport cu istoria. Deci, dacă în secolul al XIX-lea linia principală de dezvoltare a lingvisticii este cea reprezentată de lingvistica istorică (gramatica comparată, istoria limbilor, gramatica istorică), în acelaşi timp pe un al doilea plan se articulează lingvistica teoretică şi descriptivă, care continuă tradiţia secolului al XVIII-lea, tradiţie mai veche şi niciodată dispărută, căreia îi aparţin cercetători de talia lui Humboldt în prima jumătate a secolului şi de talia lui Steinthal şi Gabelentz în a doua jumătate. Din acest punct de vedere, lingvistica actuală se caracterizează printr-o revenire în prim-plan a lingvisticii teoretice şi descriptive: într-un anumit sens, lingvistica actuală reia, fără îndoială, problematica secolului al XVIII-lea, însă prin alte orientări, determinate şi de vasta experienţă a secolului al XIX-lea, când lingvistica istorică devine lingvistica prin excelenţă.

6. Recapitulând, putem afirma că preocupările teoretice şi descriptive ale lingvisticii actuale îşi au obârşia în antichitate, în evul mediu şi, în special, în secolul al XVIII-lea; iar cele istorice şi comparative, în lingvistica din perioada Renaşterii şi din secolul al XIX-lea. Aceasta în ceea ce priveşte contextul istoric „general” al lingvisticii actuale. În schimb, referitor la contextul său istoric „imediat”, trebuie să observăm că lingvistica actuală constituie, în ansamblu, o reacţie faţă de lingvistica imediat anterioară ei. Prin urmare, pentru a înţelege în

Lecţii de lingvistică generală rădăcinile sale dialectice lingvistica de la începutul secolului XX până astăzi, trebuie să o interpretăm ca pe o reacţie hotărâtă împotriva unei anumite ideologii, aceea a „neogramaticilor" (*Junggrammatiker*), care nu este altceva decât forma pe care a dobândit-o teoria evoluţionistă şi pozitivistă în lingvistică. De aceea, nu ne va surprinde faptul că reacţiile împotriva ideologiei „neogramaticilor" în lingvistică sunt contemporane cu alte reacţii care se manifestă paralel în alte domenii ale culturii, în special în filosofie. În consecinţă, vom lua ca punct de plecare perioada din jurul anului 1900, perioadă în care se manifestă paralel şi aproape simultan mai multe reacţii împotriva pozitivismului, de la estetica lui Croce10 până la „intuiţionismul" sau „vitalismul" lui Bergson şi fenomenologia lui Husserl. Să ne amintim că primul volum al *Cercetărilor de logică* (*Logische Untersuchungen*) de Husserl, lucrare în care se ia atitudine în mod decisiv contra logicii şi gnoseologiei pozitivismului şi care deschide noi perspective pentru filosofie, vede lumina tiparului exact la 1900 n.

Vom vedea apoi în ce sens se poate afirma că la origini şi lingvistica actuală, considerată în acest context ideologic general, poate fi interpretată ca o reacţie împotriva pozitivismului. Anticipăm, deocamdată, că cele patru principii esenţiale pe baza cărora se articulează o atare reacţie sunt, şi în lingvistică, aceleaşi ca şi în celelalte ştiinţe umane, chiar dacă aceste principii prezintă particularităţi diferite, în conformitate cu obiectul specific fiecărei discipline.

10 *Estetica come scienza dell'espressione e lingvistica generale*, Bari, 1965. Prima ediţie a acestei opere s-a publicat în 1902 [cf. trad. rom.].

11 Anterioară acestei date este „şcoala neokantiană"

de la Marburg, prima şcoală antipozitivistă de mare rezonanţă din domeniul ştiinţelor culturii. De la neokantianism provin (sau îl reprezintă într-o formă sau alta) Windelband, Rickert şi, mai târziu, Cassirer. Tot anterioară anului 1900 este, în mare parte, şi activitatea lui Dilthey, la fel de importantă, iar, în unele aspecte, chiar mai importantă pentru înţelegerea exactă a ştiinţelor culturii. Cf., mai departe, cap. III, nota 7.

I

Capitolul II

IDEOLOGIA POZITIVISTĂ ÎN LINGVISTICĂ

1. Aşadar, într-un anumit sens, se poate afirma că lingvistica actuală revine la unele poziţii adoptate deja în alte epoci, cel puţin în cadrul problematicii generale a limbajului, deşi nu în domeniul vreunei discipline particulare, care, de altfel, încă nu existau ca atare. În această privinţă, trebuie totuşi să luăm în considerare două fapte simptomatice: în tradiţie descoperim adesea doar germeni nedezvoltaţi ulterior, iar conexiunile pe care le-am semnalat sunt de cele mai multe ori fortuite. Altfel spus, nu este vorba de o reîntoarcere efectivă şi deliberată la o lingvistică deja existentă, chiar dacă uneori aceşti germeni au devenit teme fundamentale ale lingvisticii actuale.

Spunând „germeni” şi „nedezvoltaţi ulterior”, avem în vedere faptul că lipsesc legăturile istorice reale, adică lipseşte o tradiţie continuă din antichitate până la lingvistica actuală, iar în anumite cazuri, aceste legături, chiar dacă ele există, scapă cercetării filologice. Bunăoară, distincţia între sincronie şi diacronie – iar în practică, între studiul sincronic şi studiul diacronic al faptelor lingvistice – apare, cum s-a menţionat.

Lecţii de lingvistică generală deja la Fr. Thurot, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi mai târziu în prologul

Gramaticii lui Andrés Be1101. Cu toate acestea, nu poate fi stabilită o relaţie directă între afirmaţiile de principiu ale acestor autori. În schimb, în lingvistica actuală se prezintă efectiv o continuitate a acestor teme, o continuitate care se manifestă însă numai în interiorul acestei lingvistici, deoarece reafirmarea unor principii similare nu constituie o reîntoarcere intenţionată sau istoric motivată. Spunem aceasta, deoarece mulţi lingvişti din epoca noastră manifestă un interes minim pentru abordările de tip istoric şi un interes chiar mai redus privitor la posibilele conexiuni istorice cu tradiţia considerată „preştiinţifică". Ceea ce se constată este, mai curând, o identitate generică a atitudinii faţă de fapte, identitate care poate să conducă uneori la afirmaţii asemănătoare, analoge sau aproape identice, fără ca între ele să existe, în realitate, o relaţie de dependenţă istorică. Astfel încât nu se poate afirma, de exemplu, că Benveniste, pe care l-am amintit mai sus referitor la interpretarea pronumelor personale (cap. I, 3.7.), preia întocmai cele spuse de James Harris; el mai curând nu cunoştea faptul că Harris susţinuse aproape acelaşi lucru într-o notă de subsol. Modul de a pune problemele şi abordarea analogă a faptelor pot conduce, de asemenea, la soluţionarea similară a aceloraşi probleme.

Aceasta e valabil cu privire la contextul istoric de ansamblu sau „mediat" al lingvisticii actuale. În schimb, în ceea ce priveşte contextul său istoric imediat, lingvistica actuală se prezintă ca o serie de reacţii diferite – şi, cu toate acestea, asemănătoare – la ideologia pozitivistă a neogramaticilor. Dar şi în această privinţă sunt necesare câteva precizări.

2. Lingvistica, în calitate de disciplină cu o metodă proprie de cercetare, a apărut în primii ani ai secolului al XIX-lea ca

1 Deşi nu în termeni foarte clari, apare şi la K.W.L.

Heyse, *Sistem der Sprachwissenschaft*, Berlin, 1856, p. 6 şi urm.

lingvistică comparată şi istorică, fireşte, fără nicio ideologie pozitivistă, care încă nu exista ca atare. Ea era marcată mai curând de o ideologie romantică, doar în parte conservată şi continuată apoi de pozitivism. Această lingvistică „autonomă" s-a afirmat mai ales ca lingvistică indo-europeană, altfel spus, ca gramatică comparată a limbilor indo-europene, în special a limbilor clasice, romanice şi germanice.

În jurul anului 1870, în parte printr-o dezvoltare internă, deşi nu fără o oarecare conexiune cu ideologia dominantă în cultura epocii şi, în parte, ca o consecinţă a influenţei exercitate de către un mare lingvist german, August Schleicher2, apare şcoala numită – mai întâi în glumă şi ironic, mai târziu abandonând orice ironie –, a „neogramaticilor", adică, a „tinerilor gramaticieni" (*junggrammatische Schule*), ai cărei principali reprezentanţi au fost Karl Brugmann, Berthold Del-brück, Hermann Osthoff şi A. Leskien.

Tocmai ideologia acestei şcoli a fost cea care s-a difuzat, afirmându-se ca dominantă în lingvistica universitară, mai întâi în Germania, apoi şi în afara Germaniei. Pe de altă parte, pe parcursul secolului al XIX-lea, lingvistica – în ceea ce priveşte ideologia sa de bază – a fost o ştiinţă aproape în exclusivitate germană, cu toate că nu au lipsit reprezentanţi şi ai altor naţiuni. În Italia, de exemplu, G.I. Ascoli a fost, în fond, un neogramatic: polemica sa cu neogramaticii – dacă lăsăm la o parte aspectul „substratului" – se referă, în special, la probleme prioritare legate de anumite idei specifice şcolii germane. F. de Saussure a fost la începutul carierei sale de asemenea neogramatic, formându-se în marele centru al

acestei şcoli: Universitatea din Leipzig. Acelaşi lucru se poate spune

2 Dintre studiile sale de mare rezonanţă în lingvistica epocii se cuvine să amintim: *Compendium der vergleichenden Grammatik der indo-germamschen Sprachen*, Weimar, 1861 (ed. a 3-a, 1871) şi *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft*, Weimar, 1863 (ed. a 3-a, 1873).

Lecţii de lingvistică generală despre Antoine Meillet, iar în lingvistica romanică, despre W. Meyer-Liibke, cu privire la aspecte esenţiale ale metodelor şi atitudinilor lor teoretice. După 1870, gramatica comparată şi reconstructivă, în pofida unor devieri şi reacţii parţiale, este aproape în exclusivitate de „modă" neogramatică.

3. Aici însă nu ne interesează atât dezvoltarea istorică a gramaticii comparate – acest lucru este expus în manualele de istorie a lingvisticii –, cât, mai curând, şi în mod special, „atitudinea" ştiinţifică generală şi fundamentul său teoretic, adică „ideologia" pe care o implică o atare atitudine. De aceea, va trebui să examinăm pe scurt nu doar aspectele referitoare la dezvoltarea lingvisticii, ci şi pe cele privitoare la contextul general al culturii şi al activităţii ştiinţifice în ansamblu. Astfel, se poate constata că tocmai în cazul ideologiei reprezentate de neogramatici (sau atribuită lor) este vorba, în esenţă, de o repercusiune în lingvistică a pozitivismului care a dominat, mai ales în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, toate formele culturii, nu doar disciplinele umaniste.

Aşadar, care sunt particularităţile acestei ideologii? Să precizăm, mai întâi, că „ideologie pozitivistă" nu înseamnă în mod necesar „filosofie pozitivistă" (care, pe de altă parte, ca şi concepţie filosofică, este departe de a fi unitară). Prin „ideologie" înţelegem forma – redusă, schematică şi, în general, lipsită de o fundamentare

deplină – în care o concepţie filosofică este adoptată de către disciplinele particulare şi de cultura curentă şi, în special, felul în care o filosofie determină modurile de abordare şi metodele unei discipline particulare, de exemplu, ale psihologiei, ale ştiinţei literaturii, ale istoriei literare sau ale lingvisticii. Or, „pozitivismul" ca ideologie şi metodologie a ştiinţelor, se caracterizează, în mod fundamental, prin patru principii: a) *principiul individului sau al faptului individual* (principiu care, din punctul de vedere al reacţiei suc-

cesive împotriva pozitivismului, se va numi principiul „atomismului", prin care s-a urmărit reliefarea şi în acelaşi timp dezaprobarea interesului pentru faptele particulare izolate, desprinse de relaţiile şi de contextele lor); b) *principiul substanţei*; c) *principiul evoluţionismului*; d) *principiul naturalismului*. Aceste principii au o importanţă fundamentală pentru obiectivul nostru, deoarece lingvistica actuală opune fiecăruia dintre ele – sau, cel puţin, primelor trei – principii diametral opuse.

4.1. *Principiul faptului individual* sau al *„atomismului" ştiinţific* înseamnă că atenţia cercetătorului se concentrează asupra fiecărui fapt particular şi că universalitatea este considerată ca fiind rezultatul unei operaţii de abstractizare şi generalizare pornind de la un număr mare de fapte particulare. Prin urmare, nu se recunoaşte niciun fel de universalitate sau generalitate a faptului înaintea operaţiei, prin intermediul căreia – constatând trăsăturile analoge sau identice ale unei serii de fapte şi generalizând apoi (prin inducţie) ceea ce a fost experimentat efectiv – se construieşte o abstractizare, o schemă generică a „clasei" de fapte luate în considerare. Aşadar, cum se procedează în ştiinţa literaturii pentru a defini şi caracteriza o formă literară? Se examinează diverşi „indivizi" aparţinând acestei forme şi se constată

particularităţile similare ale acestora. Se va stabili ce este o tragedie şi ce trăsături o caracterizează, prin intermediul evidenţierii unor particularităţi similare detectabile în mai multe tragedii. Tot astfel, despre clasa „arbore” se va şti ce reprezintă în baza confruntării între diferiţi arbori. În psihologie, se va spune că, de fapt, conceptele se formează printr-o serie de experienţe particulare, adică, prin intermediul suprapunerii şi colaţionării unor experienţe diferite. Astfel, copilul, conform psihologiei pozitiviste, îşi creează conceptul de elefant, suprapunând una peste alta imaginile mai multor elefanţi, comparând între ele experienţe

22

Lecţii de lingvistică generală aparţinând unei serii mai mult sau mai puţin restrânse şi reducându-le la ceea ce ele au în comun. Se pleacă deci de la faptul individual şi, deşi se admite că individul este, într-un anumit sens, „ireductibil”, se consideră că trăsăturile comune identificate pot fi generalizate, iar astfel se pot constitui clase de fapte.

Corolarul acestui principiu îl reprezintă convingerea că experienţa şi studiul faptelor ar trebui să preceadă oricărei teorii şi că teoria însăşi nu e posibilă decât ca o generalizare pe baza cunoaşterii unui număr cât mai mare de fapte. Această atitudine transpare din multe lucrări scrise în epoca pozitivistă, fiind justificată uneori chiar prin afirmaţii de tipul: „E prea devreme să construim o teorie, deoarece nu cunoaştem încă un număr suficient de fapte”. În consecinţă, teoria ar fi prematură, întrucât este concepută ca rezultat al abstractizării şi generalizării pe baza multor fapte particulare.

4.2. *Principiul substanţei* are în vedere că fiecare fapt este considerat prin ceea ce „este”, anume ca „substanţă” şi, fiind vorba de un fapt material, inclusiv prin ceea ce „este” pentru experienţa fizică şi nu prin ceea ce „face”,

nici prin scopul pentru care „se face”, adică nu din punctul de vedere al funcţiei sau al finalităţii sale. Astfel, pentru a ne referi încă o dată la studiul literaturii, aşa-numitele „genuri literare”, concepute ca şi clase, nu sunt considerate conform funcţiilor pe care operele respective le pot avea (deoarece un „roman”, de exemplu, ar putea avea o funcţie analogă cu a unui „poem”), ci conform „substanţei”, adică, în acord cu anumite aspecte constatabile în ceea ce operele înseşi „reprezintă” pentru experienţa imediată (cum ar fi proză sau versuri, naraţiune sau descriere, număr de personaje, „fapte” despre care se vorbeşte etc). Vom vedea în continuare mai exact care sunt implicaţiile principiului substanţei, examinându-l în raport cu lingvistica.

Ideologia pozitivistă în lingvistică

23

4.3. *Principiul evoluţionismului* înseamnă că faptele sau, mai bine zis, clasele de fapte (concepute ca „indivizi” noi, de ordin superior) sunt analizate în „evoluţia” lor sau ca faze ale unei evoluţii, eventual predeterminate. Astfel, după ce este creată abstractizarea „gen literar”, se presupune că genurile prezintă un anumit ciclu evolutiv. Simptomatic, în acest sens, este cazul criticului francez Brunetière, potrivit căruia genurile literare s-ar naşte, s-ar dezvolta şi ar muri asemenea organismelor naturale. În acelaşi timp, se consideră că evoluţia (sau numai evoluţia) poate explica şi justifica „esenţa” faptelor. Aşa, bunăoară, arta este interpretată ca o formă evoluată a jocului, a muncii sau a anumitor manifestări constatate în comunităţile numite „primitive” sau chiar în mediul animal.

4.4. *Principiul naturalismului* presupune, în primul rând, că toate faptele se reduc la tipul de fapte naturale: e ceea ce am constatat cu privire la genurile literare şi ceea ce vom constata în continuare şi cu privire la limbi. În

consecinţă, se estimează că toate faptele – deopotrivă cele care aparţin sferei umane, cum ar fi arta sau limbajul – sunt supuse principiului cauzalităţii şi celui al necesităţii valabile în lumea naturii. Adică faptele culturale sunt privite ca şi când ar fi fapte naturale, ca şi când s-ar datora unor „cauze" şi ar fi guvernate de legi ale necesităţii. Corolarul metodologic al acestui principiu este că ştiinţele naturii sunt luate ca model ideal pentru ştiinţă în general, iar faptelor culturale li se aplică moduri de abordare şi metode „naturaliste". De aceea, se cercetează cauzele faptelor şi legile „evoluţiei" lor, adică o legitate de tip natural; acest deziderat fiind satisfăcut doar odată cu descoperirea legilor – în special a celor de dezvoltare – care determină şi reglează faptele. În plus, conform unui principiu formulat de Auguste Comte – „savoir pour prevoir afin de pouvoir" – se estimează că cunoaşterea faptelor şi generalizarea lor ne-ar permite să stabilim legi cu caracter general, ceea ce, la rândul său, ne-ar

Lecţii de lingvistică generală permite să prevedem dezvoltări viitoare. Prin urmare, se consideră că o anumită ştiinţă există ca atare şi s-a „maturizat" doar în momentul în care ea este capabilă să facă previziuni.

5.O. Să vedem în ce mod această ideologie, caracteristică tuturor disciplinelor particulare din epoca pozitivistă, se manifestă în ştiinţa limbajului.

5.1. În lingvistică „atenţia concentrată asupra faptului individual" („atomism") are în vedere fiecare fapt de vorbire, de exemplu, orice sunet sau orice accepţie a unei forme sau a alteia. Astfel, se insistă frecvent asupra faptului că orice sunet pronunţat efectiv este distinct de oricare altul, ceea ce e adevărat, însă aceasta, după cum vom vedea, nu implică faptul că nu ar exista, în alt sens, anumite unităţi corespunzătoare sunetelor particulare infinit diferite. Pentru lingvistica pozitivistă, aceste unităţi

nu sunt decât clase de sunete reale. Fonetica experimentală, o disciplină care s-a dezvoltat în epoca pozitivistă, ne asigură că în experienţa reală nu se prezintă în mod primar tipuri omogene de sunete: nu există două vocale *a* perfect identice în pronunţarea a doi vorbitori şi nici măcar în pronunţarea aceluiaşi individ în circumstanţe diferite. Unicul lucru posibil deci e să selectăm trăsăturile identice ale acestor sunete diferite şi în felul acesta să stabilim mai multe clase, una a sunetelor *a*, alta a sunetelor *e* etc, adică să construim tipuri de sunete prin intermediul unor operaţii de abstractizare şi generalizare. În ce mod şi de ce se delimitează tocmai aceste clase şi nu altele (într-o anumită limbă), în ce mod şi de ce se stabileşte o frontieră, de exemplu, între un *o* deschis şi un *o* mediu sau un *o* închis – deşi în experienţa reală se prezintă doar diferenţe graduale şi un „continuum" fără nicio divizare tranşantă –, aceasta constituie o altă problemă pe care abordarea pozitivistă nu o soluţionează şi nici nu o poate soluţiona deoarece, de cele mai multe ori, motivarea efectivă

(implicită) a acestor delimitări are caracter funcţional. Cu toate acestea, construirea tipurilor de sunete prin abstractizare şi generalizare ne determină adesea să atribuim tipuri similare unor limbi diferite, indiferent de „statutul" lor funcţional. Astfel, *e* închis (*e*) şi *e* deschis (e) pot fi identificate atât în italiană şi franceză, cât şi în spaniolă [română]. Din punct de vedere funcţional însă, în italiană şi franceză există efectiv o unitate fonică *e* închis ca, de exemplu, în [venti], „veinte" şi [parte] (*parte*, *parler*) şi un *e* deschis, ca în [venti], şi [parte] (*parlais*), pe când în spaniolă şi în română aceste tipuri sunt doar clase de sunete materiale, fără funcţii distinctive proprii. Dar

atunci când se atrage atenţia asupra acestei diferenţe, abordările şi limitele lingvisticii pozitiviste sunt deja depăşite.

În mod analog, în gramatică se încearcă să se identifice fiecare accepţie particulară a unei forme în mai multe texte iar, plecând de la aceste ocurenţe, se construiesc, prin intermediul abstractizării şi al generalizării, tipuri de accepţii sau semnificate contextuale. O lucrare care poate fi considerată într-un anumit sens ilustrativă, reprezentând tocmai acest mod de abordare, este cea intitulată *Vorlesungen iiber Syntax* (*Lecţii de sintaxă*] de Jakob Wackernagel, publicată la Basel în 1920 – 1924. Wackernagel, studiind funcţiile gramaticale ale părţilor de propoziţie în limbile clasice şi în germană, identifică de fapt semnificate contextuale (accepţii) şi pe această bază stabileşte tipuri de accepţii. Despre aoristul din greacă, de exemplu, afirmă că poate fi punctual, ingresiv, terminativ etc, valori cu care apare efectiv în texte. Aplicând această metodă imperfectului indicativ dintr-o limbă romanică, vom stabili în acelaşi fel mai multe tipuri de imperfect, între care unul este efectiv timpul trecut, cum ar fi în it. *ieri şi diceva cosi*, şi altul care nu este în mod necesar acesta (care apare în contexte condiţionale, bunăoară, it. *să mi piaceva*, *Io compravo* unul durativ

 şi altul momentan (ca acela din limbajul publicistic şi cel administrativ din italiană în expresii de felul: *la polizia şi recava al domicilio del delinguente e Io arrestava*. Cu alte cuvinte, ca şi în cazul aoristului din greacă, ne-am afla în faţa unei serii de tipuri de accepţii ireductibile la o valoare unică: valoarea terminativă a aoristului nu poate fi redusă la valoarea ingresivă, nici viceversa, iar valoarea durativă a imperfectului romanic nu poate fi redusă la valoarea

punctuală, nici valoarea punctuală la cea a imperfectului. Este vorba pur şi simplu de tipuri diferite de valori şi în acest loc este reţinută în mod necesar generalizarea întreprinsă din perspectiva faptelor particulare de vorbire. De fapt, abstractizarea şi generalizarea pozitivistă rămân în planul vorbirii – deşi al unei vorbiri generalizate – şi nu trec în planul limbii, care nu poate fi indusă prin simpla abstractizare a unor trăsături comune: tipurile de sunete şi de accepţii pot corespunde unor unităţi de limbă, dar aceasta nu se întâmplă în mod necesar. De aceea, motivul pentru care vorbitorii folosesc aceeaşi formă (ca aoristul sau imperfectul) pentru valori foarte diferite – şi chiar contrare unele altora – scapă acestui tip de abordare a faptelor lingvistice.

Corolarul principiului faptului individual Cstudiul empiric înaintea teoriei) este specific pentru majoritatea lingviştilor pozitivişti, care fie că nu abordează probleme teoretice şi pretind că studiază „faptele” făcând abstracţie de orice „filosofie” 3, fie că situează explicit teoria după studiul empiric, ca un posibil scop final al acestuia. Până şi Antoine Meillet, deşi el însuşi era un excelent teoretician, a ajuns să afirme că o bună explicaţie a unui fapt valorează mai mult decât multe volume de teorie, fără să precizeze însă despre ce fel de teorie

3 Această atitudine persistă, în parte, şi în zilele noastre. După cât se pare, dintr-o dorinţă de autonomie rău înţeleasă, mulţi lingvişti continuă să considere filosofia ca pe un exerciţiu zadarnic şi inutil.

era vorba. În general se consideră că, pentru a dezvolta o teorie lingvistică demnă de acest nume, e necesar să fie studiate multe limbi şi multiple aspecte ale limbilor pe care le cunoaştem deja.

5.2. Principiul substanţei se aplică în lingvistică nu

prin luarea în considerare a faptelor în relaţiile lor funcţionale, ci prin ceea ce „sunt” ele în vorbire, adică, prin „substanţa” lor materială. În consecinţă, apar două moduri de a stabili identităţi între limbi diferite: prin identitatea (sau analogia) materială a faptelor considerate şi prin identitatea unui conţinut particular sau „de vorbire” (accepţie). Fireşte, şi în istoria aceleiaşi limbi se ia ca bază pentru identificare analogia materială iar, din punctul de vedere al conţinutului, constanţa („continuitatea”) anumitor accepţii sau au n ei accepţii (adică a unei anumite valori constatate într-o serie de texte), şi nu o valoare de limbă care, eventual, ar putea justifica accepţii diferite în contexte diferite.

Să examinăm, în această privinţă, cazul deja semnalat al vocalelor deschise şi al celor închise în italiană şi spaniolă, într-adevăr, şi în spaniolă există vocale deschise şi vocale închise ca fapte materiale de realizare fonică „normală”, deşi nu întotdeauna în contexte similare celor din italiană. Or, dat fiind că în spaniolă se spune, de exemplu, [Gsrde] (*verde*), cu *e* deschis înaintea lui *r* şi [keso] (*queso*), cu *e* închis şi că, în timp ce *roşa* se pronunţă în mod normal cu *o* deschis, *esposa* se pronunţă cu *o* închis, în fonetica de tip pozitivist se trage concluzia că faptele din spaniolă şi cele din italiană sunt identice şi că în ambele limbi există clasele fonice: *e* deschis şi *e* închis, *o* deschis şi *o* închis. În italiană însă aceste „clase” corespund unor unităţi funcţionale, fiindcă pot să distingă semnificante – ca în cazul semnalat mai sus al lui /venti/ – /venti/ sau /lolto/, *colţo* cu *o* deschis, participiul trecut al verbului *cogliere* [„a strânge, a culege”] şi /kolto/, *colţo* [„cult”]

 cu *o* închis –, în timp ce situaţia nu este identică în spaniolă unde este vorba doar de realizări „normale” în anumite contexte sau în anumite

cuvinte. A interpreta faptele din italiană şi din spaniolă ca fiind identice înseamnă, tocmai, a le identifica prin substanţa lor.

Tot astfel, în istoria unei limbi, anumite fapte se consideră identice dacă între ele există un raport de continuitate materială – de exemplu, lat. *bovem* fr. *baeuf*, lat. *Nigrum* fr. *noir* –, chiar atunci când semnificatul acestor forme considerate nu este acelaşi, ca în cazul lat. *bos* şi al fr. *boeuf*, lat. *Niger* şi fr. *noir*.

Din punctul de vedere al conţinutului se încearcă să se stabilească valorile funcţionale ale unei limbi pe baza accepţiilor contextuale, identificându-se ca valori funcţionale tipuri analoge de accepţii ale unor limbi diferite, fără a se pune întrebarea, bunăoară, dacă funcţia unui anumit timp al verbului este aceeaşi în cadrul sistemului căruia îi aparţine. Astfel, se pune întrebarea dacă posibilitatea de a exprima anumite accepţii coincide în mai multe texte din limbile respective, plecând chiar de la substanţa materială a formelor examinate, în consecinţă, anumite timpuri verbale din limbi diferite se consideră ca fiind identice dacă prezintă similitudine în structura lor materială şi dacă au şi o serie de accepţii comune (cum ar fi timpurile perifrastice cu *habere* în limbile romanice şi cele cu *to nave* în engleză), în pofida faptului că statutul lor funcţional în sistemele respective nu este identic.

5.3. Principiul evoluţionismului se manifestă în lingvistică, întâi de toate, ca predilecţie absolută pentru „istorie” în prejudiciul descrierii. Se consideră că obiectul principal (sau exclusiv) al lingvisticii poate fi doar istoria limbilor (istoria înţeleasă, fireşte, în sens pozitivist: vezi *infra*). Descrierea este considerată, în schimb, ca un obiectiv secundar care, eventual, nu aparţine sferei activităţii propriu-zis ştiinţifice. Întrucât se pr*eldeologia pozitivistă în lingvistică*

supune că „evoluţia” (sau numai evoluţia) poate explica „esenţa” faptelor – în cazul nostru, esenţa limbilor şi a limbajului în general – sunt socotite ca ştiinţifice doar acele discipline care stabilesc şi studiază „evoluţia”, în special gramatica istorică, disciplină care, ordonând cronologic faptele, stabileşte fazele evolutive ale unei limbi pornind de la o fază originară (de exemplu, spaniola pornind de la latină). Iar gramatica descriptivă, dacă îşi propune să fie „ştiinţifică”, se vede obligată să adopte punctul de vedere istorico-evolutiv, după cum o demonstrează anumite titluri caracteristice pentru studiile publicate în epoca pozitivistă şi/ sau care manifestă ideologia respectivă: Gramatica descriptivă a limbii *x* pe baze istorice. Adică, se presupune că trecutul formelor, modul în care au apărut şi s-au dezvoltat ele, explică în aceeaşi măsură esenţa actuală şi funcţia lor.

Prin urmare, se evidenţiază mai ales identităţile referitoare la origine, indiferent de faptul dacă acestea reprezintă identităţi actuale sau nu. Astfel, ca să amintim un exemplu din Saussure, cuvântul francez *pas* ar fi acelaşi fapt de limbă, atât cu funcţie de negaţie (*je ne sais pas*, „nu ştiu”), cât şi cu funcţie lexicală (având semnificatul „pas”), dat fiind că originea formei în ambele cazuri este aceeaşi: lat. *passus*, „pas”. Evident, din perspectiva competenţei lingvistice actuale a vorbitorului francez, este vorba de unităţi total diferite, deoarece vorbitorii, de obicei, nu au conştiinţa unor eventuale identităţi (doar etimologice) care nu mai au nicio valabilitate actuală. În lingvistica pozitivistă însă în mod frecvent sunt delimitate unităţi bazate pe etimologie, pretinzându-se explicarea sau justificarea funcţiilor actuale prin ceea ce formele respective au însemnat în alte vremuri, inclusiv prin intermediul ipotezelor cu privire la originea şi dezvoltarea lor.

În consecinţă, se face confuzia între istorie şi teorie,

considerându-se, de exemplu, că este imposibil să definim o anu

 mită categorie, pentru că de-a lungul timpului formele pot trece de la o categorie la alta. Această poziţie ne întâmpină adesea şi la savanţi care, nefiind „neogramatici”, ilustrează totuşi ideologia pozitivistă; astfel, ea apare la lingvistul italian Bruno Migliorini, în studiul său, altfel excelent, despre numele proprii de persoană care au devenit apelative4. Într-adevăr, Migliorini afirmă că e dificil, dacă nu chiar imposibil, să definim noţiunea de ’nume propriu’ şi să delimităm cu exactitate categoria respectivă, pentru că numele proprii devin comune şi cele comune, proprii. Contradicţia este evidentă, deoarece dacă este vorba de trecerea unei categorii la a 11 a categorie, aceasta implică faptul că ele se cunosc foarte bine şi că au fost delimitate deja ca atare; în caz contrar, a afirma că se trece de la o categorie la alta – că un nume propriu devine comun sau viceversa – nu ar avea sens.

În concluzie, schema generală a lingvisticii este, din acest punct de vedere, sau exclusiv istorică (în acest caz descrierea se configurează ca obiectiv cu caracter practic sau didactic), sau, cel mult, mai întâi istorie şi după aceea descriere şi nu doar în sens cronologic, ci şi în ordinea raţională a importanţei şi a dependenţei, adică făcând să depindă descrierea de istorie.

5.4. În sfârşit, în virtutea principiului naturalismului, limbile sunt considerate, mai mult sau mai puţin explicit, ca fiind obiecte sau organisme naturale, dotate cu „evoluţie” proprie5. Prin urmare, se vorbeşte de „viaţa” limbilor şi de „viaţa” cuvintelor, subînţelegându-se fără îndoială că aceste expresii sunt metafore, însă şi metaforele îşi au motivaţia lor şi reflectă o anumită ideologie. Astfel, se vorbeşte de „limbi-mame”, „limbi-

fiice”, de „familii” de limbi, iar aceste metafore se

4 *Dai nome proprio* al *nome comune*. *Studi semantici sul mutamento dei nomi propti di persona în nomi comuni negl idiomi romanzi*, Geneva, 1927 (reimpr., Florenţa, 1968).

difuzează şi prind rădăcini în terminologia curentă, extralingvistică.

De pe poziţiile aceluiaşi principiu, faptele lingvistice sunt interpretate din punctul de vedere al cauzalităţii, punându-se întrebarea care este „cauza” unei anumite schimbări lingvistice. Astfel, dat fiind că „evoluţia” constituie problema de bază, atunci când se observă că în istorie se trece de la o stare de limbă A la o stare B, se pune în discuţie problema „cauzelor” care au determinat o atare „evoluţie”. Cu alte cuvinte, nu se consideră ca fapt primar producerea limbilor sau creativitatea lingvistică propriu-zisă şi obiectivarea ei istorică (aşa-numita „schimbare”), ci, în fiecare caz, starea de limbă, care – ca şi obiectele naturale – fără cauze nu ar trebui să se schimbe. Referitor la cauzele înseşi, se estimează că acestea ar putea fi similare cauzelor constatate în lumea naturală. S-a vorbit până şi de influenţa climei şi a mediului geografic asupra limbilor, aşa cum în istoria literară Hypolite Taine a pretins că poate explica dezvoltarea literaturii prin determinări şi influenţe diverse, inclusiv prin cele ale mediului geografic (dar, din fericire, şi prin influenţele mediului social). Se consideră, de asemenea, că şi istoria lingvisticii ar trebui să se facă în acest mod, adică explicând dezvoltările prin cauze, iar dacă nu se poate proceda astfel, deoarece este o întreprindere dificilă (în realitate, imposibilă), istoricul pozitivist se mulţumeşte cu înregistrarea fazelor unei dezvoltări, fără a le explica, semnalând ocazional că aceste

„cauze” ale schimbării lingvistice – în special aleschimbării fonetice – scapă observaţiei, fiind prin urmare necunoscute.

Dat fiind că se opinează că metodologia ştiinţifică prin excelenţă este cea a ştiinţelor naturii, se afirmă că lingvistica.

5 Deja A. Schleicher, *Compendium*, p. 2, interpretează explicit în acest sens vechiul concept romantic de organism pe care, în schimb, îl adăuga aspectului „organic” (adică structurat şi sistematic) al limbilor.

Lecţii de lingvistică generală pentru a fi o ştiinţă autentică, ar trebui, întâi de toate, să se asemene cu acestea, ajungându-se la stabilirea unor legi ale necesităţii, analoge celor formulate de ştiinţele fizico-naturale. De aceea, pentru lingvistica pozitivistă este caracteristică ideea de „lege fonetică”, conform căreia dezvoltările fonetice care se constată între două sau mai multe stări succesive ale aceleiaşi limbi sunt în mod necesar generale, regulate şi fără excepţie.

Dezvoltările constatate sunt de tipul următor:

lat. *planum*, *plenum* it. *piano*, *pieno*; sp. *llano*, *lleno*;

sau PL/pl/, / /; lat. *clamat*, *clavem* it. *chiama*, *chiave*; sp. *llama*, *llave*;

sau KL/ki/, *I*? /; lat. *tectum*, *octo* it. *tetto*, *otto*; sp. *techo*, *ocho*;

sau KT/tt/,!?!

Astfel de corespondenţe regulate ce pot fi atribuite, conform lingvisticii pozitiviste, acţiunii unor cauze similare celor din natură, sunt confirmate de „legile fonetice”, care oferă satisfacţia ştiinţifică de a fi descoperit că şi în limbi se întâmplă ceva analog cu ceea ce se observă în natură, aceasta echivalând cu demonstrarea faptului că există o legitate internă a limbilor, revelată tocmai prin aceste

„legi”, chiar atunci când nu se cunosc aşa-zisele „cauze” ale dezvoltărilor6. De aici se trece la o aspiraţie şi mai ambiţioasă: la dorinţa de a prevedea dezvoltări viitoare, întrucât aceasta ar fi o dovadă de maturitate pentru orice ştiinţă. În acest context, Meillet observă cu regret că totuşi lingvistica nu este ştiinţă matură în sensul în care sunt

6 Ceea ce trebuie să obiectăm în acest caz – ca şi în altele – nu sunt, fireşte, faptele înseşi care sunt adevărate, ci noţiunea naturalistă de „lege fonetică”. În realitate, aşa-numitele „legi fonetice” nu sunt legi naturale, având cu totul alt fundament; cf. E. Coseriu, *SDH*, p. 88 – 108 [trad. rom. E. Coseriu, *Sincronie*, *diacronie şi istorie*, Bucureşti, 1996].

ştiinţele naturale, deoarece încă nu este capabilă să ofere previziuni: toate legile stabilite de ea până în prezent se referă la trecut, nu la viitor. Prin urmare, adevăratele legi generale ale dezvoltării limbilor continuă să fie necunoscute. Evident, cine aspiră la acest ideal pentru ştiinţele culturii este convins că într-un anumit moment se va ajunge la formularea unor astfel de legi. Deocamdată însă aceasta nu este posibil în virtutea unei insuficienţe, să zicem, provizorii: încă nu cunoaştem un număr suficient de fapte.

Capitolul III
ANTIPOZITIVISMUL

O.1. În jurul anului 1900, sub influenţa mai mult sau mai puţin directă a noilor curente filosofice şi ca reflex al acestora, începe să se afirme în ştiinţe, îndeosebi în cele umaniste şi în cultură în general, o nouă „ideologie”: o ideologie fundamental antipozitivistă. Deşi ataşată încă, sub anumite aspecte, de pozitivism (chiar dacă de noile sale forme, mai rafinate sau, din contră, mai rigide), această ideologie încearcă să depăşească unele din insuficienţele mai evidente ale pozitivismului anterior.

O.2. Dar ce înseamnă „ideologie antipozitivistă” în conformitate cu abordarea noastră iniţială, adică din punctul de vedere al celor patru principii fundamentale ale ideologiei pozitiviste şi al substituirii lor prin principii opuse?

1.O. Referitor la principiul „individului” sau al „faptului individual”, trebuie să ţinem cont, din acest punct de vedere, de sensul dublu al acestuia (1, faptul individual ca punct de plecare al cunoaşterii şi, în consecinţă, al ştiinţei; 2, faptul individual considerat „izolat”, adică independent de contex

36

Lecţii de lingvistică generală tele şi relaţiile sale: „atomismul”), dat fiind că fiecăruia din aceste sensuri, în ideologia antipozitivistă, i se opune un principiu diferit.

1.1.1. Principiului faptului individual în primul său sens (sau aspect) şi, deci, ideii de a construi generalitatea faptelor prin abstractizare şi generalizare, i se opune principiul *universalităţii individului*. Acesta este unul din principiile fundamentale ale fenomenologiei lui Husserl, în viziunea căruia niciun „individ” nu este numai şi exclusiv individ, ci conţine în sine şi *manifestă* propria sa universalitate. Masa la care scriu nu este numai „lucrul de acolo” neidentificabil şi nu este nici măcar „această masă”, dacă o recunosc ca „masă”, ci este şi „masă în general”. Un individ (= fapt individual) nu este doar *acest individ* cu totul particular şi irepetabil, ci este de asemenea un mod general de a fi! Iar acest mod general de a fi – universalitatea unui fapt – nu se construieşte prin abstractizare şi generalizare, dat fiind că aceste operaţii implică deja o intuiţie prealabilă a universalului. Astfel, nu putem stabili ce este o tragedie examinând mai multe tragedii şi abstrăgând trăsăturile lor comune, deoarece, pentru a delimita domeniul nostru de observaţie, trebuie într-un fel să ştim deja ce este o tragedie; în caz contrar,

de ce nu examinăm, de exemplu, şi case, arbori, scaune etc, nu doar tragedii? Cum ştim care din obiectele cercetate sunt tragedii înainte de a le examina pentru a abstrage trăsăturile lor comune? Faptul de a recunoaşte ceva drept ceva, adică de a spune, chiar tacit, *x* este *a* (bunăoară, „aceasta este o tragedie”), implică o „cunoaştere antepredicativă”, o intuiţie a esenţei obiectului pe care „îl clasificăm”.

1 La rigoare, acest principiu nu îi aparţine lui Husserl, deoarece provine de la Aristotel, prin maestrul lui Husserl, F. Brentano. E adevărat totuşi că el dobândeşte o nouă vigoare, un relief particular, înţelegându-se în toate semnificaţiile sale, dobândind şi aflând o întreagă serie de aplicări, tocmai graţie lui Husserl şi fenomenologiei.

Antipozitivismul

37

Tocmai de aceea, vom remarca, conceptele nu se formează prin abstractizare şi generalizare, ci – orice obiect fiind „acest obiect” şi, în acelaşi timp, un mod de a fi, posibilitatea infinită a altor obiecte ca acesta – prin intuiţia imediată a acestui mod de a fi. Nu avem nevoie de mulţi elefanţi pentru a ne forma conceptul de elefant: e suficient unul (chiar dacă experienţa ulterioară va putea modifica sau preciza şi îmbogăţi conceptul nostru iniţial). Mai mult, dacă ar trebui să ne formăm conceptele prin abstragerea unor trăsături comune, pur şi simplu nu ni le-am putea forma, deoarece ar trebui să le avem deja pentru a realiza această operaţie. Ceea ce se formează efectiv prin intermediul abstragerii unor trăsături comune mai multor obiecte, nu este niciodată un concept, ci un obiect generic şi schematic – nu conceptul om, de exemplu, ci omul „abstract” din manualul de anatomie – care nu se referă la ce-ul, ci la cwm-ul obiectelor.

1.1.2. În această privinţă este necesar să distingem între *generalitate* (empirică) şi *universalitate*, distincţie

ignorată în ideologia pozitivistă. Generalitatea reprezintă ansamblul particularităţilor constante pe care, având deja conceptul, le constatăm efectiv într-o clasă de obiecte; trăsături caracteristice care, la rigoare, pot să nu fie indispensabile pentru ca obiectele să fie ceea ce sunt: pur şi simplu, aceste trăsături se prezintă în ele. Universalitatea, în schimb, este condiţia constatării trăsăturilor comune în obiecte, modul necesar de a fi al anumitor obiecte: ceea ce aparţine conceptului unui obiect sau poate fi dedus din concept, adică ansamblul acelor trăsături fără de care un obiect nu ar fi ceea ce este. Iar aceste trăsături nu e nevoie să fie abstrase pe baza observaţiei, deoarece ştim în prealabil că ele sunt prezente în obiecte; în caz contrar, obiectele nu ar fi ceea ce sunt. Fără îndoială, când atribuim explicit anumite trăsături universalităţii diferitelor obiecte, putem greşi. Astfel.

38

Lecţii de lingvistică generală dacă am văzut numai frunze verzi, am putea crede că proprietatea „verde” este o trăsătură necesară a frunzelor. După aceea, întâlnind frunze de alte culori, ne dăm seama că nu este aşa şi că o frunză este frunză chiar fără a fi verde, ceea ce ne arată că în conceptul nostru de frunză, proprietatea „verde” nu era o trăsătură necesară. În acest caz ipotetic, rectificarea se face graţie unor noi experienţe. La rigoare însă, am putea să ne dispensăm de aceasta: considerând conceptul de frunză şi întrebându-ne dacă o frunză ar continua să fie pentru noi frunză chiar atunci când nu ar fi verde. Este ceea ce, pe de altă parte, se cuvine să se facă şi ceea ce, în fond, se fac e în cazul obiectelor culturale.

Aceasta este valabil şi pentru anumite trăsături generale specifice şi exclusive ale unei clase de obiecte, adică pentru ceea ce Aristotel numeşte „propriul”. Bunăoară – acesta este exemplul lui Aristotel – numai omul râde. Totuşi faptul de a putea râde ţine de „ceea ce îi este

propriu” omului, netăind o trăsătură necesară a conceptului de om şi nu aparţine definiţiei acestui concept, „esenţei” omului. Este adevărat că anumite trăsături constatate ca generale (de exemplu, faptul că numai omul râde) ar putea fi eventual deduse din conceptul respectiv sau justificate prin el, trecând astfel la integrarea universalului din obiectele considerate. Dar aceasta nu anulează faptul că universalitatea este altceva decât generalitatea şi că ar reprezenta condiţia pentru constatarea celei de-a doua; nici faptul că aceste trăsături observate ca fiind comune obiectelor ar fi numai „generale” şi, prin urmare, inutile atâta timp cât nu se justifică prin universalitate.

Să examinăm, în acest scop, un exemplu lingvistic foarte simplu. Silabele, cum se ştie, se împart în silabe „deschise”, terminate în vocală (adică, silabe ca: sp. *a-ve*, *la-na*, *prado*, it. *strada*) şi silabe „închise”, terminate în consoană (cum ar fi cele din cuvintele: sp. *pardal*, *soldar*, *tras*). Or, în timp ce

există limbi care au numai silabe deschise, neavând silabe închise, nu există, pe cât se pare, limbi lipsite de silabe deschise; sau, mai bine zis, nu se cunosc astfel de limbi. De aceea silabele deschise au fost considerate un „universal al limbajului” (adică al limbilor). E evident însă că este vorba de un fapt ce ţine numai de generalitatea empirică în limbile (cunoscute) şi nu de ceea ce este universal în limbi ca atare, într-adevăr, putem să ne întrebăm dacă o limbă care nu ar avea silabe deschise ar continua să mai fie o limbă. Ar continua să fie, fără îndoială, întrucât nu vedem nicio necesitate raţională pentru ca o limbă să prezinte această trăsătură, nici pentru ca un sistem de expresie să înceteze să mai fie limbă dacă nu prezintă această trăsătură. Am putea chiar

să ne imaginăm sau să construim o limbă numai cu silabe închise. Faptul de a avea silabe deschise ar fi o trăsătură universală doar dacă o limbă fără această trăsătură ar înceta să mai fie limbă sau dacă, cel puţin, această particularitate ar putea fi dedusă din conceptul de limbă sau justificată ca fiind necesară pentru acest concept.

1.2. În sensul al doilea – cel „atomist” – principiul faptului individual este substituit prin principiul *sistemului de fapte*, al *contextului* sau al *structurii*, principiu intim legat de cel al universalităţii individului, dar care, totuşi, se referă la alte aspecte ale modului de prezentare a „faptelor individuale”.

Conform acestui principiu, un fapt dobândeşte sensul său deplin şi *este* acest fapt şi nu altul, nu ca fapt izolat, ci doar în cadrul unei structuri mai ample, în interiorul unui sistem de relaţii din care face parte. Mai mult chiar, în psihologia „formei” sau a „structurii” (germ. *Gestaltpsychologie*) se remarcă faptul că până şi percepţia obiectelor se prezintă în cadrul unei structuri şi că obiectele izolate de contextele lor se dovedesc a fi irecognoscibile, aşa cum, adesea, nu identificăm o persoană pe care totuşi o cunoaştem, dacă o întâlnim în afara

 mediului său obişnuit. Un experiment curios, dar concludent în acest sens este cel al bărbilor. Cuiva i se prezintă în fotografie sau în desen o serie de bărbi de dimensiuni şi forme diferite, izolate de orice context şi se pune întrebarea ce sunt. De obicei, nu este recunoscută fiecare din ele ca „barbă”, şi nu se identifică una cu alta, ci par a fi obiecte total diferite. În schimb, dacă se adaugă contextul (o faţă umană), dubla identificare se prezintă imediat; adică, se observă, pe de o parte, ce reprezintă fiecare desen sau fotografie şi, pe de altă parte, că este vorba de „acelaşi lucru”: de fapte

aparţinând aceleiaşi clase2.

1.3.O. De o importanţă aparte pentru disciplinele particulare sunt corolarele şi consecinţele acestor două principii care, de altfel, pot fi considerate ca forme diferite ale unui singur principiu, cel al „antiatomismului”.

1.3.1. Într-o primă formă, principiul antiatomismului implică drept prim corolar distincţia între studiul empiric (descriere şi istorie) şi teorie: teoria se referă la „ceea ce este universal”, în timp ce studiul empiric stabileşte „ceea ce este general” în faptele cercetate. În consecinţă, se face distincţia – în diferite domenii – în mod mai mult sau mai puţin explicit, între teoria şi ştiinţa „generală” a aceloraşi fapte; astfel, între teoria literară şi ştiinţa literaturii, între teoria artei şi ştiinţa artei, între teoria limbajului şi „lingvistica generală”.

În acelaşi timp, raportul dintre studiul empiric şi teorie se inversează. Se observă că teoria, neputând fi construită prin abstractizare şi generalizare, nu poate fi situată „după” studiul empiric, ca rezultat final al acestuia (care poate doar constata

2 Pe acest experiment tipic din *Gestaltpsychologie* se bazează şi un joc televizat răspândit în multe ţări, joc în care participanţilor li se prezintă obiecte izolate (de exemplu, piese ale unor instrumente curente) şi se întreabă ce sunt. De regulă, piesele nu sunt identificate fără „contextul” lor sau sunt identificate cu greu şi doar în măsura în care sunt imaginate „în contexte”.

„Generalul”), ci, din contră, ea este în mod ideal anterioară unui asemenea studiu. Mai bine zis, se înţelege că teoria se prezintă înainte, în timpul şi după studiul empiric, înainte, ca fundament prealabil al acestui studiu şi ca motivare explicită sau implicită a identificării şi

delimitării faptelor studiate, în timpul studiului, drept cadru în interiorul căruia sunt descrise, interpretate şi ordonate faptele. După, ca teorie îmbogăţită şi/sau modificată graţie aceluiaşi studiu empiric, de exemplu, prin constatarea unor fapte şi aspecte care nu concordă cu postulatele lor iniţiale. Astfel, se afirmă că, în practica de cercetare, între teorie şi studiul empiric există un raport dialectic constant: teoria reprezintă fundamentul prealabil al oricărui studiu empiric, iar rezultatele acestuia influenţează la rândul lor teoria, precizând-o şi/sau modificând-o. În ştiinţele naturii, teoria prealabilă ia forma unor i p o te z e cu privire la universalitatea faptelor – ipoteze care constituie fundamentul şi cadrul studiului empiric –, putând fi modificate sau substituite prin altele, ca urmare a unui astfel de studiu. În schimb, în ştiinţele culturii, unde, fiind vorba de creaţii umane, de ceea ce omul însuşi produce în mod liber şi intenţionat, ipoteze cu privire la universalitate nu sunt posibile, fundamentul prealabil fiind cunoaşterea originară3 pe care omul o are despre el însuşi şi despre activităţile sale libere şi care, firește, se explică, se precizează şi se modifică în urma studiului empiric. Iar în teorie, în forma sa explicită, este vorba, în acest caz, de a transpune pe planul reflexivităţii, adică al ştiinţei fundamentate şi motivate raţional, ceea ce fiinţele umane ştiu deja, în mod intuitiv, bunăoară despre artă, limbaj sau ştiinţă, fiind ele înseşi subiecte creatoare.

Pe de altă parte, se observă că, dat fiind caracterul prealabil al cunoaşterii teoretice, pentru a construi o teorie nu

3 Noţiunea lui Husserl.

Lecţii de lingvistică generală avem nevoie, în realitate, de multe fapte, întrucât nu este vorba de a constata ceea ce este în mod empiric constant în faptele subsumate unei clase. Riguros vorbind, din punct de

vedere raţional, e suficient chiar şi un singur fapt considerat în universalitatea sa. Într-adevăr, esenţa în virtutea căreia arta este artă se regăseşte în fiecare operă de artă, iar ceea ce face ca limbajul să fie limbaj se regăseşte în fiecare act lingvistic (tot astfel, şi în alte planuri: ceea ce este esenţial şi definitoriu în limbi se prezintă în fiecare limbă; substantivitatea se prezintă în orice substantiv; fonematicul se prezintă în orice fonem etc).

Fără îndoială, toate acestea pot duce la unele abateri şi pot implica unele riscuri în practica de cercetare şi în elaborarea concretă a unor teorii. Astfel, teoria poate fi considerată nu numai ca autonomă şi în mod ideal anterioară studiului e în p i r i e, ci ca fiind independentă de realitatea faptelor sau, eventual, ca o simplă construire de modele a priori pentru interpretarea anumitor fapte. Or, teoria bine înţeleasă este întotdeauna teorie a realului: captare a universalului în faptele înseşi. În consecinţă, conceperea teoriei ca „model" ar constitui mai curând un reziduu al pozitivismului, deoarece implică înţelegerea teoriei pur şi simplu ca formă a descrierii, deşi ca formă abstractă, adică, în fond, cu indistincţia între studiul empiric şi teorie, aceasta din urmă fiind concepută doar ca schemă generică a cercetării. Tot astfel, limitarea teoriei la puţine fapte sau la un singur fapt, chiar dacă e justă din punct de vedere raţional, poate implica riscul de a lua în fiecare caz drept universal ceea ce se constată ca fiind comun într-o serie de fapte sau de a atribui unei categorii de fapte ceea ce este propriu unuia singur. De aceea, teoriile limbajului dezvoltate de către nelingvişti (psihologi, logicieni, etnologi, teoreticieni ai literaturii, cercetători în domeniul semioticii etc, chiar şi de filosofi) pot conţine idei şi

Antipozitivismul

Intuiţii strălucite, însă, cu rare excepţii, ele se dovedesc, în ansamblu, nesatisfăcătoare, contribuind la difuzarea în cadrul ideologiei curente a unor idei false, a unor abordări unilaterale şi a unor inexactităţi empirice. E adevărat totuşi că la aceasta contribuie şi mulţi lingvişti amatori şi chiar unii lingvişti de profesie, însă cunoscători ai unui număr redus de limbi sau ai unei singure limbi şi care, în consecinţă, tind să atribuie limbilor în general ceea ce ştiu despre limba lor maternă (luând, de exemplu, engleza în specificitatea sa ca model universal de limbă).

1.3.2. În a doua sa formă, principiul antiatomismului implică, pentru metodologia disciplinelor particulare, inversarea raportului dintre faptul individual şi sistem, structură sau context, în loc de a începe cu faptul individual pentru a ajunge la sistem, ca ansamblu ordonat de fapte particulare, în loc de a stabili şi a deduce din faptul individual structurile şi contextele în care acesta se integrează, cercetarea antipozitivistă procedează în sens exact invers: începe cu sistemul de fapte, cu structuri sau contexte, pentru a ajunge la elementele sale constitutive. Chiar pentru a stabili ceea ce este specific fiecărui fapt individual în particularitatea sa, în studiul antipozitivist se porneşte de la sistemul de relaţii care îl determină. Se consideră deci că faptul individual este determinat de poziţia pe care o ocupă într-o structură sau într-un context şi că el poate fi cunoscut ca atare doar plecând de la ansamblul conexiunilor sale cu alte fapte, de la relaţiile structurale care îl delimitează şi îl caracterizează.

4 într-un plan superior, cel al filosofiei însăşi, se apropie de această abordare „raţionalismul critic” al lui Antonio Banfi în forma sa iniţială, adică înainte ca acest filosof italian să fi încercat să adapteze concepţia sa la materialismul dialectic. Într-adevăr, după Banfi, datul primar, constitutiv al realităţii nu este nici „subiectul” în

sine, nici „obiectul”, ci relaţia însăşi între acestea: tensiunea permanentă între subiect şi obiect.

Pe această cale se poate ajunge la considerarea relaţiilor înseşi ca dat primar şi constitutiv al realităţii, iar „faptele” între care se stabilesc relaţiile, ca fiind secundare4, în cazuri extreme, chiar de importanţă redusă sau pur şi simplu „indiferente” în ceea ce priveşte propria lor esenţă: „faptele” ca atare, se afirmă, ar putea fi acestea sau altele; importantă este natura relaţiilor care le unesc.

2.O. Principiului substanţei i se opune, în ideologia antipozitivistă, în primul rând, principiul *funcţiei5* şi, în al doilea rând, principiul *formei*; adesea „funcţie” şi „formă” identificându-se sau, cel puţin, fiind tratate împreună.

2.1. În conformitate cu aceasta se consideră că tocmai – în special acolo unde e vorba de viaţă şi activitate şi, deci, de „organe” care acţionează şi „obiecte” care sunt folosite pentru ceva („instrumente”) – esenţa acestor „fapte” şi „obiecte” se manifestă în (şi în fond coincide cu) ceea ce fac, adică folosind o formulă din Heidegger, „esenţa ciocanului se manifestă în faptul de a ciocăni”. În consecinţă, în cercetarea antipozitivistă faptele se identifică şi se delimitează prin funcţia, nu prin substanţa lor. Fapte diferite ca substanţă (de exemplu, în literatură, în artă, în tehnicile şi tradiţiile populare etc.) sunt interpretate ca identice – ca fiind „acelaşi fapt” – dacă îndeplinesc aceeaşi funcţie şi, invers, fapte identice prin substanţa lor se consideră ca fiind diferite, dacă îndeplinesc funcţii diferite, ceea ce, de altfel, coincide adesea cu „cunoaşterea originară” a acestor fapte, aşa cum se manifestă şi în limbi, în numele date anumitor tipuri de obiecte (să ne gândim, de exemplu, la varietatea substanţială a unităţii funcţionale nu

5 Opoziţiei între conceptele de substanţă şi funcţie,

concepte cu o istorie destul de complexă, i-a dedicat o carte importantă E. Cassirer: *Substanzbegriff und Funktions begriff*, Berlin, 1910, trad. engl. *Substance and Function*, Chicago şi Londra, 1923.

mită în sp. *puente* [rom. punte, pod]). Chiar şi în ştiinţele naturale se afirmă ideea relaţiilor funcţionale şi a contextelor funcţional diferite, în pofida eventualei lor identităţi „substanţiale". Astfel, în biologie, Uexkiill susţine că orice organism este dotat cu un „sistem receptor" (prin care percepe într-un anumit mod mediul său) şi cu un „sistem efector" (prin care acţionează tot într-un anumit mod asupra acestui mediu), sisteme care, în ansamblu, reprezintă un „ciclu funcţional" care determină „lumea" specifică a fiecărui tip de organism, astfel încât o broască, de exemplu, „trăieşte în lumea broaştelor".

2.2. Pe de altă parte, în diferite domenii se remarcă relaţiile pur formale între fapte şi, în general, „forma" lor, renunţându-se la „substanţa" lor. Astfel, se dezvoltă o „psihologie a formei" (cea amintită deja *Gestaltpsychologie*), iar în teoria şi critica literară şi cea de artă se afirmă – sau se reafirmă – în contrast cu considerarea conţinuturilor de „substanţă" (teme tratate, idei, concepţii, atitudini etice, politice sau culturale etc), moduri de abordare „formaliste". În ceea ce priveşte literatura, printre astfel de abordări se remarcă atât prin amploare şi multitudine, cât şi prin coerenţa lor, cele ale „formalismului rus" 6, care se concentrează nu asupra a ceea ce „este" o operă, a ceea ce ea „spune", ci asupra faptului „cum este făcută" şi a „procedeelor" aplicate în interiorul său, adică.

6 Acest curent de cercetare care începe să se afirme în Rusia în primii ani după 1900, atingând apogeul între 1916 şi 1926, ajunge destul de târziu – şi în parte numai

indirect (prin activitatea Cercului de la Praga) – să fie cunoscut în Occident. Abia mai târziu (în special după 1960) scrierile „clasice" ale formaliştilor ruşi se traduc în mai multe limbi occidentale. Spunem că abordările formaliste „se reafirmă" fiindcă, în parte, asemenea abordări au o îndelungată tradiţie anterioară epocii pozitiviste care se menţine şi în această epocă. Astfel, referitor la artele plastice aceste abordări se afirmă deja în Renaştere (G.P. Lomazzo); cât despre muzică, e suficient să-l amintim pe E. Hanslick (secolul al XIX-lea).

46

Lecţii de lingvistică generală asupra „formei" sau „structurii". Între altele, în cadrul narativităţii, formaliştii ruşi fac distincţia între „fabulă" („acţiunea" aşa cum ar putea să se întâmple în viaţa reală) şi „subiect" (întâmplările relatate efectiv şi modul în care acestea sunt dispuse şi ordonate într-o naraţiune), distincţie care, în practică, coincide (sau echivalează) cu distincţia între „substanţă" şi „formă".

2.3. Uneori, după cum s-a menţionat, „funcţia" şi „forma" se identifică, adică sunt considerate ca aparţinând „formei" aspectele funcţionale ale faptelor cercetate. Astfel, în formalismul rus abordările „formale" coincid adesea cu cele funcţionale. Pe de altă parte, principiul formei – dacă este vorba de relaţiile formale ale unui fapt cu altele ale aceluiaşi sistem sau ansamblu (sau dacă forma însăşi a unui fapt este concepută ca determinată de aceste relaţii) – nu este decât o variantă a celui al antiatomismului, deoarece coincide în fond cu principiul structurii (opus, în acest caz nu „atomismului", ci „substanţei"). Uneori şi noţiunea de „funcţie" se reduce la cea de „relaţie". În acest caz, conceptul de „funcţie" nu este interpretat în sensul activ pe care de obicei îl implică, ci în sens matematic, ca relaţie între (doi) termeni numiţi „functivi", astfel încât nu se spune că un fapt „are" sau

„îndeplineşte” o anumită funcţie, ci că între anumiţi termeni „există” o funcţie; aceşti termeni putând fi consideraţi inclusiv ca indiferenţi (cf. 1.3.2.), chiar incognoscibili în sine. Acest fenomen, cum se va vedea mai departe (IV, 2.5.2.), apare în special într-o formă a lingvisticii moderne, în glosematică.

3.O. Principiului evoluţionismului i se opune în ideologia antipozitivistă principiul *stării de lucruri* sau al *esenţialităţii statice*, care implică drept corolar revalorificarea descrierii în opoziţie cu abordările genetice şi studiile istorice.

Antipozitivismul

47

3.1. Se remarcă, într-adevăr, că esenţa „faptelor” trebuie să se manifeste în fiecare moment al devenirii lor, fiindcă altfel nu ar fi vorba de aceleaşi fapte, iar pentru a stabili „ce”-ul lucrurilor, pur şi simplu, nu este necesar să recurgem la originea şi dezvoltarea lor, deoarece este vorba de ceva care trebuie să poată fi constatat în oricare din „stările” acestora. Pe de altă parte, întrucât condiţia necesară pentru captarea trăsăturilor esenţiale ale unui fapt este permanenţa lor, se observă că studiile genetice şi istorice nu le pot stabili, deoarece nici măcar nu pun problema acestor trăsături şi că, de fapt, aceste studii implică în prealabil cunoaşterea esenţei permanente a lucrurilor. Astfel, se constată că nu este posibil să explicăm arta ca atare, nici să stabilim ce este ea, studiindu-i originile. Identificarea originii artei, de exemplu, în muncă sau în joc, poate fi interesantă în sine, poate chiar justifica anumite aspecte ale acesteia, dar nu poate să ne spună ce este arta, deoarece, în mod evident – şi în acord cu aceste abordări –, arta este artă doar atunci când încetează să mai fie o formă a muncii sau a jocului. Momentul esenţial al procesului genetic pe care aceste abordări îl presupun este tocmai această trecere la a 11 ceva la alt mod de a fi

(muncă – jp artă sau joc H→ artă). De aceea, la întrebarea „ce este arta?” nu se dă un răspuns, semnalându-se doar ce era m-a nu te de acest moment, adică atunci când încă nu era artă. Mai mult chiar, pentru a identifica acel moment, este necesar să ştim deja, într-un fel, ce este arta ca atare, întrucât altminteri nu s-ar putea constata că se trece de la muncă sau de la joc la „alt lucru” şi anume la artă. Tot astfel, dată fiind deja esenţa lucrurilor, după presupusa lor geneză, studiul dezvoltării nu poate să ne spună ce sunt acestea, întrucât are ca obiect propriu ceea ce se modifică („schimbările”) şi nu ceea ce rămâne identic în fapte; iar acest studiu implică la rândul său aceeaşi cunoaştere prealabilă a „ce”-ului faptelor, indispensabilă pen

tru delimitarea acestora. Prin aceasta, nu se neagă legitimitatea, nici interesul specific al abordărilor genetice şi istorice; se observă doar că acestea se referă la alte aspecte şi probleme – nu la „esenţa” faptelor –, fiind în mod raţional „secundare”, presupunând ca deja dată cunoaşterea esenţei atemporale a „lucrurilor” studiate.

3.2. Toate acestea sunt valabile în primul rând pentru ceea ce e universal şi, în consecinţă, pentru teoriile corespunzătoare. Dar, întrucât universalul constituie fundamentul pentru delimitarea faptelor şi încadrarea lor în anumite „clase”, ele se aplică şi studiului empiric care stabileşte cum sunt în general faptele unei clase ca aparţinând tocmai clasei respective şi nu alteia. Şi, fiind vorba de un fapt sau de un ansamblu anumit de fapte, descrierea se aplică unei „stări” a faptelor ca fiind opusă istoriei acestor fapte (înţeleasă ca studiu al „schimbărilor”). Aşa se explică apariţia sau dezvoltarea

autonomă a unor discipline pur analitice şi descriptive, cum ar fi „ştiinţa generală a artei” şi „ştiinţa literaturii”, diferite atât de teorie, cât şi de istorie (în sens larg, incluzând studiile genetice): de teorie, prin primul principiu antipozitivist şi prin distincţia între universal şi generalitatea empirică; de istorie, prin principiul al treilea. De aceea se insistă în general asupra autonomiei şi asupra valorii proprii descrierii, adesea afirmându-se explicit sau implicit, primatul descrierii asupra studiului dezvoltărilor, astfel încât raportul dintre istorie şi descriere, admis în epoca pozitivistă, se inversează.

3.3. Distingerea acestor abordări multiple (teorie, ştiinţă „generală”, descriere, studiu genetic, istorie) nu implică totuşi faptul că ele ar trebui separate în cercetarea concretă, dacă se pretinde obţinerea unor cunoştinţe complete asupra unui obiect oarecare. Astfel, este necesar să distingem între teoria unei serii de fapte şi respectiva ştiinţă empirică „generală” (de exemplu, teoria limbajului şi lingvistica generală, cf. mai sus:

1.3.1.), deoarece într-adevăr este vorba de abordări diferite; dar cu toate acestea nu se cuvine să le separăm. Riguros vorbind, ştiinţa „generală” nu poate fi separată de teorie, care este fundamentul său; iar teoria nu e indicat să o separăm de ştiinţa empirică, dat fiind că cea de-a doua reprezintă domeniul de aplicare al primei şi, în consecinţă, domeniul ei de confirmare şi verificare. Tot astfel, nu se cuvine să fie separate în fiecare caz descrierea şi istoria: dezvoltarea istorică nu reprezintă numai „schimbare”, ci şi permanenţă; în plus, există fapte a căror „esenţă” coincide cu/sau se manifestă în „devenire”. Cert este însă că în practica de cercetare acestea s-au separat şi se separă, iar uneori istoria este pur şi simplu neglijată. Prin urmare, o problemă fundamentală a mai multor discipline ar fi, în prezent, cea a reintegrării descrierii şi istoriei, adică a modului în care să fie îmbinate esenţa şi devenirea faptelor

într-o viziune unică şi unitară a realităţii lor.

4.O. Principiului naturalismului i se opune în antipozitivism principiul *culturii* sau, mai exact, distincţia între obiectele naturale şi cele culturale şi deci între *ştiinţele naturii* şi *ştiinţele culturii*. Cu alte cuvinte, ştiinţele naturale nu mai sunt acceptate ca model al ştiinţelor în general, considerându-se că acestea, tocmai pentru a exista ca atare, t r e b u i e să fie diferite, potrivit naturii obiectului lor de cercetare.

4.1.1. În această privinţă trebuie să remarcăm, întâi de toate, că – în pofida a ceea ce adesea se crede şi se admite chiar de către unii dintre reprezentanţii cei mai puţini avizaţi (poate pentru a justifica propria lor lipsă de rigoare) – ştiinţele culturii nu sunt diferite de cele ale naturii prin faptul că sunt „mai puţin ştiinţifice", mai puţin exacte şi riguroase, sau prin faptul că utilizează mai curând capacitatea intuitivă decât metode stricte şi explicite. În sine, ştiinţele culturii sunt tot atât de riguroase şi tot atât de exacte ca şi ştiinţele naturii, într-un

 sens, chiar mai mult decât acestea (cf. mai jos, 4.2.1.). Cu alte cuvinte, ele nu se deosebesc de alte ştiinţe în ceea ce priveşte „ştiinţificitatea" – prin ceea ce face ca o ştiinţă să fie ştiinţă –, ci datorită exigenţelor impuse de obiectele de care se ocupă. De fapt, sarcina oricărei ştiinţe este aceea de a „spune lucrurile aşa cum sunt". De aceea, condiţia de bază a activităţii ştiinţifice o constituie „obiectivitatea": adecvarea la obiectul corespunzător. Tocmai prin adecvarea la obiectul *lor* ştiinţele culturii sunt diferite de ştiinţele naturii: distincţia se face în interiorul genului „ştiinţă", nu în afara acestuia (între „ştiinţă" şi „nonştiinţă"), nici – ceea ce este un nonsens – între ştiinţe cu grade diferite de „ştiinţificitate". Pur şi simplu, „ştiinţele generalului" (opuse istoriei, care e ştiinţă a

individualului), prin specificul obiectului lor, se divizează în ştiinţe naturale, matematice şi culturale. Din acelaşi considerent aceste trei tipuri de ştiinţe prezintă de asemenea – şi trebuie să prezinte – abordări şi metode diferite (ceea ce nu exclude eventuala interdisciplinaritate a cercetării în cazuri concrete). Prin urmare, o ştiinţă a culturii nu este „mai ştiinţifică" dacă adoptă abordări şi metode naturaliste, ci, din contră, încetează în acest caz să mai fie ştiinţă, sau este o pseudoştiinţă, deoarece contravine exigenţei de bază a obiectivităţii ştiinţifice, spunând lucrurile aşa cum *nu* sunt, exact în acelaşi fel cum o ştiinţă naturală, dacă adoptă abordări şi metode culturale, încetează să mai fie ştiinţă şi devine mitologie (aceasta fiind tocmai interpretarea naturii din perspectiva culturii).

4.1.2. În ce constă însă caracterul specific al culturii şi prin ce se deosebeşte el de cel al naturii? Să ne limităm aici la aspectul esenţial. Obiectele naturale aparţin lumii „necesităţii" care e guvernată de „cauze" ce produc anumite „efecte" şi unde, prin urmare, constatarea a ceea ce se întâmplă în mod regulat, în anumite condiţii, reprezintă o „lege naturală" sau o lege de necesitate empirică. Obiectele culturale, în schimb.

aparţin lumii specific umane a libertăţii – activităţilor şi creaţiilor libere ale omului –, unde „faptele" create nu sunt determinate de cauze, ci se produc în vederea unei finalităţi şi, ca realizări obţinute – dacă nu este vorba de „instrumente" care au şi o finalitate exterioară –, coincid cu finalitatea lor; astfel, finalitatea *Iliadei* este *Iliada* însăşi.

În Italia această distincţie este (sau ar trebui să fie) bine cunoscută, putând fi considerată chiar „veche", deoarece îi aparţine lui Giambattista Vico, marele

precursor şi cvasifondator al ştiinţelor culturii în sensul lor propriu. Pozitivismul însă, deopotrivă cel italian, a uitat-o sau a ignorat-o, ajungând astfel să identifice obiectele culturii cu cele ale naturii şi să reducă toate ştiinţele (exceptând matematicile) la tipul ştiinţelor naturii. Abia la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în primii ani ai secolului nostru se insistă din nou asupra acestei distincţii, mai ales în Germania, deşi fără conexiune directă cu Vico, ci mai curând cu referire la Kant şi la distincţia sa între „necesitate" şi „libertate" 7. Şi doar aceste noi eforturi vor avea consecinţe decisive pentru metodologia ştiinţelor culturii.

4.2.1. Prima din aceste consecinţe, în ordine raţională, este aceea că fundamentul teoretic prealabil al ştiinţelor culturii, care se ocupă de ceea ce e creat de către om, nu îl constituie

7 Printre contribuţiile cele mai importante ale procesului cultural-istoric de diferenţiere progresivă între ştiinţele naturale şi cele culturale şi de fundamentare a ştiinţelor culturii în sensul lor propriu, amintim: W. Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, Leipzig, 1883, trad. sp. *Introduceión a las ciencias del espíritu*, Mexico-Buenos Aires, 1944; W. Windelband, *Geschichte und Naturwissen-schaft*, 1894, Strassbourg, reeditată în *Präludien*, 1911, trad. it. *Preludi*, Milano, 1947; H. Rickert, *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, Tübingen, 1899, trad. sp. *Ciencia cultural y ciencia natural*, Buenos Aires, 1943; E. Cassirer, *Zur Logik der Kulturwissenschaften*, Gotenborg, 1942, trad. sp. *Las ciencias de la cultura*, México, 1951 [Cf. trad. rom. E. Cassirer, *Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane*, Bucureşti, 1994].

8 Cu privire la caracterul competenţei lingvistice, a se vedea *Sincronia, diacronia e historia*, p. 58 – 61.

„Ipotezele”, ci, după cum s-a văzut (cf. 1.3.1.), „cunoaşterea originară”: în cazul lingvisticii, cunoaşterea intuitivă a vorbitorilor şi a lingviştilor înşişi în calitate de vorbitori8. În acest sens, tocmai ştiinţele culturii sunt „mai exacte” decât cele naturale, deoarece fundamentul lor nu este ceva ce doar se p r e’s a-ţi u n e, ci ceva ce omul ştie (chiar dacă numai în mod intuitiv). E bine să amintim că această idee se întâlneşte deja la Vico, care observă că în cazul obiectelor culturale *verum*-ul obiectiv, realitatea faptelor ca atare şi *certum*-ul subiectiv – siguranţa pe care o are omul cu privire la natura faptelor – coincid.

4.2.2. Pe de altă parte, dat fiind modul în care se produc obiectele culturale, domeniul culturii nu admite abordări cauzale, ci doar abordări finaliste. Faptele culturale nu au cauze în sens naturalist, adică nu au cauze externe libertăţii: cauza lor eficientă este în fiecare caz omul care le produce *pentru* ceva. Nu ar trebui, prin urmare, să întrebăm de ce, din ce cauză se prezintă aceste fapte, conform schemei cauză → efect (= fapt natural), ci pentru ce, cu ce fi-n a fi t a ce se produc, conform schemei:

FINALITATE
o-OM (= „CAUZA”)
FAPT CULTURAL

Aceasta este schema ce corespunde lumii libertăţii şi care ar trebui să fie aplicată atunci când se interpretează limbajul, mitul, arta, tehnica, religia, ştiinţa şi filosofia, adică diferitele forme ale culturii, toate acestea fiind determinate în sens finalist, nu în sens cauzal.

4.2.3. În consecinţă ştiinţele culturii nu pot şi nu trebuie să stabilească legi de necesitate empirică referitoare la producerea obiectelor culturale. Aceasta nu înseamnă că în cultură nu ar exista „legi” sau ceva analog

acestora: analogul legilor naturale în domeniul culturii îl constituie, într-un sens, faptele înseşi care se produc (orice fapt cultural are legitatea sa internă), iar, în alt sens, sistemele tehnice pe care omul le elaborează pentru dezvoltarea activităţilor sale. Astfel, o limbă este, în acest al doilea sens, un sistem de „legi" pe care le realizăm („aplicăm") atunci când vorbim. Adică, a stabili legi imperative ale producerii faptelor culturale nu este acelaşi lucru cu a stabili legi naturale. De aceea, în această privinţă, pot fi formulate doar n o r în e de probabilitate referitoare la modul obişnuit (normal) de a acţiona al libertăţii în anumite condiţii, ceea ce este deja mult mai mult în comparaţie cu posibilităţile ştiinţelor naturale.

4.2.4. Tocmai de aceea, ştiinţele culturii nu pot şi nu trebuie „să prevadă" dezvoltări viitoare în sensul în care lucrul acesta li se reclama în epoca pozitivistă.

În realitate, în sens strict, nicio ştiinţă nu a elaborat previziuni. Ceea ce se numeşte „previziune" nu este, în cazul ştiinţelor naturale, decât aplicarea unei legi empirice generale la cazuri particulare. Astfel, dacă prevăd că „apa din acest vas", în condiţii barometrice normale, va fierbe la 100°C, afirm doar că legea necesităţii deja stabilită cu privire la apă în general se va aplica şi la acest eşantion de apă. Supoziţia tacită a unei astfel de „previziuni" este faptul că natura nu ne înşală şi continuă să fie aşa cum a fost întotdeauna, astfel încât legile deja stabilite continuă să fie valabile la infinit. Într-adevăr, dacă am crede că legile naturii se schimbă la fiecare pas, nu am putea să prevedem nimic.

Or, în acest sens – adică în ceea ce priveşte aplicarea unei „legi" sau a unui „sistem de legi" la cazurile particulare – 54

Lecţii de lingvistică generală ştiinţele culturii prevăd exact în aceeaşi măsură ca şi ştiinţele naturii. Numai că în acest caz nu avem o singură variabilă, ci două: cazurile

particulare cărora li se aplică o lege şi legea însăşi care de asemenea se poate schimba. Să vedem un exemplu din lingvistică: cel al practicii filologice a restaurării unui text deteriorat. Dacă într-un manuscris latin se întâlneşte, bunăoară, prepoziţia *sine* urmată de un substantiv şi dacă desinenţa acestui substantiv lipseşte sau nu poate fi citită – dacă, să presupunem, figurează numai *stud*, urmat de o mică „lacună" – se ştie totuşi că trebuie să fie vorba de un ablativ (de ex., *studio* sau *studiis*); cu alte cuvinte, se „prevede" că acest *sine* particular se va construi cu ablativul, ca orice alt *sine* în latină. Atare „previziune" e valabilă cu condiţia ca între timp să nu se fi schimbat sistemul şi ca *sine* să nu figureze, de exemplu, într-un text din latina târzie unde e posibil să nu mai fie construit cu ablativul. Tot astfel, vorbitorul care creează o formă în conformitate cu sistemul său lingvistic sau corectează o formă greşită, creată de un străin, „prevede" aplicarea sistemului la acest caz particular. În schimb, nimeni – nici vorbitorul, nici lingvistul – nu poate să prevadă cu exactitate şi în detalii cum se va modifica în viitor un sistem lingvistic. În acest sens pot fi formulate doar norme de expectativă, de acord cu ceea ce „se întâmplă de obicei" în anumite condiţii (incluzând printre acestea tipul lingvistic al limbii respective). Dar trebuie să remarcăm că aceasta nu constituie deloc o deficienţă a ştiinţelor culturii (cf. II, 5.4.), ci tocmai contrarul, deoarece aceste norme nu sunt analoge celor din natură; ele sunt specifice ştiinţelor culturii şi nu au niciun corespondent în ştiinţele naturale, întrucât nu este vorba de aplicarea unor „legi" deja constatate, ci de producerea unor „legi" noi.

Capitolul IV
LINGVISTICA ÎNTRE POZITIVISM ŞI ANTIPOZITIVISM

O.1. Din cele patru principii antipozitiviste, lingvistica actuală aplică, cu o anumită coerenţă şi mai

mult sau mai puţin explicit, primele trei principii care pot fi identificate cu diferite reacţii faţă de ideologia neogramaticilor. Mult mai puţin se aplică al patrulea principiu, referitor la distincţia între ştiinţele naturii şi ştiinţele culturii. Aceasta se întâmplă din mai multe motive, determinate istoric, dintre care cele mai semnificative sunt următoarele două pe care le vom semnala în continuare. În primul rând, ideea conform căreia ştiinţele naturii ar fi cele exemplare se menţine în ideologia curentă, deşi nu se mai justifică la nivel filosofic. În al doilea rând, reacţia antipozitivistă în lingvistică nu se mai racordează în fiecare caz cu direcţiile filosofice contrare pozitivismului, ci se produce, de asemenea, în cadrul însuşi al pozitivismului. Lingvistica europeană actuală îi datorează mult lui F. de Saussure care, în fond, a fost un gânditor de formaţie pozitivistă. De aceea, dacă lingvistica europeană aplică în parte principii antipozitiviste, ea o face mai curând *în pofida*, nu *graţie* principiilor filosofice

56

Lecţii de lingvistică generală saussuriene, cel puţin în măsura în care admitem că le conţine efectiv. În Statele Unite, lingvistica actuală îi datorează foarte mult lui Leonard Bloomfield care se menţine mai mult decât Saussure la nivelul gândirii pozitiviste, fiind ataşat direct la reacţii „interne" împotriva pozitivismului clasic: aşa-numitul *behaviorism* (sau comportamentalism). Ca opus, sub acest aspect, lui Bloomfield, în lingvistica americană, se cuvine să-l amintim pe Edward Sapir, unul dintre puţinii lingvişti neitalieni care în studiile sale face referire la Croce. În istoria lingvisticii americane *Language* a lui Bloomfield, deşi publicată mai târziu1, a avut însă o influenţă mult mai mare decât cartea omo-nimă a lui Sapir, publicată cu doisprezece ani înainte2. E adevărat că N. Chomsky afirmă că revine mai curând la Sapir, decât la

Bloomfield, dar şi Chomsky, a cărui formaţie filosofică e deficitară şi unilaterală, este subordonat unor curente neopozitiviste, deşi propriile sale concepţii (şi intuiţii), în ceea ce conţin ele original, reprezintă exact contrarul ideologiei pozitiviste. În consecinţă, în opera sa există o serie de contradicţii, mai ales de ordin teoretic.

De aceea, cu toate că nu lipsesc idei antinaturaliste – care transpar mai ales în două curente: în idealismul lingvistic şi în gramatica transformaţională –, al patrulea principiu al anti-pozitivismului nu se aplică în mod coerent, în acest sens lingvistica actuală rămânând în continuare de tip pozitivist.

O.2. Până acum am vorbit de „ideologia neogramaticilor" şi am menţionat că anume acesteia i se opune ideologia lingvisticii actuale. Dar cine sunt neogramaticii care reprezintă ideo

1 *Language*, N. York, 1933 (reeditată de multe ori). Traducerea spaniolă *Lenguaje* [sic], Lima, 1964 nu poate fi recomandată celor care nu ştiu engleza, deoarece conţine multe greşeli.

2 *Language. An Introduction to the Study of Speech*, N. York, 1921 (cu reeditări succesive); trad. sp. *El lenguaje. Introduceión al estudio del habla*, Mexico-Buenos Aires, 1954.

logia pozitivistă? Am amintit pe câţiva dintre ei, însă în lucrările lor s-ar căuta în zadar o declaraţie coerentă a celor patru principii ale pozitivismului. Aceasta pentru că, într-o anumită măsură, realitatea limbajului se impune tuturor şi celor care sunt dominaţi de o ideologie sau alta şi pentru că aceste principii sunt mai curând implicite decât explicite. În plus, este vorba de o ideologie care apare clar configurată doar din punctul de vedere al reacţiei împotriva ei, fiind delimitată negativ de către

aceeaşi reacţie ce reprezintă „antiteza” sa. Ca atare, ideologia pozitivistă, ca orice ideologie comună, este generică şi difuză, în timp ce concepţiile personale reprezintă cu totul altceva. Într-un cuvânt, este o ideologie schematică, cum se prezintă de obicei ideologia cercetătorului minor de tip academic, care, fără o filosofie proprie şi fără principii explicite, se limitează să aplice aspectele cele mai elementare ale disciplinei pe care o cultivă; nu este, fireşte, ideologia creatorului care manifestă totdeauna o independenţă fermă de gândire. Astfel, dacă îl examinăm mai îndeaproape pe Hermann Paul, considerat de mulţi ca teoreticianul prin excelenţă al neogramaticilor3, vom întâlni la el idei şi principii cu totul contrare pozitivismului. De aceea, vorbind de ideologia neogramaticilor, nu ne referim la niciun neogramatic în particular şi, mai ales, la niciunul dintre marii şi onorabilii reprezentanţi ai acestei orientări: vorbim de o ideologie generică, „de şcoală”.

Acelaşi lucru se poate spune despre antipozitivism. Principiile contrare pozitivismului constituie mai curând unitatea „difuză”, baza generică şi implicită a noii lingvistici, ceea ce nu exclude unele incoerenţe, precum şi, aşa cum se va vedea, originalităţi specifice în diverse orientări. Şi în acest caz contu

3 Se are în vedere opera sa celebră *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1920. Prima ediţie s-a publicat în 1880.

rurile ies în relief cu mai multă pregnanţă prin opoziţie cu ideologia contrară.

1.1. Aplicând principiul universalităţii faptului individual şi în conformitate cu cunoaşterea intuitivă a vorbitorilor, se descoperă – sau se redescoperă explicit – în faptele de *vorbire*, practic infinite, *limba*: valoarea pe care o are fiecare din aceste fapte în limba respectivă. În

acelaşi timp, se afirmă primatul limbii, care nu se construieşte în mod arbitrar pe baza vorbirii, ci poate fi dedusă din vorbire, fiindcă s e r c-a fi z cază în aceasta.

Astfel, în sunetul vorbirii, infinit variabil, se descoperă invarianta de limbă, fonemul şi se afirmă: nu sunetul care e variabil contează, ci invarianta, fonemul. Într-un anumit sens, se vorbeşte în continuare de „clasele" stabilite de fonetică, cum ar fi *i*, *e* deschis, *e* închis etc, dar acestea sunt înţelese ca deja date în sunete, ca reprezentate de fiecare sunet particular. Iar clasele, observă, de exemplu, Sapir – pot fi stabilite numai pentru că există o intuiţie preştiinţifică, implicită a fonemului. Altfel nu ar fi posibil să delimităm clase decât în mod arbitrar, deoarece între sunetele considerate în materialitatea lor, ca serii infinite, nu există limite exacte. Se stabilesc limite pentru că se face referinţă la o unitate fonică de tip special, fonemul, care este intuit în propria noastră limbă şi, prin analogie, şi în alte limbi. Dacă spunem că în italiană există clasele de sunete *e* deschis, *e* închis, *o* deschis, *o* închis, aceasta are loc pentru că în italiană clasele respective corespund unor unităţi fonematice (distinctive). Iar dacă stabilim clase analoge pentru spaniolă, o facem din punctul de vedere al limbii italiene (sau al altor limbi care posedă asemenea foneme). De fapt, dacă nu am cunoaşte alte limbi, nu ne-am gândi deloc să stabilim astfel de diferenţe pentru spaniolă, ci doar am stabili o singură clasă de *e*, care ar merge de la

formele cele mai deschise până la cele mai închise şi s-ar delimita numai în raport cu *a* şi *i*. În schimb, din punctul de vedere al altor limbi, am putea distinge, de asemenea, un *e* lung şi un *e* scurt şi multe alte tipuri.

În mod analog, pentru formele gramaticale se caută mai presus de/sau în spatele accepţiilor de vorbire,

„semnificatul”, valoarea unică şi unitară de limbă. Într-un anumit sens, şi în acest caz se revine la o intuiţie din antichitate care se manifestă în numele înseşi ale categoriilor gramaticale. O categorie gramaticală se numeşte, de exemplu, *aorist* sau *imperfect*, deoarece aceste nume, în intenţia originară a celor care le-au impus, constituiau un fel de definiţie restrânsă prin care se încerca să se circumscrie o valoare fundamentală sau generală a categoriei respective. Astfel, *aoristul*, adică „indeterminatul”, este un timp care, în raport cu alte timpuri ale unui sistem verbal (în acest caz cel al limbii greceşti antice), se prezenta, tocmai, ca „indeterminat” (cf., pe de altă parte, desemnarea „preterito perfecto” în gramatica spaniolă). Tot aşa, cu privire la *imperfect* „neterminat”, se dă o definiţie funcţională sumară care implică recunoaşterea unei valori unitare a acestui timp verbal, deşi poate fi discutabil dacă definiţia este corectă sau nu.

Pe de altă parte şi formularea explicită a conceptului de fonem corespunde unei intuiţii din antichitate, prezentă deja în inventarea alfabetului compus dintr-un număr finit de litere. De fapt, toate alfabetele implică principii fonematice, chiar dacă neformulate explicit şi nu întotdeauna aplicate în mod coerent. Şi mult mai înainte de a fi vorba de foneme, în istoria limbii italiene au existat tentative de a introduce litere diferite pentru cei doi *o* şi pentru cei doi *e*, deoarece se intuia faptul că, în ambele cazuri, era vorba de unităţi distincte. Tot astfel, scrierile numite „fonetice” în care cuvintele „se scriu aşa cum se pronunţă” (adică, în care există corespondenţă regulată

între literă şi clasa de sunete) sunt, în realitate, fonematice: aşa „cum se pronunţă”, cuvintele nu se scriu niciodată.

1.2. În ceea ce priveşte principiul sistemului sau al

structurii (ca ansamblu de relaţii), se observă o mare varietate de puncte de vedere, în conformitate cu relaţiile care sunt evidenţiate în fiecare caz, însă nu există curent în lingvistica actuală care să nu considere faptele „în relaţiile lor”. Astfel, geografia lingvistică, substituind dialectologia punctuală, examinează relaţiile între fapte „echivalente” (realizări diferite ale aceluiaşi fonem, foneme diferite care descind din aceeaşi bază, forme diferite ale aceluiaşi cuvânt, cuvinte diferite pentru acelaşi concept, construcţii gramaticale diferite cu aceeaşi funcţie) aşa cum se prezintă în spaţiu: nu se mai pune problema de a stabili doar „cum se spune aici”, într-un anumit punct din spaţiu, ci se urmăreşte să se stabilească extinderea şi limitele a ceea ce se spune aici şi relaţiile spaţiale între aceasta şi ceea ce se spune pentru acelaşi lucru în alte părţi, în aceeaşi limbă istorică sau, eventual, în mai multe limbi, fapt ce poate conduce la importante concluzii de ordin genera14.

Onomasiologia, care se dezvoltă în paralel cu geografia lingvistică, consideră cuvintele în raport cu lucrurile desemnate. Curentele sociologice din lingvistică se concentrează, în schimb, asupra relaţiilor între varietatea limbii şi structura (stratificarea) societăţii. Un distins lingvist norvegian5 a încercat să stabilească analogii între structurile idiomatice interne (în special, fapte gramaticale) şi structurile

4 Despre dezvoltarea lingvisticii geografice şi contribuţia acesteia la teoria limbajului şi a limbilor, cf. E. Coseriu, *La geografia lingiiistica*, Montevideo, 1956, reeditată în formă actualizată în *El hombre y su lenguaje*, Madrid, 1977, p. 103 – 158. [în limba română în E. Coşeriu, *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică*, Chişinău, 1994, p. 35 – 78].

5 A. Sommerfelt, *La langue et la société. Caracteres sociaux d’une langue de type archaïque*, Oslo, 1938.

sociale. Este vorba, fără îndoială, de o tentativă cu totul eşuată6, dar pentru caracterizarea lingvisticii moderne este interesant şi simptomatic faptul însuşi că cineva s-a gândit la posibilitatea de a stabili asemenea analogii. S t i 1 is t i e a de tip idealist scoate în evidenţă relaţiile interne din anumite texte, adică ia în considerare orice fapt expresiv al unui text în raport cu restul faptelor care aparţin aceluiaşi text şi cu textul întreg. În consecinţă, nu se mai spune: Aceasta este în sine o expresie metaforică şi are cutare sau cutare valoare, ci mai curând: Această expresie are valori diferite în conformitate cu textele în care figurează. Aceeaşi metaforă materială poate fi sublimă ori vulgară, întrucât valoarea expresivă a fiecărui fapt este determinată de relaţiile sale cu restul textului. Prin urmare, nu se mai tinde spre liste de metafore, sau de „abateri" cu privire la un uz lingvistic considerat ca „normal", ci spre examinarea relaţiilor efective într-un anumit *text*, în care aceleaşi fapte lingvistice pot obţine valori absolut diferite (şi invers). Istoria lingvistică de tip idealist raportează istoria faptelor idiomatice (şi funcţiile gramaticale) la istoria altor forme de cultură şi la unele mutaţii în modul de gândire. „M ar r is în u 1" (cf. V, 2.3.) face conexiunea între tipurile lingvistice şi „stadiile" de dezvoltare a comunităţilor umane postulate de materialismul dialectic. În structuralism este vorba de relaţii interne în planul limbii: relaţii între o formă şi alte forme, între un conţinut şi alte conţinuturi ale unei limbi; limba însăşi fiind considerată ca o „structură". Tot de relaţii se ocupă şi gramatica transformat i-o n-a 1 ă, şi anume de relaţii între „structura de suprafaţă" şi aşa-numita „structură de adâncime" şi, în special, de relaţii de echivalenţă în desemnare; de exemplu, între o construcţie

6 într-adevăr, „structura socială” nu are legătură cu structura idiomatică, ci cu „arhitectura” limbilor istorice; cf. aici cap. XI, 5.2. Şi cap. XII.

62

Lecţii de lingvistică generală activă şi construcţia pasivă echivalentă în „meaning” adică, din punctul de vedere al realităţii extralingvistice desemnate (ca în cazul: *Cesar l-a biruit pe Pompei – Pompei a fost învins de Cesar*). Într-un cuvânt, există o mare varietate de relaţii de diferite tipuri (relaţii externe, relaţii interne într-un text, relaţii interne într-o limbă), însă ideea însăşi de relaţie cu un context, cu un sistem sau cu o structură este prezentă în fiecare curent din lingvistica actuală. În acest sens se poate afirma că nu doar lingvistica structurală, ci toată lingvistica actuală este „antiatomistă”.

1.3. Principiul general al „antiatomismului” implică însă şi o reevaluare a teoriei care nu mai este concepută ca rezultat final al studiului faptelor, ci ca fundament al studiului empiric, prin urmare, ca fiind anterioară în mod ideal acestuia: un studiu empiric fără o teorie, cel puţin implicită, este de neimaginat. Or, acest aspect este scos în evidenţă în mod special în lingvistica actuală, aceasta prezentându-se destul de frecvent fie ca teorie a limbajului sau teorie a faptelor lingvistice, fie ca metodologie; în timp ce lingvistica tradiţională se caracteriza, dimpotrivă, prin atenţia acordată faptelor, fiind o „colectare” de fiecare dată mai amplă de „fapte”. Nu e adevărat că lingvistica actuală depreciază faptele, însă, de cele mai multe ori, le prezintă ca fiind deja cunoscute, deoarece pentru ea are importanţă metoda prin care sunt interpretate sau prezentate aceste fapte. De aici derivă, nu în puţine studii de lingvistică modernă, un anumit aspect „tautologic” cu privire la faptele studiate. Tradiţionaliştii, care pretind fapte materiale noi, se întreabă ce există nou în studiile de acest tip, dacă faptele examinate se cunosc deja, fiind bine

stabilite de mult timp. În ceea ce priveşte faptele ca atare, obiecţia nu este lipsită de fundament; trebuie să observăm însă că centrul de interes este altul: este vorba de a prezenta faptele într-o altă perspectivă, a le aplica o sistematizare nouă şi exhaustivă. De aceea în mod

frecvent se porneşte de la culegeri, colecţii de materiale deja existente, care sunt interpretate şi prezentate dintr-o nouă perspectivă. Acest aspect al cercetării a fost dus până la ultimele sale consecinţe de către gramatica transformaţională, care consideră toate faptele, în fond, ca deja ştiute, iar ceea ce se elaborează este doar un nou mod de a formula regulile care stabilesc conexiunile dintre diferite fapte: se procedează practic ca şi când analiza faptelor ar fi fost deja făcută, precizându-se doar un mod coerent şi sistematic de prezentare a acestora. E adevărat că, uneori, anterioritatea raţională a teoriei este interpretată în sensul că teoria ar fi independentă de fapte – făcându-se teorie goală şi de aceea lipsită de orice sens – şi că, alteori, teoria însăşi se reduce la construirea arbitrară de modele pentru descrierea sau prezentarea faptelor. Dar în astfel de cazuri este vorba fie de o interpretare absurdă a principiului universalităţii, fie, aşa cum s-a semnalat, de un reziduu al ideologiei pozitiviste.

2.O. Principiul funcţiei e strâns legat de cel precedent, deoarece unităţile şi/sau relaţiile care se stabilesc sunt, de cele mai multe ori, de natură funcţională.

2.1. Astfel, faptele care reprezintă unităţi de limbă nu se mai identifică prin substanţa lor, ci, în mod fundamental, prin funcţia lor, ceea ce s-a făcut parţial şi în lingvistica tradiţională, însă în lingvistica actuală devine un principiu explicit. În acest fel, fapte analoge în substanţa lor vor putea să corespundă (sau să constituie)

unităţi diferite şi, invers, fapte în mod substanţial diferite vor putea corespunde aceleiaşi unităţi. Acesta e cazul în exemplul pe care l-am întâlnit deja, de mai multe ori, în alte contexte (cf. cap. II, 5.1. Şi 5.2.): *e* deschis şi *e* închis, *o* deschis şi *o* închis corespund, în fiecare caz, unei singure unităţi în spaniolă [şi în română], prin faptul că nu prezintă diferenţă de funcţie (acelaşi lucru se prezintă.

64

Lecţii de lingvistică generală de exemplu, atunci când se pronunţă *verde* cu *e* deschis, cum se pronunţă efectiv, sau cu *e* închis, cum de obicei nu se pronunţă), în timp ce reprezintă unităţi diferite în italiană, unde pot distinge semnificante (forme cu semnificat diferit). Şi invers, în alte limbi, [el şi ţi], [o] şi [u], [f] şi [h], [p] şi [b], [s] şi [s] etc. vor putea reprezenta de fiecare dată o singură unitate.

În mod analog, cu privire la semnificat (sau conţinut), lingvistica modernă nu se opreşte, de exemplu, asupra diverselor accepţii ale prezentului sau ale imperfectului, adică asupra diferitelor fapte de substanţă semnificativă ce pot fi întâlnite în texte, ci încearcă să identifice şi să delimiteze în fiecare caz o unitate funcţională care să corespundă acestor ansambluri de accepţii şi să le justifice. În acest scop în lingvistica modernă se îmbină primul principiu cu al doilea şi se întreabă care sunt limitele de variabilitate concretă ale unei valori funcţionale unitare, limite date de relaţiile sale imediate cu alte conţinuturi din acelaşi sistem. Astfel, se va spune, de exemplu, că prezentul este delimitat funcţional (în spaniolă) prin relaţiile lui cu viitorul şi cu perfectul simplu şi că reprezintă tot ceea ce nu reprezintă aceste timpuri verbale. Cu aceasta nu se exclude faptul că prezentul ar putea avea o valoare proprie, înţeleasă pozitiv, ci doar că ceea ce constituie conţinutul său este delimitat în 1 i în bă de alte conţinuturi. Pe de altă parte, tocmai din punctul de

vedere al substanţei semantice a accepţiilor sale (desemnare „reală” în propoziţii concrete), prezentul nu ar putea să se distingă nici de viitor, nici de trecut, căci, în ceea ce priveşte timpul „cronologic”, poate să se refere, prin intermediul unor determinări contextuale, la momente „reale” ale viitorului şi ale trecutului, aşa cum viitorul poate desemna momente prezente şi, uneori, chiar trecute etc.

E necesar, prin urmare, să facem distincţia între ceea ce reprezintă şi ceea ce nu reprezintă o funcţie de limbă, între

ceea ce o limbă poate spune cu ajutorul altor determinări şi ceea ce, în mod normal, spune şi t r e b u i e să spună în mod imediat. Într-adevăr, orice limbă poate exprima tot atât cât exprimă oricare alta, dacă este vorba de valori determinate (deşi nu invers): poate s-o facă, în special, adăugând determinări explicite. În acest sens, cel puţin în principiu, nu există diferenţă între limbi în privinţa posibilităţilor lor. Astfel, „ni-ger” (= „negru strălucitor”) nu este în spaniolă o simplă funcţie de limbă aşa cum era în latină, în spaniolă însă se poate spune acelaşi lucru care în latină se spunea cu *Niger*, adăugând tocmai determinarea explicită „briliante”. Sau să considerăm un exemplu „extrem”. Dacă o limbă are numerale numai până la „patru”, numerele mai mari de „patru” nu vor fi, din punctul ei de vedere, funcţii de limbă; însă această limbă va putea totuşi să le desemneze. Astfel, pentru „5” se va spune, să zicem, „o mână”, pentru „10” – „cele două mâini”; pentru „15” – „cele două mâini şi un picior”; pentru „20”, „cele două mâini şi cele două picioare”. În această limbă nu se va vorbi, de exemplu, de „86”, fiindcă, în mod normal, de la „patru” în sus se va spune pur şi simplu „mulţi”, iar semnificatele „optzeci” şi „şase”, care se combină în spaniolă în „86”, nu vor fi pentru vorbitorii săi

funcţii de limbă, cum sunt în spaniolă. Dar chiar şi într-o astfel de limbă va fi posibil să desemnăm cu exactitate numărul 86, deşi prin intermediul unei formule complexe ca: „de patru ori cele două mâini şi cele două picioare, plus o mână şi plus unu”.

De aceea, problema nu este de a stabili ce poate spune o limbă prin intermediul unor funcţii complexe sau prin intermediul unor determinări contextuale, ci dacă o serie de accepţii ale unei forme reprezintă sau nu în această limbă o funcţie

Acelaşi lucru se prezintă şi cu „negru” în limba română, căruia i se poate adăuga determinarea explicită „strălucitor” [n.trad.].

66

Lecţii de lingvistică generală unică, simplă şi unitară, şi dacă această funcţie este diferită de alte funcţii ale aceleiaşi limbi: dacă există limite funcţionale „de limbă”, de exemplu, între „negru strălucitor” şi „negru opac”, sau între „optzeci” şi „mulţi”. În felul acesta, noţiunea de funcţie, considerată în lumina principiului relaţiilor sistematice, poate fi înţeleasă ca noţiune corespunzătoare delimitării funcţionale sau domeniului de variabilitate. În acest sens, un fonem nu corespunde unui punct, ci unei zone de variabilitate fonică delimitată prin alte foneme în interiorul căreia realizări diferite au aceeaşi funcţie de limbă; niciun „semnificat” (chiar al unei forme gramaticale) nu este ceva punctual, ci corespunde unei zone de variabilitate semantică în cadrul căreia accepţii diferite reprezintă aceeaşi valoare de limbă, deşi determinată ulterior prin fapte contextuale:

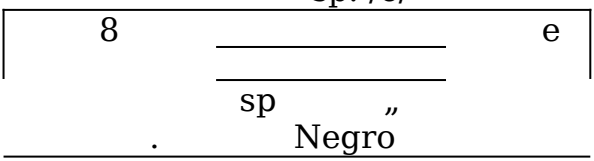

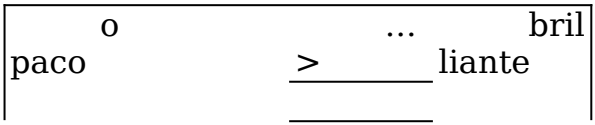

Alt exemplu: sp. *cânta* [rom. *cântă*] într-o propoziţie ca *Pablo cânta* [*Paul cântă*], poate fi înţeleasă în anumite contexte (sau în anumite situaţii) ca „semelfactiv” şi în alte contexte (sau alte situaţii) ca „iterativ” sau „frecventativ”, adică în anumite cazuri poate desemna o acţiune unică („cântă în acest moment, aici şi acum”), iar în alte cazuri, o acţiune repetată sau obişnuită („cântă frecvent, cântă zilnic, e cântăreţ” etc). Aceste accepţii sunt, fără îndoială, „reale”, adică înţelese efectiv de către vorbitori şi, prin urmare, corespund unor posibilităţi ale limbii spaniole. Dar este vorba de funcţii de limbă? Fireşte că nu. De fapt, spaniola [şi româna], contrar limbilor slave, nu dispune de forme speciale pentru a exprima semel-factiful şi iterativul sau frecventativul, iar dacă este vorba de unul sau altul dintre aceste cazuri, aceasta nu se înţelege prin

limba spaniolă [sau română] ca atare (adică datorită cunoaşterii acestor limbii), ci din contexte sau situaţii. Între aceste două accepţii nu există, prin urmare, limită funcţională dată de limba însăşi: „cânta, semelfactiv” şi „cânta, iterativ sau frecventativ” aparţin în spaniolă aceleiaşi „zone de variabilitate semantică”, reprezentând determinări contextuale ale aceleiaşi funcţii. În schimb, ele reprezentau două funcţii într-o anumită fază a latinei, în care pentru semelfactiv se spunea *canti* şi pentru frecventativ, *cântat*. În această fază a latinei, „cântă, data aceasta” şi „cântă de mai multe ori, adesea” constituiau două zone de variabilitate semantică, fiind separate printr-o limită funcţională.

2.2. Principiul funcţiei, ca opus principiului substanţei, nu este explicat, pe de altă parte, în lingvistica

actuală, ca fiind limitat la descrierea sistemelor lingvistice. Într-adevăr, acest principiu e valabil şi pentru interpretarea textelor, întrucât în acord cu stilistica numită „a vorbirii”, expresii analoge în substanţa lor pot avea funcţii diferite chiar şi opuse, conform textelor şi contextelor în care figurează şi, invers, expresii diferite în substanţa lor pot avea o funcţie analogă sau identică. Tot astfel, în alte domenii ale lingvisticii se acordă preferinţă funcţiilor pe care le îndeplinesc „faptele”, iar faptele înseşi se identifică şi se disting mai curând prin funcţia decât prin substanţa lor. Până şi în lingvistica istorică se încearcă să se scoată în evidenţă dezvoltările funcţionale. Astfel, a apărut şi s-a dezvoltat o „fonologie diacronică”, ce a substituit în mare parte fonetica istorică. A fost întreprinsă deja şi o tentativă de elaborare a unei „semantici structurale diacronice”, adică a studiului funcţional al schimbărilor semantice în lexic. Aceasta, fără a vorbi de gramatica istorică în sens strict, care, prin natura însăşi a obiectului său, totdeauna s-a ocupat într-un fel de schimbările funcţionale şi semantice, deşi mai mult implicit decât explicit: faptul că nu avem încă istorii propriu

Lecţii de lingvistică generală zis funcţionale ale limbilor se datorează altei particularităţi a lingvisticii actuale, nu neaplicării principiului funcţiei. Tot astfel, în compararea dintre limbi diferite, în special în forma numită „tipologică”, se caută întâi de toate analogii şi diferenţe funcţionale.

Mai mult chiar, principiul funcţiei a fost preluat şi în munca de predare, mai ales în predarea limbilor străine; stimulând dezvoltarea unei noi discipline: gramatica contra’s t i vă în practica însăşi de predare a limbilor străine, referitor la planul expresiei, se insistă în primul rând asupra diferenţelor funcţionale (fonematice) între

limba care se predă şi limba elevilor, iar diferenţele „substanţiale” (fonetice) se predau în cadrul diferenţelor funcţionale, fiind interpretate ca secundare în comparaţie cu acestea. În ceea ce priveşte planul conţinutului, faptul – remarcat deja de Humboldt – că limbile nu se deosebesc numai prin aspectul lor material ci, de asemenea, şi întâi de toate, prin organizarea specifică a conţinutului lor (gramatical şi lexical) a devenit, pe bună dreptate, o axiomă didactică, cel puţin în predarea gramaticii, deşi mult mai puţin în predarea lexicului. Astfel, se remarcă de la început că funcţiile unor limbi pot fi foarte diferite, iar cel mai prost mod de a învăţa – sau modul de a nu învăţa – o limbă străină este acela care constă în a căuta în aceasta funcţii similare cu ale limbii noastre. De fapt, dacă e adevărat că limba noastră, prin însuşi faptul că este limbă, adică, un sistem cu o anumită structură, ne oferă posibilitatea de a înţelege alte limbi, nu trebuie să uităm că acestea reprezintă alte sisteme, cu alte structuri. Doar cu mare dificultate vor învăţa limbi străine persoanele care la orice pas se străduie să traducă literal, iar în loc să înveţe conţinuturile limbii străine ca atare (ca fiind alte conţinuturi), întreabă cum se exprimă în aceasta conţinuturile limbii lor sau se lamentează că nu pot să exprime exact aceleaşi semnificate. Să ne amintim, în acest

context, de exemplul dat de Roman Jakobson. Un englez îi spune unui rus: / *wrote to myfriend*. Rusul rămâne nemulţumit cu informaţia obţinută, deoarece nu a înţeles dacă englezul a terminat de scris ceea ce îşi propusese sau continuă să scrie şi nici dacă ceea ce a fost desemnat prin *friend* este un prieten sau o prietenă. Va rămâne nemulţumit fiindcă în limba *sa*, în rusă, are verbe perfective (de acţiune terminată) şi imperfective (de

acţiune neterminată) şi trebuie să aleagă între un tip sau altul şi fiindcă în rusă (ca şi în spaniolă [sau în română]) se face distincţia în mod necesar între „prieten” şi „prietenă”, în plus, dacă ar fi vorba de un text scris, rusul ar putea să se întrebe, în afară de aceasta, dacă /, „eu”, se referă la o fiinţă masculină sau feminină, deoarece în rusă trecutul verbului indică şi genul subiectului. Desigur că englezul ar putea spune *girl-friend*, precizând astfel că e vorba de o „prietenă”; dar el nu’s p u ne asta, în mod normal, într-un caz ca acesta. La rigoare, dacă şi-ar propune să exprime toate determinările pe care le exprimă rusa, ar putea spune chiar ceva de felul: „Eu, bărbat, am scris, terminat de scris lui *friend* de gen feminin”. Ar putea, fireşte (cf. 2.1.2.), dar în engleză nu trebuie să se spună aşa şi nu se spune. În acest caz, în engleză pur şi simplu nu se exprimă determinări care, în schimb, e indispensabil să fie exprimate în rusă; în alte cazuri, se întâmplă contrarul. Engleza, pe de altă parte, exprimă distincţii pe care rusa ori nu le exprimă de loc, ori le exprimă numai parţial şi cu diverse instrumente, cum ar fi cele exprimate prin intermediul articolului care în rusă, ca şi în latină, nu există.

2.3. Astfel, principiul funcţiei îşi găseşte aplicare în descrierea limbilor, în interpretarea textelor, în lingvistica istorică (în măsura în care până acum s-a făcut istorie funcţională), în compararea lingvistică şi, de asemenea, în lingvistica aplicată la predarea limbilor străine. Ca şi în cazul „relaţiilor”, se poate spune că întreaga lingvistică actuală este, într-un fel.

„Funcţională”, deşi unele forme ale acestei lingvistici sunt funcţionale cu mai multă coerenţă, iar altele sunt numai indirect (prin faptul că se ocupă de ceea ce este reflectarea funcţiilor, mai curând decât de funcţiile înseşi).

2.4. Uneori se consideră că, în descrierea limbilor, lingvistica modernă neglijează sau ignoră multiplicitatea şi varietatea faptelor de vorbire, limitându-se la examinarea unor unităţi de ordin superior. Aceasta nu este adevărat sau, cel puţin, nu este adevărat în ceea ce priveşte principiile, deşi poate fi adevărat în cazul cutărui sau cutărui lingvist şi în cazul unui studiu particular.

În realitate, modul de abordare a aceloraşi fapte este diferit. Lingviştii moderni ştiu, nu mai puţin decât cei tradiţionalişti, că realizările unui fonem, de exemplu, sunt multiple şi că unele din ele sunt chiar obligatorii în anumite contexte, dar le consideră tocmai ca r e a fi z ar i ale unei unităţi. Tot astfel, ei nu ignoră faptul că o formă a verbului, bunăoară, poate avea multe accepţii, conform contextelor, dar le consideră ca accepţii, adică variante determinate contextual ale unei valori unitare, ale unei unităţi funcţionale. Diferenţa de abordare constă, prin urmare, în faptul că lingvistica tradiţională (pozitivistă) consideră faptele de vorbire ca fiind primare, iar unităţile de limbă („clase”) ca fiind secundare. Lingvistica modernă, în schimb, consideră unităţile ca fiind primare, iar faptele particulare de vorbire ca fiind secundare. Traiectul lingvisticii tradiţionale merge de la faptele particulare de vorbire la „clase”, care se construiesc pe baza acestor fapte; traiectul lingvisticii moderne, de la unităţile de limbă la faptele de vorbire („variante”), care pot fi justificate prin unităţile înseşi. Dat fiind faptul că unităţile funcţionale nu mai sunt considerate drept clase construite prin abstractizare, nici simple sume de variante, ci ca unităţi de funcţie, nu se pleacă de la multiplicitatea faptelor particulare pentru a se stabili

aceste unităţi, ci invers, mai întâi se identifică unităţile şi după aceea se justifică faptele de vorbire:

variantele fonice şi de conţinut. De aceea, este foarte posibil ca, într-un caz particular, un lingvist să considere drept obiectiv mai urgent stabilirea unităţilor funcţionale şi să nu treacă la faza de justificare a variantelor. Din această cauză poate să apară impresia la care ne-am referit mai înainte.

2.5.1. Să ne amintim că ideii de „substanţă" i se opune în cadrul reacţiei împotriva pozitivismului clasic, nu numai ideea de „funcţie", ci şi ideea de „formă" (cf. cap. III, 2). Ar trebui să ne aşteptăm, prin urmare, ca lucrul acesta să se prezinte şi în lingvistică.

În această variantă, principiul opus principiului substanţei a ajuns să fie determinant numai în glosematică (cf. cap. V, 3.1.), care interpretează limba în mod strict ca formă, separând-o de orice „substanţă", fizică şi semantică. Dar „formalismul", preconizat deja în parte de Saussure, transpare şi în alte curente, mai ales în tehnicile de analiză şi de descriere a faptelor lingvistice (şi „modelele" lor corespunzătoare), mult mai puţin ca mod de a concepe faptele înseşi. În general, se consideră ca „formă" structura însăşi a relaţiilor funcţionale, astfel încât forma' reprezintă doar combinare între „structură" şi „funcţie". Uneori se indică explicit ca „formă" ansamblul de trăsături funcţionale (distinctive) ale unităţilor care se stabilesc, iar ca „substanţă" – trăsăturile lor nedistinctive, ceea ce reprezintă un alt mod de a indica aceeaşi combinaţie.

În ce priveşte formalizarea tehnică, aceasta este, la rigoare, un mijloc prin excelenţă practic: faptele şi relaţiile între ele se substituie prin simboluri cu scopul de a le manevra mai uşor şi cu mai multă siguranţă. E adevărat că adesea se uită funcţia pur instrumentală pe care o au simbolurile în chiar disciplina matematică a modelelor, din formalizare făcându-se un scop în sine. Notarea simbolică se transferă şi asupra prezentării şi discutării faptelor,

ceea ce impune unor lucrări de lingvistică modernă din ultimii ani un aspect esoteric care, contrar aşteptărilor, nu facilitează, ci complică înţelegerea din partea unui cititor neiniţiat. Uneori se ajunge chiar la aspecte de neplăcută ingenuitate, cum ar fi aceea de a spune, cu un aer foarte tehnicist, în loc de „o limbă”, „o limbă Îi, chiar dacă nu i s-ar opune o altă limbă (şi „o sintagmă S”, „o frază F” etc). Ar fi bine în asemenea cazuri să încercăm să nu ne oprim atenţia asupra acestor aspecte superficiale, ci să mergem direct la ideile profesate, dacă se profesează vreuna.

2.5.2. Un alt mod de a interpreta ideea de „funcţie” este, cum s-a spus mai sus, acela de a o reduce la conceptul matematic de relaţie între „functive”, prin care se identifică, în fond, „funcţia” cu „relaţia”. Această reducţie este tipică, şi ea, numai pentru glosematică, deşi se manifestă, în forme diferite, şi în alte curente, în special în gramatica transformaţională.

3.1. Principiului „stării de lucruri” sau al „esenţialităţii statice” – care se opune principiului evoluţionismului şi evaluării corelative a descrierii în raport cu modurile de abordare genetice şi istorice –, îi corespund în lingvistică opoziţia între sincronie şi diacronie sau între descriere şi istorie şi afirmarea – explicită sau implicită – a primatului aspectului sincronic asupra aspectului diacronic în faptele înseşi şi/ sau în studiul lor şi, prin urmare, a primatului descrierii asupra istoriei. Consecinţa acestui fapt este că nu se afirmă doar valoarea proprie şi autonomia descrierii, ci în comparaţie cu epoca anterioară se inversează corelaţia dintre descriere şi istorie: ori se face exclusiv descriere, ori se face mai întâi descriere şi a p o i istorie, făcând ca istoria să depindă de descriere. În loc de a pleca de la „evoluţie” pentru a explica stările, se pleacă de la stări pentru a explica „evoluţia” şi, ca să spunem aşa, în loc de descrieri „fundamentate pe principii

Istorice", se prezintă istoria „fundamentată pe principii sincronice".

Într-adevăr, cea mai mare parte din formele lingvisticii actuale apare şi se dezvoltă, întâi de toate, ca metode analitice, ca tehnici de interpretare şi de descriere sincronică şi numai după aceea se trece şi la cercetarea istorică, cercetare care, pe de altă parte, este interpretată ca aplicare a conceptelor şi a metodelor elaborate pentru studiul sincronic. Este ceea ce se întâmplă în cazul fonologiei şi al altor forme ale structuralismului iar, mai recent, în cazul gramaticii generativ-transformaţionale care tocmai „se aplică" istoriei. Aceasta, atunci când sau dacă se trece la istorie, deoarece în multe cazuri investigaţia (cel puţin cea originală) se limitează la sincronie. Astfel, glosematică practic nu a produs lucrări cu caracter istoric. Iar Bloomfield, atât de inovator în prima parte dedicată problematicii sincronice, se manifestă în esenţă ca neogramatic în partea a doua (de altfel, excelentă) a lucrării sale *Language*, dedicată istoriei.

Pe de altă parte, atunci când se face cercetare istorică, se examinează motivele (sau „cauzele") dezvoltărilor, nu numai în afara sistemelor lingvistice, printre aşa-numiţii „factori externi" (cum ar fi contactele între diferite limbi), ci, de asemenea, în aspecte „interne", de exemplu, în deficienţe şi condiţii de „dezechilibru" ale sistemelor stabilite sincronic: starea de limbă trebuie într-un fel să explice sau să justifice schimbarea, nu invers.

3.2. Fără îndoială, toate acestea caracterizează în primul rând orientările „structuraliste" (în sens larg, inclusiv şi gramatica generativă). Ideea primatului stării de limbă şi a descrierii este însă în realitate, mult mai răspândită, iar în forme diferite, uneori atenuate sau

neevidente la prima vedere, ea este acceptată şi de istorici nestructuralişti, inclusiv de unii adversari ai structuralismului.

Astfel, în idealismul lingvistic, istoria nu îşi pierde formal autonomia sa. Mai mult chiar, ea este una din cele două discipline lingvistice de bază. Dar este, tocmai, a doua; prima fiind stilistica, adică o disciplină analitică, considerată mai apropiată de esenţa originară a limbajului (cf. cap. V, 2.1.); iar istoria lingvistică propusă de idealism este, în fond, deşi într-un sens foarte amplu, istorie „stilistică", adică motivată din punctul de vedere al stilisticii. Mai evident este cazul „neolingvisticii" lui Matteo Bartoli, care aproape că nu are tangenţe cu structuralismu17. În acest caz este vorba de o formă de aplicare a geografiei lingvistice la istorie. Anume lui Bartoli i se datorează enunţarea celor patru „norme spaţiale" (*norme are-ali*) – referitoare la distribuirea faptelor lingvistice în spaţiul geografic – prin intermediul cărora anumite date sincronice (actuale) sunt interpretate ca indicii ale succesiunii istorice a faptelor luate în discuţie. Conform uneia din aceste norme, cea numită „a ariilor laterale", dacă într-un spaţiu lingvistic înainte continuu, anumite forme se prezintă în zone marginale şi altele, echivalente din punct de vedere funcţional, ocupă aria centrală, formele zonelor marginale („arii laterale") sunt de obicei, cele mai vechi, reprezentând un „strat" anterior, nesubstituit de inovaţiile care s-au difuzat din centrul acelui teritoriu lingvistic. Adică, din sincronie se deduce diacronia, din „starea de lucruri", un fapt de istorie. Să vedem mai îndeaproape unele exemple. În timp ce în Hispania şi Dacia, adică în extremele teritoriului lingvistic latino-romanic, conceptul de „frumos" se exprimă prin forme care continuă lat. *formosus* (sp. *hermoso*, rom.

frumos), în Italia şi în Galia, adică

7 Cea mai importantă lucrare teoretico-metodologică a lui Bartoli este *Introduzione alla neolingvistica*, Geneva, 1925. A se vedea, în afară de aceasta, studiile reunite în *Saggi di lingvistica spaziale*, Torino, 1945, precum şi: M. Bartoli şi G. Bertoni, *Breviario di neolingvistica*, Modena, 1928; M. Bartoli şi G. Vidossi, *Uneamenti di lingvistica spaziale*, 1943.

În aria centrală, pentru acelaşi lucru întâlnim continuări ale lat. *bellus* (it. *bello*, fr. *beau*). Tot astfel, lui sp. *mas* şi rom. *mai* care continuă lat. *magis*, li se opun continuări ale lat. *plus* (it. *piu*, fr. *plus*). Se trage concluzia astfel că *formosus* şi *magis*, cu funcţiile lor respective, sunt anterioare formelor de *bellus* şi *plus*, folosite pentru aceleaşi funcţii, acestea din urmă substituindu-le pe cele de *formosus* şi *magis*, care într-o anumită perioadă trebuie să fi existat şi în aria centrală. Într-adevăr, nu s-ar putea explica în alt mod coincidenţa dintre spaniolă şi română, întrucât nu este cazul să presupunem că formele româneşti ar fi fost preluate din spaniolă, nici invers. Mai bine zis, în asemenea cazuri se ştie că lucrurile s-au întâmplat în felul acesta; iar norma se formulează pe baza unor fapte cunoscute pentru a fi aplicată altor fapte a căror devenire istorică nu se cunoaşte. Se justifică drept „normă” prin faptul că o inovaţie care se difuzează din centrul unui teritoriu poate să nu ajungă să cucerească întreg acest teritoriu, situaţie prin care, în ariile extreme, ar putea să se menţină formele anterioare acestei inovaţii. Dar ceea ce trebuie să remarcăm aici este faptul că această normă, expresie caracteristică a lingvisticii spaţiale, ne permite să interpretăm în sens istoric un fapt sincronic. Punctul de plecare nu este, de fapt, succesiunea, ci, dimpotrivă, simultaneitatea formelor considerate, din aceasta

deducându-se cronologia lor relativă: se prezintă mai întâi „starea de lucruri” şi „descrierea” (constatarea distribuirii actuale a formelor în spaţiul geografic), iar pe această bază se ajunge la inferenţa istorică.

Într-un sens aproape asemănător pot fi interpretate anumite abordări moderne din istoria limbilor. Printre istoricii limbilor se vorbeşte, într-adevăr, de „creşterea” unei anumite limbi sau, ceea ce e şi mai simptomatic, de „growth and structure”, de „evolution et structure”. Adică, obiectivul final de care se ţine cont este o stare de limbă la care

76

Lecţii de lingvistică generală s-a ajuns deja din punct de vedere istoric: nu este vorba, bunăoară, de faptul cum s-a modificat latina, ci de faptul cum s-a format spaniola [sau româna]. S-a observat că un mod mai rezonabil de a face istoria unei limbi romanice ar fi acela de a o face în sensul contrar celui obişnuit, adică nu plecând de la latină şi urmând vicisitudinile acesteia (multe dintre care nu au lăsat nicio urmă în limba a cărei istorie dorim să o scriem), ci plecând de la limba în discuţie în forma sa actuală şi demonstrând cum au apărut sau de unde provin şi cum au fost integrate în ea elementele care o constituie în prezent. Această teză a fost susţinută pentru italiană de către un mare lingvist care e departe de a fi structuralist, fiind prin excelenţă istoric al limbii: Vittore Pisani8.

4.1. Astfel, pentru lingvistica actuală, în ansamblul ei, sunt caracteristice primele trei principii ale antipozitivismului.

Acceptarea principiului antiatomismului, în special în a doua sa formă, „relaţională”, este practic generală, deşi relaţiile care se iau în considerare pot fi diferite conform cazurilor şi aspectelor limbajului la care de fiecare dată se face referinţă. Cât priveşte prima sa formă, „universalistă”, există un amplu acord – cel puţin un acord

tacit – în ceea ce este esenţial, chiar dacă nu cu privire la detaliile aplicării sale şi nu referitor la multiplele sale implicaţii. Cu toate acestea, nimeni nu este astăzi cu desăvârşire „atomist”.

De asemenea este practic generală acceptarea principiului funcţiei: aproape fără excepţie unităţile lingvistice se definesc şi se identifică prin funcţia lor, nu prin substanţă. E adevărat că adeseori se încearcă să se facă distincţia între natura „obiectivă” a unităţilor lingvistice şi ceea ce unităţile „fac”, „de ce”.

8 Un ciclu de studii importante ale lui Pisani se află reunite în cele două volume: *Saggi di lingvistica storica*, Tonno, 1959, şi *Lingue e cutare*, Brescia, 1969.

ui lor. Astfel, Daniel Jones, în cartea sa despre fonologie9, dă o definiţie substanţialistă fonemului, care este pentru el „o familie de sunete”, făcând distincţia între ceea ce fonemul *este* în constituţia sa, ca substanţă, şi ceea ce fonemul *face* (funcţia sa distinctivă). Pentru lingvistica actuală însă este caracteristic faptul de a nu face distincţie între „natura” şi „funcţia” unităţilor, când se pune problema definirii lor: o unitate „este” ceea ce ea „face”. Cu totul altceva reprezintă descrierea unităţilor unei limbi anumite; în descriere se va putea (sau va trebui), într-adevăr, să se ia în considerare trăsăturile substanţei specifice în fiecare caz: definiţia se referă la ce este fonemul (sau *un* fonem), nu la ce reprezintă *acest* fonem.

Cu privire la raportul dintre descriere şi istorie, nu există un acord general, deoarece istoria lingvistică nu este cultivată încă în suficientă măsură şi, în plus, este concepută şi interpretată în sensuri prea diferite. Dar există cel puţin premise pentru un acord, principala din aceste premise fiind recunoaşterea primatului „stării de

lucruri” şi pentru istorie, adică faptul că şi istoriei i se atribuie, într-un fel, un caracter „sincronic”, într-adevăr, faptul acesta poate fi interpretat ca un mod adecvat şi autentic de a înţelege istoria în specificitatea sa. Prin urmare, în acelaşi timp se va înţelege că nu este vorba de sincronia n o a’s t ră, ci de sincronia faptelor istorice care se iau în considerare. În acest sens istoria nu numai că „depinde” de descriere, ci o implică în mod necesar, deoarece a interpreta un fapt istoric înseamnă tocmai a-l reconstrui mental în propriile sale contexte, a-l considera şi a-l înţelege în sincronia *sa*. În istoria lingvistică mai recentă nu există multe exemple ale acestui procedeu. Poate fi semnalat însă ca fiind exemplar studiul lui Antonino Pagliaro despre etimologia CU-*Phoneme*, Cambridge, 1950.

78

Lecţii de lingvistică generală

vântului it. messa10 [rom „Liturghie”]. În acest caz etimologia „substanţială” nu e necunoscută, fiind chiar evidentă: este vorba pur şi simplu de participiul pasiv feminin al verbului *mittere*, „a trimite”, „a adresa”. Dar de ce semnificatul „liturghie”? Ei bine, Pagliaro observă că etimologia nu poate fi limitată la o simplă înregistrare a dezvoltării unor forme şi a unor semnificate şi la o explicaţie generică sau abstractă a unei asemenea dezvoltări, ci că trebuie să fie, în fiecare caz, reconstituire şi interpretare a unei situaţii originare: a situaţiei în care apare o inovaţie, adică în care ceva nou în formă, sau în semnificat, se creează şi se acceptă ca o nouă tradiţie şi în care atât inovaţia, cât şi acceptarea pot fi înţelese şi justificate. Pagliaro reconstruieşte, în studiul său, situaţia’ comunităţilor creştine primitive şi demonstrează de ce, în acest context, „referinţa” formulei *Ite, missa est* a putut să se extindă şi să semnifice „liturghie”. În acest sens, desigur, şi etimologia, disciplină prin excelenţă „istorică”, are caracter „sincronic”. 4.2. În

ce priveşte principiul distincţiei între natură şi cultură, în consecinţă, între ştiinţele naturale şi ştiinţele culturale, am menţionat deja că nu este nici general şi nici nu are o aplicare coerentă în lingvistica actuală. Dimpotrivă, chiar dacă aceste distincţii s-au făcut şi în idealismul lingvistic, iar, într-un mod mai puţin explicit şi în acelaşi timp mai puţin coerent, şi în gramatica transformaţională, cea mai mare parte din formele lingvisticii moderne – în special, diferitele forme ale structuralismului – se menţin, în această privinţă, la nivelul ideologiei pozitiviste, fapt care, fireşte, îşi are efectele sale privitor la aplicarea coerentă a celorlalte principii antipozitiviste care, în schimb, sunt acceptate ca atare.

10 A se vedea operele lui Pagliaro incluse în bibliografia de la sfârşitul acestei cărţi. Studiul la care se face referire în text, „La formula Ite, missa est", se află *in Altri saggi di critica semantica*, p. 127 – 182.

Fără îndoială, limbile nu mai sunt considerate ca organisme naturale; dar de multe ori sistemele lingvistice se „reifică", fiind tratate nu ca tradiţii ale unei activităţi libere a omului, ci ca lucruri, ca obiecte naturale. Ştiinţele naturii continuă să fie luate drept model pentru orice ştiinţă, iar limbajului i se aplică, prin urmare, principii şi metode naturaliste, indiferent de modul în care este conceput obiectul de studiu. Astfel, continuă să se vorbească de „cauzele" faptelor lingvistice, căutându-se legi de necesitate. Iar un savant ca André Martinet, în pofida faptului că el însuşi aplică schimbării fonice principiul finalist al eficienţei tehnice („economie"), ia atitudine în mod explicit împotriva noţiunii de finalitate, pledând pentru noţiunea de cauză, care i se pare mai ştiinţifică (cum de altfel şi este, dar numai pentru ştiinţele fizico-naturale sau în cadrul ideologiei pozitiviste). Astfel,

se emit în continuare ipoteze cu privire la universaliile limbajului – bunăoară, cu privire la modul de a fi al limbilor sau cu privire la natura schimbării lingvistice – ceea ce, într-o ştiinţă a omului, reprezintă un nonsens, deoarece aceasta înseamnă că noi doar presupunem ceea ce, în realitate, noi cunoaştem implicit fiind subiecte libere ale propriilor noastre activităţi. E adevărat că aceasta permite să presupunem ceea ce în mod arbitrar se doreşte sau ceea ce ne convine în practică – în practica descrierii limbilor –, acestea nu sunt motive suficiente (nici acceptabile din punct de vedere etic).

Tocmai de aceea, distincţia indispensabilă între teoria limbajului şi lingvistica generală nu se face decât rareori, iar unii lingvişti, fideli ideologiei pozitiviste, ajung chiar să o respingă, pentru că, fireşte, din punctul *lor* de vedere, aceasta apare ca incomprehensibilă. Cât despre teorie, am văzut că uneori este concepută pur şi simplu ca formă generică a descrierii („model"), vorbindu-se până şi de teoria *unei* limbi anumite, ceea ce, dacă prin „teorie" se înţelege descriere, este

 ambiguu şi superfluu, iar dacă se înţelege altceva decât descrierea, este lipsit de sens, deoarece nu poate exista o teorie a unui obiect oarecare11.

Idealismul lingvistic, sub influenţa lui Benedetto Croce, a făcut, fără îndoială, distincţia între ştiinţele naturii şi ştiinţele culturii; dar – poate şi datorită insuficientei „vis theorica" a reprezentanţilor săi – nu a reuşit să impună acest punct de vedere şi altor curente inovatoare care se conturau în epoca respectivă. În special, Karl Vossler, iniţiatorul idealismului lingvistic şi portavoce al şcolii idealiste germane12, a fost un gânditor cu capacităţi speculative prea modeste ca să poată face din doctrina idealistă un sistem organic şi bine fundamentat,

aplicabil la problematica atât de complexă a limbajului. Iar alţi lingvişti idealişti, poate mult mai bine dotaţi pentru teorie, şi-au desfăşurat activitatea mai curând izolat, fără să ajungă să întemeieze o şcoală.

Lingvistica interpretată ca o autentică ştiinţă a culturii, coerentă în toate aspectele sale, reprezintă, aşadar, sarcina prezentului şi a viitorului.

11 Despre toate acestea a se vedea *SDH*, în special cap. VI.

12 Vossler şi-a expus partea esenţială a concepţiei sale antipozitiviste în: *Pozitivismus und Idealismus* in der *Spunehwissenschaft*, Heidelberg, 1904 şi *Sprache als Schopfung und Entwicklung*, Heidelberg, 1905; cf. traducerile spaniole incluse în bibliografia noastră. Despre idealismul lingvistic şi sensul său istoric, a se vedea excelenta sinteză critică a lui H.H. Christmann, *Idealistische Philologie und moderne Spunehwissenschaft*, München, 1974. [Şi versiunea spaniolă: H.H. Christmann, *Filologia idealista y lingiiistica moderna*, Madrid, Gredos, 1985.]

Capitolul V

UNITATEA ŞI DIVERSITATEA LINGVISTICII ACTUALE

1.1. Cele patru principii examinate de noi, sau cel puţin primele trei, cu corolarele şi implicaţiile lor, configurează unitatea ideală a lingvisticii actuale în forma sa „modernă” sau „netradiţională”. O atare unitate nu exclude însă, ci într-un anumit sens chiar implică diferenţierea internă, astfel încât lingvistica actuală prezintă, după cum s-a spus, o mare varietate de curente şi orientări. Aceasta, în conformitate cu una din particularităţile care îi determină unitatea ideală: focalizarea interesului asupra teoriei şi metodologiei. Cu alte cuvinte, unitatea epistemologică „formală” este cea care justifică varietatea „substanţială” a lingvisticii

actuale, motivaţia epistemologică formală şi generică fiind aceeaşi: primatul atribuit teoriei şi metodelor, însă aceste teorii şi metode sunt uneori diferite, alteori chiar radical diferite. Unitatea lingvisticii actuale trebuie interpretată, prin urmare, ca unitate în diversitate; şi invers, varietatea sa trebuie interpretată ca manifestare a unui principiu unic (ceea ce nu înseamnă că toate teoriile ar fi în mod egal valabile şi acceptabile).

1.2. S-a afirmat că lingvistica tradiţională era mult mai unitară decât cea actuală. Într-adevăr, ea părea unitară în măsura în care se raporta la aceeaşi teorie explicită sau implicită, fără a aborda probleme generale de concepţie sau de metodă. Astfel, ea prezenta diferenţe importante doar cu privire la aspectele specifice ale limbajului abordate în fiecare caz. Asemenea diferenţe – care, fireşte, se manifestă într-o măsură mult mai mare în lingvistica modernă – se impun, ca să spunem aşa, de la sine, adică prin modul însuşi în care se prezintă faptele studiate. Dacă se face dialectologie, de exemplu, se studiază varietatea limbilor în spaţiu, iar un atare studiu reclamă abordări şi metode particulare diferite de cele ale gramaticii, care studiază sisteme lingvistice în mod ideal omogene. În mod similar, o limbă cu o îndelungată tradiţie literară reclamă abordări distincte de cele adoptate pentru studiul limbilor lipsite de tradiţie scrisă. Diferenţele de acest fel, dat fiind că au o justificare „obiectivă” valabilă pentru orice orientare, se manifestă în divizarea lingvisticii în discipline particulare şi în modurile de abordare specifice acestora. Ele nu afectează varietatea lingvisticii în totalitatea sa şi, oricât de profunde ar fi, sunt, în acest sens, secundare. Decisive în această privinţă şi de o importanţă mult mai mare se dovedesc a fi, în schimb, diferenţele ce se datorează concepţiei generale asupra

limbajului şi/sau asupra ştiinţei. Aceste diferenţe sunt primare, referindu-se la abordările fundamentale ale disciplinelor lingvistice particulare. Astfel, indiferent de particularităţile comune motivate obiectiv, gramatica istorică propusă de structuralism este foarte diferită de cea propusă de idealismul lingvistic, iar gramatica postulată de transformaţionalişti este diferită de cea a structuralismului „clasic". Cu alte cuvinte, mai întâi se prezintă distincţia între diferite orientări globale (idealism, structuralism, gramatică transformaţională etc), şi apoi, în cadrul fiecărei orientări poate apărea o eventuală

divizare în discipline lingvistice particulare („eventuală", întrucât unele orientări în mod explicit nu se referă la toate domeniile limbajului).

2.O. Diferenţele datorate concepţiei generale asupra limbajului se manifestă, de altfel, în organizarea însăşi a disciplinelor lingvistice particulare, în sensul că o anumită disciplină este considerată ca fiind disciplină lingvistică prin excelenţă, sau ca disciplină primară sau centrală, iar celelalte ca fiind secundare, sau ca derivând metodologic din aceasta.

2.1. Astfel, conform idealismului lingvistic, limbajul este în esenţă creaţie, fiind studiat cu adevărat numai în producerea sa, nu ca tehnică sau uz practic ale unui limbaj deja produs. La rândul său, producerea limbajului poate fi constatată în mod concret în actele de vorbire şi în textele individuale, în special în cele literare, care vor constitui, prin urmare, obiectul principal al cercetării. Disciplina lingvistică capabilă să capteze limbajul în momentul său originar este, conform idealismului, stilistica. În consecinţă, stilistica textelor (sau „a vorbirii") va constitui pentru acest curent disciplina primară şi centrală a întregii lingvistici. Alături de stilistică, istoria lingvistică va fi

recunoscută ca a doua disciplină justificată teoretic. Ea va avea ca obiect studiul adoptării şi difuzării – al obiectivării ca „limbă” – a inovaţiilor individuale, studiu care se va face totuşi din punct de vedere stilistic. În schimb, pentru idealismul actual care se afirmă mai ales în Germania şi Italia gramatica reprezintă o disciplină secundară, de interes redus şi prin excelenţă practică.

2.2. În structuralism – care, în ansamblu, consideră limbajul, întâi de toate, ca mijloc de comunicare, adică îl consideră în aspectul său tehnico-instrumental, fiind structurat prin intermediul unor diferenţe obiectiv funcţionale („opoziţii distinctive”) – ne întâmpină poziţia contrară: partea centrală a

Lecţii de lingvistică generală lingvisticii o constituie descrierea limbilor ca sisteme, cu alte cuvinte, „gramatica” în sens larg. Dar chiar în acest domeniu o atenţie mai mare se va acorda secţiunilor în care structurile se constată în mod imediat (fonologie, morfologie, sintaxă elementară), cercetarea ocupându-se mult mai puţin şi relativ târziu de secţiunile în care structurile sunt mai puţin evidente prezentându-se, la prima vedere, ca serii „deschise”, numărul de unităţi constitutive (lexicul) fiind nelimitate. Gramatica şi structurile sale opozitive reprezintă în lingvistica structurală un model pentru alte discipline, inclusiv pentru cele care studiază alte dimensiuni ale limbajului, cum ar fi dialectologia. Stilistica, în schimb, făcând abstracţie de câteva excepţii (între acestea, foarte important de menţionat fiind R. Jakob-son), ori nu se face deloc, ori este considerată ca secundară în raport cu gramatica, ori ca o disciplină colaterală, „filologică”, nu propriu-zis lingvistică.

2.3. Gramatica – de data aceasta însă fără fonologie, mai ales ca teorie şi descriere a categoriilor gramaticale – este disciplina primară şi aproape exclusivă în

„guillaumism” 2, deşi având o altă motivaţie teoretică: fiindcă esenţialul în limbaj îl constituie, în viziunea reprezentanţilor acestui curent, modalităţile (de conţinut) în care se realizează gândirea lingvistică în trecerea sa de la virtual şi generic la actual şi concret, adică.

1 Aceasta e valabil inclusiv pentru fonologie, în relaţiile sale cu gramatica *stricto sensu*. Fonologia se dezvoltă cronologic înaintea gramaticii explicit structurale, dar modelul său implicit este, cu toate acestea, gramatica. E adevărat că, după dezvoltarea fonologiei – care reprezintă o „gramaticalizare” a foneticii –, aceasta serveşte, la rândul său, ca model pentru gramatică (morfosintaxă), apoi şi pentru lexicologia structurală.

2 Numim astfel curentul de cercetare care provine de la doctrina lingvistică (gramaticală) a lui G. Guillaume, doctrină adoptată – deşi adesea doar parţial sau cu modificări şi restricţii – de o întreagă serie de cercetători, mai ales în Franţa şi în alte regiuni francofone.

tocmai categoriile gramaticale (moduri şi timpuri ale verbului, gen, număr, caz etc).

2.4. Conform unui alt curent din lingvistica actuală, cel „neohumboldtian” – reprezentat mai ales în Germania (prin Jost Trier, Leo Weisgerber şi discipolii lor) –, limbajul este constituit în mod fundamental din două straturi: primul reprezintă organizarea imediată a lumii prin intermediul limbilor, configurând, în fiecare caz, un fel de „lume intermediară” sau „interunivers” (în germ. *Zwischenwelt*), în timp ce al doilea cuprinde procedeele necesare pentru a vorbi în diverse situaţii din lume, dar cu elementele deja date în acest „interunivers”. Primul strat corespunde în mod esenţial lexicului; al doilea, sistemelor gramaticale. În consecinţă, disciplina lingvistică de bază ar trebui să fie lexicologia, ca studiu al modalităţii în care

oamenii structurează în mod primar universul. Într-adevăr, contribuţiile cele mai importante şi de mai mare originalitate ale curentului neohumboldtian ţin de lexicologie3. Tot astfel, diferenţele dintre limbi remarcate de reprezentanţii acestui curent sunt, întâi de toate, cele lexicale, acestea fiind interpretate ca derivând din „viziunea despre lume", specifică, reprezentată de fiecare limbă.

2.5. „Marrismul", în schimb, pune accentul pe unitatea dialectică dintre limbaj şi gândire, unitate care s-ar manifesta în primul rând în modul de structurare a propoziţiilor. Ca urmare, sintaxa, mai ales în forma sa „tipologică" (practicată.

3 Din opera lui J. Trier, creatorul teoriei „câmpului lexical" (*Wortfeld*), trebuie examinat studiul fundamental *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Vers-tandes*, I, Heidelberg, 1931. Weisgerber şi-a expus ideile în special în *Mutter-sprache und Geistesbildung*, Göttingen, 1929, în *Das Gesetz der Sprache*, Heidelberg, 1951 şi în *Die vier Stufen in der Erforschung der Sprachen*, Düsseldorf, 1963. Cu privire la raportul dintre teoria câmpului lexical şi semantica structurală actuală, cf. H. Geckeler, *Strukturelle Semantik und Wortfeldtheorie*, München, 1971, trad. sp. *Semantica estructuraly teoria del campo lexico*, Madrid, 1976. A se vedea şi lucrarea noastră *Principios de semantica estructural*, Madrid, 1971.

Lecţii de lingvistică generală de altfel, în mod destul de „tradiţional" 4), reprezintă disciplina lingvistică primară pentru acest curent.

2.6. Din motive total diferite, şi în forma clasică a gramaticii generativ-transformaţionale (aşa-numita *standard theory*), sintaxa reprezintă secţiunea de bază a lingvisticii descriptive; mai mult, disciplina primară a întregii lingvistici. De fapt, în această orientare,

cunoaşterea lingvistică („competenţa” vorbitorilor) este identificată cu capacitatea de a forma propoziţii (sau toate propoziţiile corecte într-o limbă: cele spuse deja şi cele nespuse încă), iar sistemul gramatical al unei limbi este conceput ca „mecanism” pentru a uni, în procesul de formare a propoziţiilor, anumite conţinuturi de gândire extralingvistică (*meanings*) cu anumite reprezentări fonice, cu alte cuvinte, ca sistem de structurare sintactică. În consecinţă, sintaxa se prezintă ca fiind partea centrală a descrierii limbilor, conform schemei următoare:

„Fonetică”.

sintaxă

ÎŢI „semantică”.

„Structurile” propriu-zise ale unui sistem lingvistic şi raporturile care le unesc sunt stabilite, în acest „model”, de către sintaxă. „Fonetica”, în schimb – care face parte din „morfo

4 „Marrismul” (concepţia lui N. Ja. Marr) a constituit pe parcursul multor ani doctrina oficială a lingvisticii sovietice, inclusiv după moartea lui Marr (1934). A fost respinsă şi condamnată ca „nemarxistă” de I.V. Stalin în două articole publicate în ziarul *Pravda*, respectiv, 20 iunie şi 4 iulie 1950: „Marxismul în lingvistică” şi „Despre unele probleme referitoare la lingvistică”.

fonemică”, integrând şi „morfologia” –, şi „semantica” (aceasta din urmă integrând şi lexicologia) interpretează, respectiv, structura sintactică „de suprafaţă” şi structura sintactică „de adâncime”, adică stabilesc materialul fonic în care este exprimată prima şi „referinţa” extralingvistică a celei de a doua.

2.7. Aşadar, diversitatea concepţiilor determină selecţia şi organizarea *obiectului* lingvisticii în cadrul domeniului global care e „limbajul”, punctul de plecare în

studierea acestui fenomen, precum şi ierarhia disciplinelor lingvistice particulare. Stilistica, lexicologia, gramatica sau numai sintaxa sunt prezentate alternativ ca discipline primare sau, în anumite cazuri, ca discipline practic exclusive; iar ceea ce pentru o anumită orientare este disciplină centrală, sau constituie lingvistica prin excelenţă, poate să apară ca disciplină secundară, marginală sau lipsită de interes propriu în cadrul altor orientări.

3.O. Tot astfel, în cadrul aceluiaşi curent teoretico-metodologic, diferenţele datorate modului de a concepe limbajul şi/ sau ştiinţa pot fi foarte profunde atunci când avem de-a face cu orientările care se exprimă şi mai coerent în această privinţă. Este tocmai ceea ce constatăm, în structuralism, în cazul „glosematicii" daneze şi al „bloomfieldianismului" nord-american. La prima vedere, anumite aspecte particulare ale acestor orientări pot fi interpretate drept greşeli sau procedee arbitrare; trebuie să ţinem cont însă că în interiorul orientării respective ele se justifică prin coerenţa lor cu anumite principii fundamentale. Prin urmare, dacă cineva intenţionează să discute şi să respingă anumite aspecte, acest lucru trebuie făcut pe baza principiilor înseşi pe care acestea se întemeiază: nu are prea mult sens să criticăm ca opinie sau ca teză izolată ceea ce, în realitate, reprezintă o aplicare deliberată a unui principiu.

3.1.1. În glosematică – doctrina lingvistică a lui Louis Hielmslev (cf. cap. VI, 1.1.3.) – descrierea limbilor este *înţelecţii de lingvistică generală* leasă în primul rând ca fapt pur formal: un fel de „algebră a limbajului". Or, acest aspect „tehnic" a fost discutat şi criticat de pe cu totul alte poziţii, obiectându-i-se, printre altele, caracterul „extrem de abstract", insistându-se asupra dificultăţilor empirice cu care se confruntă descrierea atunci când postulează ignorarea „substanţei" faptelor abordate. Cu alte cuvinte,

s-a procedat ca şi când ar fi vorba de o tehnică facultativă aplicată aceloraşi fapte care constituie obiectul altor curente din lingvistică (de exemplu, fonemele). În glosematică însă nu este vorba de ceva facultativ, ci de consecinţa metodologică inevitabilă a unui mod de a concepe obiectul descrierii, şi deci nu este vorba, în sens propriu, de aceleaşi fapte. Pentru Hielmslev faptul determinant îl constituie concepţia asupra limbajului, mai bine zis, asupra limbilor, de aici derivând procedeele care li se aplică acestora. Într-adevăr, după Hielmslev – care în acest sens adoptă şi dezvoltă o teză a lui F. de Saussure –, limba este formă pură, lipsită de „materie" şi independentă inclusiv de „substanţa" (= materie organizată lingvistic) în care se manifestă, adică independentă atât de substanţa expresiei (foneme sau sunete), cât şi de substanţa conţinutului (semnificate). Astfel, în planul expresiei, aceeaşi formă lingvistică, aceeaşi „limbă" ca sistem formal (să zicem aşa: „*ceea ce* este danez în daneză", „*ceea ce* este spaniol în spaniolă" etc.) ar putea să se manifeste în mai multe „substanţe" care corespund aceleiaşi materii (de exemplu, în diferite sisteme de sunete) şi în „substanţe" diferite din punct de vedere material: în substanţă fonică (limba vorbită), în substanţă grafică (limba scrisă) şi, în cele din urmă, în orice alt tip de substanţă, dat fiind că semnele ar putea fi construite din orice material.

De aceea, unităţile de bază ale planului expresiei pentru glosematică nu sunt *fonemele*, ci *cenemele* (de la gr. kevoi – „gol"): unităţi pur formale care pot să se r e a fi z e z e în

„Uzul lingvistic" ca foneme, grafeme etc. în consecinţă, disciplina respectivă – *cenematica* sau *cenemica* – va trebui să le descrie tocmai ca unităţi de „formă", stabilind relaţiile care le caracterizează5. Numai

după aceea s-ar putea trece la fonematică, la grafematică şi la alte discipline lingvistice, care ar studia realizarea cenemelor în unităţi fonice, grafice etc, dar de data aceasta nu în „limba” ca atare, ci la nivelul „uzului lingvistic”.

Tot astfel, unităţile de conţinut vor fi considerate în glosematică independent de „substanţa lor semantică”, altfel spus, ca unităţi pur formale (*plereme*: cf. nota 5) şi vor fi analizate în trăsături lipsite de „desemnare descriptivă” (adică, nedenumite), trăsături care vor putea fi denumite explicit numai atunci când aceste unităţi vor fi raportate la substanţa lor, adică trecând de la *pleremată* sau *pleremică* (studiu semantic formal) la *semenică* (studiu referitor la substanţă). Aşa, de exemplu, opunând conţinuturile „tată” şi „mamă”, se va observa că ele prezintă un element comun şi un element, în fiecare caz, diferit; iar aceste elemente se vor reprezenta prin intermediul simbolurilor nedescriptive, ca *a*, *b*, c. Apoi, opunând „frate” şi „soră”, se va constata că acestea au în comun un

5 Să observăm că „cenemele” se numesc astfel nu din considerentul că sunt lipsite de „substanţă”, ci ca unităţi ale expresiei şi prin opoziţie cu unităţile conţinutului, numite *plereme* (din gr. *Kkr\pe\C*” „plin”). În ceea ce priveşte „substanţa”, şi pleremele sunt unităţi „goale”, adică pur formale. Dar cenemele sunt, ca să spunem aşa, unităţi dublu „goale”: sunt forme pure şi nu sunt forme ale conţinutului lingvistic. Pentru a da o idee despre cenem, putem spune că este o unitate de ordin superior care corespunde numai acelui fapt ce poate fi comun unui fonem şi unui grafem (literă); iar „ceea ce e comun” poate fi numai poziţia în sistemul respectiv: un ansamblu de relaţii (faptul de a putea sau nu constitui prin sine o silabă, faptul de a se afla într-o anumită poziţie în cuvânt şi/ sau în silabă, faptul de a intra în anumite

combinaţii cu alte unităţi). În acest sens un cenem *B* al unei limbi anumite va fi unitatea de „formă” (= ansamblul de relaţii) căreia îi corespund, în aceeaşi limbă, fonemul /b/, grafemul *b* etc.

element *d* care nu este acela din „tată” şi „mamă”, în timp ce elementele prin care se diferenţiază sunt aceleaşi care le diferenţiază şi pe primele (*b* şi c); nu se va afirma, însă, că este vorba de o anumită „relaţie de rudenie”, de „sex” etc. Vom avea, prin urmare, ceva de tipul:

„Tată”. = a + b

„Mamă”. = a + e

„Frate”. = d + b

„Soră”. = d + e.

adică, tocmai, un fel de algebră a limbajului (deşi, în acest caz, foarte elementară).

3.1.2. Toate acestea sunt, fără îndoială, criticabile. Dar ele nu pot fi abordate „la suprafaţă”, ca simplu procedeu, ci numai m şi pornind de la motivaţia teoretică. Într-adevăr, în acord cu cele menţionate, dacă această motivaţie este ignorată sau este acceptată, atunci critica va fi cea care e lipsită de sens (ori de câte ori este înţeleasă drept critică radicală). Astfel, tehnica cenematicii nu poate fi criticată pentru faptul că nu este aplicabilă la foneme, deoarece ceea ce se pretinde a fi descris cu ajutorul acesteia nu sunt fonemele. Iar dacă se consideră că este vorba de altceva – de „ceneme” – această tehnică este, în esenţă, ireproşabilă şi nu poate fi respinsă ca fiind „prea abstractă”, fiindcă aceasta ar însemna a susţine că formele pure nu ar trebui descrise ca forme. În acest caz,

s-ar putea, cel mult, emite propuneri pentru a modifica sau a îmbunătăţi descrierea formală. O critică radicală, în schimb, se justifică numai în cazul în care *nu* se admite motivarea procedeelor folosite. Or, Hielmslev nu afirmă că fonemele nu ar trebui descrise în termeni de substanţă, ci că fonemele nu constituie unităţi de bază ale expresiei. De aceea, pentru a respinge în mod temeinic tehnica cenematicii, trebuie să demonstrăm că tocmai fonemele sunt unităţile de bază şi că.

dimpotrivă, nu există ceneme, cenematica prin urmare fiind lipsită de obiect real. Adică trebuie să respingem cenematica însăşi. Iar pentru a proceda în felul acesta, trebuie să respingem postulatul pe care, cu toată coerenţa, se întemeiază cenematica: ideea că limbile ar fi sisteme pur formale. Cu alte cuvinte, trebuie să demonstrăm6 că faptele lingvistice nu sunt forme simple, ca obiectele matematice, ci „formă cu substanţă”, „substanţă formată”; că unităţile lingvistice se disting şi funcţionează ca atare prin intermediul anumitor trăsături de substanţă, iar nu prin relaţiile lor pur formale; că forma lingvistică este efectiv „formă” – structurare a ceva – şi nu poate fi redusă la o reţea de relaţii; că în limbaj şi, în general, în obiectele culturale, nu este indiferentă nici materia, dat fiind că este vorba de materia selectată de către funcţie; că materia fonică şi cea grafică nu sunt echivalente, aceasta din urmă fiind secundară în comparaţie cu prima, că nu există paralelism între substanţa expresiei şi cea numită „substanţă a conţinutului” etc. E adevărat că limbajul poate fi stud i-a t în aspectele sale pur formale (orice obiect poate fi studiat în acest fel), dar în cazul acesta nu va fi studiat în calitatea sa *fundamentală*, ca obiect cultural, ci ca obiect matematic.

3.2.1. „Bloomfieldianismul” – doctrina lingvistică a lui L. Bloomfield şi a şcolii sale – se caracterizează, în primul rând, prin faptul că exclude studiul semnificatului din lingvistică, în special a semnificatului lexical, aspirând la o descriere „asemăntică” a limbilor, adică, la o descriere făcută fără referire la semnificat. Lingvistul, după Bloomfield, nu poate

6 A se vedea dezbaterea critică a acestui principiu al glosematicii în studiul nostru *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*. Montevideo, 1954, reprodus în *TLLG*, p. 115 – 234 (în special p. 174 – 210); cf. de asemenea *SDH*, p. 263 – 269. Despre „distribuţie” ca fundament pentru descrierea unităţilor lingvistice a se vedea în particular precizările noastre în *El hombre y su lenguaje*, Madrid, 1978, p. 159 – 166.

Lecţii de lingvistică generală defini semnificatele (*meanings*): pentru aceasta el trebuie să recurgă la „common knowledge” [cunoaşterea comună] sau la ştiinţele care se ocupă de lucrurile desemnate prin cuvinte. Astfel, semnificatul *sare* ar fi definit în chimie ca „clorură de sodiu”.

Acest aspect al bloomfieldianismului a fost foarte criticat, dar aproape întotdeauna ca teză izolată de contextul său, şi fără să se ţină cont de marea coerenţă internă a gândirii lui Bloomfield, coerenţă care îl obligă să sacrifice semnificatul în favoarea unei pretinse obiectivităţi ştiinţifice. E adevărat că argumentul conform căruia un semnificat cum ar fi *sare* ne-ar fi pus la dispoziţie de către chimie este cu totul inacceptabil: chimia se ocupă de „obiectul” sare, nu de semnificatul „sare” (cel care se crede că trebuie exclus din preocupările lingvisticii). Dar nu este cazul să insistăm asupra acestui argument mai curând marginal, deoarece adevăratul motiv al excluderii semnificatului este altul: anume concepţia „behavioristă”

sau „antimentalistă” asupra ştiinţei la care Bloomfield a aderat între anii 1922 – 1923, sub influenţa lui A.P. Weiss.

Într-adevăr, conform „behaviorismului” (adică, „psihologie a conduitei” sau „comportamentalism”) – concepţie metodologică ce s-a dezvoltat mai întâi în psihologie, dar care foarte repede a fost adoptată şi a ajuns să fie dominantă în Statele Unite, în ştiinţele umane în general, astfel încât, frecvent, aceste ştiinţe se numesc acolo „behavioral sciences” [„ştiinţe comportamentale”] –, doar faptele fizic observabile pot constitui obiectul unei ştiinţe. În cazul omului, acestea ar fi actele de conduită exterioară constatabile intersubiectiv pe care o maşină bine construită ar putea să le înregistreze, dar chiar aceste acte sunt luate în considerare numai începând cu momentul în care se decide ca ele să fie observate sistematic pe baza unei tehnici riguros „obiective”. Omul de ştiinţă (sau cercetătorul) nu poate, prin urmare, să se refere la interiori-*unitatea şi diversitatea lingvisticii actuale*

tatea conştiinţei (la „minte”), care nu este observabilă intersubiectiv, nici la ceea ce el ştie despre sine însuşi; el nu poate să recurgă la introspecţie şi nici măcar să se refere la fapte observate în mod nesistematic înainte de a începe o investigaţie oarecare. Pentru lingvistică, consecinţa imediată a acestui fapt este că semnificatul trebuie exclus, sub pretextul că nu poate fi observat şi studiat în mod ştiinţific „obiectiv”. Într-adevăr, semnificatul corespunde exact caracteristicilor a tot ceea ce, conform behaviorismului, nu poate fi obiect al cercetării ştiinţifice: nu este act de conduită exterioară, nu ţine de ceea ce poate fi observat intersubiectiv, ci de interioritatea conştiinţei şi se cunoaşte doar prin introspecţie. Or, faptul determinant pentru Bloomfield îl reprezintă tocmai această concepţie despre ştiinţă; cu

unele concesii făcute realităţii limbajului şi competenţei vorbitorilor, Bloomfield ia în considerare în activitatea lingvistică doar acele aspecte pe care concepţia sa despre ştiinţă şi metoda sa ştiinţifică îi permit să le considere, adică aspectele materiale şi observabile, dar nu motivaţia ori raţiunea de a fi a acestora, care este, tocmai, semnificatul. Mai mult, chiar şi cu privire la ceea ce este observabil fizic, el nu interpretează cunoaşterea lingvistică în sensul real al cuvântului, ci doar ca regularitate constatată în actele de conduită exterioară. În realitate, Bloomfield ştie foarte bine că semnificatul este un fapt lingvistic, reprezentând chiar aspectul definitoriu al limbajului. În *Language*, el defineşte noţiunea fundamentală de formă lingvistică drept „formă fonetică având un semnificat", prezentând gramatica şi lexicologia ca secţiuni ale „semanticii"; în plus, recunoaşte că adesea este indispensabil să ne referim şi la semnificate determinate explicit, în special, la semnificatele categoriale şi gramaticale (*class-meanings*). Pe de altă parte însă, el insistă asupra faptului că semnificatul nu poate fi stabilit şi cercetat cu mijloacele lingvisticii, considerând referirile la anumite

 semnificate ca fiind inconsecvenţe dictate de raţiuni practice: de mai multe ori el se scuză pentru faptul că trebuie să le facă sau, din contră, se arată satisfăcut dacă reuşeşte să le evite. Unii dintre discipolii şi urmaşii săi cei mai fideli au dorit să meargă mai departe şi au încercat să dezvolte o lingvistică riguros „asemăntică", aplicând în toate domeniile descrierii şi în definiţiile date categoriilor, tehnici strict „distribuţionale" (fondate pe poziţia şi combinarea formelor materiale). Aceasta este, în special, atitudinea lui Z.S. Harris.

Rezumând, se poate spune că în bloomfieldianism nu

este vorba de o concepţie asupra limbajului, ci de o concepţie asupra ştiinţei şi a metodei ştiinţifice. Iar semnificatul nu este eliminat din 1 i în b a j; el este exclus din ştiinţa limbajului. Semnificatul este recunoscut ca fiind esenţial în limbajul însuşi, însă se consideră că: a) nu poate fi studiat pentru că nu poate fi observat; b) nu poate fi utilizat în studiul altor aspecte ale limbajului pentru că nu reprezintă o cunoaştere dobândită printr-o metodă ştiinţifică.

3.2.2. Această dublă excludere a semnificatului – ca obiect de studiu şi ca fundament sau criteriu pentru studiu! altor fapte – este, fireşte, criticabilă. Ea nu poate fi însă supusă criticii ca o decizie arbitrară cu privire la semnificat, întrucât nu este vorba de o astfel de decizie, ci de o opţiune motivată şi coerentă, fundamentată pe o anumită concepţie asupra ştiinţei. Prin urmare, trebuie să criticăm şi să respingem însuşi fundamentul ei. Dacă o concepţie asupra ştiinţei şi metoda respectivă reclamă ignorarea tocmai a ceea ce e esenţial şi definitoriu într-un obiect, trebuie să optăm pentru obiect; concepţia şi metoda trebuie respinse ca fiind inadecvate. Cu alte cuvinte, trebuie să demonstrăm că în ştiinţele culturii obiectivitatea nu poate fi interpretată ca obiectivitate fiziciştă şi ca o limitare la ceea ce obiectele culturale au în comun cu

obiectele naturale7. Dacă obiectivitatea ştiinţifică este interpretată ca adecvare riguroasă la obiect, aceasta implică tocmai faptul că obiectele culturale nu sunt studiate în mod adecvat, când sunt abordate doar ca fapte de conduită exterioară, deoarece aceste obiecte aparţin, în acelaşi timp, „naturii” şi „minţii”, fiind obiecte culturale tocmai prin partea lor „mentală”, în plus, lingvistul nu se poate exclude pe sine însuşi ca agent al procesului de

cercetare, deoarece fundamentul ştiinţelor culturii îl constituie „cunoaşterea originară”, fără de care obiectele culturale nu pot nici măcar să fie delimitate ca atare. Behaviorismul reprezintă, fără îndoială, un efort extraordinar pentru a atinge o obiectivitate totală în studiul ştiinţific, dar obiectivitatea la care el aspiră nu se referă la obiectele culturale în esenţa lor şi, prin urmare, nu este obiectivitate efectivă, ci, dimpotrivă, lipsă de obiectivitate ştiinţifică. Iar metoda behavioristă, departe de a fi strict ştiinţifică sau unica ştiinţifică în ştiinţele culturii, cum se pretinde adesea, este, riguros vorbind, tocmai contrarul acesteia, întrucât contravine exigenţei fundamentale a activităţii ştiinţifice, care este aceea de „a spune lucrurile aşa cum sunt” (cf. cap. IV, 4.1.1.).

În ceea ce priveşte lingvistica, limbajul nu poate fi studiat şi nici cel puţin delimitat, dacă facem abstracţie de semnificat, deoarece, fără acesta, el încetează să mai fie limbaj: limbajul are în mod fundamental finalitate semnificativă şi nu poate fi considerat ca atare independent de această finalitate. De aceea, chiar şi „cei mai behaviorişti” dintre behaviorişti, când abordează probleme lingvistice, se referă în mod constant la semnificat, cel puţin implicit; şi oricât de multe eforturi fac, nu se pot lipsi de aceste referinţe. Aşa se explică faptul că behaviorismul însuşi încearcă să reducă semnificatul la alt lucru – 7 Cu privire la concepţia behavioristă a ştiinţelor culturii şi, în special, a lingvisticii, a se vedea şi cele afirmate în *Forma y sustancia* (*TLLG*, p. 133 – 146).

96

la totalitatea situaţiilor sau a contextelor în care apare o formă care îl exprimă – tocmai pentru ca el să poată fi studiat ca „fapt observabil”. Trebuie să remarcăm însă că a constata toate situaţiile sau toate contextele este imposibil din punct de vedere empiric şi raţional, iar

aceasta constituie un obstacol permanent şi insurmontabil pentru o semantică strict behavioristă. Chiar dacă un atare lucru ar fi posibil, ceea ce s-ar studia nu ar fi semnificatul (fapt mental), ci ceva radical diferit. În acest caz, nici nu este adevărat că semnificatul s-ar înţelege din (sau ar rezulta din) situaţie şi din context. Prin situaţie şi context, semnificatul doar se delimitează şi se precizează în raport cu desemnarea, iar în caz de ambiguitate (omofonie a formelor, de exemplu) poate fi identificat un anume semnificat şi nu altul. În ce priveşte înţelegerea, semnificatul este înţeles întotdeauna şi exclusiv prin cunoaşterea limbii căreia îi aparţine. Cu totul altceva este a spune că semnificatele se învaţă în situaţii şi contexte, afirmaţie care este într-adevăr corectă. Învăţarea semnificatelor însă (ca şi învăţarea unei limbi, în general) este o activitate creatoare care merge dincolo de ceea ce e constatat în situaţii şi contexte: ceea ce se constată este, în fiecare caz, o anumită desemnare, în timp ce ceea ce „se învaţă” este un semnificat, o posibilitate infinită de desemnare (nu „acest arbore”, de exemplu, ci „arbore” în general).

3.3. Astfel, în cadrul aceluiaşi curent din lingvistica actuală, diferenţele pot afecta inclusiv obiectul lingvisticii; nu doar extensiunea acesteia, ci şi natura limbajului. În glosematică limbile sunt reduse la obiecte matematice din cauza unei exigenţe teoretice, în virtutea unei anumite concepţii despre limbaj, în cazul bloomfieldianismului, în schimb, ele sunt reduse la obiecte naturale dintr-o necesitate metodologică, şi anume în virtutea unei concepţii despre ştiinţă. Iar dacă aceste reducţii nu sunt admise (dat fiind că, într-adevăr, ele nu pot fi

admise), nu e suficient să fie respinse consecinţele

lor în practica de cercetare: trebuie respinse dezideratele cărora ele le corespund şi fundamentele acestora.

4.1. Pe de altă parte, diferenţele care se datorează modului de a concepe limbajul şi/sau ştiinţa se pot manifesta, în detaliu, până şi în anumite operaţii elementare, comune mai multor orientări. Astfel, în lingvistica structurală, referitor atât la unităţile lingvistice ale planului expresiei (foneme sau, în glosematică, „ceneme”), cât şi la unităţile de limbă în general, sunt abordate două probleme fundamentale: cea a identificării unităţilor şi cea adescrierii lor (adesea eronat numită „definire”). Mai întâi se pune problema identificării; de exemplu, dacă *b* din sp. *ambos* (pronunţat [b]) şi cel din sp. *cabo* (pronunţat [6]) reprezintă aceeaşi unitate de limbă sau avem a face cu două unităţi diferite? Iar după identificarea celor două sunete ca fiind corespunzătoare aceleiaşi unităţi, aceasta trebuie să fie descrisă. Or, cele două operaţii sunt realizate în mod diferit în „şcolile” structuraliste.

4.2.1. Şcoala fonologică de la Praga admite semnificatul ca obiect de studiu şi criteriu pentru delimitarea faptelor de expresie, considerând limba ca „formă” şi „substanţă” în acelaşi timp. În consecinţă, în fonologia de tip praghez fonemele sunt identificate prin criterii funcţionale cu ajutorul „comutării” (cf. cap. VII, 5): într-un semnificant se substituie un sunet prin altul pentru a verifica dacă prin aceasta semnificatul respectiv se menţine ori se schimbă. Dacă semnificatul nu se schimbă, cele două sunete aparţin aceluiaşi fonem, iar dacă se schimbă, în câteva cazuri concrete, este vorba de foneme diferite. Astfel, în spaniolă semnificatul nu se schimbă niciodată prin comutarea lui [b] şi [B]; în consecinţă aceste două sunete sunt atribuite aceluiaşi fonem *Ibl*. Descrierea se face, în acest caz, în termeni de „substanţă”: se indică trăsăturile articulato

*Lecţii de lingvistică generală*rii sau acustice care caracterizează fonemul identificat, distingându-l de alte foneme ale aceleiaşi limbi. Prin urmare, în sp. *Ibl* va fi „consoană orală bilabială, sonoră”, iar în italiană, unde se opune şi fricativei lui, fonemul *Ibl* va fi „consoană orală, bilabială, oclusivă, sonoră”.

4.2.2. În glosematică (unde, aşa cum s-a spus, este vorba de „ceneme”) de asemenea se acceptă, în ambele sensuri, semnificatul („conţinutul”), deşi el este divizat, ca şi expresia, în „formă” şi „substanţă”. Identificarea se va face, prin urmare, prin acelaşi procedeu al comutării. Unităţile de limbă nu pot fi descrise însă în termeni de substanţă, deoarece în glosematică substanţa (fonică, grafică etc.) nu aparţine planului „limbii” ca atare (ca formă pură), ci planului „uzului lingvistic”. De aceea, pentru descriere se recurge la „distribuţie”. Nu se va spune că sp. *Ibl* este „consoană orală, bilabială” etc, ci că este „consoană” (element „marginal” în silabă), că se poate afla în poziţie iniţială de cuvânt, dar nu în poziţie finală, că se combină în aceeaşi silabă cu *r*, *l*, dar – exceptând anumite „cultisme” – nu şi cu alte consoane şi numai în ordinea *br*, *al* etc. Se va indica, prin urmare, ce are fonemul *Ibl* în comun cu grafemul *b* (într-o transcriere fonologică a spaniolei, deoarece în grafia curentă fonemul *Ibl* este reprezentat şi prin v).

4.2.3. În bloomfieldianismul strict nu se poate face referinţă la semnificat, fiindcă aceasta ar implica recurgerea la introspecţie. Aici e perfect legitim, în schimb, să vorbim de substanţa fonică, întrucât aceasta ţine de ceea ce poate fi observat din punct de vedere fizic. De aceea, deşi se admite că fonemele sunt distinctive, identificarea lor nu se va face prin intermediul comutării, ci prin intermediul aşa-numitei „distribuţii complementare”: două sunete care nu apar în acelaşi

context fonic (deci care se află în „distribuţie complementară”, astfel încât acolo unde se prezintă unul nu se prezintă altul

şi viceversa), aparţin în mod normal aceluiaşi fonem. Astfel, în spaniolă [b] apare în poziţie iniţială absolută şi după nazală, unde nu se prezintă [*fi*], iar [*fi*] apare acolo unde nu se prezintă [*b*] (adică, în toate celelalte poziţii), aşa încât aceste sunete sunt atribuite fără dificultate unui fonem unic *Ibl*. Adesea însă acest criteriu nu e suficient, deoarece şi sunetele care cu greu ar putea fi atribuite aceluiaşi fonem se pot afla în distribuţie complementară. Acesta este cazul lui [*r*\] (scris *nu*) şi [*h*] în engleză: [n] se prezintă în poziţii în care nu apare [*h*] şi viceversa. Se adaugă, de aceea, criteriul asemănării fonice care, în acest caz, serveşte la atribuirea lui [*r*\] şi [*h*] unor foneme diferite, pentru că este vorba de sunete „neasemănătoare”. Descrierea fonemelor deja identificate, în schimb, în bloomfieldianism se face, în general, în termeni de substanţă, ca şi în fonologia praghează. 4.2.4. Avem, prin urmare:

	Şcoala de la Praga	*Glosematică*	*Bloomfieldianism*
Identificare	comutare	comutare	distribuţie
Descriere	substanţă	distribuţie	substanţă

Aceeaşi operaţie poate fi realizată pe baza unor criterii distincte, iar operaţii diferite se realizează cu ajutorul aceluiaşi criteriu: distribuţia, care în glosematică se foloseşte pentru descrierea formală a unităţilor, în bloomfieldianism – deşi la alt nivel – se foloseşte pentru identificare. În bloomfieldianism nu se utilizează

comutarea, iar în fonologia praghează distribuţia nu se foloseşte pentru niciuna dintre operaţiile de bază (cu toate că ea însăşi poate fi obiect de descriere). Altfel spus, modalităţile de descriere structurală sunt subordonate principiilor teoretice sau metodologice pe care aceasta se bazează. De aceea, e necesar să ştim care sunt

 aceste principii înainte de a adopta sau a respinge o anumită tehnică descriptivă.

4.3. Din cele afirmate până acum reiese că diferitele abordări şi procedee îşi află, de obicei, justificarea în cadrul concepţiilor cărora le corespund; dar aceasta nu înseamnă în niciun caz că abordările respective ar fi prin ele însele în întregime valabile şi adecvate, întrucât aceasta depinde de valabilitatea fundamentelor lor. În acest sens se repetă adesea, în ultimul timp, afirmaţia ambiguă a lui F.de Saussure conform căreia „punctul de vedere creează obiectul", afirmaţie căreia, în plus, i se atribuie un sens pe care ea nu-l poate avea şi care ar justifica orice mod de abordare. Nu trebuie să cedăm însă acestei tentaţii. Punctul de vedere nu creează obiectele ca atare (exceptând cazul obiectelor matematice): el „creează" obiectele ştiinţelor –, nu însă trăsăturile reale ale acestor obiecte, selectându-le şi delimitându-le în interiorul obiectelor experienţei curente. Această delimitare nu este nici arbitrară, nici convenţională, deoarece se adaptează la finalitatea fiecărei ştiinţe, iar în cazul obiectelor culturale, în primul rând, la cunoaşterea intuitivă cu privire la universalul acestor obiecte.

5.1. Complexitatea şi dificultatea terminologică a lingvisticii actuale poate fi atribuită, şi ea, în mare măsură, diferenţelor de concepţie. În glosematică, de exemplu, aproape toată terminologia este nouă, deoarece fondatorul ei, Hielmslev, a considerat necesar să sublinieze noutatea conceptelor şi a abordării sale, inclusiv prin intermediul

unor termeni noi, diferiţi – în forma şi în valoarea lor sau în ambele aspecte – atât de termenii lingvisticii tradiţionale şi ai altor orientări din lingvistica modernă, cât şi de termenii metalingvistici ai limbajului curent. Tot astfel, există noţiuni proprii şi exclusive ale şcolii de la Praga, ale curentului bloomfieldian, ale gramaticii transformaţionale etc, cu toate că în aceste cazuri este vorba

de terminologii mai puţin „esoterice" iar, sub aspect material, mai apropiate de lexicul uzual. Aceasta nu reprezintă însă întotdeauna un avantaj: procedura poate să inducă în eroare în cazul în care termenilor li se atribuie de către public valoarea şi conotaţiile pe care respectivele „cuvinte" le au în limbile naturale; de exemplu, dacă unui termen ca *a genera*, folosit în gramatica transformaţională, i se atribuie valoarea lui normală în română sau dacă „structurii de adâncime" şi celor care vorbesc despre ea li se atribuie, plecând de la acest cuvânt, profunzime conceptuală.

5.2. Cu toate acestea, dificultatea inerentă terminologiei nu constă atât în noutatea şi „exclusivitatea" ei – o terminologie coerentă poate fi foarte uşor învăţată –, cât mai curând în faptul că acelaşi termen material poate avea valori diferite în funcţie de „şcoli" şi orientări. Să examinăm un exemplu: acela al termenului *morfem*.

La lingviştii care continuă să folosească, cel puţin parţial, terminologia tradiţională, *morfemul* se opune *semantemului* (sau *lexemului*), „semanteme" fiind formele care au semnificat lexical, iar „morfeme" acelea care au doar semnificat instrumental, adică acelea care funcţionează ca modificatori şi determinatori gramaticali sau lexicali. Prin urmare, în cuvinte sunt „morfeme" desinenţele, prefixele, infixele, sufixele, eventual şi accentul, alternanţele, chiar *şi* absenţa unei determinări

materiale („morfem zero”), dacă aceasta indică o anumită funcţie. Astfel, în sp. *venimos*, *ven*va fi semantem şi – *imos* sau – *moş* morfem, în timp ce despre imperativul *ven* se va spune că prezintă „morfem zero” şi că în sine este „semantem pur” [un exemplu simetric în limba română, pentru a ilustra „morfemul zero”, ar putea fi furnizat de verbul *duce*, *ducem*, care la imperativ este „semantem pur” (*du*) – n.trad.]. Fireşte, în cadrul aceleiaşi terminologii sunt „morfeme” şi cuvintele care au doar funcţie gramaticală, cum ar fi: articolele, prepoziţiile.

102

Lecţii de lingvistică generală conjuncţiile. O dificultate, care însă nu e remarcată, de obicei, se prezintă în acest caz cu privire la pronume, care, pe lângă faptul că pot prezenta modificări gramaticale, au semnificat categorial (sunt substantive, adjective, adverbe), dar nu au semnificat lexical: acestea sunt considerate, în general, ca „semanteme” (sau „lexeme”).

În alt segment al lingvisticii actuale, care nu corespunde nici măcar diviziunii lingvistică „europeană” vs. lingvistică „americană”, dat fiind că integrează structuralismul nord-american şi o parte a şcolii de la Praga, *morfem* înseamnă unitate minimală a formei lingvistice (formă cu semnificat, prin semnificat înţelegându-se şi funcţia gramaticală). În acest caz, *morfemul* nu se opune *semantemului*: în sp. *venimos*, atât *ven*cât *şi-ţi*) *moş* sunt „morfeme”. „Morfeme” sunt, în general, toate formele lingvistice neanalizabile (nedivizibile) la rândul lor în alte forme lingvistice, adică deopotrivă toate „cuvintele” simple ca: *sol*, *par*, *martes*, *sarten*, *yo*, *quién*, *mas*, *y* de *tras* etc. O complicaţie se prezintă aici datorită faptului că, prin *morfem*, în special în structuralismul nord-american, se înţelege doar unitatea funcţională a unei forme lingvistice. Astfel, it. II *Io*, *V* (forme ale articolului masculin la singular) ar fi în

terminologia tradiţională trei „morfeme” diferite, în timp ce pentru structuralismul nord-american acestea reprezintă trei variante („alomorfe”) ale unui singur morfem. Lucrurile se complică şi mai mult dacă se disting *morfeme*, *morfe* şi *alomorfe*.

În glosematică, în schimb, se numesc *morfeme* exclusiv determinatorii gramaticali (nu şi modificatorii lexicali care se numesc *derivativi*) şi doar ca funcţii, adică în calitate de fapte de „conţinut”. Astfel, în genitivul latin *rosae*, „morfemul” nu este faptul material – se ci, ca să spunem aşa, „genitivarea”; în sp. *el libro* [*cartea*], morfemul nu este *el* [*-a*], ca formă materială, ci funcţia însăşi a articolului: „actualizarea”, adică, faptul că, datorită articolului, *libro* – care în sine numeşte ceea

ce e „virtual”, conceptul de „libro” – ajunge să desemneze un obiect, ceva „actual” (care poate fi de asemenea „cartea în general”, dar tocmai văzută ca „existenţă”, nu doar ca „esenţă”). Aşa se explică de ce în glosematică se susţine că nume proprii ca *Cervantes*, *Juan*, *Madrid* „conţin articolul”; ele nu conţin, fireşte, articolul material, ci implică doar funcţia articolului, actualizarea, în sensul că sunt prin ele însele „actuale”: desemnează „obiecte”.

6. Toate acestea – varietatea de concepţii, moduri de abordare şi metode, precum şi varietatea terminologică – contribuie la caracterul aparent abscons şi inaccesibil, pentru cei neiniţiaţi, al lingvisticii actuale. În faţa acestei varietăţi, lingvistul începător se află într-o dilemă, deoarece înainte de a întreprinde studiul direct, trebuie să cunoască deja într-un fel lingvistica modernă, cel puţin în liniile sale esenţiale. Astfel, înainte de a începe lectura unui studiu pe o temă concretă, el trebuie să ştie cel puţin cărei orientări teoretice şi metodologice îi aparţine

autorul. În caz contrar, îl va pândi riscul de a confunda concepţii diferite, de a lua drept originalitate ceea ce este generic şi drept teze arbitrare ceea ce poate fi motivat într-o anumită concepţie; de a rămâne surprins de ceea ce este evident şi fascinat de ceea ce e trivial. Într-un cuvânt, el nu va putea înţelege exact despre ce este vorba în fiecare caz (cu toate că adesea lucrurile expuse sunt foarte simple şi elementare).

În lingvistica tradiţională, deşi nu lipseau, desigur, diferenţe de concepţie şi de metodă, o atare dificultate practic nu exista. Lingviştii se deosebeau între ei prin domeniile limbajului şi prin limbile de care se ocupau. Erau foneticieni, gramaticieni, dialectologi, comparativişti etc. Şi romanişti sau hispanişti, germanişti sau slavişti, sinologi, caucazologi etc. Lingviştii moderni, în schimb, se identifică întâi de toate prin cu

 rentul şi orientarea cărora le aparţin. Pe lângă faptul că sunt foneticieni, dialectologi etc, şi romanişti, hispanişti etc, ei sunt, în primul rând, structuralişti, idealişti, generativişti etc. Iar adesea identificarea este dificilă, deoarece mulţi lingvişti – nu doar cei mari, ci şi cei minori sau chiar „minimi” – reprezintă, în cadrul curentelor şi orientărilor mai ample, o poziţie, de fiecare dată, particulară, a lor proprie. Acest lucru se repercutează în concepţia despre limbaj şi despre ştiinţă, în modurile de abordare şi în metode, chiar şi în terminologia utilizată.

Capitolul VI
STRUCTURALISMUL

O.1. După ce am schiţat, în linii generale, particularităţile lingvisticii actuale, vom examina mai îndeaproape lingvistica structurală, care prezintă un interes deosebit şi pentru predarea limbilor. Prin „lingvistică structurală” vom înţelege, într-un prim

moment şi doar provizoriu, orice formă a lingvisticii limbilor care se referă la noţiunea de structură sau căreia i s-a aplicat calificativul de „structurală”. În acest cadru ne vom concentra atenţia însă, din capul locului, asupra structuralismului propriu-zis. Vom prezenta mai întâi o panoramă a structuralismului, cu scopul de a semnala liniile esenţiale ale dezvoltării lui şi de a scoate în evidenţă diversitatea orientărilor care îl constituie, precum şi trăsăturile lor fundamentale, intersectarea şi influenţele reciproce dintre aceste curente. După aceea, examinând mai multe concepte de structură lingvistică, vom încerca să justificăm distincţia dintre structuralismul ca atare şi alte orientări şi metodologii, „mai mult sau mai puţin” structuraliste.

O.2. Structuralismul reprezintă un curent de cercetare a cărui unitate este asigurată prin faptul că descrierea se concentrează asupra limbilor ca sisteme şi prin câteva principii de

Lecţii de lingvistică generală bază, pe care le vom examina în continuare, în capitolele VII şi VIII. Pe de altă parte însă, din motivele semnalate în capitolul anterior, structuralismul cuprinde mai multe orientări sau „şcoli”, în parte, diferite. Astfel, se disting cel puţin cinci „şcoli” structuraliste în Europa (şcoala rusă, cea engleză şi cele de la Praga, Geneva şi Copenhaga) şi două tipuri de structuralism în America de Nord (tipul Sapir şi cel care se dezvoltă începând cu Bloomfield).

1.O.1. Despre structuralismul european se afirmă, de obicei, că îşi are originea în *Cursul de lingvistică generală* al lui Saussure (vezi cap. I, nota 5). Această afirmaţie este în mare parte adevărată, însă reclamă unele precizări. E adevărat că trei „şcoli” structuraliste europene, cele de la Praga, Geneva şi Copenhaga (cel puţin în forma lor „definitivă”), se revendică de la teoria lui Saussure – sau

adoptă moduri de abordare care se bazează pe distincţiile formulate în *Curs*, în special, pe dihotomiile limbă/vorbire şi sincronie/diacronie (cf. cap. I, 3.4 – 3.5) şi pe noţiunile saussuriene de „diferenţă" şi „opoziţie" funcţională. Totodată, Saussure a exercitat o anumită influenţă, directă sau indirectă, şi asupra altor orientări structuraliste, nu propriu-zis saussuriene. Pe de altă parte, trebuie să ţinem cont însă că două din cele cinci şcoli europene (cea rusă şi cea engleză) sunt practic independente de F. de Saussure şi că structuralismul, ca metodologie şi concepţie, nu a apărut direct şi în mod automat odată cu *Cursul de lingvistică generală*. În acesta se găsesc distincţii, idei şi teze extrem de importante, constituind în sine un sistem organic, dar ele nu prezintă o concepţie explicită în toate aspectele sale, nicio metodologie dezvoltată ca atare. De aceea e posibil să fii „saussurian" fără a fi întocmai structuralist. Vom vedea că şcoala de la Geneva, cea mai „fidelă" din şcolile saussuriene, accede destul de târziu la structuralismul propriu-zis, opunându-se chiar unor dezvoltări coerente

ale altor orientări structuraliste, tocmai în numele ortodoxiei saussuriene.

1.O.2. În acelaşi timp, privitor la *Cursul de lingvistică generală*, trebuie să ţinem cont mai cu seamă de faptul că el nu constituie doar un punct de pornire, ci de asemenea un punct de sosire şi de întâlnire a unor teze şi intuiţii anterioare şi că, tocmai de aceea, reprezintă un moment esenţial în istoria lingvisticii. După cum am văzut, unele distincţii saussuriene provin cu toată probabilitatea de la Georg von der Gabelentz sau sunt chiar mult mai vechi (cf. cap. 1, 3.2., 3.4. – 3.6.). În plus, au existat influenţe reciproce între Saussure şi contemporanii săi care, la rândul lor, au exercitat o influenţă asupra altor autori,

receptând, de asemenea, alte influenţe. Acesta este cazul lui Jan Baxidouin de Courtenay, lingvist polonez de origine franceză, care între 1875 – 1883 a predat la Universitatea din Kazan, în Rusia Centrală, şi al discipolului său M. Kruszewski, de asemenea polonez, docent la aceeaşi universitate. Deşi nu se cunosc detaliat circumstanţele relaţiei lor cu Saussure, lingvistul genevez se referă (într-o formă foarte elogioasă, dar nu public) la ambii savanţi doar că mult mai târziu, când Kruszewski murise, iar Baudouin se îndepărtase în mare parte de concepţiile pe care le susţinuse în tinereţea sa, în special în perioada de la Kazan.

Un exemplu cu privire la complexitatea acestor relaţii şi la influenţele reciproce între savanţi din diferite ţări este acela al termenului *fonem* şi al conceptului respectiv, concept intuit deja în antichitate şi ulterior în aşa-numita „preistorie" a lingvisticii, dar aproape uitat în epoca pozitivistă1. Termenul *fonem* (fr.

1 în lingvistica romanică noţiunea de fonem (fireşte, fără acest termen) se prezintă cu destulă claritate la Nebrija (1492) şi mult mai clar la gramaticianul portughez Femão de Oliveira (1536), precum şi la italianul Giorgio Bartoli (1584). Cf. În acest sens studiul nostru *Sprache und Funktionalität bei Femão de Oliveira*, Lisse, 1975, p. 6 – 15.

Lecţii de lingvistică generală phoneme) a fost introdus de un fonetician francez, A. Dufriche-Desgenettes în 1873, pentru a traduce termenul germ.: *Sprachlaut* („sunet al limbajului"). De la A. Dufriche-Desgenettes termenul a fost apoi adoptat de către romanistul L. Havet, care l-a folosit cu acelaşi sens, din anul 1874. Saussure îl preia, probabil, de la Havet, utilizându-l în 1878 cu un sens apropiat celui actua12, adică pentru o unitate fonică funcţională (deşi specifică unui sistem ideal, corespunzător

mai multor limbi). De la F. de Saussure îl adoptă explicit M. Kruszewski, care îl foloseşte la 1880 pentru o noţiune pe care Baudouin o formulase deja în anii 1869 – 1870, anume pentru a desemna o unitate fonică indivizibilă şi constitutivă a cuvintelor într-o limbă3. Iar la 1881 întrebuinţează termenul, pentru aceeaşi noţiune, însuşi Baudouin (care totuşi mai târziu va defini fonemul exclusiv ca „reprezentare fonică" sau „echivalent psihic al sunetului"). Pe de altă parte, H. Sweet, cu a sa *broad transcription* („transcriere amplă", adică nu strict fonetică, a sunetelor), promovează din 1877 în Anglia o noţiune foarte apropiată de aceea de fonem, deşi fără a folosi vreodată acest termen. Foneticianul francez Paul Passy vorbeşte, şi el, începând cu 1888, de „sunete distinctive" referitor la aceeaşi „transcriere amplă". Iar dialectologul elveţian J. Wintelor, fără a folosi acest termen, descoperă fonemul în 1876, ca să zicem aşa, „în fapte", folosind chiar tehnica „comutării" (cf. cap. V, 4.2.1). Atât Sweet, cât şi Baudouin l-au cunoscut pe Wintelor, iar Passy a corespondat cu Baudouin începând cu anul 1900. Ceva mai târziu, între 1911 şi 1914, Daniel Jones (după cum povesteşte el însuşi) află despre ideile lui Baudouin prin discipolii acestuia, rusul L.V. SCerba şi polonezul T. Benni, iar din 1915 le aplică, adoptând din 1917 şi

2 în *Mémoire sur le sisteme primitif des voyelles dans les langues indo-europe-ennes*. În Curs, în schimb (unde noţiunea se prezintă totuşi cu destulă claritate), Saussure foloseşte din nou termenul *fonem* pentru „sunet al limbajului".

3 Această unitate este interpretată atât în sensul actual (ca unitate distinctivă), cât şi ca „morfonem". Cu alte cuvinte, ca unitatea corespunzătoare fonemelor alternante ale aceluiaşi „morfem" (termen creat de Baudouin); şi ca „echivalent psihic al sunetului" (unitate psihică corespunzătoare unor sunete diferite în pronunţie).

termenul de fonem4. Astfel, remarcăm o adevărată reţea de relaţii, un schimb intens de idei între şcoala franco-elveţiană, cea ruso-polonezǎ şi cea englezǎ. Fără îndoială, lucrul acesta e valabil nu numai în cazul noţiunii de fonem.

1.O.3. În plus, nu trebuie să uităm că – după cum au semnalat, printre alţii, V. Mathesius, L. Hielmslev şi, într-o formă mai puţin explicită, L. Bloomfield – idei centrale ale structuralismului, în special exigenţa de a descrie limbile în particularitatea sau „diversitatea" lor (corespunzând principiului pe care îl vom numi în continuare al „funcţionalităţii"), precum şi ideea de „formă lingvistică", provin de la W. von Humboldt5 şi că aceste idei, prin lucrările unor savanţi ca danezul J.M. Madwig, germanii H. Steinthal, G. von der Ga-belentz, F.N. Finck şi elveţianul A. Marty, au fost transmise lingvisticii actuale, pe de o parte, independent de F. de Saussure şi, pe de altă parte, prin intermediul lui Saussure însuşi.

4 A se vedea, în special, D. Jones, *The History and Meaning of the Terme „Phoneme"*, Londra, 1957 şi R. Jakobson, „The Kazan School of Polish Linguis-tics and its Place in the International Development of Phonology" (1960), acum în *Selected Writings*, II, Haga şi Paris, 1971, p. 394 – 428. În plus, menţionăm că deja la 1866 criticul român Titu Maiorescu, bazându-se probabil pe lecturi din Humboldt, distinge explicit între „sunete logice" (= distinctive) şi sunete „lipsite de valoare logică" (= variante materiale). Să amintim, de asemenea, că idei destul de clare despre fonem ne întâmpină şi la alţi lingvişti din epoca „prefonematică", la G. von der Gabelentz (1891), la danezul O. Jespersen (1904) şi la suedezul A. Noreen (1905); cf. *ÎNCL*, p. 227 – 228, 234 – 235 şi *TLLG*, p. 149 – 150.

5 Pentru concepţia lingvistică a lui Humboldt e simptomatic faptul că lucrarea sa teoretică principală (publicată postum în 1836) se intitulează tocmai *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*, adică „Despre diversitatea structurii limbilor omenirii”. De altfel, această concepţie se prezintă cu toată claritatea deja în primul său studiu important despre „forma” gramaticală, *Über das Entstehen der grammatischen Formen* [„Despre apariţia formelor gramaticale”], Berlin, 1822; cf. studiul nostru „Semantik, ihnnere Sprachform und Ţiefenstruktur”, trad. sp. În *Gramatica*, *semantica*, *universales*, Madrid, 1978, în special p. 118 – 120. Referitor la motivele humboldtiene ale lingvisticii moderne cf. *ÎNCL*, p. 138 – 141.

1.1.1. Prima, în ordine cronologică, din aceste trei şcoli structuraliste „saussuriene” – cea care, din 1929, este cunoscută sub numele de „Şcoala fonologică de la Praga” – este, de fapt, numai parţial saussuriană. „Şcoala” a apărut şi s-a dezvoltat în relaţie cu Cercul lingvistic de la Praga, creat în 1926 de V. Mathesius, dar printre reprezentanţii ei figurează şi savanţi de la alte centre din Cehoslovacia [de atunci] şi din alte ţări. Să-i amintim, printre aceştia, alături de Mathesius, pe B. Havrânek, B. Trnka, J. Mukafovsky (cercetător în domeniul esteticii şi al limbajului poetic), V. Skalicka (fondator al unei noi tipologii lingvistice), J. Vachek şi pe cercetătorii ruşi N.S. Trubetzkoy (din 1922 profesor la Viena), S. Karcevskij (din 1928 profesor la Geneva) şi R. Jakobson (care ajunge în Cehoslovacia în 1920, fiind în perioada 1933 – 1939 profesor la Bino) 6. Jakobson şi Trubetzkoy au fost cei care au imprimat acestei şcoli o orientare fonologică şi structuralistă.

Am menţionat deja că este vorba de o şcoală numai în parte saussuriană. Într-adevăr, ea apare şi se dezvoltă în

primii ani pe alte baze. Mathesius face deja în 1911 distincţia între sincronie şi diacronie (distincţie provenită, pe de altă parte, în tradiţia cehă, de la filosoful T.G. Masaryk, care o stabilise în 1885), iar în lucrările sale despre „caracterologia" limbilor se referă în special la Humboldt, pe care îl consideră fondatorul lingvisticii „statice". Pe de altă parte, deşi nu e vorba de unicul ei domeniu de activitate7, şcoala se concentrează asupra „fonologiei" ca ştiinţă a sunetelor din limbă (opusă „foneticii", şti

6 în 1939 Jakobson a fost nevoit să plece în Scandinavia (Danemarca, Norvegia, Suedia), iar de acolo în 1941 a plecat în Statele Unite, unde a predat pe parcursul multor ani la Universitatea din Harvard (la Cambridge, Mass.).

7 Printre „temele" praghezilor figurează şi problematica limbii comune, precum şi a „normei" sale exemplare, limba literară, limbajul poetic, gramatica, iar, prin Mathesius şi Skalicka, două forme de tipologie. În ultimul timp, „noua şcoală de la Praga" s-a dedicat, în special, studiului sintaxei, distincţiei între „central" şi „periferic" în sistemele lingvistice, precum şi lexicologiei structurale.

Structuralismul

111

Inţă a sunetelor „din vorbire" sau considerate ca fapte materiale), adică asupra unui domeniu care în viziunea lui Saussure era marginal şi chiar exterior sistemului limbii8. Tocmai în acest domeniu, Şcoala de la Praga afirmă, contrar unei teze a lui F. de Saussure, nu doar caracterul „sistematic", ci şi sensul „teleologic" sau „finalist" al schimbării lingvistice (altă idee care provine de la Masaryk), şi deci posibilitatea de a aplica abordarea structuralistă şi în domeniul dezvoltării limbii. Tot astfel, teoreticienii fonologiei, Jakobson şi Trubetzkoy, se

raportează mai curând la B. de Courtenay decât la Saussure, cu toate că niciunul dintre ei nu a fost discipol direct al lui Baudouin. Orientarea propriu-zis saussuriană a şcolii a fost reprezentată, probabil, de la început de S. Karcevskij, care studiase la Geneva. Ea însă nu pare să fi avut o pondere prea mare în primii ani. De fapt, raportul prezentat de Jakobson, Karcevskij şi Trubetzkoy la primul congres internaţional al lingviştilor de la Haga (1928) – actul oficial al naşterii structuralismului central-european, numit mai târziu „manifestul fonologiei" – începe, într-adevăr, cu teza lui F. de Saussure despre limbă ca „sistem de valori relaţionale", în acelaşi timp însă în acest raport este criticată explicit concepţia saussuriană asupra schimbării lingvistice ca fiind fortuită şi „agramaticală", afirmându-se, în schimb, teleologia schimbărilor fonice, precum şi unitatea sincroniei şi a diacroniei9. Iar Trubetzkoy, care, prin *Fundamentele fonolo*

8 a. *SDH*, p. 251 – 153.

9 Cf. *Actes du premier congres internaţional des lingvistes*, Leiden, 1928, p. 33 – 36. În prezent se ştie că „manifestul" a fost redactat de R. Jakobson; Trubetzkoy nu se ocupa încă, pe atunci, de fonologie. E interesant de observat că în textul final al propunerii respective – la care, în afară de Mathesius, au aderat gene-vezii Bally şi Sechehaye şi care a fost votată de către congres – nu mai figurează nici critica la adresa lui Saussure, nici „teleologia" schimbărilor, nici unitatea sincroniei şi diacroniei, menţionându-se doar că istoria lingvistică, „dacă intenţionăm să o facem" (!), va trebui să studieze schimbările raportate la sistemul în care ele se produc (*ibid.*, p. 85 – 86). Despre „teleologie", care, de fapt, reprezintă o teză inacceptabilă, cf. *SDH*, p.222 – 232. Ceea ce în aparenţă pare să fie „teleologie" nu este, de cele mai multe ori, decât tehnică idiomatică la nivelul tipului lingvistic; cf. cap. XII, 3.4. Şi „Sincronia, diacronia y

tipologia”, în *El hombre y su lenguaje*, Madrid, 1977, p. 186 – 200.

112

Lecţii de lingvistică generală

Structuralismul

113

giei10, a ajuns să fie adevăratul întemeietor al acestei discipline lingvistice, prezintă în primele sale lucrări din acest domeniu o fonologie „psihologistă”, referindu-se constant la *Lautvorstellun-gen* („reprezentări fonice” sau „acustice”) în sensul lui B. de Courtenay 1. Abia mai târziu, în special sub influenţa lui K. Biih-ler, el va adopta ca bază distincţia „limbă” / „vorbire” în formă saussuriană, considerând fonemele în sens obiectiv funcţional. Ceea ce s-a întâmplat, prin urmare, a fost o apropiere progresivă de saussurianism.

Şcoala de la Praga se caracterizează prin faptul că ţine cont atât de planul expresiei, cât şi de planul conţinutului, atât de „forma”, cât şi de „substanţa” unităţilor lingvistice, insistând de la început asupra posibilităţii unui structuralism diacronic, ale cărui prime modele concrete le-a oferit R. Jakobson12.

1.1.2. Şcoala de la Geneva a fost constituită (şi declarată în mod expres „şcoală”) de către discipolii şi succesorii direcţi ai lui Saussure: Ch. Bally şi A. Sechehaye, care, elaborând notele luate la lecţiile pe care Saussure le-a ţinut între 1907 şi 1911, au publicat *Cursul de lingvistică generală*. Reprezentanţii principali ai acestei şcoli sunt M. Frei, H. Burger şi R. Godel. Ultimul dintre aceştia a publicat şi sursele manuscrise ale *Cursului13*.

10 Cartea *Grundzüge der Phonologie* a apărut postum, în 1939, ca volumul 7 din *TCLP*. *A* se vedea traducerea spaniolă inclusă în *Bibliografia* noastră; cf.de asemenea traducerea franceză a lui J. Cantineau, *Principes de phonologie*, Paris, 1949, care conţine unele suplimente

importante. O excelentă aplicare la limba spaniolă a principiilor fonologiei pragheze o constituie *Fonologia española* de E. Alarcos Llorach (ed. a III-a, Madrid, 1961).

11 Anume în această formă au fost adoptate principiile fonologiei şi, în special, conceptul de fonem de către unii dintre primii fonologi din afara Şcolii de la Praga, cum ar fi olandezul N.van Wijk şi, în lumea hispanică, Amado Alonso.

12 în privinţa lui R. Jakobson, vezi studiile reunite acum în *Selected Writings*, I, *Phonological Studies*, Haga, 1962 şi II, *Word and Language*, Haga, 1971, precum şi traducerile spaniole citate în *Bibliografia* noastră.

13 *Les sources manuscrites du cours de lingvistique générale de F de Saussure*, Geneva, 1957.

Impulsionând astfel noi studii despre Saussure. Ca reprezentant al acestei şcoli poate fi considerat şi S. Karcevskij, care până la moartea sa (1955) a predat la Geneva, dar care, cum am văzut, a activat şi în cadrul Cercului de la Praga. Doar după „manifestul" praghez această şcoală s-a apropiat de structuralism, în special prin lucrările lui M. Frei, dat fiind că Bally şi Sechehaye s-au dedicat mai curând altor aspecte ale doctrinei lui F. de Saussure, în particular, interpretării şi revizuirii tacite a dihotomiilor saussuriene14.

„Şcoala" se caracterizează prin separarea tranşantă a sincroniei de diacronie, prin aproape totala neglijare a studiului structural al planului expresiei, prin focalizarea asupra sincroniei şi a teoriei semnului, prin atitudinea ei negativă faţă de caracterul sistematic alschimbării lingvistice şi faţă de structuralismul diacronic. În ultimul timp (dar în parte şi înainte) ea se consacră în special reconstruirii sensului autentic al gândirii lui Saussure şi apărării doctrinei saussuriene, chiar în aspectele sale mai greu de susţinut, cu riscul constant de a confunda problemele exegetice cu problemele referitoare la

realitatea limbajului (cum este cazul lui A. Burger, bunăoară) 15.

Ideologia specifică genevezilor nu s-a răspândit, practic, în afara Elveţiei, cu excepţia unor concepte şi a unor termeni

14 Cf. *TLLG*, p.21 – 22, 27. În raportul programatic prezentat la primul congres al lingviştilor (*Ades*, op. cit., p. 36 – 53) cei doi autori insistă mai mult asupra conceptului de asociaţie decât asupra celui de opoziţie funcţională. În plus, admiţând asociaţii care nu sunt opozitive, motivate prin coincidenţa în desemnare, ei stabilesc ecuaţii de felul: *faime lire = aime la lecture*, *une machine qui vole = une machine volante*, *avec joie = joyeusement*, *on declare la guerre = la declaration de la guerre*, *je crois que Paul est malade-je crois à la maladie de Paul* etc. care anticipează abordările transformaţionaliste. Aşa se explică faptul că teoria formării cuvintelor din gramatica transformaţională este foarte asemănătoare cu cea a lui Ch. Bally.

15 Aşa, de exemplu, nu e acelaşi lucru să stabilim cum înţelege Saussure schimbarea lingvistică (problemă exegetică) şi să pretindem prin aceasta că stabilim şi ce ESTE şi cum ESTE schimbarea lingvistică în realitatea limbajului (problemă ştiinţifică obiectivă).

(cum ar fi acela de monem, care se datorează lui M. Frei) şi a studiilor exegetice despre Saussure. O oarecare răspândire a avut, fireşte, „stilistica limbii”, însă în cazul acesta este vorba de o disciplină întemeiată şi dezvoltată de Bally16 înainte de publicarea *Cursului de lingvistică generală*.

1.1.3. Şcoala daneză poate fi considerată ca fiind constituită în 1931, odată cu întemeierea Cercului lingvistic de la Copenhaga. La început, în conformitate cu trăsăturile comune activităţii lui Viggo BrOndal şi L.

Hielmslev, orientarea de bază s-a numit în mod generic „structuralism” 17. Începând cu 1935 – 1936 însă, ea s-a identificat tot mai mult cu doctrina lingvistică a lui Hielmslev, cu *glosematica* (cf. cap. V, 3.1.) 1S. Şcolii „glosematice” îi aparţin: H.J. Uldall, J. Holt – care s-a ocupat în special cu studiul formal al semnificatului („plere-mica”) –, P. Diderichsen, romanistul K. Togeby, autor al unei gramatici în mare parte glosematice a limbii franceze 19, M. Spang-Hanssen şi marele fonetician Eli Fischer-JOrgen-sen. Aceasta, într-un sens foarte larg, deoarece fiecare din

16 Prin studiile citate în cap. I, nota 9. Alt studiu fundamental al lui Bally şi foarte bogat în idei – „saussurian”, fireşte, dar nu tocmai structural – este *Lingvistique générale et lingvistique française* (vezi Bibliografia).

17 Şcoala de la Copenhaga a fost prima care a adoptat, ca să zicem aşa, „oficial” calificativul de „structuralistă”, fiind denumită astfel în prezentările lingvisticii din epoca respectivă.

18 Pentru Hielmslev vezi, întâi de toate, studiul său fundamental *Omkring sprogteoriens grundiaeggelse*. Copenhaga, 1943; trad. engl. *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1953; trad. sp. *Prolegomenos a una teoria del lenguaje*, Madrid, 1971, [trad. rom. *Preliminarii la o teorie a limbii* de D. Copceag, Bucureşti, 1968]. Alte lucrări importante ale aceluiaşi autor (împreună cu R. Jakobson şi A. Pagliaro, unul dintre cei mai mari lingvişti ai secolului nostru)*:* *Principes de grammaire generale*, Copenhaga, 1928; *Essais lingvistiques* (= *TCLC*, XII), Copenhaga, 1959; *Sprogsystem og sprogforândring* (= *TCLC*, XV), Copenhaga, 1972; *Sproget. En Introduktion*, Copenhaga, 1963. A se vedea traducerile spaniole în *Bibliografia* de la sfârşitul acestei cărţi. Principii şi metode glosematice a aplicat la limba spaniolă E. Alarcos Llorach,

Gramatica estructural, Madrid, 1951.

19 *Structure immanente de la langue française* (= *TCLC*, VI), Copenhaga, 1951.

Structuralismul

115

savanţii respectivi susţine, de asemenea, concepţii personale, diferite de cele ale lui Hielmslev şi chiar contrare doctrinei acestuia, unii acceptând glosematica doar în linii generale şi doar ca „ipoteză de lucru". Mult mai strict „glosematişti" sunt Uldall şi Holt; dar chiar şi Uldall, care pe parcursul mai multor ani a contribuit la elaborarea teoriei, susţine o glosematica parţial diferită de cea a lui Hielmslev.

Glosematica, aşa cum am remarcat deja, se caracterizează întâi de toate prin adoptarea şi dezvoltarea în mod coerent a tezei lui F. de Saussure conform căreia limba, ca sistem de semne, este o formă, nu o substanţă, ea fiind, în acest sens, riguros saussuriană. Tocmai din aceste considerente, glosematica deplasează însă frontiera dintre limbă şi vorbire. În timp ce, pentru saussurienii „ortodocşi", limba este tot ceea ce e „social" (de exemplu, nu numai fonemele, ci şi „variantele obligatorii de realizare" – cf. cap. VII, 1.2. –), pentru glosematica limba este doar formă pură („schemă"). Conform acestei concepţii, tot ceea ce prezintă „substanţă" (limba fonică, limba scrisă etc.) este „uz", adică, realizare a limbii sau „parole" (nefiind „normă" a fiecărui uz – de exemplu, planul fonemelor: ceea ce noi numim „sistem" al limbii – ci o „abstractizare", fără existenţă reală). În plus, făcând distincţia, cu Saussure, între semnificant şi semnificat („expresie" şi „conţinut"), Hielmslev distinge, cum am văzut, două forme şi că o u a substanţe – câte una pentru fiecare din cele două planuri – afirmând, în acelaşi timp, analogia structurală între aceste planuri, cu un paralelism perfect între tipurile de unităţi, cu privire la poziţia lor în

sistem (deşi, firește, nu între fiecare unitate a expresiei şi o anumită unitate a conţinutului). Astfel, „cenemelor” în planul conţinutului le corespund „pleremele”; „prozodemelor” expresiei le corespund, în planul conţinutului, „morfemele”; cenemelor cea

Lecţii de lingvistică generală tale şi marginale („vocale” şi „consoane”) – pleremele „radicale” şi „derivative”.

Ca doctrină globală, glosematica nu s-a răspândit practic în afara Danemarcei: doar romanistul norvegian L. Flydal a aderat la această teorie. Mai mulţi savanţi au fost însă, într-o măsură mai mare sau mai mică, influenţaţi de această doctrină; astfel, H. Vogt în Norvegia şi A.J. Greimas, unul din fondatorii semanticii (lexicologiei) structurale, în Franţa. Aceeaşi influenţă a avut-o şi asupra lui B. Malmberg, primul dintre structuralişti suedezi şi asupra marelui lingvist polonez J. Kurylowicz (deşi în ce priveşte concepţia generală despre limbaj, ambii se situează între glosematica şi structuralismul praghez) 20. În plus, glosematica a exercitat, în unele aspecte, o influenţă notabilă asupra structuralismului european, parţial şi asupra celui nord-american; unele concepte şi/sau termeni, astăzi generali sau aproape generali printre structuralişti, provin de la Hielmslev. Astfel, conceptul de paradigmatic (în loc de „asociativ”: cf. mai jos), comutare, planul expresiei şi planul conţinutului etc.21.

1.1.4. Tot la Saussure se raportează într-o anumită măsură – în special, prin distincţia între „limbă” şi „discurs” şi prin importanţa acordată valorilor de limbă – curentul de cercetare care îşi are originea în opera şi în activitatea didactică a lui G. Guillaume (cf. cap. V, 2, 3, 4 şi nota 2), curent care poate fi considerat ca o formă specială a structuralismului gramatical, având mulţi adepţi printre lingviştii francezi sau cei de limbă franceză. Printre

reprezentanţii cei mai „fideli” şi mai activi ai acestuia îi amintim pe R. Valin din Canada franceză (Québec) şi pe G. Moignet în Franţa. Tot la „guillaumism” se

20 Pentru aceşti doi autori, a se vedea în special studiile incluse în *Bibliografia* noastră.

21 O caracterizare detaliată şi o apreciere critică a posibilităţilor şi limitelor celor trei şcoli „saussuriene” se conţin în *SDH*, p. 262 – 270.

raportează şi B. Pottier, un alt întemeietor al semanticii structurale şi unul dintre cei mai originali structuralişti francezi22.

1.1.5. În alte ţări europene, exceptând Anglia şi [fosta] Uniune Sovietică, nu au existat orientări structuraliste autonome. În general, cu unele excepţii pe care le-am semnalat (independent de influenţa parţială a glosematicii), structuralismul de la Praga s-a răspândit, mai ales în forma sa fonologică, fiind acceptat chiar şi de lingvişti „tradiţionalişti” sau de cei care aplicau alte metode. În acest sens, chiar lingvişti de notabilă originalitate, ca francezii E. Benveniste şi A. Martinet – ultimul, cel mai mare cercetător al fonologiei diacronice şi promotor al unui „funcţionalism realist” –, în măsura în care nu acceptă teze exclusive ale genevezilor sau ale glosematicii, pot fi consideraţi ca reprezentanţi ai structuralismului praghez23. Cu şi mai multă legitimitate putem afirma acelaşi lucru despre alţi lingvişti care au adoptat metode structuraliste, cum ar fi A. Sommerfelt în Norvegia (care prin anumite aspecte aparţine şcolii „sociologice” franceze); G. Hammarstrăm în Suedia; A.W. de Groot şi E.M. Uhlenbeck în Olanda; E. Buyssens şi africanistul J. Larochette în Belgia; G. Gougenheim şi germanistul J. Fourguet în Franţa; L. Heilmann în Italia; H. Weinrich în Germania; J. Herculano de Carvalho în

Portugalia. În Spania – prin E. Alarcos Llorach, M. Sánchez Ruiperez, F. Rodríguez Adrados, S. Mariner Bigor-ra, L. Rubio, L. Michelena, F. Lăzaro Carreter, D. Catalan – 22 Tot astfel, „şcoala" germană a lui Trier şi Weisgerber se raportează, la începuturile activităţii sale, la Saussure. Motivele saussuriene însă au fost reinterpretate foarte repede în sens humboldtian de către Weisgerber. Această şcoală nu accede la structuralism, dat fiind că nu utilizează noţiunea de opoziţie funcţională; cu toate acestea, abordările sale prefigurează, de fapt, lexicologia structurală (cf. cap. V, nota 3).

23 Pentru Benveniste, a se vedea, mai ales, cele două volume de *Problèmes de lingvistique générale*, Paris, 1966 şi 1974. Dintre studiile principale ale lui Martinet amintim: *Elemente de lingvistique générale*, Paris, 1961 [trad. rom. A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, traducere şi adaptare de Paul Miclău, Bucureşti, 1970]; A Funcţionat *Vxew of Language*, Oxford, 1962; *Economie des changements phonétiques*. *Trăite de phonologie diachronique*, Berna, 1955.

118

Lecţii de lingvistică generală structuralismul este mult mai bine reprezentat decât în alte ţăn romanice (exceptând Franţa) şi nu doar în domeniul fonologiei24.

1.2. Structuralismul rus şi sovietic provine, în esenţă, de la Baudouin de Courtenay. Reprezentanţii săi principali au fost L.V. Scerba, cu „şcoala" sa de la Leningrad, şi E.D. Polivanov (primul, influenţat deopotrivă de D. Jones şi P. Passy) 25. În Uniunea Sovietică au existat (în „şcoala de la Moscova") cercetători mult mai apropiaţi de structuralismul occidental şi aproape saussurieni, ca A.S. Reformatskij. Dar, în general, în perioada dominată de doctrina lui Marr, structuralismul „sovietic" nu a avut mari posibilităţi de dezvoltare (cu excepţia, probabil, a fonologiei). După condamnarea oficială a „marrismului"

(cf. cap. V, nota 4), în rândul lingviştilor mai tineri s-a produs o apropiere de structuralismul occidental şi de cel nord-american. Unii au aplicat metode structuraliste sau au dezvoltat chiar teorii proprii (astfel, V.V. Ivanov, J.D. Apre-sjan, J.A. Mel cuk şi, mai ales, S.A. Saumjan). Totodată, s-a deşteptat interesul pentru studiile lui Baudouin de Courtenay, interes care s-a manifestat în publicarea unei antologii a studiilor lui de lingvistică generală26. Însă toate acestea nu au generat niciun „curent" structuralist, astfel încât imaginea unui structuralism sovietic înfloritor şi multilateral, care circulă în mai multe ţări occidentale, este în mare parte falsă.

1.3. Structuralismul englez provine de la M. Sweet, dobândind o formă definitivă odată cu fonologia „fonetică" a lui

24 Despre difuzarea structuralismului în America Latină, vezi *ÎNCL*, p312 – 314 Structuralismul s-a afirmat, de asemenea, în Japonia mai întâi sub forma sa pragheză (fonologia), apoi, mai ales în forma sa bloomfieldiană

3 Atât Scerba, cât şi Polivanov declară ca ei nu îi datorează nimic lui Saussure şi că în *Cursul de lingvistică generală* nu au întâlnit nicio noutate în comparaţie cu cele afirmate de Baudouin, cf R Jakobson, *art cât*, nota 4, p 423 – 424 Ar putea fi vorba însă mai curând de o exagerare „naţionalistă", în lingvistica modernă e dificil să nu 1 datorezi nimic lui Saussure

26 *Izbrannye trudy po obscemu jazykoznamju*, *2* volume, Moscova, 1963

D. Jones (cf. cap. IV, 4.1.). Adevăratul fondator al „şcolii engleze" a fost însă J.R. Firth, care, din 1944 până în 1956, a ocupat prima catedră de lingvistică generală creată în Anglia (la şcoala de studii orientale şi africane a Universităţii din Londra) 27.

Structuralismul lui Firth (care la început a fost un adept destul de fidel al lui Jones) reprezintă o elaborare lingvistică a teoriei contextuale a semnificatului susţinută de către antropologul şi etnologul B. Malinowski28, putând fi numit de aceea „situaţional" sau „contextual". Dat fiind că este un structuralism de un tip special, va trebui să-l caracterizăm într-un sens mai tehnic, recurgând la concepte pe care le vom trata în continuare. Pentru această teorie distincţia între „structură" şi „sistem" este fundamentală: „structura" este structura sintagmatică sau combinatorie care corespunde lanţului vorbirii (cf. mai jos), iar „sistemul" este ceea ce în alte tipuri de structuralism reprezintă „clasa" sau „paradigma", adică ansamblul elementelor care pot ocupa o anumită poziţie în „structură" 29.

27 Principalele studii teoretico-metodologice ale lui Firth au fost reunite în ale sale *Papers în Lingvistics 1934 – 1951*, Londra, 1957 Vezi şi *Speech*, Londra, 1930 sau *The Tongues of Men*, Londra, 1937

28 Malinowski distinge „contextul realităţii culturale", „contextul situaţiei" şi „contextul verbal", iar Firth elaborează în special (ca fonetică, gramatică şi lexicologie) ceea ce se referă la ultimul aspect să observăm că teoria lui Mă nowski, pe lângă faptul că e destul de rudimentară, e şi contradictorie, ca toate teoriile contextuale ale semnificatului (cf. cap V, 3 2 2) Dar nu aici este locul pentru a discuta aceasta problema Despre diferitele „contexte" şi despre contribuţia lor efectivă la structurarea şi interpretarea vorbim şi la constituirea textelor, cf studiul nostru „Determinación y entomo" în *TLLG*, p 282 323

29 Această distincţie este analogă distincţiei stabilite de F de Saussure între „relaţii sintagmatice" şi „relaţii asociative" şi coincide cu distincţia între „axa sintagmatică" şi „*axd* paradigmatica" (cf. 4 2 O) Firth

insistă însă explicit asupra faptului că lingvistica sa nu este saussunană (cf. de exemplu, *Papers*, p 181) într-adevăr, obiectul său nu este „langue" a lui F de Saussure, ci limba realizată în vorbire „enunţurile" (*utterances*) Cu toate acestea, diferenţa este numai aparentă, dat fund ca ceea ce Firth îşi propune să descopere este sistemul de regularităţi pe care îl reprezintă enunţurile, adică, în fond, nu altceva decât „limba" (deşi, probabil, nu în sens strict saussunan)

Faptul determinant îl constituie, oricum, „structura", astfel încât în poziţii („situaţii") diferite se prezintă „sisteme" diferite, în cadrul fiecărui „sistem", unităţile sunt interpretate însă ca fiind strict opozitive; aşadar, dacă un element *n* se opune în anumite poziţii lui m şi lui *n*, iar în alte poziţii numai lui *m*, nu este vorba de acelaşi „fonem" 30.

Această orientare este reprezentată de W.S. Allen (specialist în limbile clasice şi, în special, în sanscrită), R.H. Robins (specialist celebru în istoria lingvisticii), M.A.K. Halliday (cunoscător al limbii chineze), F.R. Palmer, R. Quirk. Aparţin deopotrivă „şcolii engleze", raportându-se direct sau indirect la Firth, fiind influenţaţi de el: W. Haas, foneticianul D. Aber-crombie, J. Lyons (semantician şi autor al unui excelent manual de introducere în lingvistică), A. McIntosh. În acelaşi context, CE. Bazei reprezintă un structuralism „sceptic" sau „pragmatic", căci pentru el cea mai mare parte a distincţiilor şi a noţiunilor lingvisticii nu se referă la fapte, ci la criteriile care li se aplică acestora31.

În cazul lui Firth este vorba de o teorie mai mult schiţată, adică nedezvoltată şi care nu a fost aplicată, exceptând doar ceea ce se referă la „structuri", şi în special la fonetică. O

30 în fonetică, aceasta înseamnă a manifesta un interes redus pentru unităţile „segmentale” („foneme”), precum şi pentru faptele numite „prozodice”, adică trăsăturile care se extind asupra a mai mult decât un segment (accente, asimilări imediate sau „la distanţă”, armonie vocalică, fapte de „fonetică sintactică”). În gramatică aceasta înseamnă paradigme diferite în poziţii diferite şi unităţi diferite în conformitate cu paradigmele respective. De exemplu, posesivul spaniol nu ar fi „acelaşi” în poziţie atributivă şi în poziţie predicativă (*mi libro – este libro es mi-o*); iar un „prezent” nu ar fi acelaşi timp verbal în propoziţiile principale şi în cele subordonate dacă acestea admit mai puţine timpuri decât primele. În lexic înseamnă semnificate diferite ale aceloraşi cuvinte, în conformitate cu tipurile de contexte.

31 Această teză „nominalistă” (contradictorie ca toate tezele aparţinând curentului respectiv) există deopotrivă la Firth şi la Haas, deşi, probabil, nu într-o formă atât de tranşantă sau, cel puţin, nu într-un sens atât de general.

Structuralismul

121

lingvistică „sistematică” în sensul lui Firth se dezvoltă în prezent (ea este elaborată de Halliday). Cu toate acestea, în ceea ce deja a fost realizat, mai ales prin concentrarea asupra „enunţurilor” şi prin asumarea concepţiei contextuale a semnificatului, structuralismul englez se prezintă în mod clar ca o verigă de legătură între structuralismul european continental şi cel nord-american (însuşi Firth a vorbit în acest sens de o „lingvistică atlantică”) 32.

2.O. Structuralismul american se dezvoltă simultan cu cel european, iar ca doctrină explicită este chiar anterior acestuia, deoarece putem spune că el apare „oficial” în 1925, odată cu întemeierea Societăţii

Americane de Lingvistică şi a revistei sale *Language*, care în câţiva ani a ajuns să fie cea mai bună revistă de lingvistică generală. Acest structuralism s-a dezvoltat şi din motive practice, din exigenţele impuse de descrierea limbilor indigene din America. Pentru aceste limbi, categoriile gramaticii tradiţionale, moştenite din gramatica greacă şi latină, proprii limbilor indo-europene, se dovedeau a fi inadecvate. Pe de altă parte, aceste limbi nu puteau fi studiate în texte sau în mod „filologic", deoarece erau lipsite de tradiţia scrisă. În acest sens precursorul imediat al structuralismului american a fost etnologul şi lingvistul de origine germană F. Boas, iniţiatorul şi directorul marii opere colective *Hand-book of American Indian Languages* (19 11 – 1938). Într-adevăr, în prefaţa primului volum al acestei lucrări, Boas formulează în mod clar – în linia tradiţiei humboldtiene – principiul fundamental potrivit căruia fiecare limbă trebuie să fie descrisă în conformitate cu propriile sale categorii.

32 Independent de bazele sale teoretice, „şcoala engleză" se caracterizează, în plus – în acord cu interesele lui Firth –, prin interesul manifestat faţă de multe limbi „exotice", faţă de istoria lingvisticii şi lingvistica aplicată.

2.1. Ed. Sapir, discipolul lui Boas (şi el de origine germană, dar stabilit în America din copilărie), aplică acest principiu în mod coerent atât în studiile sale despre limbile indigene şi în mai multe scrieri de teorie lingvistică şi gramaticală, cât şi în lucrarea sa de introducere în lingvistică – *Language* – publicată în 192133. Cu aceasta, Sapir – unul dintre lingvişti cei mai profunzi şi mai perspicace din secolul nostru, în acelaşi timp om de vastă cultură intelectuală şi artistică, artist el însuşi – întemeiază un prim structuralism „american", deşi un structuralism mai curând implicit. Deja în *Language* el formulează, fără

a folosi acest termen, conceptul de fonem ca unitate fonică intuită de către vorbitorii unei limbi (adică, mai mult sau mai puţin în sensul lui B. de Courtenay); iar ceva mai târziu introduce, şi cu privire la sunete, conceptul de *pattern* („tipar" sau „structură"), concept care va deveni specific structuralismului american, corespunzând conceptului de paradigmă (sau sistem) din structuralismul european. În ceea ce priveşte structura gramaticală, de o importanţă fundamentală este tipologia lingvistică a lui Sapir (care se conţine în *Language*). De la acelaşi autor provine, în interiorul structuralismului american, varianta „antropologică" a acestuia, în conformitate cu care nu se acceptă excluderea metodologică a semnificatului (cf. cap. V, 3.2.), iar limbile sunt considerate în raport cu întreaga cultură a comunităţilor de vorbitori (cf. mai jos, 2.2.2).

2.2.1. În scurt timp însă, acest structuralism „implicit" este depăşit, ca metodologie de descriere, de structuralismul explicit al lui L. Bloomfield, germanist şi indo-europenist, la

33 Cf. cap. IV, O.1. Şi nota 2. A se vedea din Sapir, în afară de *Language*, lucrările reunite în *Selected Writings of Edward Sapir* în *Language*, *Culture and Personality*, Berkeley şi Los Angeles, 1951. O excelentă traducere portugheză a unor studii ale lui Sapir, în J. Mattoso Cămara, *Lingvistica como ciencia*, Rio de Janeiro, 1951.

Început adept al „psihologiei popoarelor" a lui W. Wundt, dar convertit mai târziu la „behaviorism" (cf. cap. V, 3.2.1.). Bloomfield de la bun început a fost foarte activ mai întâi în cadrul Societăţii de lingvistică, apoi prin colaborarea la revista acestei Societăţi. Deja în „A Set of Postulates for the Science of Language" (*Language*, 2, 1926, p. 153 – 164), acest lingvist – care, câţiva ani mai înainte recenzase cartea lui Sapir şi *Cursul* lui F. de

Saussure, remarcând la ambii autori interesul pentru sincronie – trasează în linii esenţiale teoria şi metodologia pe care le va dezvolta în formă completă în lucrarea sa magistrală, *Language*, publicată în 193334. Odată cu această lucrare, noua lingvistică americană este definitiv întemeiată şi se va dezvolta în continuare în mod autonom, separându-se progresiv de lingvistica europeană.

Să observăm că Bloomfield nu este un „structuralist american" în sensul pe care această expresie îl are după 1933, ci pur şi simplu un lingvist (fără alte calificative) de o foarte solidă formaţie şi foarte bine informat sau, dacă vrem, un lingvist „euro-american", cunoscător al întregii tradiţii europene şi americane. Acest fapt este confirmat de studiile sale de germanistică, de numeroasele sale recenzii (adesea severe) şi de vasta bibliografie inclusă în *Language*. Acelaşi lucru se poate spune şi despre „sursele" concepţiei sale. În „A Set of Postulates" Bloomfield recunoaşte că, în ceea ce priveşte delimitarea lingvisticii, îi este îndatorat lui Sapir, dar şi lui Saussure. El îl citează pe Meillet (de la care adoptă definiţia propoziţiei) şi pe B. de Courtenay; iar în *Language* preia idei aparţinând lui Boas şi Sapir, dar deopotrivă lui Baudouin, Swett, Passy, Jones, Finck, Saussure şi chiar lui Trubetzkoy. Tot aici el face referiri la Humboldt, Steinthal şi la Gabelentz. Cu alte cuvinte, la Bloom

34 Cf. cap. IV, nota 1. Bloomfield însuşi prezintă această carte ca o „versiune revăzută" a scrierii sale de tinereţe (încă „wundtiană") *An Introduction to the Study of Language*, Londra şi N. York, [1914]. În realitate este vorba, însă, de două lucrări radical diferite.

 field se întâlnesc toate sursele structuralismului. S-a afirmat frecvent că noua lingvistică americană ignoră tradiţia europeană, ceea ce în general e adevărat. Dar „ruptura" se produce, pe de o

parte, graţie calităţilor cărţii lui Bloomfield şi, pe de altă parte, datorită deficienţelor tehnico-metodologice ale structuralismului european. Într-adevăr, *Language* este – prin echilibru şi coerenţă, prin vastitatea şi certitudinea informaţiei pe care se bazează, prin multitudinea de probleme pe care le abordează – cel mai bun şi cel mai complet tratat de lingvistică generală care s-a scris vreodată (aceasta, indiferent de perspectiva din care este apreciată poziţia teoretică a autorului). Aşa se explică faptul că mulţi lingvişti americani au putut să ia această carte ca bază unică, fără a trebui să mai meargă la surse, deoarece în ea găseau toate elementele indispensabile pentru cercetarea concretă. Ea oferă o metodologie solidă şi coerentă pentru lingvistica descriptivă, o terminologie precisă, în prima parte, iar în partea a doua, un excelent compendiu de lingvistică istorică (de tip „tradiţionalist", fără îndoială, dar incluzând şi geografia lingvistică), în timp ce în lingvistica europeană din acea perioadă se întâlneau, întâi de toate, teze divergente şi discuţii animate în jurul principiilor şi al metodelor35.

Pe baza volumului lui Bloomfield, lingviştii americani au dezvoltat o tehnică coerentă pentru descrierea sistemelor lingvistice, începând cu fonemul şi terminând cu „discursul" sau textul, prin intermediul morfemelor, cuvintelor şi propoziţii

35 în această privinţă există o diferenţă radicală între rolul pe care l-a exercitat Saussure în lingvistica europeană şi cel exercitat de Bloomfield în lingvistica americană (aceasta, fireşte, şi datorită modului în care au apărut şi în care s-au publicat cărţile lor). În *Curs* există idei şi intuiţii susceptibile de dezvoltare; în *Language* se prezintă o doctrină şi o metodologie care sunt dezvoltate şi fundamentate. Saussure a fost, cum a afirmat un lingvist francez, un „structuraliste sans le savoir"; Bloomfield este lingvist în mod explicit. Sursele lui Saussure trebuie

căutate; cele ale lui Bloomfield sunt indicate de el însuşi în fiecare caz. Aşa se explică faptul că, practic, nu au existat studii exegetice despre Bloomfield, deşi cartea sa reprezintă un moment esenţial în istoria lingvisticii, în măsură cel puţin egală cu celebrul *Curs de lingvistică generală*.

lor; toate acestea, plecând de la acte lingvistice sau „enunţuri" (de obicei, pe baza unui „corpus" obţinut de la informatori). Astfel, trebuie să recunoaştem că, în pofida limitelor sale (în special, cu privire la semnificat), acest studiu propune tehnica cea mai completă, cea mai uşor de manevrat şi cea mai fructuoasă dintre toate câte au fost elaborate până acum.

Aceasta nu înseamnă că în lingvistica americană nu au avut loc dezbateri; însă discuţiile s-au desfăşurat în special pe marginea perfecţionării tehnicii descriptive. Nu trebuie înţeles de aici nici că „ruptura" dintre structuralismul european şi cel american a fost totală. Pe de o parte, dialogul a continuat prin prezenţa în America a marilor structuralişti europeni Jakobson şi Martinet. Pe de altă parte, în disciplinele particulare colaborarea s-a menţinut până la un anumit punct, fapt care se manifestă inclusiv în terminologie. Astfel, de exemplu, în lingvistica bloomfiel-diană *fonem* se numeşte în general orice unitate fonică distinctivă (deopotrivă unităţile „suprasegmentale", cum ar fi: accentul, tonalitatea etc), dar există cercetători bloomfieldieni care folosesc acest termen în sens european, adică numai pentru unităţile „segmentale".

2.2.2. Nu a existat propriu-zis o „şcoală" a lui Bloomfield, în sensul european al acestui termen36. Mai curând, s-a produs o aderare rapidă la principiile lui Bloomfield a multor lingvişti în vârstă şi tineri (în realitate, a majorităţii celor care se interesau de metodologia

lingvisticii descriptive), astfel încât se poate vorbi mai degrabă de un „descriptivism nord-american”, decât de o „şcoală structuralistă”.

În cadrul acestui curent un grup de cercetători se revendică mai curând de la Sapir. Discipoli ai acestuia sunt: B. Lee Whorf, M. Swadesh, M. Haas, H. Hoijer, K.L. Pike. Deopotrivă pot fi raportaţi la acest grup E.A. Nida (cercetător în domeniul morfologiei, sintaxei şi al semanticii structurale şi important teore

36 S-a vorbit, nu fără temei, de „şcoala de la Yale”. Dar Bloomfield şi-a început activitatea la această universitate doar în 1940, când „şcoala” se afirmase deja în mai multe centre universitare.

126

Lecţii de lingvistică generală tician al traducerii), africanistul şi tipologistul J. Greenberg. Alături de Nida, se evidenţiază, dintre toţi cei pomeniţi mai sus, prin vasta sa activitate, K.L. Pike, care s-a ocupat de teoria fonemică, a dezvoltat un tip special de sintaxă („tagmemica”), a încercat o aplicare a principiilor descrierii lingvistice la domeniul „comportamentului” (= culturii), operând distincţia, în diferite domenii, între „emic” şi „etic”, adică între ceea ce e funcţional şi invariant şi ceea ce e variabi137. Însă toţi aceşti cercetători au acceptat în mare parte metodologia lui Bloomfield, contribuind în acelaşi timp la dezvoltarea ei ulterioară. Pe de altă parte, bloomfieldienii (şi însuşi Bloomfield) s-au apropiat de lingvistica „antropologică”, astfel încât în majoritatea cazurilor, ideologia comună este astăzi mai perceptibilă decât diferenţele, iar uneori, există mai puţine diferenţe între un sapirian şi un bloomfieldian decât între doi bloomfieldieni propriu-zişi. Aparţin grupului bloomfieldian propriu-zis, în primul rând, colaboratorii direcţi ai lui Bloomfield: B. Bloch şi G.L. Trager; R.S. Wells (care a dezvoltat tehnica analizei în „constituenţi imediaţi”), A.A.

Hill (care a elaborat o stilistică bloomfieldiană), Ch. C. Fries (autorul unei importante gramatici engleze şi al unei frumoase cărţi despre predarea limbii naţionale) 38, M. Joos (care, printre altele, a încercat să elaboreze o semantică distribuţională), Ch. E. Hockett (teoretician flexibil şi perspicace în diferite domenii, de la fonologie la universaliile lingvistice) şi Z.S. Har

37 Termenii *emic* şi *etic* au fost derivaţi din sufixele termenilor *fonemic* şi *fonetic*. Pentru o „invariantă" a culturii în general, Pike foloseşte, fireşte, termenul *behaviorem*. Unii discipoli ai lui Sapir au dezvoltat idei ale maestrului într-un sens inacceptabil şi, după părerea noastră, nesapirian. Astfel, B.L. Whorf a dus *ad absurdum* anumite observaţii ale lui Sapir prin teoria sa a „relativismului" lingvistic, adică a determinării mentalităţii şi a conduitei unei comunităţi prin limba pe care aceasta o vorbeşte. Iar Swadesh, după ce a adus contribuţii valoroase la teoria şi metodologia fonemică, a elaborat, plecând de la alte idei ale lui Sapir, tehnica mecanică a „glotocronologiei" care ar trebui să servească la cuantificarea înrudirii lingvistice şi să dateze „separarea" limbilor înrudite plecând de la respectiva limbă originară comună; a se vedea critica noastră referitoare la această tehnică în *El hombre y su lenguaje*, Madrid, 1977, p.174 – 185.

38 *The Teaching of English*, Ann Arbor, 1949. nfe

Structuralismul

127

râs. Acesta din urmă, aşa cum am menţionat anterior (cap. V, 3.2.1.), procedând cu mai multă rigoare decât Bloomfield, a dus la ultimele sale consecinţe metodologia antimentalistă şi „asemăntică", aplicând metoda „distribuţională" la toate nivelele de structurare a limbilor3". Oricum, e imposibil să-i enumerăm aici pe toţi bloomfieldienii de seamă. Statele Unite au fost în secolul

XX, mai ales după 1930, ţara lingvisticii, mai mult sau mai puţin ca Germania în secolul al XIX-lea, aducând, în toate domeniile, contribuţii valoroase. Să mai amintim câteva nume, cu riscul de a uita altele, probabil nu mai puţin importante: W.F. Twaddell (teoretician al fonemului), H.M. Hoenigswald (s-a ocupat de schimbarea lingvistică în sens bloomfieldian), E.P. Hamp, E. Hau-gen, W.G. Moulton, F.W. Householder, D.D. Bolinger, P. Garvin. R.A. Hall jr. În domeniul lingvisticii romanice şi al relaţiilor dintre lingvistica americană şi cea europeană, reprezintă un bloomfieldianism combativ, dar rigid dogmatic şi lipsit de orizont. O menţiune aparte merită U. Weinreich, discipol al lui Martinet, care aparţine mai curând structuralismului „european" 40.2.2.3. Lingvistica bloomfieldiană a cunoscut o oarecare răspândire în America Latină (prin activitatea directă a lingviştilor nord-americani în diferite ţări) şi în Anglia. După al doilea război mondial, ea a pătruns deopotrivă în Japonia şi în Europa, unde unii lingvişti au adoptat metode americane, în parte combinându-le cu cele europene (astfel, J. Dubois în Franţa; H.J. Seiler, W. Winter, H. Pilch în Germania). Dar înainte ca această lingvistică bloomfieldiană să prindă rădăcini, a început răspândirea mondială a gramaticii transformaţionale a lui N. Chomsky şi, ulterior, a sociolingvisticii lui W. Labov.

2.3. În cadrul lingvisticii bloomfieldiene s-au propus şi schiţat mai multe tipuri divergente de „gramatică" (= de

39 Din lucrările lui Harris se cuvine să amintim mai ales *Methods în Structural Lingvistics*, Chicago, 1951; reeditată cu titlul *Structural Lingvistics*, Chicago, 1963.

40 Un excelent compendiu de lingvistică descriptivă americană reprezintă cartea lui H.A. Gleason, *An Introduction to Descriptive Lingvistics*, N. York, 1955, care în ediţia a doua (1961) conţine în plus un capitol despre gramatica transformaţională. A se vedea traducerea spaniolă citată în Bibliografie.

scriere lingvistică). Dintre acestea, singura care a ajuns să constituie o orientare autonomă este gramatica strat i-ficaţională – a lui S.M. Lamb, care pleacă de la anumite lucrări ale lui Hockett şi, în intenţiile sale, ar trebui să reprezinte o sinteză între structuralismul american şi glosematică41. Acest tip de gramatică (în realitate, teorie a limbii) se caracterizează prin faptul că distinge în sistemele lingvistice o serie de straturi structurale (în versiune „clasică" şi cel puţin pentru anumite limbi, şase straturi) conectate între ele prin faptul că fiecare strat inferior „realizează" sau „reprezintă" stratul superior. Astfel, pentru Lamb, de exemplu, sp. *al* şi it. *nel* „realizează" sau „reprezintă" în stratul fonemic unităţile morfe-mice *a* + *el*, *în* + *il*; şi „morfemele" latine *bon*şi *mei*din *bonus* şi *melior*, realizează sau reprezintă un „lexem" unic. Atât prin principiile, cât şi prin metodele pe care le aplică, această orientare – interesantă şi nouă mai ales în domeniul morfologiei – rămâne în domeniul structuralismului, putând fi considerată ca o formă particulară şi ca o dezvoltare a acestuia.

3.1. Cu totul diferit este cazul gramaticii generativ-transformaţionale a lui N. Chomsky42, care se dezvoltă, într-un anumit sens, p o r n în d de la lingvistica bloomfieldiană, însă nu prin

41 A se vedea: S. Lamb, *Outline of Stratificational Grammar*, Washington, 1966 şi D.G. Lockwood, *Introduction to Stratificational Lingvistics*, New York, 1972. La gramatica stratificaţională a aderat, între alţii, lingvistul citat în nota anterioară – H.A. Gleason.

42 Cele două volume ale lui Chomsky care au determinat dezvoltarea gramaticii transformaţionale au

fost: *Syntactic Structures*, Haga, 1957 şi *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass., 1965. Vezi traducerile în spaniolă semnalate în *Bibliografie* (unde sunt incluse şi alte scrieri ale aceluiaşi autor) [trad. rom. N. Chomsky, *Aspecte ale teoriei sintaxei*, trad. J. Augerot şi P. Schveiger, Cluj 1969.]. Ca introducere în gramatica transformaţională poate fi consultată cartea lui N. Ruwet, *Introduction à la grammaire generative*, Paris, 1967; trad. sp., *Introduceión à la gramatica generativa*, Madrid, 1974. Pentru o apreciere critică a acestui tip de gramatică, a se vedea E. Coseriu, *Leistung und Grenzen der transformationellen Grammatik*, publ. de G. Narr, Tübingen, 1975.

dezvoltarea acesteia, ci prin opoziţie faţă de ea. Prin urmare, nu putem vorbi de gramatica transformaţională ca despre o formă a structuralismului sau forma cea „mai recentă" a acestei orientări. Tot astfel, nu se cuvine să o prezentăm ca şi când ar fi vorba pur şi simplu de structuralism în forma sa „actuală" şi mai elaborată, cum s-a procedat recent în Germania43.

Cert este faptul că între gramatica transformaţională şi structuralism există relaţii istorice, atât directe, cât şi indirecte şi „de semn negativ". Pe de o parte, „transformările" ca atare au fost identificate în fapte de către Z. Harris, profesorul lui Chomsky (care a dezvoltat totodată o primă formă de „gramatică transformaţională"). Pe de altă parte, motivaţia „faptică" iniţială a necesităţii unei gramatici transformaţionale a constat, în mare parte, în dezorientarea lingvisticii bloomfieldiene în faţa fenomenelor de „ambiguitate" (cf. cap. IX, 3.3.) şi de „sinonimie cognitivă", adică de echivalenţă în desemnare (ca în cazul *Ion a citit această carte – Această carte a fost citită de Ion*), fenomene care, într-adevăr, nu pot fi nici înţelese, nici justificate în întregime în cadrul unei concepţii situaţionale a semnificatului (sau dacă se doreşte

să se facă abstracţie de semnificat). În plus, gramatica

43 Este ceea ce, printr-o interpretare deficitară a conexiunilor reale şi cu redus simţ al responsabilităţii, a făcut M. Bierwisch, un cercetător, de altfel, destul de serios, în panorama sa „Strukturalismus. Geschichte, Probleme und Methoden", în *Kursbuch 5*, publ. de H.M. Enzensberger, Frankfurt, 1966, p. 77 – 153, producând multă confuzie printre lingviştii germani mai tineri, în general lipsiţi de informaţie directă sau demnă de încredere despre structuralismul propriu-zis. Trebuie să observăm că această gravă eroare de interpretare s-a putut produce în Germania, ţară în care structuralismul clasic a rămas practic ignorat. Dar se poate produce de asemenea în Italia, altă ţară „fără structuralism" (unica excepţie notabilă fiind cea a lui Heilmann). Tot pe iluzii se bazează şi încercările recente de a apropia „guillaumismul" de gramatica transformaţională (sau viceversa): în doctrina lui Guillaume este vorba în mod strict de structurarea gândirii lingvistice prin intermediul funcţiilor idiomatice, nu de o structură profundă extralingvistică sau designativă; aceasta este folosită, ca şi în structuralism în general, numai ca bază de referinţă a funcţiilor idiomatice (sau pentru a compara funcţii ale unor limbi diferite).

130

Lecţii de lingvistică generală transformaţională a întâlnit, ca să spunem aşa, un „spaţiu gol" în cercetare, datorat insuficienţelor şi deficienţelor din studiile dedicate de structuralismul clasic sintaxei „superioare" (în special, sintaxei propoziţiei), reuşind să se însereze în acest spaţiu cu contribuţii notabile (cum ar fi excelenta interpretare a propoziţiilor interogative şi negative engleze dată de însuşi Chomsky în *Syntactic Structures*). Ea a creat astfel impresia că ar fi completat şi dezvoltat structuralismul într-un domeniu căruia acesta nu-i acordase suficientă

atenţie (impresie care explică parţial succesul iniţial al gramaticii transformaţionale). Trebuie să observăm însă că pentru Harris ea nu reprezintă un nou tip de gramatică, ci numai un compartiment al gramaticii „distribuţionale", iar „transformările" nu au sensul pe care îl dobândesc la Chomsky. Este vorba doar de anumite regularităţi în raporturile distribuţionale între propoziţii diferite; de exemplu, de faptul că – în cazul a două propoziţii constituite din aceleaşi elemente, cum ar fi cele două de mai sus – în propoziţia în care între *a* şi *citit* se prezintă *fost*, grupul nominal care în cealaltă [propoziţie] se află după verb (*această carte*) se prezintă în poziţia anterioară şi, invers, substantivul cu care începe prima propoziţie (*Ion*) se prezintă după verb, fiind precedat de de Chomsky, în schimb, se îndepărtează foarte repede de această concepţie a „transformării" ca simplă redistribuire a formelor, interpretând-o ca relaţie între „structura de suprafaţă" şi structura „de adâncime" (cf. cap. IX, 3.4.). Acest fapt îl determină să evalueze cunoaşterea intuitivă a vorbitorilor şi să respingă baza însăşi a lingvisticii bloomfieldiene – „antimentalismul". În ce priveşte problema descriptivă a „ambiguităţii" şi a „sinonimiei cognitive", ea nu va fi soluţionată în sensul în care ar fi procedat structuralismul funcţional, adică distingând între desemnare şi semnificatul de limbă şi adoptând principiul „semnificatului unitar" (cf. cap. VII, 2.), ci, din contră, prin identificarea semnificatului cu desemnarea extralingvistică şi prin amplificarea noţiunii de ambiguitate. Aceasta din urmă ajunge să coincidă cu noţiunea de varietate în desemnare, astfel încât sunt adoptate două (sau mai multe) structuri profunde pentru toate cazurile acestei „ambiguităţi" amplificate şi, invers, o structură profundă unică pentru fiecare caz de „sinonimie cognitivă". Cu alte cuvinte.

Structuralismul

Chomsky prezintă aceste fenomene într-un sens total antistructural. Cât despre „spaţiul gol” în cercetarea sintactică, gramatica transformaţională nu îl „umple” în sens structural, întrucât nu-şi propune să stabilească unităţile idiomatice funcţionale (proprii unei limbi anumite). E adevărat că Chomsky îl citează elogios pe Sapir, dar nu pentru concepţia sa structurală, ci pentru „mentalismul” său (non-behavorism) şi pentru valoarea pe care el o atribuia cunoaşterii intuitive a vorbitorilor. Gramatica transformaţională îl aminteşte în acest sens pe Sapir (aşa cum ar putea-o face în cazul oricărui alt „mentalist”), dar nu se revendică totuşi de la Sapir; ea provine de la bloomfieldianism, ca negare a acestuia.

Mai mult, dacă lăsăm la o parte aceste relaţii contingente precum şi anumite aspecte superficiale, cum ar fi terminologia (moştenită parţial de la lingvistica bloomfieldiană), gramatica transformaţională, ca metodă şi concepţie, se prezintă ca fiind contrarul structuralismului. Ea se opune nu doar structuralismului „asemăntic”, ci lingvisticii structurale în întregime, ca o nouă formă a lingvisticii descriptive, având un alt obiect şi alte finalităţi. Într-un anumit sens, ea contravine structuralismului european în mod mai radical decât lingvisticii bloomfieldiene, deoarece din aceasta din urmă se menţin (la început) excluderea metodologică a semnificatului şi (până astăzi) identificarea – sau indistincţia – între semnificatul de limbă şi desemnarea extralingvistică.

3.2. Nu putem caracteriza aici această lingvistică în toate aspectele ei (la unele dintre ele ne vom referi în continuare); dar vom semnala, cel puţin, trăsăturile care o diferenţiază net de structuralism.

Structuralismul (deopotrivă cel „asemăntic”) concepe limba ca sistem de semne, adică de forme (şi combinaţii de forme) cu anumite funcţii semantice care se folosesc, în

vorbire, pentru a desemna ceea ce poate corespunde acestor funcţii. În gramatica transformaţională, de asemenea, se distinge

132

Lecţii de lingvistică generală explicit între „limbă” şi „vorbire” – sau, folosind termenii din generativism, între „competenţă” (*competence*) şi „performanţă” (*performance*) – dar limba („gramatica”) este interpretată ca „mecanism” (sistem de reguli) pentru a uni anumite conţinuturi extralingvistice (*meanings*) cu anumite expresii („reprezentări fonice”). Prin urmare, structuralismul reprezintă o metodă analitică: îşi propune să stabilească cum sunt făcute limbile; gramatica transformaţională, în schimb, reprezintă o metodă sintetică: ea îşi propune să demonstreze cum se vorbeşte prin intermediul limbilor (cf. cap. VII, O.1.). Într-adevăr, structuralismul îşi propune să analizeze fiecare limbă şi unităţile ei funcţionale, să ajungă la elementele ei constitutive, în timp ce gramatica transformaţională îşi propune să „sintetizeze” unităţile de discurs: să prezinte tehnica producerii lor. Aşa se explică faptul că, pentru structuralism, unitatea de bază este elementul diferenţial minim de formă sau de funcţie, în timp ce, pentru gramatica transformaţională, unitatea de bază este propoziţia: unitatea gramaticală în discurs. Aceasta se manifestă inclusiv în numele pe care îl adoptă cele două orientări. Astfel, se vorbeşte de „analiză structurală”; iar *glosematica* se numeşte aşa fiindcă îşi propune să ajungă la elementele diferenţiale minime de expresie şi de conţinut, aşa-numitele *gloseme*. Gramatica transformaţională, în schimb, se numeşte deopotrivă „generativă”, deoarece îşi propune „să genereze” propoziţii posibile într-o limbă, adică să enumere operaţiile necesare („reguli”) pentru producerea acestora44; se numeşte

Structuralismul

44 Acesta este sensul primar al termenului *a genera* şi al derivatelor sale în gramatica transformaţională (dar nu, aşa cum cred mulţi, cel raportat la aşa-numita „creativitate"). Este vorba de sensul în care acest termen este folosit în matematici (de exemplu, „a genera o linie mişcând un punct", „a genera un plan mişcând o linie"), adică faptul de a specifica producerea a ceva indicând operaţiile corespunzătoare, a prezenta un proces – în acest caz, cel de formare a propoziţiilor – sub formă de reguli operative sau instrucţiuni. Astfel, în loc de a se

„Transformaţională", întrucât printre aceste reguli figurează şi cele de „transformare" a anumitor structuri primare („de adâncime") în alte structuri, secundare („de suprafaţă"). Cât despre procedee, structuralismul este în esenţă „semasiologic": porneşte de la forme pentru a stabili („descoperi") funcţiile lor; se întreabă, de exemplu, dacă o anumită formă corespunde, într-o limbă dată, unui „instrumental", adică, dacă are ca funcţie idiomatică proprie şi exclusivă aceea de a exprima „instrumentul". Gramatica transformaţională, din contră, este în esenţă „onomasiologică": se întreabă cum se exprimă într-o limbă anumite conţinuturi de gândire. De fapt, se neagă sau se pune la îndoială posibilitatea însăşi de elaborare a unor tehnici de „descoperire"; iar unităţile şi funcţiile de limbă sunt prezentate ca fiind ştiute sau pur şi simplu sunt ignorate, deoarece, în acord cu modurile sale de abordare, acestea nu spune „propoziţia constă din subiect şi predicat" (care ar fi modul analitic de a prezenta acelaşi lucru), se afirmă: „să se construiască propoziţia unind un grup nominal cu un grup verbal" etc. Acest proces de producere a propoziţiilor e considerat, în acelaşi timp, ca fiind „creativ", în sensul că un sistem finit de reguli permite producerea unui număr infinit de propoziţii „corecte" (= în conformitate cu regulile). Creativitatea, în

acest sens, nu este, aşa cum se consideră, o noutate a gramaticii transformaţionale, deoarece este vorba de ceva ce se subînţelege în orice tip de gramatică (deopotrivă în cele deduse dintr-un „corpus”): toată gramatica descrie tipuri prepoziţionale şi procedee gramaticale, nu propoziţii realizate în texte determinate. Exigenţa de a se limita la ceea ce e documentat într-un „corpus”, exigenţă care se prezintă adesea în lingvistica bloomfieldiană (în special, la Harris) fie că are alt sens (se referă la t i p u r i 1 e de propoziţii), fie că este o măsură de prudenţă care nu trebuie înţeleasă ca atare. Acelaşi lucru se cuvine spus şi despre propoziţiile „corecte”: nicio gramatică nu şi-a propus niciodată să recomande formarea propoziţiilor incorecte. Meritul lui Chomsky a fost, în acest caz, acela de a fi insistat explicit asupra acestor supoziţii ale gramaticii şi asupra faptului evident că sunt „corecte” toate propoziţiile formate în acord cu regulile unei limbi, nu doar cele efectiv consemnate (a se vedea însă în *ÎNCL*, p. 72 – 73, cele spuse în această privinţă de către J.L. Vives deja în secolul XVI). Să se observe, în plus, că o gramatică poate fi „generativă” (operaţională) fără a fi „transformaţională” şi „transformaţională” (relaţională) fără a fi generativă.

134

Lecţii de lingvistică generală sunt indispensabile, prezentându-se coerent doar regulile care guvernează utilizarea formelor respective în construirea propoziţiilor. Aşadar, în gramatica generativ-transformaţională nu se întreabă ce este un „auxiliar”, nici care este funcţia de limbă a acestuia, ci doar se indică uzul a ceea ce se înţelege ca fiind „auxiliar”; nu se întreabă dacă limba luată în considerare cunoaşte funcţia „instrumentală” ca funcţie idiomatică, ci numai în ce mod această limbă exprimă „instrumentalul” (indiferent dacă formele respective se folosesc şi pentru alte desemnări) 45. Până şi principiul

fundamental al structuralismului, acela de a descoperi limbile în specificitatea lor, e suspendat în gramatica transformaţională, care, atunci când abordează funcţionarea limbilor din punctul de vedere al conţinuturilor extralingvistice sau prelingvistice (exprimabile în diferite limbi sau în orice limbă), se apropie tot mai mult (cu deplină coerenţă) de gramatica universală sau „generală". Adică structuralismul este „idiomatic" sau „imanentist", neadmiţând altă structură de adâncime decât structura semantică proprie fiecărei limbi, în timp ce gramatica transformaţională tinde să fie (iar în ultima sa formă, numită „semantică generativă", chiar *este* în mod explicit) „universalistă".

3.3. Aşa se face că Chomsky, după ce şi-a dezvoltat teoria în aspectele ei esenţiale, şi-a căutat precursori tocmai în afara structuralismului, referindu-se, în special, la Humboldt (în ale cărui concepte de *energeia* şi formă internă i s-a părut că întâlneşte analogii cu propriile sale noţiuni de creativitate şi 1 structură de adâncime), la Descartes şi la *Grammaire generale et raisonnée* de la Port-Royal (1660), marcată de raţionalismul cartezian (de aici şi titlul *Cartezian Lingvistics* al uneia din cărţile sale). Această căutare *post factum* de precursori nu a fost

45 A se vedea exemple ale acestui caz în volumele noastre *Principios de semantica* (-*structural*, p. 191 – 193, 204 – 206; *El hombre y su lenguaje*, p. 249 – 252 şi *Gramatica*, *semantica*, *universales*, p. 116 – 117, 135, 189 – 193, 197.

făcută, bineînţeles, cu rigoarea filologică şi hermeneutică necesare 46, însă este semnificativă, deoarece dezvăluie dorinţa de a relua alte tradiţii decât cele ale lingvisticii structurale.

În realitate, adevăratul „precursor" al gramaticii

transformaţionale – după cum a recunoscut de multe ori însuşi Chomsky – este gramatica tradiţională, care adoptă, după caz, perspectiva „analitică” sau cea „sintetică”, stabilind adesea reguli „generative”, sau chiar recurgând la „transformări”. Gramatica transformaţională îşi propune să elaboreze sub forma unui sistem coerent abordările „generative” care în gramatica tradiţională se prezintă izolat, sporadic sau incoerent. În lingvistica „ştiinţifică”, în schimb, precursori parţiali ai acesteia (în primul şi al doilea din aspectele sale) sunt lingviştii care au făcut distincţia între gramatica analitică şi gramatica sintetică (Gabelentz, cf. cap. VII, O.1. Şi nota 2), care au stabilit în sintaxă echivalenţe bazate pe desemnare (ca Bally şi Sechehaye; cf. nota 14) sau care, sub acest nume sau altele, au identificat în limbi transformări „reale” (de exemplu, privitor la subordonare sau formarea cuvintelor), adică, încă o dată, Gabelentz şi Bally, precum şi savanţi ca O. Jespersen, W. Prozig47 şi J. Kurylowicz (cf. cap. IX, 1.1.).

46 De fapt, „creativitatea” lui Humboldt este cu totul alta decât cea a lui Chomsky: la Humboldt nu este vorba de producerea propoziţiilor prin intermediul limbilor (cf. nota 44), ci de producerea limbilor înseşi. În mod analog, „forma internă” a lui Humboldt este în mod strict structura semantică proprie fiecărei limbi, adică exact contrarul structurii de adâncime designative şi preidiomatice. Iar cele afirmate de Descartes cu privire la limbaj nu au nici sensul, nici importanţa care le-au fost atribuite în gramatica transformaţională. În schimb, e adevărat că în *Grammaire generale* se întâlnesc abordări „transformaţionale”; dar este vorba de una din incoerenţele logice ale acestei gramatici care uneori adoptă punctul de vedere al lingvisticii funcţionale. Vezi în acest context precizările noastre în *Gramatica, semantica, universales*, p. 46 – 47, 112 – 120 şi în *Die Ges-chichte der Sprachphilosophie*, II, Tübingen, 1972, p. 43 şi urm.; 150 şi

urm.

47 Din opera lui Jespersen se cuvine să amintim, întâi de toate, studiile cu caracter general: *Language. Its Nature, Development and Origin*, Londra, 1922 şi *The Philosophy of Grammar*, Londra, 1924, ca şi *A Modern English Grammar*, Copenhaga, 1909 – 1949, una din gramaticile cele mai ample şi mai amănunţite care au fost scrise vreodată. A se vedea, în plus, colecţia de studii *Lingvistica. Selected Papers*, Copenhaga şi Londra, 1933. Din lucrările lui Prozig amintim frumoasa carte *Das Wunderder Sprache*, Berna, 1950, trad. sp. *El mundo maravilloso del lenguaje*, Madrid, 1964.

4.O. Comun pentru mai multe orientări „structuraliste", ca şi pentru unele care se numesc în felul acesta, fără a fi însă cu adevărat, este conceptul de structură. Acest concept este în sine univoc, *structură* însemnând „forma relaţiilor interne ale unui obiect sau ale unui domeniu oarecare"; dar, de obicei, el se foloseşte cu determinări implicite, astfel încât ceea ce se desemnează prin acest termen poate fi foarte diferit, conform tipurilor de relaţii care se iau în considerare sau se subînţeleg în fiecare caz. În lingvistică, acest concept are cel puţin trei aplicări diferite, dat fiind că prin *structură* se poate înţelege: a) ceea ce aici vom numi configuraţie asociativă; b) structură „sintagmatică" şi c) structură „paradigmatică". În plus, ultimele două, la rândul lor, pot fi considerate în sens material sau în sens funcţional („semantic").

4.1. Conceptul de configuraţie, căruia îi corespund, mai mult sau mai puţin, noţiunea de „câmp asociativ" a lui Ch. Bally (cf. cap. XI, 1.1.), cea de „câmp noţional" a lui G. Matore şi cea de „câmp morfo-semantic" a lui P. Guiraud, nu este propriu-zis „structural". îl amintim aici doar pentru

că i s-a atribuit acest sens (în special, cu privire la lexicologia lui G. Matore) şi deoarece are aceeaşi origine ca şi conceptul de structură paradigmatică, provenind, ca şi acesta, din relaţia asociativă a lui F. de Saussure.

Saussure48 face distincţia între „relaţii sintagmatice" sau *in praesentia* – relaţii între semnele prezente într-o „sintagmă" (unitate de expresie lingvistică, de exemplu, o propoziţie sau o locuţiune49) – şi „relaţii asociative" sau *in absentia*, relaţii între un semn realizat sau gândit şi alte semne ale aceleiaşi limbi. Astfel, cuvântul francez *enseignement* se asociază, după Saussure: a) cu verbul *enseigner* în toate formele sale; b) cu cuvinte

48 *Cours de lingvistique générale*, p. 176 – 181 (în trad. spaniolă: p. 207 – 213).

4 V Din grecescul *obvxay\ia*, „combinare", „ordonare", derivat, la rândul său, din verbul (*jvvxâaaai*, „a dispune", „a ordona", „a pune în ordine concomitent" (din care derivă şi cnjvxa-iţ, „sintaxă").

apropiate prin semnificatul lor ca *apprentissage*, *education* etc; c) cu cuvinte formate în acelaşi fel, ca *changement*, *armement* etc; d) cu cuvinte asemănătoare din punct de vedere material, ca *clement*, *justement* etc. „Paradigmele" din gramatica tradiţională (adică clasele fixe de forme corespunzătoare flexiunii cuvintelor „variabile" ca lat. *dominus*, *domini*, *domino* etc.) 50 pentru Saussure nu sunt decât un tip special de relaţii asociative. Or, e evident că în această formă conceptul de relaţie asociativă nu se referă la structura limbilor sau a faptelor idiomatice, într-o limbă ca atare nu există „asociaţii": există asemănare şi diversitate materială şi semantică a semnelor. Asocierile, în schimb, le stabilesc (sau nu le stabilesc) în fiecare caz vorbitorii în mintea lor sau, cum spune Saussure, în „memoria" lor, acestea putând fi

stabilite în orice ordine şi în orice direcţie (însuşi Saussure vorbeşte în această privinţă de o „constelaţie" fortuită). Adică, asociaţiile ar fi fapte de „vorbire", deşi motivate prin limbă. Dar, fiind vorba de asociaţii libere, acest din urmă lucru nu e necesar: Bally adaugă, pe bună dreptate, asociaţiile care sunt motivate prin contextele reale ale „lucrurilor" desemnate şi prin ideile, credinţele şi activităţile referitoare la „lucruri". Iar Matore51 insistă tocmai asupra acestora: „câmpurile noţionale" nu sunt „câmpuri lexicale" ale limbilor, ci contexte ale „lucrurilor" şi noţiuni care se manifestă în întrebuinţarea cuvintelor respective, în cadrul unei anumite „ideologii" referitoare la lucrurile înseşi. Riguros vorbind, nu este nici măcar necesar să ne limităm la o singură limbă, nici la limbi, deoarece nimic nu îl împiedică pe vorbitor să asocieze semne din diferite limbi şi din diferite sisteme de expresie. În consecinţă, relaţiile asociative, în ansamblul lor, nu pot fi delimitate nici în limbi şi nici cu mijloacele lingvisticii descriptive corespunzătoare acestora. Chiar dacă ar putea fi delimitate, ele nu ne-ar spune nimic despre structura obiectivă a unei limbi, nici despre poziţia unui anumit fapt particular într-o secţiune sau alta a limbii, deoarece, în pofida aparenţelor, este vorba de o noţiune „atomistă": relaţiile asociative nu sunt determinări reciproce între faptele unui sis

50 Din grecescul reapărâeiyna, „model", „tipar".

51 *La méthode en lexicologie*. *Domaine française*, Paris, 1953.

Lecţii de lingvistică generală tem, ci numai legături „externe" care se stabilesc pornind de la un fapt particular. Într-adevăr, orice fapt poate fi luat ca centru al unei reţele de relaţii asociative care pot continua la nesfârşit, până la ultimele limite ale domeniului respectiv. Acest concept nu a fost aplicat în fonologie, dar ar putea fi aplicat şi aici, cu

aceleaşi rezultate. Astfel, un *e* deschis nazal, neanalizat în structura sa funcţională, ar putea fi asociat cu toate vocalele, cu toate sunetele nazale (vocale şi consoane), cu toate sunetele anterioare, cu toate sunetele nelabiale etc. Iar în domeniul lexicului, R Gui-raud, încercând să construiască „câmpul morfo-semantic" al cuvântului francez *chat*, „pisică" 52 – chiar limitându-se la asociaţii „lingvistice", motivate prin forma materială sau prin semnificat (dar înţelegând ca semnificat şi desemnarea) –, stabileşte o reţea asociativă de mai mult de două mii de cuvinte. Fireşte, el ar fi putut să extindă această reţea, plecând de la fiecare punct al acesteia şi stabilind alte reţele asociative, fără a trebui să se refere pentru aceasta la structura efectivă a lexicului francez.

Configuraţiile asociative prezintă, de bună seamă, interes în psiholingvistică, precum şi în lingvistica vorbirii şi în cea a textului (cf. cap. X, 4. Şi 5.), dar nu constituie obiectul descrierii structurale a limbilor.

4.2.O. De fapt, în lingvistica actuală (exceptând o parte a lingvisticii saussuriene „ortodoxe"), conceptul saussurian de relaţie asociativă a fost abandonat, conservându-se din el numai ceea ce se referă efectiv la structurile idiomatice. În schimb, se menţine intact conceptul de relaţie sintagmatică. Mai bine zis, se consideră că funcţiile de limbă, în realizarea în vorbire a acesteia, se determină reciproc prin relaţiile pe care le stabilesc pe două „axe": „axa sintagmatică" sau axa combinării şi a ordonării, care corespunde succesiunii semnelor în „lanţul vorbirii", şi „axa paradigmatică" sau a selecţiei, care corespunde claselor de unităţi funcţionale şi materiale ale

52 în *BSLP*, volumul 52, 1, 1956 şi urm.

unei limbi dintre care se alege entitatea adecvată

pentru ceea ce se doreşte a fi exprimat. Axa sintagmatică este fixă; axa paradigmatică, în schimb, trebuie imaginată ca o linie care se deplasează de-a lungul liniei sintagmatice şi e valabilă pentru orice „poziţie" a acesteia în care se operează o selecţie. Pe axa sintagmatică, relaţia între elementele lingvistice, fiind *în prae-sentia*, este de tip „copulativ" („atât *a*, cât şi *b*"); pe axa paradigmatică, ea este de tip „disjunctiv" sau „exclusiv" („ori *x*, ori y „sau „dacă *x*, nu y „şi viceversa), fiindcă este o relaţie între un element prezent (selectat) şi alte elemente absente („neselectate" sau „excluse") ale aceleiaşi clase de unităţi ale limbii. Astfel, în cazul unei propoziţii ca *prietenul nostru a sosit astăzi*, axa sintagmatică corespunde acestei succesiuni de semne (este linia ideală pe care acestea sunt ordonate); axa paradigmatică corespunde fiecărei clase de unităţi ale limbii române în interiorul cărora, pentru a exprima ceea ce se spune în această propoziţie, au fost selectate tocmai *prieten*, *nostru*, *a sosit* şi *astăzi* (dar nu, bunăoară, *vostru*, *duşman*, *a ieşit* sau *ieri*):

axa paradigmatică i meu vostru prietenul nostru axa
sintagmatică a sosit astăzi

Orice combinare de semne cu semnificat propriu şi coerent este o *sintagmă*. Astfel, *prietenul nostru a sosit astăzi*, *prietenul nostru*, *a sosit astăzi* şi *a sosit* sunt sintagme sau „unităţi sintagmatice"; aşa cum sunt deopotrivă *nostru şi prieten-ul* (ca diferite de *noastr-a* şi *prieten-a*). În schimb, nu este o sintagmă *prieten a*; cu atât mai puţin *nostru a sosit* (exceptând cazul în care este vorba de cineva sau de ceva care se numeşte *Nostru*). Orice clasă unitară de funcţii şi/sau de forme în interiorul căreia se operează o selecţie paradigmatică imediată este o *paradigmă*. Astfel, genul şi numărul lui *prieten* aparţin paradigmelor de gen şi număr proprii limbii române,

timpul verbal în *a sosit* aparţine paradigmei româneşti a timpurilor verbale; iar *astăzi* aparţine paradigmei *alaltăieri – ieri – astăzi – mâine – poimâine* etc. Între membrii unei sintagme (care pot fi, la rândul lor, sintagme) există o relaţie sintagmatică; astfel, în exemplul nostru, relaţia între *prieten* şi *nostru*, între *a sosit* şi *astăzi*, între *prietenul nostru* şi *a sosit astăzi*. Între membrii unei paradigme (care, la rândul său, poate fi „membră" a unei paradigme de ordin superior) există relaţie paradigmatică sau opozit i v a.

4.2.1. Identificarea relaţiilor sintagmatice într-o sintagmă de ordin superior (sintagmă de sintagme) ne permite să stabilim structura sintagmatică („forma relaţiilor interne") a acesteia; deocamdată, cel puţin ca structură materială, „adiţională" sau „combinatorie" (adică, referitoare la combinările „constituenţilor" săi), dat fiind că, după cum ştim cu toţii în mod intuitiv (iar în mod explicit din şcoala primară), *prietenul nostru* „se combină" cu *a sosit astăzi*, iar în interiorul acestor „constituenţi", *prietenul* se combină cu *nostru*; *a sosit* cu *astăzi*; şi, într-un anumit sens, chiar *a* „se combină" cu *sosit*. Această structură este de obicei reprezentată prin intermediul unor grafice în formă de „arbori", în cazul nostru:

prietenul nostru sosit astăzi

4.2.2.O. Mult mai complexă este, în schimb, problema paradigmelor şi a structurilor paradigmatice.

4.2.2.1. Trebuie să distingem, întâi de toate, între paradigme şi clase de distribuţie sintagmatică. Contrar anumitor definiţii, paradigma *nu* trebuie considerată drept clasă a tot ceea ce se poate prezenta în acelaşi „context", adică, în aceeaşi poziţie „vidă" a unei sintagme, de exemplu, în cazul nostru, între *prietenul* şi *a sosit*, între *nostru* şi *astăzi* sau după *a sosit*. Există paradigme

materiale, cum ar fi cea a cazurilor în latină şi în alte limbi, ai căror membri, având funcţii sintactice diferite, nu sunt permutabili în aceeaşi sintagmă (în *filius hominis*, de exemplu, se pot prezenta *homi-ni*, *hominem* etc). Şi invers, între *prietenul* şi *a sosit* ar putea fi foarte multe adjective posesive (*meu*, *tău*, *lor*, *ei*, *lui* etc); între *prietenul* şi *astăzi* pot exista foarte multe verbe *ţa ieşit*, *a câştigat*, *a eşuat*, *a murit* etc); iar după *a sosit* ar putea fi nu numai *astăzi*, *ieri* etc, ci, de asemenea, *târziu*, *devfeme*, *aici*, *la Madrid*, *obosit*, *bucuros* etc. Pe de altă parte, între *nostru* şi *a sosit* nu ar putea să apară un feminin, niciun plural; iar după *a sosit* e dificil să apară *mâine*. Am trage concluzia, prin urmare – şi ar fi o concluzie absurdă –, că *prieten* şi *telegramă*, *a sosit şi a murit*, *astăzi* şi *obosit* etc. aparţin aceloraşi paradigme şi că, din contră, masculinul şi femininul, singularul şi pluralul.

142

Lecţii de lingvistică generală prieten şi prietenă, *astăzi* şi *mâine* aparţin unor paradigme diferite. Acest lucru poate fi evitat, înţelegând prin „context” nu unul în întregime determinat, ci un anumit tip, altfel spus, clasele de forme corespunzătoare termenilor aceluiaşi context (de exemplu, *nostru* – *noastră* – *noştri* – *noastre*; *a sosit* – *soseşte* – *va sosi* etc); însă nici cu aceasta nu s-ar face distincţia între clase distribuţionale şi paradigme. În realitate, a defini în acest mod paradigma înseamnă a nu înţelege deloc sensul relaţiei paradigmatice şi a o confunda cu cea sintagmatică53. Relaţia paradigmatică nu este o relaţie sintagmatică *in absentia* (între un context şi ceea ce s-ar putea prezenta într-o poziţie vidă a acestuia), ci relaţia între un termen selectat pentru o desemnare anumită şi clasa de posibilităţi ale limbii în interiorul căreia acest termen este selectat. O paradigmă este constituită din termenul prezent şi termenii pe care prezenţa sa îi exclude în mod imediat. Astfel, în română,

dacă se alege masculinul, se exclude femininul (pentru adjectivele substantivizate şi pronumele demonstrative la singular, precum şi pentru neutru), dar nu se exclud singularul şi pluralul; dacă se alege singularul, se exclude pluralul, dar nu se exclud masculinul şi femininul; dacă se alege prezentul, se exclud celelalte timpuri verbale, dar nu modurile, persoanele etc, care corespund, prin urmare, altor paradigme. Iar dacă o limbă distinge, în cadrul numărului gramatical, între singular, dual şi plural, selecţia se va realiza între aceste trei posibilităţi, în mod analog, în lexic, dacă spunem *domnişoara are o rochie*

53 Pe o confuzie (sau indistincţie) analogă se bazează distincţia „distribuţională" între gramatică şi lexic (sau între „morfeme" şi „lexeme"): în gramatică am avea clase închise şi adevărate paradigme; în lexic, în schimb, numai serii deschise şi limitate. E adevărat că membrii unei paradigme lexicale sunt de obicei mai numeroşi decât cei ai unei paradigme gramaticale; lexemele însă constituie „serii deschise" doar din punctul de vedere al funcţiilor sintactice, nu din punctul de vedere al funcţiei lor lexicale.

verde, excludem „alb", „roşu", „albastru" etc, însă nu „elegant", „urât", „frumos" etc, deoarece haina ar putea fi verde şi elegantă, verde şi urâtă, verde şi frumoasă; dacă spunem *cinci zile*, excludem *ore*, *săptămâni*, *ani* etc, dar nu *întâlniri*, *conferinţe*, *cursuri* etc; iar dacă spunem *cumnat*, excludem *frate*, *fiu*, *tată*, *ginere* etc, dar nu *şef*, *profesor*, *soldat*, *scriitor*, *pungaş* etc. Trebuie să observăm că, referitor la alegerea termenilor, axa paradigmatică este, în fiecare caz, determinantă în mod primar, deoarece corespunde cu ceea ce intenţionăm să spunem, în această privinţă, „contextul" se referă la un alt fenomen: la solidaritatea sintagmatică între termenii selectaţi din paradigme diferite (fapte de concordanţă şi de recţiune,

sau pur şi simplu de fixare tradiţională a anumitor sintagme). Astfel, dacă se selectează *prietenul nostru*, se selectează deopotrivă *a sosit* (dar nu *au sosit*, *am sosit* etc); iar dacă se alege lat. *nocere*, „a dăuna, a prejudicia”, trebuie să alegem pentru complementul său dativul, fiindcă *nocere* „se construieşte cu dativul”, în plus, contextul contribuie la precizarea desemnării sau a „semnificatului de vorbire”, care se potriveşte cu combinările de termeni (cf. cap. VII, 1.3.2.); iar dacă este vorba de semnificante ambigue, adesea permite identificarea semnificatelor respective: astfel, în cazul lui *tesis falsas*, ştim prin *falsas* că şi *tesis* e un plural; iar în *el niho lloraba*, ştim prin *nino* că *lloraba* corespunde persoanei a treia, nu persoanei întâi.

4.2.2.2. Pe de altă parte, în special în gramatică, trebuie să facem distincţia între poziţia sintagmatică funcţională şi poziţia materială54. Într-adevăr, funcţiile gramaticale în anu

54 Se cuvine să spunem că, pentru elementele lexicale primare (nederivate, compuse sau perifrastice), poziţia funcţională coincide cu cea materială. În gramatică, în schimb, poziţiile funcţionale nu coincid, de obicei, cu cele materiale, nici ca număr, nici ca ordine sau extensiune. Astfel, în *a fost de multe ori criticat* pot fi distinse dacă nu cinci, cel puţin trei poziţii materiale: *a fost – de multe ori – criticat*; dar poziţiile funcţionale sunt numai două: „a fost criticat” şi „de multe

 mite contexte materiale nu trebuie selectate. În acestea se situează în mod necesar instrumentele expresiei funcţiilor gramaticale; funcţiile înseşi, în schimb, corespund diferitelor niveluri de structurare gramaticală care, ca să spunem aşa, „se proiectează” pe linia sintagmatică şi al căror număr poate să varieze în funcţie de limbi. Prin urmare, pentru a stabili

paradigmele gramaticale ale unei limbi, trebuie să ne întrebăm la ce nivel se prezintă opţiunile paradigmatice, adică opoziţiile funcţionale. Există paradigme care se manifestă la nivelul gramatical al cuvântului, cum ar fi în spaniolă, în majoritatea cazurilor, cele corespunzătoare categoriei de „număr” şi diferitelor categorii ale verbului, de exemplu, timpurilor (*arbol* – *arboles*; *canto* – *cantaba* – *cânte* – *cântare* etc). Dar pot exista de asemenea paradigme de grupuri de cuvinte. Astfel, în spaniolă „explicarea” şi „specificarea” sunt funcţii ale acestui nivel, exprimându-se prin intermediul poziţiei adjectivului în grupul substantiv + adjectiv: de exemplu, în *el manso buey*, *el vasto oceano*, adjectivul este „explicativ” (nu delimitează clase mai mici în interiorul claselor „bou” şi „ocean”, ci scot ori”, poziţia funcţională „a fost criticat” fiind ocupată de două poziţii materiale diferite. Iar în germană participiile formelor perifrastice ale verbului trebuie sunt situate în poziţie finală în propoziţiile principale, în timp ce auxiliarul se situează în poziţia a doua materială a propoziţiei (de exemplu: *Ich habe heute meinem Lehrer geschrieben*, literalm.: „eu am astăzi meu profesorului scris”). Tot astfel. În cazurile de concordanţă avem o serie de poziţii materiale pentru o singură poziţie funcţională. Cât priveşte ordinea, e evident, de exemplu, că în *prietenul nostru* numărul şi genul lui *nostru* depind de cele ale lui *prieten*, nu invers; adică ceea ce există înainte se alege ulterior (cel puţin la nivel gramatical). Iar în ceea ce priveşte extensiunea, în *cartas*, de exemplu, morfemul „pluralizator” – s figurează după *carta* –, dar „pluralul” funcţionează în tot acest cuvânt; în *prietenul nostru nu a sosit astăzi* negaţia se prezintă „între” *prieten* şi *a sosit*, dar „negativitatea” e valabilă pentru întreaga propoziţie. În gramatică – exceptând cazurile de „supleţism lexical”, ca în germ. *Leute* caic funcţionează ca plural al lui *Mensch*, „om, persoană” – poziţia materială

(cea a instrumentului sau a instrumentelor care exprimă o funcţie) este conţinută în cea funcţională.

doar în evidenţă şi disting proprietăţi inerente acestora), în timp ce în *el buey manso* este „specificativ" (opune un bou blând altor boi, neblânzi). Iar în (*es*) *amigo nuestro*, postpoziţia posesivului poate semnifica exclusivitatea relaţiei „posesive" („prietenul nostru, nu al vostru", sau „nu al altora") care, cu toate acestea, poate fi exprimată şi prin intermediul accentului de insistenţă asupra posesivului în construcţia *nuestro amigo*. Sunt analoge cazuri cum ar fi sp. *el buen hombrel el hombre bueno* [rom. *bunul om/ omul bun*], *el pobre hombrel el hombre pobre* [rom. *săracul om/ omul sărac*], unde şi valoarea lexicală a adjectivului se schimbă conform poziţiei sale în grupul nominal. Tot astfel, există paradigme de propoziţii; acestui nivel îi corespund în special opoziţiile între tipurile asertiv, interogativ, imperativ, optativ etc, fiecare subdivizându-se, la rândul lor, în pozitiv şi negativ (*prietenul nostru a sosit astăzi/ prietenul nostru nu a sosit astăzi* II *a sosit prietenul nostru astăzi*? / *nu a sosit astăzi prietenul nostru*? etc). Pot exista inclusiv paradigme idiomatice la nivelul gramatical al textului, ca acelea care corespund discursului direct şi indirect în latină (cf. cap. IX, 5.3.) 55.

55 Trebuie să remarcăm că este vorba strict de niveluri funcţionale, nu de cantitatea combinării materiale. De fapt, prin fenomenele de „supraordonare" şi „subordonare" (cf. *Gramatica*, *semantica*, *universales*, p. 99 – 100), un element, deşi minim, poate funcţiona în mai multe „straturi" superioare (combinându-se de fiecare dată cu zero) şi, invers, structuri materiale de ordin superior pot funcţiona în straturi inferioare. Astfel, lat. *i*, „mergi", este elementul lexical pe care îl avem şi în *i-ter*, „mersul",

reprezentând verbul*ire*, persoana a doua a imperativului prezent a acestui verb şi poate constitui în sine un „grup de cuvinte” într-o propoziţie, o întreagă propoziţie şi chiar un „text” (dacă în acest text nu se mai spune altceva). Viceversa, sintagmele pot funcţiona ca membri ai propoziţiei („propoziţii subordonate”), grupuri de cuvinte pot funcţiona ca şi cuvinte (în special, ca şi compuse sau ca şi perifraze), chiar ca morfeme minime (de exemplu, *por medio de* funcţionează aproximativ ca *con* [rom. cu) etc.

4.2.2.3. Structura paradigmatică este structura („forma relaţiilor interne” sau „compoziţia”) unităţilor (sau „membrilor”) unei paradigme de orice tip (lexical sau gramatical) şi de orice nivel, ca fiind dată de relaţiile între ceea ce aceste unităţi au în comun şi ceea ce le diferenţiază unele faţă de altele; structura fiecărei paradigme fiind rezultantă a relaţiilor opozitive între unităţile care o constituie.

Astfel, în structura funcţională (semantică) există, în fiecare caz, o valoare de bază a întregii paradigme, o „bază de comparaţie” şi elemente semantice diferenţiale proprii fiecărei unităţi sau care se combină în mod diferit în unităţi diferite (cf. cap. VIII, 1.2.2.). În cazul lui *cumnat*, de exemplu, valoarea comună a paradigmei respective este „rudă”, „relaţie de rudenie”, iar elementul diferenţial este tot ceea ce distinge semnificatul lui *cumnat* de cel al lui *fiu*, *frate*, *tată* etc. în cazul timpurilor verbale, valoarea comună este tocmai cea de „timp verbal”, iar elementele diferenţiale sunt cele care caracterizează şi disting diferitele timpuri („actual”, „inactual”, „prospectiv”, „retrospectiv” etc). În paradigmele de tipul *boul blândi blândul bou* partea comună este atribuirea unei

proprietăţi, iar diferenţierea o constituie „explicativul” sau „specificativul” acestei atribuiri. În cazul propoziţiilor care se opun doar ca asertive, interogative etc, în rest fiind identice, faptul comun este „semnificatul lor sintactic”, „starea de lucruri” ideală pe care o desemnează, iar elementul diferenţial îl constituie „semnificatul ontic”, adică valoarea existenţială care se atribuie acestei „stări de lucruri” (existenţă certă, nesigură, dorită etc).

În mod analog, structura paradigmatică materială este structura diferenţială a semnificantelor care exprimă funcţiile unei paradigme semantice. În gramatică – cu excepţia cazurilor de supletivism lexical (cf. nota 54) şi a cazurilor în care funcţiile se exprimă prin alternanţe (ca în sp. *quepo* – *cupo*) sau prin accent, ton sau intonaţie (dar, într-un anumit sens, şi în aceste

cazuri) – diferenţele de conţinut se manifestă ca diferenţe materiale pe linia sintagmatică, astfel încât paradigmele respective sunt paradigme de sintagme (cum ar fi *librol libro-s*, *canta-s*/*canta-ba-s*/*canta-ra-s*/*canta-se-s*, *Juan dijo*/*Juan no dijo* etc). În lexic, în schimb, aceasta se întâmplă numai în semnificantele „secundare” (derivate şi compuse) şi numai pentru funcţii „paragramaticale”, adică analoge celor din gramatică („formarea cuvintelor”), în timp ce în lexicul primar (incluzând elementele pronominale), dacă se lasă de o parte cazurile mai curând rare de simbolism fonic direct, structura semantică nu se manifestă în paradigme materiale. Aşadar, în spaniolă *llevar* şi *traer* se deosebesc, în conţinutul lor, printr-un singur element (direcţia în spaţiu, raportată la poziţia persoanelor implicate în discurs), semnificanţii lor, însă – exceptând cazul în care corespund valorii „verb” –, nu au nimic în comun şi, prin urmare, se disting global, nu printr-o trăsătură diferenţială. Tot astfel, *azi*, *ieri*, *mâine*, chiar

aparţinând aceleiaşi paradigme de conţinut, nu se aseamănă deloc în structura lor materială. Însă, în limbile noastre, nici în gramatică nu există un paralelism necesar între paradigmele de conţinut şi cele materiale. Două sau mai multe funcţii pot avea o singură expresie şi invers. Astfel, în latină numărul şi cazul se exprimă împreună; iar – *ste*, în sp. *cantaste* indică modul, timpul şi persoana gramaticală.

4.2.3.1. Cele afirmate cu privire la paradigmele de niveluri diferite implică faptul că şi relaţiile sintagmatice au valoarea lor funcţională proprie. Într-adevăr, în orice sintagmă, anumite unităţi de la un nivel sau „strat" funcţional se combină într-o unitate de nivel superior; iar între aceste unităţi se stabilesc, la nivelul combinării, anumite funcţii sintagmatice, chiar atunci când aceasta nu este întotdeauna evident. Astfel, în lat. *reg-is*, „a regelui" – *is* funcţionează ca „genitivator" şi *reg*ca „genitivat"; între *reg*şi – *is* există deci o funcţie de „genitivare" şi doar împreună aceste două unităţi reprezintă un „genitiv". În sp. *casa-s* există o funcţie de „pluralizare": – *s* este „pluralizator", *casa*este termenul „plura

 lizat", iar „pluralul" îl constituie întreaga sintagmă *casas*. În mod analog, în *el amigo* există o funcţie de „actualizare" (cap. V, 5.2.): articolul este „actualizatorul"; *amigo*, „actualizatul" şi *el amigo* este „actualul". În *blândul bou* există o funcţie de „explicare": *blând* este „explicator", *bou*, termenul „explicat", sintagma în întregime fiind un „explicativ". Tot astfel, sunt funcţii sintagmatice (şi pur relaţionale) cele de „subiect" şi „predicat": predicatul e termenul „referit", subiectul e „referent", funcţia sintagmatică este cea de referinţă, iar unitatea rezultantă e „predicaţie atribuită [unui subiect]", unul din tipurile de propoziţii dintre cele mai frecvente în limbile noastre, care se opune, la nivelul

său, „predicaţiei neatribuite [unui subiect]” (de exemplu în *llueve* [rom. *plouă*], *nieva* [rom. *ninge*]). Acelaşi lucru se poate spune şi despre „complemente” care se manifestă în felul acesta doar în sintagma propoziţională.

4.2.3.2. Aşadar, relaţia sintagmatică nu este o simplă „adiţionare” sau combinare materială. La modul general, ea reprezintă, în toate cazurile, o relaţie de „recţiune”, într-un sens, şi de „determinare” în altul: o unitate o „reclamă” pe cealaltă, iar aceasta din urmă o „determină” pe prima, de care depinde, în consecinţă, structura sintagmatică funcţională nu este identică cu cea combinatorie, care este ca şi „expresia” sa. De exemplu, dacă ţinem cont de relaţiile efective de „recţiune” şi de „determinare”, structura funcţională a propoziţiei *prietenul nostru a sosit astăzi*, a cărei structură combinatorie am văzut-o la 4.2.1., ar trebui să fie ceva de felul:

a sosit – nostru prietenul astăzi

Într-adevăr, aşa ar trebui să apară această structură în sintaxa structurală a lui L. Tesniere56, care e sintagmatic-funcţională, precum şi, în general, în gramatica numită „de dependenţe”.

4.2.3.3. Funcţiile sintagmatice nu sunt, ca atare, opozitive: „opoziţiile” (diferenţe paradigmatice) nu se prezintă între termenii lor, ci, în fiecare caz, între sintagmele respective. Astfel, lat. – *is* nu se opune lui *reg* –, nici acesta celuilalt; opoziţia se prezintă între sintagma *regis* şi alte sintagme analoge: *rex* (= *reg-s*), *regi*, *regem* etc, adică între „genitiv”, „nominativ”, „dativ”, „acuzativ” etc. Tot astfel, opoziţia referitoare la funcţia actualizatoare a articolului nu se prezintă între „actualizator” şi „actualizat”, ci între „virtual” şi „actual” (*prieten*/*prietenul*); opoziţiile referitoare la funcţiile sintagmatice

ale prepoziţiilor se prezintă (cel puţin) între „fraze” cu prepoziţii diferite (cum ar fi *prin xl pentru x*); iar pentru funcţia „subiect”, nivelul opoziţiilor este cel al propoziţiei.

4.2.3.4. Termenii care se combină într-un anumit tip de sintagme constituie, din punctul de vedere al combinării sau al posibilităţii de combinare, clase sintagmatice. Astfel, lat. – is, sp. – *s* aparţin clasei desinenţelor, iar lat. *reg* –, sp. *casa*-aparţin clasei „bazelor” flexibile. Tot astfel, pot fi stabilite, la alte nivele, clase ale „determinatorilor nominali”, ale „prepoziţiilor”, ale „conjuncţiilor” etc. Aceste clase nu coincid, fireşte, cu paradigmele care corespund funcţiilor sintagmatice, deoarece se referă la unităţile combinate, nu la combinările lor. Cu toate acestea, dacă sunt delimitate strict, pentru fiecare nivel funcţional al unei limbi şi pentru fiecare tip sintagmatic în mod separat, ele implică, să spunem aşa, paradigmele şi pot servi la stabilirea acestora. Pe de altă parte, anumiţi termeni tradiţionali ca „subiect”, „predicat”, „atribut”, „complement” sunt tocmai nume de clase sau de „poziţii” sintagmatice. De

56 *Elements de syntaxe structurale*, Paris, 1959.

Lecţii de lingvistică generală aceea, riguros vorbind, nu există o „paradigmă a subiectului”. Dar ceea ce constituie subiectul (un substantiv sau un pronume, un grup nominal) funcţionează, în acelaşi timp, într-o anumită paradigmă. În acest sens este just să vorbim, de exemplu, despre „paradigma grupului nominal al subiectului”, adică despre acele grupuri nominale care pot ocupa această poziţie sintagmatică, în gramatică nu dispunem, din păcate, de o terminologie clară şi diferenţiată pentru a distinge, în fiecare caz, între funcţia opozitivă (paradigmatică) şi funcţia sintagmatică. La nivelul propoziţiei se insistă mai ales asupra sintagmaticului; la celelalte nivele, mai curând asupra paradigmaticului.

4.2.4. Şi în fonetică există paradigme şi sintagme, deşi în acest caz doar ca unităţi materiale. Astfel, /b/ – /p/ – *Iii* constituie în spaniolă o mică paradigmă fonematică ce poate fi analizată ca structură opozitivă (cf. cap. VIII, 2.2.); o silabă, în schimb, este o sintagmă fonică minimală. În acest domeniu, adoptarea simultană a celor două puncte de vedere, sau faptul de a nu le distinge, duce la dificultăţi şi la contradicţii, cum ar fi, de exemplu, problema dacă sp. *i in vino* şi în *viuda* sau sârbo-cr. *r* în *rano* [„devreme”] (unde *r* este elementul „marginal” al silabei *ra*) şi în *krv* [„sânge”] (unde formează nucleul silabic) reprezintă aceleaşi foneme. Într-adevăr, dacă se consideră că identitatea fonematică este un fapt paradigmatic, problema nu mai subzistă. De aceea, ar fi bine să facem distincţia, în ceea ce priveşte paradigmaticul (adică, în trăsăturile diferenţiale), între *vocale* şi *constrictive*, iar în ceea ce priveşte clasele sintagmatice (adică, poziţiile în silabă), între *sonante* şi *consoane*. În mod normal, vocalele sunt deopotrivă „sonante” (constituie nucleul silabic), iar constrictivele sunt „consoane”; există însă vocale care pot funcţiona ca consoane (în diftongi) şi constrictive (*r*, *l*, *m*, *n*, s’etc.) care pot funcţiona ca „sonante”. Nu vom spune deci că în sârbo-cr. *krv* *r* este o vocală, ci că constrictiva r funcţionează ca o sonantă.

4.3. În general, structuralismul, în toate formele sale, ţine seama atât de structura paradigmatică, cât şi de cea sintag-
matică şi, într-un mod sau altul, atât de ceea ce e material, cât şi de ceea ce e funcţional, deşi termenul *structură* se aplică, în anumite „şcoli”, numai – sau mai ales – structurii sintagmatice. Cu privire la paradigmatic se vorbeşte, după caz, de „patterns”, de „sisteme” sau de „analiză componenţială”. Există, fără îndoială, diferenţe notabile, nu doar terminologice, între structuralismul

european şi cel american, între diferitele „şcoli” structuraliste şi chiar între concepţiile şi metodele personale ale reprezentanţilor aceleiaşi „şcoli”. Astfel, uneori nu se face distincţia între structura sintagmatică funcţională şi structura materială sau combinatorie; alteori nu se distinge (sau nu se distinge cu claritate) între paradigme şi clase sintagmatice. Structuralismul american, ca metodologie, se focalizează mai mult asupra structurilor materiale decât asupra celor ale conţinutului, iar în sintaxa „superioară” se insistă mai mult asupra structurilor sintagmatice combinatorii decât asupra celor paradigmatice şi sintagmatice funcţionale. Structuralismul european, cu excepţia foneticii, se concentrează mai curând asupra structurilor conţinutului decât asupra celor materiale iar, dacă lăsăm la o parte gramatica „de dependenţe”, mai mult asupra structurilor paradigmatice decât asupra celor sintagmatice. Este vorba însă de preferinţe metodologice – justificate, în mare parte, prin modul de a concepe limbajul şi/ sau ştiinţa –, de modurile de a aborda „structurile” diferite, dat fiind că în realitate nu se ignoră „restul”, adică ceea ce în practică nu este luat în considerare, sau nu este considerat în primul rând. În structuralism se consideră, explicit sau tacit, că paradigmatica gramaticală (şi, în general, structura semantică) este cea care caracterizează şi distinge în primul rând limbile, în schimb, în gramatica transformaţională, care nu abordează problema funcţiilor idiomatice şi a unităţilor funcţionale, se recunoaşte doar structura sintagmatică combinatorie (moştenită ca atare din sintaxa bloomfieldiană a „constituen

ăţilor imediaţi”, însă atribuită „structurii de adâncime”), ignorându-se paradigmele şi structurile paradigmatice care nu pot fi stabilite în t r – o propoziţie, ci doar atunci când propoziţii

diferite se opun între ele. Mai mult, această gramatică tinde să reducă, cel puţin formal, la structuri combinatorii deopotrivă faptele paradigmatice. Astfel, ea nu stabileşte opoziţia între activ şi pasiv, ci (în una din ultimele sale forme) atribuie propoziţiei active şi celei pasive care sunt „echivalente" (în desemnarea extralingvistică) aceeaşi structură de adâncime, adăugând pentru cea pasivă un indice de pasivitate combinat cu structura propoziţională. Tot astfel, propoziţia interogativă nu se prezintă ca paradigmatic opusă celei asertive, ci ca fiind aceeaşi structură, dar având un operator interogativ extern. Iar despre coordonare s-a spus în gramatica transformaţională că „nu are" structură, dat fiind că, de fapt, nu o are ca diviziune în cadrul aceleiaşi unităţi57. În alte cazuri, fapte de natură diferită se prezintă ca şi când ar fi diviziuni sintagmatice. Este tocmai ceea ce se întâmplă într-o formă a analizei lexicale. Nu este vorba, în acest caz, de analiza semnificatului în sens structural, ci numai de interpretarea unor semnificante polisemice. Într-o atare analiză se procedează ca şi la divizarea propoziţiilor, doar că, în loc de a diviza, în fiecare fază operativă se face o selecţie între semnificate diferite. Astfel, în interpretarea bine cunoscutului exemplu din engl. *bachelor*™, se întreabă mai întâi: fiinţă umană sau animal? Dacă-i animal, este o „focă mascul fără pereche", dacă e fiinţă umană, există î7 Deşi, firește, şi coordonarea prezintă o structură paradigmatică; a se vedea studiul nostru „Coordinación latina y coordinación romanica", în *Estiidios de lingvistica romanica*, Madrid, 1977, p. 203 – 230.

58 Este exemplul dat de J.J. Katz şi J.A. Fodor, „The Structure of a Semantic Theory", *Language*, 39, 1963, p. 170 – 210. Despre această „semantică", care se termină acolo unde începe semantica structurală (şi toată semantica propriu-zisă), a se vedea discuţia noastră critică în *Principios de semantica estructural*, p. 165 – 168 şi în

ÎNCL, p. 192 – 194.

Structuralismul

153

două posibilităţi: „titlu academic” sau „nontitlu academic”. În primul caz, semnificatul este „licenţiat”; dacă, în schimb, nu este vorba de „titlu academic”, trebuie să alegem între „adult” şi „non-adult”; dacă e adult, fiinţa numită *bachelor* este un „celibatar”; dacă nu este adult e un fel de „asistent de cavaler”, adică un „scutier”. Toate acestea pot fi reprezentate prin intermediul graficului următor (care ar trebui să corespundă „structurii semantice” a lui *bachelor*):

bachelor fiinţă umană animal titlu academic
(„bachiller”)
nontitlu academic adult non-adult
(„focă mascul fără pereche”)
(„celibatar”)
(„scutier”)

Se va observa că este vorba de un „arbore” de exact acelaşi tip ca şi cel al structurii sintagmatice a unei propoziţii. Adică „interpretarea semantică” a unui semnificant polisemie (riguros vorbind, identificarea mai multor „semnificate” care nu sunt analizate ca atare) se face ca şi când ar reprezenta divizarea unei unităţi sintagmatice mai mari în unităţi mai mici, sau ca şi când aceste „semnificate” ar fi „constituenţi” combinaţi în sintagme de nivele diferite. Finalmente, în cazurile în care o diviziune binară nu este posibilă – pentru că este vorba de distincţii paradigmatice care parţial se suprapun

154

Lecţii de lingvistică generală

— Gramatica transformaţională foloseşte matrice de elemente (astfel se întâmplă în fonetică şi în cazul aşa-numitelor „reguli de subcategorizare” care justifică condiţionarea lexicală a anumitor structuri propoziţionale).

În astfel de cazuri se aplică, în realitate, tehnici structurale (deşi nu pentru a stabili unităţile idiomatice, ci numai în măsura în care aceasta e necesar pentru a produce propoziţii „corecte”) sau se adoptă în mod tacit rezultatele aceleiaşi analize structurale care în mod explicit este respinsă. Toate acestea înseamnă că, numai în măsura în care operează cu structuri sintagmatice, şi gramatica transformaţională este „structurală”; dar într-un sens în care toată gramatica, inclusiv cea tradiţională, ar fi structurală.

5. Am prezentat în acest capitol (şi vom prezenta şi în următoarele) exemple de interpretare structurală referitoare la fonetică, gramatică şi lexic. Aceasta ar putea să ne facă să credem că structuralismul s-a ocupat în mod egal de aceste trei domenii ale limbilor. În realitate însă nu este aşa. Starea actuală a lingvisticii structurale în ceea ce priveşte „cantitatea” investigaţiei şi tipurile de fapte identificate şi descrise, poate fi reprezentată astfel:

Fonetica
Gramatica
Lexicul

Aceasta înseamnă că disciplina structurală care a atins, sub toate aspectele, gradul cel mai înalt de dezvoltare este

Structuralismul

fonologia59; în gramatică, în schimb, s-a făcut destul de puţin (iar structuralismul european, deşi înregistrează contribuţii notabile, a făcut, în ansamblu, mult mai puţin decât cel american); cât despre lexicologia structurală („lexematica”), ea se dezvoltă în zilele noastre.

Cu toate acestea, ultima disciplină este foarte bine orientată60. Situaţia realmente deficientă este cea a gramaticii funcţionale, în special în ceea ce priveşte nivelurile superioare de structurare gramaticală, adică

grupul de cuvinte, propoziţia şi „textul” (ca „strat” gramatical idiomatic, nu ca plan al limbajului în general). În acest domeniu continuă să fie acceptată şi astăzi opinia că funcţiile propoziţionale sunt universale şi de natură mai curând „logică” decât gramaticală, fapt pentru care, practic, ele nu ar contribui la diversitatea limbilor. Or, aceasta, pur şi simplu, nu este adevărat. Nu e deloc necesar ca fiecare limbă să exprime sub forma de conţinuturi idiomatice funcţii precum: cauza, instrumentul, condiţia

59 Aşa se explică faptul că fonologia a servit ca model pentru alte abordări structuraliste. Dintre disciplinele lingvistice, fonologia a fost prima care a aplicat în mod consecvent principiul opoziţiei, de la ea provenind unele concepte de bază ale structuralismului, cum ar fi: „trăsătură distinctivă” (sau „pertinentă”), termen „marcat” şi „nemarcat”, „neutralizare” etc. Pe de altă parte, fonologia („fone-mica”, „fonematica”) este, de asemenea – indiferent de modurile de abordare, metode şi concepte şi a diferenţelor „de şcoală” – disciplina cea mai unitară în cadrul structuralismului. Aceasta, şi în sens istoric, în ceea ce priveşte colaborarea şi schimbul de idei între diferitele şcoli structuraliste. La simpozionul fonologie de la Praga din 1930 (= *TCLP*, 4, 1931) au participat Jones şi Polivanov; la *TCLP* au colaborat BrOndal şi Hielmslev, Bloomfield şi Swadesh; şi viceversa, Trubetzkoy se referea la Bloomfield, Boas, BrOndal, Firth, Hielmslev, Jones, Polivanov, Sapir, Swadesh, Twaddell. În gramatică şi în lexicologie, în schimb, contactele au fost mult mai rare, sau nu au existat deloc.

60 A se vedea compendiul nostru „El estudio funcional del vocabulario”, în *Gramatica*, *semantica*, *universales*, p. 206 – 238, ca şi E. Coseriu şi H. Geckeler, „Lingvistics and Semantics”, în *Current Trends în Lingvistics*, 12, Haga, 1974, p. 103 – 171.

Lecţii de lingvistică generală etc, iar limbile care le exprimă nu le structurează în mod necesar în acelaşi fel. Astfel, în latină, unde se făcea distincţia între „ireal", „eventual" şi „real", condiţia avea altă structură semantică decât în limbile romanice, care opun doar „irealul" „non-irealului"-ului. Acelaşi lucru se poate spune despre structura semantică a interogării directe, a coordonării etc. Chiar şi o funcţie atât de „logică" cum este negaţia poate prezenta structuri particulare (să ne amintim de cazul limbii greceşti, care face distincţia între negaţia „obiectivă" şi cea „subiectivă" sau de cazul finlandezei, unde negaţia este un verb). Nici măcar o funcţie pur relaţională şi atât de lipsită de conţinut specific cum e cea de „subiect" nu este aceeaşi în toate limbile. Prin urmare, este oportun să nu mai atribuim limbilor funcţii „logice" universale (sau funcţii ale vorbirii), ci să stabilim la toate nivelurile funcţiile idiomatice efective şi paradigmele lor corespunzătoare. Convingerea noastră este că toate acestea pot şi trebuie să se facă din punct de vedere structural, dacă dorim să cunoaştem cum sunt structurate limbile şi care sunt structurile gândirii lingvistice. Gramatica transformaţională nu poate să facă acest lucru, nu pentru că e eronată în orientarea sa, ci fiindcă se referă la alte aspecte ale limbajului: nimeni nu poate soluţiona probleme pe care nici nu le pune în discuţie. Gramatica „de dependenţă" a făcut ceva în această privinţă, dar, prin însăşi natura ei, această gramatică se concentrează asupra funcţiilor sintagmatice, în timp ce conţinuturile „de limbă" pot fi delimitate ca atare şi cu exactitate doar în cadrul paradigmelor sintactice.

Sintaxa funcţională, ca paradigmatică a conţinuturilor idiomatice, în special a nivelurilor superioare de structurare gramaticală, constituie, şi ea, un obiectiv al zilelor noastre şi al viitorului.

Capitolul VII

PRINCIPIUL FUNCŢIONALITĂŢII

O.1. Structuralismul – mai exact, structuralismul propriu-zis – îşi propune să analizeze limbile în particularităţile lor funcţionale şi, reducându-le la elementele lor minime, să stabilească paradigmele unităţilor lingvistice prin intermediul anumitor procedee de identificare şi analiză. Orientarea generală a structuralismului este, prin urmare, analitică. Tocmai de aceea problematica pe care o abordează „structuralismul" în sens strict este diferită de cea tratată recent de gramatica generativ-transformaţională care, aşa cum s-a văzut, este inclusă uneori în „structuralism" (într-un sens mai amplu). De fapt, generativismul îşi propune să prezinte în mod coerent şi ca sistem ordonat de reguli tehnica pe care vorbitorul o aplică în vorbire: „competenţa" sa, înţeleasă ca „ştiinţă" cu privire la formarea propoziţiilor „corecte" într-o anumită limbă. În structuralism deopotrivă limba este concepută ca o competenţă, iar a identifica şi a analiza unităţile limbii echivalează cu a identifica şi a analiza unităţile pe care le integrează cunoaşterea lingvistică a vorbitorului. Între cele două orientări, există însă o diferenţă radicală atât în modurile de abordare, cât şi în

direcţia însăşi de cercetare. Structuralismul porneşte de la ceea ce este dat empiric, de la ceea ce este „produs" (propoziţii şi „texte"), spre competenţă, aspirând să descopăr e, prin intermediul analizei a ceea ce s-a produs, competenţa respectivă şi structurile sale (inclusiv în cazul unei limbi necunoscute), în schimb, gramatica transformaţională pleacă de la competenţă spre ceea ce

este dat, având pretenţia să prezinte (să reconstruiască sau „să simuleze”) această competenţă ca fiind o cunoaştere activă, sub formă de reguli pentru „producerea” propoziţiilor (astfel încât exclude cazul unei limbi necunoscute) 1. În realitate, este vorba de două metodologii într-un sens complementare, care ar putea colabora în descrierea limbilor; deşi majoritatea adepţilor lor au convingerea că ele se exclud reciproc. Structuralismul identifică descrierea cu analiza şi nu se ocupă de producerea propoziţiilor, în timp ce gramatica transformaţională identifică descrierea cu prezentarea regulilor de producere sau „sinteză” şi nu oferă metode de identificare şi analiză (sau de „descoperire”).

E bine să amintim, cu această ocazie, că la originea structuralismului s-a aflat acelaşi Gabelentz, care a văzut clar că gramatica, fiind descriere a unei limbi, trebuie „să fie făcută de două ori” sau să conţină două secţiuni: una „analitică” şi

1 în gramatica transformaţională până în prezent nu a fost clarificată relaţia între regulile propuse de către lingvist şi realitatea limbajului (adică sistemul gramatical pe care vorbitorii înşişi îl aplică în vorbire): uneori se afirmă sau se presupune că regulile (sau, cel puţin, tipurile de reguli) sunt reale, că ele coincid cu competenţa lingvistică a vorbitorilor şi se pretinde „a reconstrui” această competenţă; alteori se spune că aceasta nu contează şi că important este a găsi cel mai simplu sistem de reguli pentru „a simula” această competenţă şi a produce anumite propoziţii cu anumite forme (care se cunosc în prealabil). Dar e clar că lucrul acesta depinde de „structurile de adâncime” care se adoptă şi poate duce la configurarea unor reguli de-a dreptul arbitrare. Astfel, s-a ajuns să fie derivate formele imperfectului latin *eram*, *cras*, *erai* de la un presupus imperfect regulat „profund” şi-am *şi*-aş *zbat*.

§

alta „sintetică”. Gramatica analitică începe, după Gabelentz, cu propoziţia şi ajunge la elementele minime ale limbii (adică „descoperă” aceste elemente); cea sintetică explică „cum se utilizează mijloacele gramaticale în scopul structurării discursului”, stabilind regulile de producere a propoziţiilor (printre acestea şi anumite reguli pe care însuşi Gabelentz le numeşte „transformări”) 2.

O.2. Principiile fundamentale ale structuralismului analitic, care – deşi nu sunt expuse ca atare în mod explicit – pot fi deduse din tezele susţinute de către teoreticienii acestui curent şi din experienţa cercetării structurale, sunt următoarele patru:

a) *principiul funcţionalităţii* cu un important corolar referitor la semnificat – cel al semnificatului unitar – şi cu un corolar metodologic sau tehnic al comutării;

b) *principiul opoziţiei* care are drept corolar metodologic analiza în trăsături distinctive;

c) *principiul sistematicităţii* (sau al structurării sistemice);

d) *principiul* neutralizării3.

Primele trei principii caracterizează structuralismul în general; al patrulea este specific structuralismului european şi, cu toate că reprezintă consecinţa celorlalte, nu este acceptat de structuralismul nord-american. Acesta, limitându-se în ge

Die Sprachwissenschaft, p. 84 şi urm. şi 463 – 481. Gabelentz nu consideră însă că gramatica „sintetică” ar putea-o substitui pe cea analitică. Vezi în acest sens *ÎNCL*, p. 238 – 239 şi observaţiile noastre în *Gramatica*, *semantica*, *universales* [*GSU*], Madrid, 1978, p. 125 – 126. Despre complementaritatea diferitelor abordări în lingvistică, cf. de asemenea studiul nostru „La situación en la lingiiâstica”, în *El hombre* y *su lenguaje* [*HL*], Madrid, 1977, p. 240 – 256.

3 Despre aceste principii, deduse şi formulate explicit pentru prima dată de către autorul acestei cărţi, în mai multe cursuri şi conferinţe începând cu 1961, vezi cele expuse în *GSU*, p. 222 – 229.

*Lecţii de lingvistică generală*neral la partea materială a limbajului, prezintă cazurile de neutralizare ca fiind cazuri de „distribuţie defectivă”, de absenţă a anumitor unităţi în anumite contexte sau în anumite poziţii. Neutralizarea nu este recunoscută nici de lingvistica firthiană care, aşa cum am văzut (cap. VI, 1.3.), admite „sisteme” diferite în poziţii diferite.

1.1.1. Principiul funcţionalităţii se referă la faptele constitutive ale limbilor bazându-se pe postulatul solidarităţii între cele două feţe ale semnului lingvistic şi, prin urmare, între cele două planuri ale limbilor ca sisteme de semne care se *realizează* în vorbire: planul expresiei sau als e mnificantului (planul material al limbajului) şi planul conţinutului sau al semnificatului (planul pur mental). Acest principiu poate fi redus la formula: „Într-o limbă sunt constitutive faptele idiomatic funcţionale ale acesteia” (sau „într-o limbă sunt constitutive numai acele fapte pe care ea însăşi le delimitează prin intermediul diferenţelor în cele două planuri ale semnelor sale”). Această formulare, la rândul ei, poate fi explicitată în felul următor: o diferenţă materială oarecare reprezintă un „fapt de limbă” dacă ea este funcţională în limba respectivă, adică, dacă pot să-i corespundă deopotrivă diferenţe de semnificat; iar o diferenţă în conţinut reprezintă un fapt de limbă dacă în aceeaşi limbă îi corespund şi diferenţe specifice în expresia materială.

1.1.2. Cât priveşte elementele diferenţiale ale expresiei şi ale conţinutului, acest principiu este valabil, mai ales, ca normă negativă (importantă în special pentru compararea unor limbi diferite): o diferenţă materială

(chiar constantă) nu trebuie considerată fapt de limbă în sens strict, ci „fapt de vorbire” (sau de „realizare a limbii”), dacă nu implică niciodată diferenţe de semnificat. Iar o diferenţă semantică gândită sau intuită ca atare nu trebuie considerată ca fapt de limbă (*disprincipiul funcţionalităţii*

tincţie proprie limbii sau limbilor în discuţie) dacă acesteia nu îi corespunde nicio expresie specifică. Cât priveşte unităţile de limbă, principiul funcţionalităţii e valabil în sens pozitiv: unităţile unei limbi există ca fapte funcţionale ale acesteia.

Astfel, un fonem există ca atare dacă cel puţin în anumite cazuri distinge semnificante cu semnificate diferite. O unitate cu două planuri (cu expresie şi conţinut) în gramatică şi în lexic este, ca unitate de limbă, o invariantă de expresie unită cu o variantă de conţinut. Aceasta e valabil pentru fiecare unitate de acest tip considerată în toate utilizările ei în vorbire: pentru ca să fie aceeaşi unitate de limbă, este necesar ca o anumită formă să corespundă unui conţinut particular, propriu limbii, şi invers. Nu e necesar, în schimb, ca în 1 îmbă, aceleaşi forme să exprime în toate unităţile acelaşi semnificat; precum nu e necesar nici ca o unitate de semnificat să fie exprimată în toate unităţile celor două planuri prin aceeaşi formă: relaţia între expresie şi conţinut este constantă în interiorul aceleiaşi unităţi în diferitele sale întrebuinţări, dar nu este în mod necesar „regulată” în toate unităţile unei limbi. Astfel – *s* este în spaniolă morfem al persoanei a doua la verb şi morfem al pluralului la substantiv, iar imperfectul la unele verbe se exprimă prin desinenţa – *ba*, la altele prin desinenţa – *ia* (care, pe de altă parte, este şi sufix de formare a cuvintelor). Adică poate exista omofonie sau „polisemie” şi, invers, sinonimie. Mai mult, poate exista omofonie chiar în

interiorul aceleiaşi paradigme („sincretism”, ca în sp. *cantaba*, pers. I şi a III-a imperfectului) şi sinonimie lexicală în paradigma gramaticală a unui lexem („supletivism” – ca în sp. *Voyire*, it *vado-andiamo*, fr. *vais-allons-irai*, care corespund, în fiecare caz, aceluiaşi verb „de conţinut” sau în lat. *bonus* – *meilor* – *optimus*). Asupra acestor fenomene, care „sunt descoperite” odată cu aplicarea principiului funcţionalităţii din punctul de vedere al formei sau al conţinutului – şi

 odată cu stabilirea relaţiilor sistematice între forme şi semnificate în interiorul unei limbi – vom reveni ceva mai departe (1.4. Şi cap. VIII, 4.).

1.1.3. Totuşi doar prin relaţia constantă între expresie şi conţinut în interiorul aceleiaşi unităţi, în diferitele sale întrebuinţări, pot fi identificate unităţile de limbă în expresie, în conţinut sau în ambele planuri deodată, distingându-se de „variantele” lor de realizare. O formă este „aceeaşi” ca unitate funcţională de limbă dacă variaţia sa poate fi redusă la determinări contextuale ale expresiei (context material), neimplicând modificarea semnificatului; iar un semnificat este acelaşi dacă variaţia sa poate fi redusă la determinări contextuale ale conţinutului (context semantic), neimplicând modificarea expresiei.

1.2. De exemplu, în it. *L’amico*, *îi libro*, *Io studente* există trei elemente materiale bine identificabile, diferite în planul expresiei (7, II *Io*). Dar acestor trei elemente în planul conţinutului le corespunde o valoare unică (cea a articolului masculin la singular) şi nu trei valori diferite; prin urmare, din punctul de vedere al limbii, este vorba doar de o variaţie nefuncţională proprie planului expresiei. În acest sens, fiindcă nu implică variaţie şi în planul conţinutului, aceste trei elemente reprezintă în acelaşi

plan o unitate de funcţie: nu există, din acest punct de vedere, trei unităţi de expresie care corespund unei unităţi de conţinut, ci, de fiecare dată, o singură unitate. Se va spune, prin urmare, că articolul masculin la singular, ca unitate de limbă sau „morfem”, este constituit (sau reprezentat) în italiană prin trei forme diferite – /, II *Io* – care prezintă (sau se prezintă într) o anumită „distribuţie”, conform contextului fonic. Iar aceste trei forme, nefiind în sine unităţi, vor fi variante sau, în acord cu terminologia folosită în special de lingviştii nord-americani, „alomorfe” ale unui „morfem” unic. Tot astfel, în formarea pluralului englez

există trei desinenţe diferite sub aspect material: [-s] (ca în *books*), [-z] (ca în *wings*), [-iz] (ca în *roses*); dar aceste trei desinenţe reprezintă un singur morfem şi sunt „variante”, deoarece între ele nu există diferenţe de conţinut. Analog este în lexic cazul lui *gran* – *grande* în italiană şi în spaniolă şi cel al lui *bel* – *bello* în italiană.

Datorită faptului că fiecare plan al limbajului îl implică pe celălalt, distingem, aşadar, între *unitatea funcţională* (unitate „de limbă”) şi *varianta* de realizare. Acesta este sensul în care trebuie să interpretăm „existenţa” faptelor de limbă: este vorba de existenţa lor funcţională. Diferenţele contextuale care se constată într-un singur plan din cele două (până aici doar în planul expresiei) nu trebuie ignorate, desigur, dar se observă că, din punct de vedere funcţional, este vorba de „acelaşi lucru”. Prin aplicarea principiului funcţionalităţii are loc stabilirea unei ierarhii a faptelor: se distinge planul funcţional al limbii – planul unităţilor funcţionale – de planul variantelor de realizare. Acestea pot fi *obligatorii*, ca în cazul formării pluralului în engleză şi al articolului singular masculin în italiană în majoritatea contextelor, sau

facultative, ca în unele utilizări ale aceluiaşi articol în italiană. Astfel, pentru vorbitorii care spun în mod indistinct *Io* sau *ilpsicologo*, cele două variante sunt facultative, în timp ce pentru cei care spun doar *Io psicologo*, după cum reclamă gramatica normativă, varianta *Io* este obligatorie. Nu există, în schimb, variantă facultativă, cel puţin în uzul „normal" al italienei, înainte de 5 – numit „impur" sau „implicat" (urmat de consoană), nici înainte de *z*: în uzul „normal" se spune *Io studente* (chiar dacă la plural cineva ar spune şi *i studenţi*) şi *Io zio* (deşi regional s-ar spune şi // *zio*). Variante facultative se prezintă, în schimb, în cazul cuvintelor cu *gn* iniţial (*Io gnocco* – *ilgnocco*). În toate aceste cazuri însă este vorba de variante ale planului expresiei, nu de

unităţi funcţionale, dat fiind că ele corespund unei singure unităţi de conţinut.

1.3.1. Acelaşi lucru e valabil, fireşte, şi pentru unităţile şi variantele de conţinut. Astfel, în spaniolă şi italiană, imperfectul şi perfectul simplu sunt unităţi funcţionale diferite, adică conţinuturi „de limbă" diferite, însă nu sunt în engleză şi germană. Fără îndoială, ceea ce în spaniolă se exprimă prin intermediul imperfectului sau al perfectului simplu poate fi exprimat, într-un anumit text, prin alte mijloace, atât în engleză, cât şi în germană, astfel încât, traducând din aceste limbi, va trebui să folosim, după caz, imperfectul sau perfectul simplu. Dar, deşi ambele semnificate ar fi posibile ca accepţii (variante), diferenţa nu este funcţională în engleză sau germană; aceasta fiindcă în respectivele limbi nu există două forme diferite de trecut pentru a exprima aceste conţinuturi pe care de altfel engleza şi germana nu le exprimă în mod necesar, ci doar pot eventual să le exprime prin intermediul mai multor determinări contextuale. În spaniolă şi italiană, în schimb, trebuie să alegem între cele

două forme: anumite accepţii corespund conţinutului de imperfect şi trebuie să fie exprimate prin forma care se numeşte imperfect, iar alte accepţii corespund conţinutului de perfect simplu. O unitate funcţională a unei limbi poate corespunde, prin urmare, unei variante în altă limbă şi invers.

Să considerăm, din acest punct de vedere, relaţia între o unitate funcţională şi variantele ei de conţinut în aceeaşi limbă. Prezentul verbului spaniol *pasar*, de exemplu, poate dobândi în vorbire sau în „texte" (în *parole* a lui Saussure) o întreagă serie de accepţii. În *el tiempo pasa* [timpul trece], avem un prezent etern, ilimitat; în *pasa una nube* [trece un nor], în schimb, un prezent limitat la „aici şi acum": un prezent „semelfactiv", referitor la un singur fapt particular; în *el autobus pasa por aquí*, valoarea lui *pasa* poate fi frecventativă sau iterativă, în

funcţie de faptul dacă este un eveniment frecvent sau doar o întâmplare care se repetă. Or, aceste valori care sunt, fără îndoială, „reale", deoarece pot fi constatate în anumite texte, în acte concrete de vorbire, nu sunt totuşi funcţii ale spaniolei ca limbă, fiindcă diferenţele nu se manifestă prin intermediul unor forme diferite, ci aceeaşi formă, în funcţie de context, poate să corespundă uneia sau alteia dintre accepţii. Vom spune, prin urmare, că în spaniolă, ca limbă, nu există diferenţe între „etern", semelf activ, iterativ şi frecventativ, deoarece aceeaşi formă poate exprima aceste valori care reprezintă doar variante contextuale ale semnificatului, iar nu semnifica*tul* timpului verbal respectiv. Tocmai în acest sens, într-un text englez sau german, valorile de „imperfect" şi de „perfect simplu" sunt variante de conţinut din punctul de vedere al acestor limbi: ele se exprimă (sau pot fi exprimate) prin intermediul unei singure forme nefiind conţinuturi proprii

sau specifice ale acestei forme. Un exemplu similar poate fi cel al acţiunii verbale considerate în devenirea sa între două momente (care pot fi, de asemenea, momentul iniţial şi cel final al unei acţiuni „reale" sau, invers, să coincidă în acelaşi punct) şi al modului în care această acţiune este desemnată în italiană comparativ cu spaniola. În italiană prin *sto*, *stavo scrivendo* se indică în general o acţiune durativă, neîntreruptă sau uneori şi întreruptă, în spaniolă, aceeaşi acţiune durativă neîntreruptă este desemnată, ca şi în italiană, prin perifraze cu *estar* (*estoy escribiendo*, *estaba escribiendo*); însă o acţiune durativă discontinuă, adică reluată de mai multe ori sau considerată în mai multe puncte ale dezvoltării sale, se exprimă prin perifraze cu *andar* (*ando escribiendo*, *anduve escribiendo*) *4*. Adică, în timp

4 Aici ne limităm la un aspect parţial al acestor perifraze; cu privire la problemele pe care le ridică şi sistemele în care se integrează, vezi studiul nostru „El aspecto verbal perifrâstico en griego antiguo (y sus reflejos românicos)", în *Estudios de lingiiistica romanica*, Madrid, 1977, în special p. 249 – 259.

Lecţii de lingvistică generală ce în italiană se înţelege din context dacă este vorba de o acţiune întreruptă sau de una neîntreruptă, diferenţa de conţinut nefiind funcţională, întrucât nu este indicată prin intermediul unor forme specifice în planul expresiei, în spaniolă avem două fapte funcţionale diferite: două unităţi de conţinut exprimate prin două forme diferite.

1.3.2. Diferitele „accepţii" ale formelor lingvistice de care se ocupa lingvistica tradiţională şi pe care lingvistica neogramaticilor încerca să le identifice, reducându-le în fiecare caz la o serie de tipuri, trebuie considerate, prin urmare, ca fapte specifice planului variantelor de realizare. Mai mult chiar, şi tipurile de accepţii (chiar

atunci când corespund, în extensiunea lor, unităţilor de limbă) aparţin aceluiaşi plan al variantelor, într-adevăr, aspectul nou şi important în abordarea structuralistă este că unităţilor funcţionale şi variantelor li se atribuie două tipuri diferite de „existenţă”: pe de o parte existenţa, ca să zicem aşa, unor „modele” unice (în competenţa lingvistică) şi, pe de altă parte, existenţa în calitate de realizări ale acestor modele (în vorbire). Adică o unitate funcţională nu este pur şi simplu suma variantelor sale, nici ceea ce poate fi abstras ca fiind comun din acestea, ci ea este ceva ce aparţine altui plan, planului „limbii” ca atare, existând în acest plan ca fapt unic, omogen şi unitar. Astfel încât o unitate „se realizează” sau „se manifestă” în variantele sale, iar variantele reprezintă sau e x prima unitatea (cf. cap. IV, 1.1), diferenţiindu-se între ele prin faptul că, în realizare, primesc determinări contextuale şi situaţionale: ele constituie unitatea pe care o reprezintă şi ceva mai mult sau sunt aceeaşi unitate, modificată însă în funcţie de contexte.

„Determinare contextuală” (lăsând la o parte contextele extralingvistice) înseamnă determinare a unei unităţi prin alte unităţi, adică determinare reciprocă între unităţile care se realizează într-un act lingvistic sau într-un „discurs”. Să consi-
derăm în acest sens un caz tipic de determinare reciprocă între valoarea lexicală şi valoarea gramaticală. Verbul *encontrar*, cu sensul de a constata (brusc) o existenţă (de exemplu, ca rezultat pozitiv al acţiunii de „a căuta”) este de la sine (adică sub aspectul valorii sale lexicale) punctual sau momentan. În consecinţă, el nu va putea fi folosit în „perspectivă directă”, care se aplică doar unor acţiuni considerate în durata şi dezvoltarea lor, deoarece acţiunea lui nu prezintă dezvoltare. Adică nu poate fi folosit ca punctual la prezent şi la imperfect, cu

referinţă la momentul însuşi în care se vorbeşte sau la momentul central al „inactualului” (cf. 2.2.1.), bunăoară, pentru a răspunde la o întrebare de felul „i-que estăs (o estabas) haciendo (en este momento)?”. De fapt, la o asemenea întrebare nu se va putea răspunde, de exemplu, *Encuentro* (sau *encontraba*) *el reloj que habia perdido*, cu atât mai puţin *Estoy* (*sauestaba*) *encontrând-o el perro extraviado*. De aceea, dacă *encontrar* se foloseşte la prezent sau la imperfect, fie că se modifică (se determină ulterior) valoarea gramaticală a acestor timpuri (în ceea ce e temporal sau aspectual), fie că se modifică valoarea lexicală a verbului. Astfel, un *encuentro* (sau *encontraba*) efectiv spus se va referi la „trecut” sau la „viitor” (în raport cu prezentul momentan), de exemplu: *Encuentro en este libro muchas ideas novedosas* (= le-am întâlnit deja sau le voi întâlni) sau: Şi *Io encuentro* (*mariana*), *te Io dire*. Nu va desemna însă o acţiune unică, ci una repetată (deoarece repetarea unei acţiuni momentane prezintă tocmai durată sau dezvoltare): *encuentro* (*a menudo*), *encontraba* (*varias veces*). Sau, în caz contrar, va dobândi accepţia „a considera, a estima, a judeca”: *encuentro que no has procedido con cordura*. E evident că determinările de acest tip aparţin spaniolei, întrucât se referă la faptul cum funcţionează o valoare lexicală spaniolă şi anumite unităţi gramaticale spaniole, iar o gramatică completă a limbii ar trebui să ţină cont de ele şi să le înregistreze. Dar

 ea va face aceasta tocmai abordându-le nu ca unităţi de limbă, nici ca fapte din care ar putea fi abstrase unităţile, ci ca fapte motivate prin combinarea unităţilor funcţionale. Adică, din punctul de vedere al unităţilor, variantele nu numai că se vor înregistra ca atare, ci vor putea fi şi explicate sau justificate. 1.3.3. Trebuie să amintim, în plus, că unităţile de conţinut nu corespund cu ceea ce o limbă p o a te să

spună în contexte particulare, ci cu ceea ce ea t r e b u i e să spună pentru a exprima anumite conţinuturi de gândire (cf. cap. IV, 2.1.2.). Astfel, putem să ne întrebăm: există în spaniolă, ca unitate de limbă, numărul dual (adică, un număr gramatical limitat la doi)? Fără îndoială, putem să ne referim la două obiecte, sau întâmplări, sau calităţi etc, folosind explicit numeralul *dos* (*dos libros*, *dos encuentros*, *dos virtudes*). Dar putem face acest lucru şi fără a folosi numeralul. În *Juan y Maria se quieren mucho* [Ion şi Maria se iubesc mult] referinţa la „doi" rezultă din faptul că persoanele sus-numite sunt două; în *sus hijos* [fiii săi] reiese din faptul că noi ştim că persoana cu care vorbim are doi fii, iar în *estos arboles* [aceşti copaci] din faptul că atâţia sunt arborii care se văd sau pe care îi indicăm etc. Iar *se quieren*, *sus*, *hijos*, *estos*, *arboles* prezintă aceeaşi formă pentru referirea la „doi" şi la „mai mult de doi". Prin urmare, dualul nu există în spaniolă ca fapt de limbă, deoarece nu t r e b a-i e spus şi nu se exprimă prin intermediul unor forme specifice. Sau, dacă se doreşte, există numai în numeralele *dos*, *ambos*, *entrambos* care totuşi nu se disting din punct de vedere material de plurale şi se construiesc cu substantive la plural. Dualul exista, în schimb, ca valoare de limbă în greaca veche şi în indiana veche, limbi în care forme specifice exprimau tocmai acest conţinut, atât la substantiv, cât şi la verb. Unele limbi au inclusiv un t r i-a 1.

1.4.1. Am menţionat deja că principiul funcţionalităţii se bazează pe postulatul solidarităţii dintre planul expresiei şi

planul conţinutului: o serie de variante ale expresiei reprezintă o unitate funcţională dacă le corespunde acelaşi semnificat, iar o serie de variante ale conţinutului reprezintă o unitate funcţională (un semnificat) dacă le

corespunde aceeaşi expresie. Lucrul acesta însă trebuie interpretat strict ca o condiţie a existenţei unităţilor funcţionale de formă sau de conţinut şi a delimitării acestora în raport cu variantele lor, dar nu ca criteriu infailibil pentru a diferenţia în fiecare caz unităţile în ambele planuri deodată, deoarece corespondenţa între forme şi conţinuturi considerată în toată limba poate de asemenea să nu fie de 1 la 1. Într-adevăr, se ştie că există forme identice cărora le corespund două (sau mai multe) semnificate (cazuri de „omofonie") şi semnificate unice cărora le corespund două (sau mai multe) forme propriu-zise, adică, nedeterminate ca variantele, prin contextele fonice („sinonime"). Cu alte cuvinte, cazuri care pot fi reprezentate schematic astfel:

Or, principiul funcţionalităţii e valabil, fireşte, şi în aceste cazuri pentru existenţa unităţilor funcţionale F şi S. Unitatea de expresie F există ca atare dat fiind că, în pofida variaţiei sale contextuale, acesteia îi corespunde un anumit ansamblu de semnificate (S „S_2, S_3); iar unitatea de conţinut S există ca atare deoarece, în pofida variaţiei sale contextuale, îi corespunde un anumit ansamblu de forme (F „F_2, F_3). În felul acesta principiul e valabil şi pentru delimitarea acestor unităţi

 în raport cu variantele lor, întrucât unitatea de expresie F nu ar constitui o unitate dacă o modificare materială a sa ar implica trecerea la alt semnificat sau la alt ansamblu de semnificate, aşa cum unitatea de conţinut S nu ar fi o unitate dacă o variaţie semantică a acesteia ar implica trecerea la altă formă sau la alt ansamblu de forme. Mai mult: aceste fapte se recunosc ca fiind ceea ce sunt în limbă (forme omofone sau sinonime) tocmai pentru că se aplică tacit postulatul solidarităţii între planul expresiei şi planul conţinutului şi deci principiul funcţionalităţii, observându-se că, în aceste

cazuri, unor forme determinate le corespund – în limba însăşi, nu numai în vorbire – anumite ansambluri de semnificate şi viceversa5. Dar, din acelaşi motiv, principiul nu poate constitui şi un criteriu pentru a diferenţia între ele unităţile de formă F „F_2, F_3 şi unităţile de conţinut şi, S_2, S_3, deoarece ceea ce se delimitează aici în raport cu celălalt plan este, în fiecare caz, ansamblul.

Aceste unităţi sunt recunoscute ca aparţinând unor semne lingvistice diferite fiindcă se ştie că variaţia aceleiaşi unităţi de formă sau de conţinut poate fi redusă la determinări contextuale, în timp ce aceasta nu e posibil în cazul unor unităţi diferite. Adică, principiul funcţionalităţii li se aplică într-o formă, ca să zicem aşa, „derivată”. Aceasta nu comportă nicio dificultate specială în ceea ce priveşte formele „supletive” şi sinonimele în general – care sunt foarte frecvente în gramatică (să ne gândim la formele diferite conform „temelor” în

5 De aceea e curios că aceste fapte sunt aduse uneori contra structuralismului (şi, în fond, contra descrierii limbilor, şi a posibilităţii de a vorbi în mod rezonabil de ele). De fapt, a observa că există forme polisemice (adică, forme unice cărora le corespund ansambluri determinabile de semnificate) şi sinonime (ansambluri determinabile de forme cărora le corespund semnificate unice) şi a admite că formele polisemice şi cele sinonimice sunt identificabile ca atare, implică acceptarea tacită a postulatului solidarităţii între cele două planuri ale limbajului şi, prin urmare, a principiului funcţionalităţii în acelaşi moment în care se încearcă a-l nega.

declinare şi conjugare) şi destul de puţine în lexic –, deoarece în planul expresiei este relativ uşor să se verifice dacă o anumită variaţie este contextuală sau nu (adică, dacă formele sunt sau nu „aceleaşi”). Dar aplicarea acestui

principiu poate prezenta dificultăţi în cazul formelor omofone, căci apare problema de a şti cu certitudine şi de a demonstra că semnificatele Sp S_2, S_3 sunt efectiv semnificate diferite, iar nu variante ale aceluiaşi semnificat, în condiţiile în care trecerea de la unul la altul nu provoacă nicio schimbare în formă. Chiar şi în acest caz dificultăţile sunt minore dacă este vorba de forme corespunzătoare unor categorii verbale („părţi de propoziţie") diferite – ca sp. *parte*, substantiv şi *parte*, formă a verbului *partir* – sau unor paradigme gramaticale diferite; dificultăţile vor spori dacă formele omofone corespund deopotrivă aceleiaşi categorii verbale, ca *parte*, din *partir* „dividir" [a împărţi] *şi parte* din *partir* „salir" [a ieşi] sau aceleaşi paradigme gramaticale sau lexicale (cf. cap. VIII, 4). Cu toate acestea, criteriul general – pe care îl aplică intuitiv vorbitorii înşişi şi lingviştii, atunci când recunosc asemenea semnificaţii ca fiind diferite – este şi în acest caz cel al imposibilităţii de a reduce diferenţele la determinări contextuale imediate, adică constatarea faptului că nu există co-variaţie regulată între context şi conţinutul exprimat şi că aceste semnificate pot fi diferite în exact aceleaşi contexte. În acest caz, ele se recunosc ca diferite numai prin contexte mai ample sau prin circumstanţieri extralingvistice. Astfel, în cazul lui *parte*, „divide" şi *parte*, „sale", se va constata că pot avea un semnificat diferit chiar în contexte identice (ca în *parte hoy*) şi că, acolo unde contextele sunt diferite, diferenţa între semnificate nu poate fi redusă la – nici justificată prin – aceste contexte (de exemplu, în *Juan parte lena*, valoarea acestui *parte* nu poate fi explicată ca rezultat al determinării lui *parte*, „sale", prin intermediul unui complement direct). Iar pentru „a demonstra" (a face recognos

 cibile) formele cu

semnificat diferit, se va putea indica, de exemplu, că „parte – se construieşte cu complemente directe, iar „parte2” cu complemente de loc etc. Astfel, în procesul didactic, va fi justificat, în cazuri asemănătoare, să fie considerate ca „forme” gramaticale sau lexicale, în afară de construcţia materială a formelor în discuţie, combinările şi „poziţiile” lor specifice. Tot astfel, pentru a distinge în practică semnificatele, putem folosi tehnica substituţiilor exclusive (cum am făcut aici cu ale noastre „dividir” şi „salir” care totuşi nu trebuie interpretate ca „sinonime” ale celor două verbe *partir*, ci doar ca „nume” convenţionale ale acestora). În felul acesta, va fi relativ uşor să stabilim şi să explicăm că este vorba de unităţi diferite în pofida identităţii în construcţia materială.

1.4.2. Există, însă, probleme a căror soluţionare este mult mai dificilă. Acesta e cazul lui *care* [„scump”] în italiană care, ca şi în spaniolă, dar în condiţii distribuţionale mult mai complexe, poate fi interpretat ca „scump, care costă mult” (de exemplu: *îi pane e care*, „pâinea e scumpă”) sau ca „drag, scump” (*care amico*, „scump prieten”). Vor fi două semnificate de limbă sau unul singur? Pe de o parte, e posibil, în acest caz, să ne gândim la un semnificat unic (aproximativ: „care vaorează mult, este de mare valoare”) şi la determinări contextuale cum ar fi „în sens afectiv” sau „în sens material”, din a căror combinaţie ar putea rezulta ca variante accepţiile „iubit/ drag” şi „costisitor”. Pe de altă parte, în anumite contexte – nu foarte frecvente, dar nici cu totul anormale – pot fi admise ambele semnificate, separat sau împreună, şi se poate produce o ambiguitate, chiar şi o ambiguitate intenţionată. Astfel, cineva poate prezenta drept „care” („scump”) pâinea puţină pe care o are, deşi nu costă mult, şi se poate spune că un prieten a devenit „care” („costisitor”) pentru cineva care a cheltuit mult pentru greşeala sa (*amico care*, *tu mi costi molto*, „prieten scump,

mă coşti mult”).

Principiul funcţionalităţii

173

Totuşi nici în asemenea cazuri (mai curând marginale) nu se suspendă principiul funcţionalităţii; din contră, dificultăţile care apar subzistă tocmai fiindcă este vorba de a-l aplica (într-o formă sau alta) şi fiindcă, la rigoare, nu se poate renunţa la aplicarea lui, deoarece o formă t r e b u i e să aibă unul sau mai multe semnificate. Pe de altă parte, dificultăţi analoge apar şi în legătură cu planul expresiei, întrucât trebuie să ne întrebăm nu o dată dacă anumite sunete reprezintă un singur fonem sau două într-o anumită limbă, ambele soluţii fiind posibile.

2.1. La problema formelor omofone se raportează corolarul imediat al principiului funcţionalităţii care este cel als e mnificatului unitar. Conform acestui corolar, pentru orice formă lingvistică distinctă, în gramatică şi în lexic trebuie să se presupună în primul rând un semnificat unic, şi anume un semnificat unitar valabil pentru toate contextele în care apare forma respectivă şi care să poată justifica accepţiile acesteia ca fiind motivate prin determinări contextuale. Într-adevăr, dacă – dată fiind solidaritatea planurilor limbii – este necesar să existe diferenţă de expresie pentru ca să existe diferenţă de semnificat, nu e mai puţin necesar să admitem ca principiu faptul că, dacă nu există diferenţă de expresie, diferitele accepţii posibile ale unei anumite forme trebuie să corespundă aceleiaşi zone de semnificaţie (cf. cap. IV, 2.1.2.) şi că tot ceea ce aparţine acestei „zone” constituie o manifestare a aceluiaşi semnificat ca valoare de limbă. Acelaşi lucru e valabil, fireşte, pentru ansamblurile de „sinonime” gramaticale şi lexicale care sunt recunoscute explicit ca forme corespunzătoare ale aceluiaşi semnificat.

În această privinţă, trebuie să distingem între semnificat unic şi semnificat unitar şi, paralel, între

polisemie şi variaţie semantică. „Polisemia”, contrar a ceea ce de multe ori se crede, nu implică în faptele înseşi semnificate imprecise sau indeter

minabile, ci, în fiecare caz – cum ar fi trebuit să fie clar de la Aristote16 –, două sau mai multe semnificate unitare care pot fi atribuite unei singure forme. „Variaţia”, în schimb, este diversitatea de accepţii (valori contextuale) ale aceluiaşi semnificat de limbă. Semnificatul unei forme anumite poate, prin urmare, să nu fie „unic”, deoarece există forme polisemice (forme care au mai mult de un semnificat); dar orice semnificat de limbă – atât un semnificat „unic” al unei forme univoce, cât şi fiecare din semnificatele unei forme polisemice – trebuie interpretat ca semnificat „unitar”. Acest fapt, pe de altă parte, independent de orice principiu structural, îşi are fundamentul său empiric în cunoaşterea pe care o avem noi cu privire la limbi. El se justifică deopotrivă în mod raţional, deoarece altfel nu s-ar explica de ce vorbitorii folosesc aceeaşi formă pentru foarte multe accepţii, adesea foarte diferite, nu numai pentru accepţii deja date, în contexte curente, ci şi pentru accepţii „inedite” sau în contexte totalmente noi.

Aşadar, în acest caz, prin corolarul semnificatului unitar nu se neagă posibilitatea omofoniei sau a „polisemiei” lexicale şi gramaticale – care reprezintă la rândul ei un fenomen ce poate fi constatat empiric (cu toate că nu raţional necesar) –, ci se face distincţia între polisemie şi variaţie, stabilindu-se o ordine raţională şi o prioritate în cercetarea şi descrierea limbilor. Conform acestui corolar, înainte de a opta pentru omofonie, trebuie să ne întrebăm dacă nu este vorba de variaţie: în toate

cazurile în care omofoniile sau polisemiile nu ar fi evidente (de exemplu, pentru că sunt forme care aparţin unor paradigme diferite) – în special în cazul faptelor „categoriale”: al procedeelor gramaticale şi lexicale – trebuie să examinăm mai întâi ceea ce limbile trebuie să conţină pentru a exista ca atare, adică, invariante de semnificat sau „semnifi

1 Cf. *Metaph.*, 10 oba, 35 – 10 obb, 7.

cate unitare”. Abia atunci când este absolut imposibil „să reducem” toate accepţiile unei forme la o valoare unitară de limbă, va fi indicat să admitem omofonia, aşa cum, pe de altă parte, forme diferite cărora totuşi li se poate atribui un semnificat unitar sunt identificate ca „sinonime”. Cu alte cuvinte, trebuie să distingem de la început şi în mod constant între „semnificatul” propriu-zis şi „accepţie”, între semnificatul funcţional autonom – sau „semnificatul de limbă” – şi „semnificatul de vorbire”, între „semnificatul constant” şi „semnificatul ocazional”. Ceea ce, fără îndoială, în practică este mult mai dificil decât a admite anticipat polisemii de orice fel. Aceasta ne conduce la înţelegerea modului în care funcţionea-l ză efectiv limbile, în timp ce a admite polisemia ca principiu de structurare a semnificatului şi a o confunda cu variaţia, pe lângă faptul că este o decizie lipsită de fundament raţional, frânează cercetarea şi nu o duce practic la nimic, nici măcar la delimitarea şi explicarea polisemiilor înseşi. Într-adevăr, acestea pot fi delimitate ca atare doar din punctul de vedere al semnificatelor unitare şi în raport cu ele.

2.2.O. „A reduce” accepţiile unei forme la un semnificat unitar nu înseamnă, pe de altă parte, a le reduce la un singur semnificat „punctual” şi nici a ignora multitudinea utilizărilor formei respective, ci, după cum s-a menţionat, înseamnă a delimita în conformitate cu limba o zonă de variabilitate semantică din care fac parte şi îşi află justificarea toate accepţiile formei constatate precum şi

altele, neconstatate încă în uzul lingvistic. Un „semnificat unitar” – insistăm asupra acestui lucru – nu este un punct: este o zonă de semnificaţie delimitată de limbă. În acest sens există trei tipuri fundamentale de semnificat unitar, tipuri pe care aici putem doar să le semnalăm şi să le caracterizăm în linii generale.

2.2.1. Într-un prim tip, care ar fi poate cel mai frecvent, semnificatul unitar cuprinde sau „conţine” accepţiile; adică, fiecare accepţie (sau variantă semantică) este acest semnificat

 unitar plus o determinare contextuală. Acesta este tipul pe care îl întâlnim în cazul valorilor timpurilor verbale, cel puţin în limbile noastre. Astfel, imperfectul spaniol (şi romanic) prezintă, la prima vedere, o multitudine eterogenă de întrebuinţări (tipuri de variante) identificabile ca atare în „texte”: poate desemna o acţiune durativă sau una momentană, o acţiune unică sau una repetată, poate exprima o condiţie sau ceva condiţionat, poate să se refere la trecut, dar şi la prezent (ca în frazele condiţionale de tipul *şi pudiera*, *hacia*) şi chiar la viitor (ca imperfectul „preludic” sau imperfectul jocurilor: *en-tonces* [în acest joc pe care urmează să-l jucăm], *yo era el rey y tu cras la reina*) etc, dar toate aceste uzuri pot fi interpretate ca manifestări anumite ale unei valori unice de „prezent inactual”, opusă „prezentului actual” (cf. cap. VI, 1.2.2.). Într-adevăr, ceea ce caracterizează în mod esenţial imperfectul este faptul că desemnează „fapte” diminuate sau reduse într-un fel în „actualitatea” lor (realitate sau efectivitate): este vorba de un „plan secund” (de exemplu, al circumstanţelor faptului despre care se vorbeşte, nu al temei însăşi a discursului), de o condiţie, de o supoziţie, de ceva condiţionat, de un joc care doar imită realul etc. Iar în cadrul inactualităţii, imperfectul este un „prezent”; astfel

încât ar putea fi durativ sau momentan, semelfactiv sau iterativ, ar putea să se refere, deopotrivă, la trecut şi la viitor (la trecutul *său* şi la viitorul *său*), ca orice alt „prezent”. 2.2.2. În cel de-al doilea tip de semnificat unitar – care, de asemenea, pare a fi destul de frecvent –, un semnificat de bază, caracteristic anumitor întrebuinţări, justifică celelalte tipuri de variante, cu toate că nu le conţine propriu-zis. Acestea din urmă pot fi chiar mai numeroase şi mai frecvente decât întrebuinţările pe care le exprimă direct semnificatul de bază. Acesta e, de exemplu, cazul diminutivului în spaniolă (şi în multe alte limbi). S-a afirmat şi se afirmă în continuare că valoarea proprie a diminutivului în spaniolă nu este valoarea

„Noţională” de diminuare sau atenuare obiectivă, relativ rară în texte, ci o valoare „emoţională”, „expresivă” sau „afectivă” care este mult mai frecventă. Acest din urmă lucru poate fi adevărat, însă dacă e aşa, aceasta se întâmplă doar cu privire la variantele sale. De fapt, diminutivul se foloseşte adesea cu valori afective, chiar pentru a desemna lucruri care p o t fi mici (sau „mai mici” decât ceea ce e normal în clasa respectivă). Astfel, în faţa unei case foarte mari, cineva care o consideră cu admiraţie sau cu ironie poate spune *ique casita*! Un diminutiv ca *hombrecito* poate fi spus în mod admirativ despre un „omuleţ”, adică despre un copil bun şi serios, iar cu sens ironic şi depreciativ despre un adult care a făcut multe intrigi (*ique hombrecito*!). Iar *profesorcito* nu implică în mod necesar faptul că respectivul profesor ar fi mic de statură, ci faptul că de cele mai multe ori se manifestă afecţiune sau dispreţ faţă de acesta. Mai mult: diminutivul se foloseşte frecvent pentru „lucruri” care nu se vede cum ar putea fi diminuate în dimensiunea lor sau să fie făcute mai mici decât e normal (*agiiita*, *vinito*, *todito*, *mismito*,

rodillitas): e dificil ca cineva sau ceva să fie „mai puţin tot” sau „mai puţin acelaşi” decât este. În pofida acestui fapt, teza menţionată nu este adevărată în ceea ce priveşte valoarea de limbă a diminutivului. În majoritatea cazurilor aceste valori emoţionale nu se prezintă în afara unui context: de la sine *hombrecito* nu este nici admirativ, nici depreciativ. Şi, mai ales, ele sunt în întregime eterogene: nu există *o* anumită funcţie afectivă, ci, chiar şi pentru acelaşi diminutiv, există funcţii numeroase şi foarte diferite, conform contextelor: acelaşi diminutiv exprimă când afecţiune sau admiraţie, când ironie, aversiune sau dispreţ. Astfel încât aceste funcţii nu pot fi nici înţelese ca o unitate, nici nu se pot justifica reciproc; nu pot nici măcar să justifice funcţia de diminuare obiectivă care de asemenea e prezentă în multe „texte”. În realitate, valoarea de bază a diminutivului poate fi

178

Lecţii de lingvistică generală doar aceasta din urmă şi tocmai ca „diminuare intrinsecă”, opusă „diminuării extrinseci” exprimate prin intermediul unor adjective ca pequeñ07. Într-adevăr, aceasta este valoarea care se prezintă în mod constant în afara contextelor (adică prin simpla cunoaştere a limbii), în toate cazurile în care obiectele numite p o t fi mici: *casita*, *bosquecillo*, *arbolito*, *ratoncito*, *elefantito* se înţeleg de la sine ca referindu-se la obiecte sau la fiinţe „mici” (în interiorul clasei lor). De asemenea, aceasta este valoarea care poate să justifice alte tipuri de accepţii, tocmai prin propria ei suspendare contextuală sau situaţională şi trecerea ulterioară la alte moduri de diminuare. Diminuarea obiectivă se suspendă intenţionat sau în mod necesar prin contrastul cu realitatea „obiectului” desemnat: pentru că se vede sau se ştie că acesta nu este mic, pentru că nu poate fi „mic” sau pentru că pur şi simplu nu admite aprecierea referitoare la dimensiune; în asemenea cazuri se trece la o „diminuare

subiectivă”, adică la diminuarea ironică sau la o diminuare „calitativă”, iar prin aceasta la simpatie, la afecţiune, la dispreţ, la aversiune etc. – sentimente care, de la caz la caz, pot exista faţă de obiectele sau fiinţele mici. Astfel, diminutivul *casita*, dacă se spune despre un palat, va dobândi prin „ironie”, adică, prin contrast, valoare admirativă. Tot astfel, dacă „profesorcito” din exemplul nostru nu este mic ca persoană (căci ca „profesor” nu poate fi), sau dacă aceasta nu are importanţă în context sau în situaţie, diminutivul care i se aplică va trece în mod necesar la alt tip de diminuare, subiectivă sau calitativă, şi va exprima, de exemplu, afecţiune, dacă cel care o spune este mama, soţia sau prietena profesorului (*îMi profesorcito*!) sau dimpotrivă, aversiune sau dispreţ, dacă o spune (eventual cu o anumită intonaţie) un coleg stimat: *luun profesorciiito*! Cât despre materiile, calităţile, conceptele

7 a. *HL*, p. 169 – 170.

numite „abstracte” etc, ele nu admit aprecierea în termeni de mărime (*grande*, folosit cu nume de calităţi şi cu „abstractele”, dobândeşte alte valori; de exemplu, cea de important’), după cum nu o admit nici unităţile de măsură şi nici valorile fixe (bunăoară, cele monetare). O cantitate minimă de „apă” este tot atât de „apă” ca şi toată apa din lume; de aici diminutivele numelor de materie (*agriita*, *vinito*, *harinita*, *azucarcito*), dacă nu se referă la porţiuni anumite (ca în cazul lui *un quesito*, *un panecillo*), nu exprimă diminuare obiectivă, ci diferite valori subiective. Din acelaşi considerent, dacă s-ar spune *nocion-cilla**, nu ar desemna o noţiune de dimensiune redusă, ci una de valoare scăzută; „cinci părăluţe” pe care o doamnă le-a câştigat sau le-a pierdut, nu sunt parale mici; o „pesetita” nu este mai mică decât o peseta, iar o

sută de „pesetite” sunt exact o sută de pesete, nici mai mult nici mai puţin.

2.2.3. Cel de-al treilea tip de semnificat unitar „conţine” accepţiile sale (adică constituie baza fiecăreia din ele), dar în acelaşi timp tipurile de accepţii se comportă ca şi când ar fi dispuse într-o anumită ordine, în aşa fel încât, ca şi în cazul anterior, dacă unul se exclude, se trece la următorul. Acestui tip îi corespunde în spaniolă (parţial şi în alte limbi) reflexivul. Avem (aproximativ):

I. a) *Juan se lava* (Ion se spală)

b) *Juan y Maria se quieren* (Ion şi Mana se iubesc)

II. *La puerta se abre* (Uşa se deschide)

III. *Se abre a las cinco* (Se deschide la cinci)

Reflexiv „propriu” B Reflexiv reciproc

„Mediu” sau „pasiv ai *se*”.

„Impersonal”.

Semnificatul unitar – valoarea de limbă – al acestor construcţii nu este, prin urmare, „reflexivitatea”, ci doar, într

Lecţii de lingvistică generală un sens foarte general, inversarea (sau negarea) tranzitivităţii, suspendarea „trecerii la altceva” a acţiunii verbale. Dar, în interiorul acestei valori unitare, construcţiile, dacă există subiect agent, sunt interpretate în primul rând ca „reflexive proprii”, reflexivul fiind tipul fundamental al inversiunii tranzitivităţii, ca întoarcere a acţiunii asupra agentului care e în acelaşi timp obiectul său. Dacă există mai multe subiecte agente şi dacă este vorba de acţiuni pe care, de obicei, nu le săvârşim „asupra” noastră înşine, construcţiile sunt interpretate ca reciproce: acţiunea se întoarce asupra fiecărui agent, dar ca îndeplinită de alt (alţi) agent (agenţi). Aceeaşi interpretare e valabilă, în acest caz, şi din acelaşi motiv, pentru construcţia reflexivă cu „complement indirect”; astfel, *Juan y Maria se escriben*

este interpretată în sensul că Ion îi scrie Mariei, şi Maria lui Ion, dat fiind că nu obişnuim să ne scriem nouă înşine scrisori. Dacă, în schimb, subiectul nu poate fi agent, construcţiile sunt interpretate ca „pasive”; iar cu anumite verbe (în acest caz cu orice subiect) în această fază se prezintă „diateza medie” (*Juan se llama Garda*), care, în realitate, doar lexical se deosebeşte de „pasivul cu se în sfârşit, dacă nu există un subiect exprimat şi nu se află nici în context, aceleaşi construcţii sunt interpretate ca impersonale. În toate aceste cazuri însă este vorba de efecte ale determinărilor contextuale (incluzând între acestea cunoaşterea noastră despre „normalitatea lucrurilor”), nu de valori de limbă. Într-adevăr, în fiecare caz ar putea fi posibile alte interpretări, dacă contextele lingvistice sau cele „reale” ar fi altele. Astfel, pentru *Juan* v *Maria se miran* e valabilă interpretarea \-*b*; iar dacă se adaugă *en el espejo*, e valabilă interpretarea *l-a* (numai dacă reciprocitatea nu este indicată explicit). Tot astfel, capacitatea de a acţiona a unui subiect poate fi negată explicit sau implicit: pentru Ios *ninos se lavan*, interpretarea imediată este prima, iar dacă o mamă, făcându-i baie fiului, spune *aşi se lavan Ios*

ninos, vom avea „pasivul cu *se*”. Şi, viceversa, un subiect care nu e agent poate fi prezentat ca agent. Într-un caz ca *la d se escribe aşi*, în acord cu propria noastră „cunoaştere a lucrurilor”, interpretarea imediată este a II-a, deoarece ştim că literele nu se scriu pe ele însele. Dar într-o realitate imaginară (de exemplu, într-un basm cu zâne) în care literele ar vorbi şi ar dori să ne demonstreze cum se scriu, litera *e* ar putea spune: *yo me escribo aşi*; *la d*, *en cambio*, *se escribe aşi*. Aceasta s-ar putea întâmpla, de exemplu, în *Alice în ţara minunilor*.

3.1. Corolarul metodologic sau tehnic al principiului

funcţionalităţii este, cum am spus, comutarea. Dată fiind solidaritatea între planul expresiei şi planul conţinutului limbii, tehnica ce se aplică pentru identificarea elementelor diferenţiale, iar, prin intermediul lor, a unităţilor funcţionale, este aceea de a substitui („comuta”) un element într-o unitate dată empiric a expresiei – cu scopul de a observa dacă, făcând aceasta, se produce şi o schimbare în conţinut şi invers, a substitui un element într-o unitate dată a conţinutului, cu scopul de a observa dacă prin aceasta se modifică ceva şi în planul expresiei. Dacă şi în celălalt plan se produce o schimbare, este un indiciu că s-a depăşit o limită funcţională şi s-a trecut la altă unitate, adică diferenţa pe care am introdus-o reprezintă un element distinctiv în limba respectivă. Dacă, din contră, în celălalt plan nu se întâmpla nimic, este un indiciu că modificarea introdusă nu este funcţională şi că vom continua să ne aflăm în faţa aceleiaşi unităţi de limbă8. Prin urmare.

8 Dat fiind că în această privinţă au existat în ultimul timp unele confuzii, trebuie să remarcăm că în comutare nu se substituie o unitate prin alta sau prin altele (de exemplu, un cuvânt prin sinonimele sale posibile), ci, în fiecare caz, un e 1 e în e n t al unei unităţi (de vorbire) prin alt element (sau prin zero). Acest „element” poate fi şi un cuvânt, dar numai în comutarea aplicată unor unităţi de nivel superior nivelului cuvintelor.

 date fiind două (sau mai multe) elemente de expresie (sau de conţinut) identificabile ca atare, prin proba comutării putem verifica dacă ele sunt sau nu funcţionale în limba pe care o descriem, adică dacă le corespund în mod necesar elemente diferite şi în celălalt plan. Ceea ce, fireşte, nu înseamnă că prin aceasta s-ar descoperi imediat şi în fiecare caz unităţile căutate, deoarece există elemente

care funcţionează ca diferenţiale în anumite unităţi şi nu funcţionează astfel în altele; numai aplicând această tehnică tuturor unităţilor posibile ale unui subsistem, vom şti care sunt elementele diferenţiale ale acestui subsistem şi vom putea diferenţia şi unităţi pe care într-un prim moment nu le-am diferenţiat. Totuşi, în cele ce urmează, vom face abstracţie de aceasta şi vom da exemple, relativ simple, în care rezultatele comutării sunt imediate. În plus, deşi tehnica se aplică şi unităţilor fonice, noi ne vom limita la gramatică şi lexic.

3.2. Să vedem, aşadar, dacă există diferenţă funcţională între *l'amico* şi *Io amico*, adică între construcţia italiană normală în acest caz (cu /) şi construcţia cu *Io* (care apare în alte contexte, ca formă obligatorie). Expresia *Io amico* nu este uzuală, dar chiar şi aşa, dacă am spune *Io amico*, semnificatul nu s-ar schimba. Tot astfel, dacă am spune *îi amico*, ni se va putea reproşa „eroarea", dar semnificatul nu se va schimba (de fapt, dacă semnificatul ar fi altul, nu s-ar observa ceea ce e „eronat" în expresie). Vom spune, prin urmare, că /, *Io*, *îi* sunt variante de expresie, deoarece, substituind una din aceste forme prin alta, în planul conţinutului nu se produce nicio schimbare. Dimpotrivă, dacă în loc de *Io*, *îi* am folosi ta, expresia *la amico* ne-ar face să ne gândim la o doamnă al cărei nume este *Amico*: în acest caz ar trebui să se producă o schimbare şi în planul conţinutului. În consecinţă, diferenţa între /; *Io*, îi pe de o parte, şi ia pe de altă parte, este funcţională.

În acelaşi mod putem proceda şi cu privire la conţinutul gramatical, pornind de la diverse accepţii ale unei forme pe care o identificăm în actele de vorbire (sau în „texte"): putem să ne întrebăm ce s-ar întâmpla în planul expresiei dacă am substitui în conţinut un element

gramatical *a* printr-un element *b*. În cazul în care nu s-ar produce nicio diferenţă în acest plan, rămânând fără modificare forma pe care o exprimă *a* şi atunci când se doreşte să se exprime *b*, vom spune că aceste două elemente aparţin unui semnificat unic de limbă, adică aceleiaşi unităţi de conţinut şi în acest sens nu sunt funcţionale. De exemplu, pentru o formă cum e sp. *cânta* putem identifica în texte următoarele accepţii: „cânta (acum)”, „cânta (de data aceasta)”, „cânta (destul de mult timp)”, „cânta (în mod repetat)”, „cânta (de obicei)” etc. Dar aceste accepţii se exprimă în acelaşi fel: prin intermediul lui *cânta*. În spaniolă nu există, în acest caz, diferenţă necesară în planul expresiei. Prin urmare, toate aceste accepţii aparţin unei singure unităţi de conţinut: reprezintă un singur „semnificat”.

Să examinăm un exemplu din lexic. Cuvântul *viejo* se poate referi în spaniolă atât la o persoană, cât şi la un câine, la un arbore sau la o casă. În sine, ceea ce este „bătrân” la aceste fiinţe sau obiecte este, fără îndoială, diferit; dar în spaniolă (deşi există şi *anciano*, *mayor* etc.) se poate exprima în acelaşi fel: prin cuvântul *viejo*. Proba comutării ne demonstrează în acest caz că elementele „spus despre persoane”, „spus despre câini [sau despre alte animale]”, „spus despre plante”, „spus despre case [şi în general despre lucruri]” nu sunt elemente diferenţiale ale semnificatului „viejo” în spaniolă. În latină, în schimb, în primul caz se spunea *senex* (de exemplu: *miles senex*); în al doilea şi în al treilea, *vetulus* (*caniş vetulus*, *pinus vetula*) şi în al patrulea, *vetus* (*domus vetus*). Adică pentru acelaşi conţinut interidiomatic „VIEJO” avem:

Lecţii de lingvistică generală

— *Senex*

Sp. *viejo* *vetulus* Lat.

vetus

„Dicho de personas” –

(spus despre persoane)

„Dicho de animales y plantes” – (spus despre animale şi plante)

„Dicho de cosaş” –

(spus despre lucruri)

În latină, prin urmare, elementele „spus despre persoane”, „spus despre animale şi plante”, „spus despre lucruri” erau, în acest caz, elemente diferenţiale, deoarece determinau trei unităţi de conţinut cu expresii diferite. O distincţie în parte analogă se face în spaniolă (cu privire la „vârsta” fiinţelor şi a lucrurilor) pentru opusul lui „viejo”, diferenţiindu-se numai, pe de o parte, „fiinţele vii” (fiinţe umane, animale, plante) şi, pe de altă parte, „lucrurile”: *jovent nuevo* [tânăr/ nou].

3.3. Limbile se deosebesc, în acest sens, prin elementele diferenţiale („trăsături distinctive”: cf. cap. VIII, 1.2.1.) pe care le utilizează, deoarece un element care e diferenţial într-o limbă poate să nu fie în alta şi invers. Astfel, latina făcea distincţia între „alb strălucitor” (*candidus – a – um*) şi „alb opac” (*albuş – a – um*). În spaniolă, despre un alb strălucitor ca acela al zăpezii se poate spune că este *candido*. Este vorba însă de un latinism cult, iar cuvântul general şi uzual pentru orice tip de „alb” (strălucitor şi opac) este pur şi simplu *blanco*; şi nu există un cuvânt special pentru un alb opac, de exemplu, culoarea unei ţesături, sau pentru un alb ca acela al laptelui. Adică, dacă în spaniolă înlocuim în semnificatul „blanco”, elementul „strălucitor” prin elementul „opac”, nu se întâmplă nimic în planul expresiei, întrucât forma care se foloseşte este în ambele cazuri *blanco*; şi numai dacă se intenţionează să se specifice se va spune: *blanco como la nieve*, *blanco como el mârmol*, *blanco como la leche* [*alb ca zăpada*, *alb ca marmora*.

Principiul funcţionalităţii

alb ca laptele] etc. în latină, în schimb, pentru „alb strălucitor” trebuia să se spună *candidus* şi pentru „alb opac”, *albuş*; iar distincţia, riguros vorbind, era ceva mai complexă, prin existenţa unui al treilea cuvânt, *canus*, cu un alt conţinut.

În acest sens nu are importanţă faptul că anumite „semnificate” sunt gândite sau se cunosc datorită cunoaşterii „lucrurilor” desemnate: ceea ce contează este dacă limba face sau nu distincţia şi dacă în fiecare caz există sau nu limite semantice date de limba însăşi. Astfel, spaniolii, italienii etc. deosebesc, fireşte, bunica maternă de cea paternă, dar le desemnează pe ambele cu acelaşi cuvânt (*abuela*, *nonna* etc), în timp ce suedezii, nu numai că le disting în realitatea extralingvistică, ci le diferenţiază şi lingvistic, numind bunica maternă *mor-mor* (literal, „mama mamei”) şi pe cea paternă *farmor* („mama tatălui”). Dacă, de exemplu, într-o carte spaniolă se vorbeşte despre o „bunică”, suedezul care o traduce va trebui, prin urmare, să se întrebe dacă este vorba de bunica maternă sau de cea paternă şi dacă textul nu o spune deloc, va trebui să se decidă pentru *mor-mor* sau pentru *farmor*. În mod analog, atunci când traducem din engleză în spaniolă, va trebui să introducem anumite distincţii, adică, să adăugăm anumite elemente diferenţiale pe care engleza în mod normal nu le utilizează, dar care în spaniolă sunt indispensabile. În cazul lui „amigo” / „amiga”, distincţia va putea fi imediată, dacă textul englez specifică în vreun fel că este vorba de *girl-friend*. Însă în cazul lui „cocinero” [bucătar]/ „cocinera” [bucătăreasă], dacă textul nu conţine nicio indicaţie în legătură cu aceasta, traducătorul spaniol va trebui să se întrebe ce se desemnează prin *cook* şi dacă nu intuieşte lucrul acesta prin indici indirecţi, va trebui să aleagă el între *cocinero* şi *cocinera*, dat fiind că în spaniolă t r e b u i e să facem distincţia respectivă.

Capitolul VIII

OPOZIŢIE, SISTEMATIZARE ŞI NEUTRALIZARE

1.1.1. *Principiul opoziţiei* se referă la manifestarea funcţionalităţii în unităţile de limbă; cu alte cuvinte, el priveşte natura unităţilor şi „identitatea" lor (faptul că ele sunt *acestea* sau *acelea*), şi poate fi rezumat în formula următoare: unităţile funcţionale există (ca atare) datorită „opoziţiilor" la care participă. Există „opoziţie" (sau „opoziţie directă") între unităţile care, fiind în rest identice, funcţionează ca unităţi diferite prin intermediul unui element diferenţial minim (neanalizabil ulterior în elemente diferenţiale). Astfel încât se poate spune că o unitate A există ca atare într-o limbă, în expresie sau în conţinut, dacă ea se află în opoziţie cu alta sau altele: dacă în aceeaşi limbă există cel puţin o unitate B care, distingându-se de A printr-un element funcţional, i se „opune" ca *altă* unitate. Aceasta poate fi reprezentat schematic în felul următor:

B

a	*b*

a	*C*

Unităţile A şi B au o parte în comun (a), şi se opun între ele prin faptul că prezintă fiecare un element funcţional diferenţiator (*b* şi *e*, unul din aceşti termeni putând fi „zero"); existând ca atare tocmai în virtutea acestei opoziţii: A există ca A fiindcă i se opune lui B prin elementul funcţional *b*; şi B există ca B fiindcă i se opune lui A prin elementul c.

1.1.2. Astfel, în spaniolă, fonemele /b/ şi /m/ au ceva în comun (sunt ambele „consoane bilabiale sonore") şi ceva prin care se disting ca unităţi diferite: /b/ este „oral", în timp ce /m/ este „nazal". Tot astfel, în conţinut, „prezentul" şi „viitorul" verbului spaniol au ceva în comun

(în ambele cazuri este vorba de „timpuri verbale actuale”) şi sunt unităţi diferite pentru că prezintă anumite trăsături funcţional diferenţiatoare („perspectiva directă” în cazul prezentului şi „perspectiva prospectivă” în cazul viitorului); v. *intra*. În lexic conţinuturile lui *vor* [a vedea] şi *mirar* [a privi] prezintă o parte comună (ambele verbe se referă la vedere, privire) şi ceva care le diferenţiază: *vor* este „neutru” sau „receptiv” (denumeşte simpla percepere prin vedere), iar *mirar* este „intenţional” sau „factiv” (este „a fixa sau a concentra privirea”, „a aplica la ceva simţul vederii”).

1.1.3. Să se observe că, în fiecare caz, unităţile nu sunt diferite prin simplul fapt că se disting în „substanţa” lor, ci pentru că se află în opoziţie funcţională: dat fiind că diferenţele pe care le prezintă sunt funcţionale (afectează solidaritatea între planul expresiei şi planul conţinutului). Astfel, sp. /b/ şi /m/ sunt unităţi diferite pentru că constituie o opoziţie funcţională, adică dacă, de exemplu, în loc de a spune *bobo* spunem *momo*, spunem în spaniolă lucruri diferite. De asemenea [b] şi [B], prezentul „etern” şi prezentul „semelfactiv” etc, se disting prin anumite trăsături; dar în aceste cazuri nu este vorba de unităţi funcţionale, ci de variante ale aceleiaşi unităţi. Într-adevăr, deşi normal e [bobo], dacă am spune

[bobo] sau [Bobo], semnificatul nu s-ar schimba, iar prezentul etern şi cel semelfactiv rezultă din determinările contextuale, neimplicând diferenţă de expresie. Dacă într-o limbă oarecare a pronunţa [b] sau [m] ar fi „acelaşi lucru”, diferenţa, deşi „reală” în „substanţă”, nu ar fi funcţională, iar între *b* şi în nu ar exista o „opoziţie”; prin urmare, în această limbă nu ar exista nici unitatea /b/, nici unitatea An/, ci, eventual, o unitate /b + m/. În mod analog, dacă într-o limbă s-ar folosi constant acelaşi timp verbal, atât

pentru perspectiva „directă”, cât şi pentru cea „prospectivă”, nu ar exista în ea cele două unităţi de conţinut „prezent” şi „viitor”, ci o singură unitate: „prezent” + „viitor” (cu condiţia că aceasta s-ar opune cel puţin unui „trecut”). Iar dacă *vor* s-ar folosi cu valoarea de *mirar* (după cum se întâmplă în anumite regiuni hispanice), nu ar exista aceeaşi unitate „vor” (opusă lui „mirar”) care există în spaniola comună. Ca să existe opoziţie şi deci unităţi funcţionale distincte, condiţia necesară este ca unităţile să fie diferite în „substanţa” lor, însă aceasta nu e suficient: trebuie să existe şi o diferenţă de funcţie. Astfel, în italiană există unitatea *e* deschis fiindcă există şi o unitate *e* închis, care i se opune ca altă unitate funcţională, în timp ce în spaniolă *e* deschis şi *e* închis reprezintă o singură unitate. În spaniolă există unitatea de conţinut „traer”, deoarece i se opune unităţii „llevar”, în timp ce în italiană există doar unitatea, „portare”, care corespunde se „Traer” + „llevar”. Chiar în raport cu „condiţia necesară”, există, după cum am văzut, excepţii parţiale reprezentate de unităţi care se disting în conţinutul lor, dar nu se disting în expresie (forme omofone), şi de unităţi care se disting în expresie, dar nu se disting în conţinut („sinonime”).

1.1.4. În fond, avem aici, încă o dată, ceea ce am sesizat deja privitor la comutare. Trăsăturile *b* şi *e* ale unităţilor din schema noastră sunt, în fiecare caz, funcţionale fiindcă, dacă se

 substituie una prin alta, se trece la o altă unitate. Dacă în *Ibl* substituim oralitatea prin nazalitate, obţinem /m/; dacă în „prezent” substituim perspectiva „directă” prin cea „prospectivă”, obţinem „viitorul”; iar dacă în „vor” substituim „receptivitatea” prin „facticitate”, obţinem „mirar”. Se poate afirma, de asemenea, că principiul opoziţiei constituie o aplicaţie a

principiului general al relaţiei, el scoţând în evidenţă faptul că funcţionalitatea lingvistică nu se manifestă în mod izolat, ci rezultă dintr-un sistem de relaţii în interiorul căruia unităţile de limbă se determină reciproc. Acesta, pe de altă parte, distinge semnele lingvistice de simbolurile care nu constituie în mod necesar un sistem şi care pot simboliza prin ele însele, în afara oricărei opoziţii (sau numai printr-o opoziţie generică faţă de „tot restul”); astfel, balanţa, simbolul justiţiei, nu se opune printr-o anumită trăsătură funcţională bufniţei, care poate fi simbolul înţelepciunii.

1.2.1. O diferenţă funcţională minimală între două unităţi de limbă se numeşte *trăsătură distinctivă* (fr. *trăit distincţi/*, engl. *distinctiveţeature*, sp. *rasgo distintivo*). În opoziţiile pe care le-am adus ca exemple (*Ibl* – *Iml*, „prezent” – „viitor”, „vor” – „mirar”) am identificat, în fiecare unitate, o singură trăsătură distinctivă. Dar în general unităţile de expresie şi de conţinut funcţionează în mai multe opoziţii, prin intermediul mai multor trăsături distinctive (motiv pentru care şi partea comună a unităţilor respective este, în fiecare opoziţie, alta).

Astfel, fonemul sp. *Ibl* funcţionează ca „oral” şi nu ca nazal în opoziţie cu *Iml*; ca „labial” şi nu dental sau velar, în opoziţie cu /*dl* şi *Igl*; ca sonor şi nu surd, în opoziţie cu *Ipl* şi ///; în timp ce labialitatea şi sonoritatea constituie partea comună a lui *Ibl* şi *Iml*, oralitatea şi sonoritatea, partea comună a lui *Pol*, /*dl* şi *Igl*, iar oralitatea şi labialitatea, partea comună a lui *Ibl*, *Ipl* şi ///. Adică, tocmai un element al aspectului care, în alte cazuri, este parte comună, funcţionează, în fiecare din

aceste opoziţii, ca trăsătură distinctivă a unităţii *Ibl* şi invers; iar restul, „baza de comparare”, este, în fiecare caz, diferită.

Se poate spune că, dacă, într-o anumită opoziţie, o unitate funcţionează printr-o trăsătură distinctivă, ea prezintă „în limbă” toate trăsăturile distinctive prin care funcţionează în mai multe opoziţii la care participă. De aici rezultă, ca un corolar, necesitatea de a analiza unităţile funcţionale în trăsăturile lor distinctive. Cu alte cuvinte, o unitate poate fi considerată ca fiind constituită printr-o serie de trăsături distinctive, tocmai, din toate acelea care o opun în mod imediat altor unităţi ale aceleiaşi limbi, sau, pentru a folosi o expresie consacrată, ca fiind ea însăşi un „fascicul de trăsături distinctive”. Astfel, unitatea noastră *Ibl* va fi: „(consoană) + orală + labială + sonoră”; iar în italiană, unde *Ibl* se opune şi lui /v/ (fapt pentru care nu se opune direct lui *IU*, va fi: „(consoană) + orală + labială + oclusivă + sonoră” (cf. cap. V, 4.2.1.).

1.2.2. Acest lucru e valabil, desigur, şi pentru unităţile de conţinut („semnificat”), care pot fi analizate în acelaşi mod, în trăsăturile distinctive prin care funcţionează în propriul lor plan. Astfel se întâmplă în cazul timpurilor verbului: sistemul verbal al spaniolei (şi al limbilor romanice în general) este structurat pe două planuri sau pe două linii temporale, nu doar pe o singură linie, ca în alte limbi: planul „actualităţii”, al cărui centru este „prezentul”, şi planul „inactualităţii”, al cărui centru este „imperfectul” 1. În fiecare din aceste planuri se diferenţiază trei perspective, care determină „spaţii temporale”: perspectiva „directă” (determinată în planul actual prin coincidenţa, deşi parţială, cu actul de vorbire), cea „retrospectivă” (spre trecut) şi cea „prospectivă” (către viitor), adi

1 Cf. E. Coseriu, *Das romanische Verbalsystem*, publ. de H. Bertsch, Tii-bingen, 1976 şi „Aspect verbal ou aspects verbaux?”, în *la notion d’aspect*, publ. de J. David şi R. Martin, Paris, 1980, p. 13 – 23.

De aici, cele trei posibilităţi, „prezent”, „trecut” şi „viitor”, în ambele planuri. În planul actual realizează aceste posibilităţi prezentul, perfectul simplu şi viitorul. În planul inactual, există imperfectul ca „prezent inactual” şi aşa-numitul „condiţional prezent” ca „viitor inactual” (sau „viitor al imperfectului”). În schimb, „trecutul inactual” nu se realizează de obicei în spaniola generală de astăzi ca timp simplu; dar el se utiliza în spaniola veche şi se foloseşte încă, în parte, în spaniola americană, după cum se realizează şi în portugheză (este vorba de aşa-numitul „mai mult ca perfect simplu”, exprimat prin formele în –*ara* – *era*). Astfel încât, limitându-ne la timpurile simple ale indicativului, prezentul spaniol va putea fi analizat ca „actual” (ca opus imperfectului) + „prezent” (ca opus perfectului simplu şi viitorului); iar imperfectul va fi „inactual” + „prezent”. În schimb, dacă într-o limbă nu există un timp „inactual” (ca imperfectul romanic), prezentul nu va fi „actual”; iar dacă nu ar exista „viitorul”, prezentul nu ar fi „prezent” şi, în acelaşi timp, „non-viitor” şi „non-trecut”, ci doar „non-trecut”, ca prezentul din engleză şi germană. De fapt, în aceste limbi timpurile neperifrastice sunt doar cele care se numesc prezent’ şi trecut, iar prezentul, opunându-se numai trecutului, funcţionează pur şi simplu ca „non-trecut”, cu alte cuvinte, ca prezent şi viitor concomitent.

1.2.3. În acest sens trebuie să interpretăm afirmaţia, aparent paradoxală, a lui F. de Saussure, potrivit căreia în limbă nu există decât diferenţe, iar o unitate este ceea ce o distinge de altele. Ceea ce totuşi nu înseamnă că în limbă ar exista numai diferenţe goale, fără termeni pozitivi, deoarece diferenţele înseşi sunt „pozitive”: ele sunt trăsături determinabile. E adevărat că o unitate poate să rămână delimitată exclusiv negativ, fiind ceea ce alte unităţi nu sunt, dar aceasta are loc tocmai pentru că alte

unităţi sunt ceva. În plus, este vorba de specificul delimitări: chiar un câmp fără împrejmuire proprie este în mod

Indirect împrejmuit, dacă toate cele care îl înconjoară sunt împrejmuite.

1.2.4. Trebuie să remarcăm, de asemenea, că acest corolar al analizei unităţilor de limbă în trăsături distinctive are o importanţă esenţială în structuralism. Noţiunea fundamentală şi nouă a structuralismului nu este, în realitate, aceea de unitate funcţională, ci tocmai cea de opoziţie funcţională şi deci de trăsătură distinctivă. În faptele înseşi, trăsăturile distinctive reprezintă aproape o descoperire a structuralismului şi, în acelaşi timp, fundamentul metodei corespunzătoare, întrucât anume trăsăturile distinctive sunt cele care permit trecerea de la structura „externă” sau relaţională a unui sistem de unităţi lingvistice la structura internă sau paradigmatică a unităţilor înseşi. Într-adevăr, în structuralism nu este vorba despre „a clasifica” în mod mecanic faptele, după cum, fără vreun fundament serios, s-a spus într-o critică recentă, ci de a stabili structura unităţilor funcţionale şi de a ordona „faptele”, în conformitate cu aceasta, în sistemul limbii conceput ca paradigmă de paradigme, adică, în fond, de a stabili cum „sunt făcute” limbile. Acest lucru e valabil, cel puţin, pentru structuralismul propriu-zis funcţionalist.

1.3.1. Când se identifică unităţile funcţionale cu ansamblul trăsăturilor lor distinctive, nu numai că se exclud trăsăturile care caracterizează variantele, deşi obligatorii, ale unei anumite unităţi în particular (ca [b] şi [8] în spaniolă), dar nici nu se consideră ca fiind constitutive anumite trăsături constante, însă nonopozitive, pe care unităţile le pot prezenta în realizarea

lor, cel puţin în anumite contexte. Aşa este cazul aspirării consonantice în engleză şi cel al cantităţii vocalice în italiană. De fapt, aspirarea care, în cea mai mare parte a contextelor fonice, însoţeşte realizarea lui /p/, /t/ şi /k/, în engleză, nu este o trăsătură distinctivă a acestor foneme, deoarece în engleză nu există nicio „pereche minimală" caracterizată exclusiv prin

 distincţia între surdă aspirată şi surdă neaspirată, adică niciun cuvânt englez nu se distinge de altul doar prin această trăsătură. Tot astfel, în pronunţarea normală a italienei centrale, vocalele se realizează ca lungi înainte de consoană simplă şi ca scurte înainte de consoană „dublă" Cântărită sau puternică); de exemplu, în: *fato* – *fătto*, *care* – *cano*. Dar acest fapt în sine nu este distinctiv, fiindcă realizarea vocalei ca lungă sau scurtă în aceste poziţii este „automată şi obligatorie". Prin urmare, trăsăturile de acest tip nu se includ în descrierea unităţilor funcţionale ca atare.

1.3.2. Aceasta, fără îndoială, e perfect legitim din punctul de vedere al opoziţiilor distinctive. Totuşi trăsăturile nonopozitive, dar constante şi care sunt, de aceea, „redundante", adică „superflue", au de obicei, datorită constanţei lor, un fel de funcţie auxiliară care se numeşte tocmai „redundanţă", manifestându-se ca o întărire sau ca un supliment al funcţiei distinctive propriu-zise, ca un „lux funcţional". Prin urmare, nu este în întregime exact a spune că în italiană nu are nicio importanţă faptul că o vocală este lungă sau scurtă, deoarece, dacă e adevărat că această distincţie nu constituie în sine o opoziţie funcţională, în perceperea şi interpretarea vorbirii cantitatea vocalică ne ajută să distingem mai bine şi să „prevedem" dacă consoana care urmează vocalei va fi simplă sau întărită. Şi, în anumite cazuri, poate chiar să înlocuiască, pentru ascultător,

realizarea proprie a consoanei. Într-adevăr, dacă se pronunţă o vocală lungă, chiar dacă, dintr-un motiv oarecare, consoana simplă care o urmează s-ar pronunţa întărit, semnul se înţelege fără dificultate, tocmai graţie cantităţii vocalei: un *vocalle* cu *a* lung se va înţelege oricum ca *vocale*. Tot astfel o vocală scurtă anticipează sau anunţă o consoană întărită. Aşa se explică faptul că, în descrierile structuraliste mai mult sau mai puţin complete, se dă atenţie şi fenomenelor de redundanţă. Pe de altă parte, în practică poate fi, uneori.

dificil de stabilit care este trăsătura distinctivă a anumitor unităţi şi care este trăsătura redundantă.

2.1. *Principiul sistematicităţii* (sau al structurării sistematice) se referă la modul de existenţă al seriilor de unităţi funcţional analoge în diferitele „subsisteme" ale unei limbi, reprezentând în acest sens o supoziţie raţională şi empiric justificată. Conform acestui principiu, într-un sistem lingvistic, diferenţele funcţionale se prezintă – de obicei, sau frecvent

— În mod „sistematic": ele se repetă pentru o serie de unităţi analoge. Adică, aceleaşi trăsături distinctive se folosesc de obicei în mai multe opoziţii ale unui subsistem, astfel încât acestea se prezintă ca simetrice sau „proporţionale" (A/B = C/D = E/F etc); ceea ce, la rândul său, implică faptul că prin intermediul aceloraşi trăsături distinctive, combinate diferit, se structurează un număr de unităţi superior numărului de trăsături utilizate. Este vorba, prin urmare, de un fel de „economie" funcţională. În sine, un sistem este „economic" dacă utilizează la maximum trăsăturile distinctive pe care le integrează; iar, dintre mai multe sisteme, cel mai „economic" va fi acela care cu un număr mai mic de trăsături structurează cel mai mare număr posibil de opoziţii şi deci de unităţi.

2.2. Astfel, în spaniola „generală” (din Spania), trăsăturile care diferenţiază fonemele labiale *Pol* – /p/ – /f/ („sonor”, „surd”, „oclusiv”, „fricativ”) se repetă exact pentru /d/ – /t/

— /9/, şi pentru /g/ – /k/ – /%/; adică prin şapte trăsături (cele patru numite şi cele care corespund fiecărei poziţii: „labial”, „dental”, „velar”) se structurează nouă unităţi. În latină distincţia între scurtă şi lungă era valabilă pentru cele cinci vocale, astfel încât acestor şapte trăsături (cf. 3.2.1.) le corespundeau zece unităţi. În foarte multe limbi distincţia între sonoră şi surdă este valabilă, practic, pentru toate consoanele orale.

în mod analog, în sistemul verbal spaniol, distincţia care opune prezentul imperfectului („actual” / „inactual”) se repetă pentru viitor şi „condiţional” (*hare* – *hatia*); cea care opune prezentul perfectului compus (*hagol he hecho*) se repetă pentru celelalte timpuri perifrastice cu *haber* (*hacial habia hecho*, *hare/ habre hecho*, *harial habria hecho* etc). O asemenea utilizare repetată a aceleiaşi distincţii se întâlneşte, destul de des, şi în lexic2. Astfel, ceea ce distinge *vor* de *mirar* distinge deopotrivă *oir* de *escuchar*; între *meter* şi *sacar* opoziţia este aceeaşi ca între *poner* şi *quitar*; *traer* şi *llevar* se opun între ele ca *venir* şi în *preguntar* şi *responder*, ca *pedir* şi *dar*; *dificil* şi *pesado*, ca *facil* şi *liviano* etc.

2.3. Trebuie să insistăm însă asupra faptului că este vorba, tocmai, de o „supoziţie raţională”: de ceea ce se poate aştepta. Nu se afirmă că opoziţiile trebuie, ci că ele, de obicei, se prezintă în acest mod, deşi în fonetică şi în gramatică lucrul acesta constituie [un fenomen] „normal”. Prin urmare, în cercetarea concretă (a unei limbi necunoscute, de exemplu), este just să se ţină cont în mod constant de această posibilitate, dar realizarea ei nu poate să nu fie pusă la îndoială: dacă repetarea anumitor opoziţii

se manifestă efectiv sau nu, trebuie să fie stabilit în fiecare limbă şi în fiecare caz în particular, deoarece ea poate şi să nu se prezinte. Astfel, am văzut că în spaniola „generală" nu există un timp simplu „inactual" care să corespundă perfectului simplu, întrucât *hice-hiciera* nu se mai opun între ele în acelaşi mod ca *hago-hacia*. În franceză, perifrază cu *aller* şi *infinitiv* este curentă la prezent şi la imperfect (*je vais faire*, *allais faire*), dar nu apare la celelalte timpuri verbale (în *mai faire*, de exemplu, *aller* nu funcţionează ca auxiliar). Italiana şi catalana disting între *venire-andare*, *venir*

2 Vezi, în acest sens, lucrarea noastră *Principios de semantica estructural* [*PSE*], Madrid, 1977, p. 34 – 35, 75 – 76, 228 – 230.

anar (cu toate că în alt mod decât spaniola, cu ale sale *venir* şi *în*), dar nu fac o distincţie asemănătoare cu cea din *traer* – *llevar*, deoarece pentru aceasta au numai *portare*, *portar*. Iar în anumite regiuni hispanice se face distincţia între *poner* şi *meter*, însă nu între *quitar* şi *sacar*, menţinându-se numai *sacar*.

În această privinţă, dacă situaţiile de nerepetare ale unei opoziţii sunt puţin numeroase sau excepţionale, şi dacă nu există extensiune funcţională a altor termeni (ca în cazul lui *sacar* care se foloseşte, în regiunile menţionate, şi pentru contrarul lui, „poner"), se vorbeşte despre „căsuţe goale", adică de spaţii funcţionale delimitate prin opoziţiile care funcţionează în subsistemul respectiv, dar neocupate de nicio unitate. Astfel, în latină se opuneau /p//b/, /t/-/d/, /k/-/g/, dar în cazul lui */v/ exista o „căsuţă goală", întrucât lui *IV* nu i se opunea o sonoră corespunzătoare. Iar limbile romanice posedă adjective opuse pentru o întreagă serie de „dimensiuni" (ca: *grande-pequeno*, *alto-bajo*, *ancho* – *estrecho*, *largo-corto* etc), însă dacă se exceptează anumite

forme regionale sau dialectale, ele nu au o unitate lexicală pentru contrarul lui „hondo” [profund, adânc, intens].

3.1. *Principiul neutralizării*, care, după cum am spus, este specific structuralismului „european”, introduce o importantă restricţie în ceea ce priveşte funcţionarea opoziţiilor distinctive într-o limbă, stabilind că acestea nu funcţionează în toate cazurile în care apar unităţile respective, deoarece în anumite contexte şi/ sau situaţii ele rămân (sau pot să rămână) suspendate sau „neutralizate”.

Astfel, opoziţia între sonoră şi surdă nu funcţionează în germană, în poziţie finală, astfel încât şi *Rad*, „roată”, se pronunţă cu aceeaşi consoană finală ca *Rat*, „sfat” sau „sfătuitor”, în italiană opoziţia între *e* deschis şi e închis funcţionează numai în poziţie accentuată şi se suspendă în poziţie neac

 centuată, unde, în mod normal, se prezintă doar *e* închis; *legge*, „citeşte”, conţine *e* deschis şi se distinge de *legge*, „lege” care conţine *e* închis; dar *leggiâmo* „citim”, se pronunţă cu *e* închis; şi chiar dacă s-ar pronunţa altfel, aceasta nu ar avea importanţă, deoarece, în poziţie atonă, distincţia pur şi simplu nu se face. În spaniolă, distincţia între *r* şi *f* (*rr*) funcţionează numai în poziţie intervocalică (*care* – *Cairo*, *para* – *patra*, *prea* – *perra*) şi se suspendă în toate celelalte poziţii; suspendare care se reflectă în grafie, deoarece, în afară de această poziţie, se scrie totdeauna *r*, deşi se pronunţă *r* sau *rr*, în conformitate cu anumite norme (de exemplu, totdeauna *rr* în poziţie iniţială şi după /, *n*, *s*: *Roma*, *rio*, *robar; alrededor*, *enredar*, *Israel*).

În ceea ce priveşte conţinutul gramatical, opoziţia masculin/ feminin, bunăoară, se suspendă frecvent, mai ales la plural, iar genul care se utilizează, în cazurile de suspendare, este, în spaniolă şi în alte limbi, cel masculin. Astfel, un adjectiv la plural aplicat unei serii de substantive

masculine şi feminine se prezintă în forma masculină. „Ella” + „el la „este *ellas*, în timp ce *ellos* poate fi „el” + „el”, dar şi „el y el la”. *Nosotras* se aplică la persoane de sex feminin, în timp ce *nosotros* poate fi aplicat şi la un grup de persoane de ambele sexe (de exemplu: *Nosotros*, *yoymi mujer*...). „Una alumna” + „una alumna” sunt *dos alumnas*, în timp ce *dos alumnos* poate însemna „un alumno y otro alumno”, dar şi „un alumno y una alumna”. Dacă se spune că Ios *alumnos deberăn pasar Ios exâmenes*, nimeni nu înţelege că nu va trebui să-şi ia examenul şi elevele; iar spunând *todos Ios españoles*, nu le excludem pe spaniole. Mai mult, chiar singularul poate să obţină în anumite contexte valoare generică (de exemplu, într-un regulament: *El alumno deberă*...). Şi în lexic întâlnim numeroase neutralizări; în primul rând în cazuri similare celor din gramatică (în special, în ceea ce priveşte distincţia de „gen natural” sau sex), dar şi în alte cazuri. Astfel, *reinas* se aplică numai la „reinas”, *t*

În timp ce *reyes* poate fi aplicat la mai mulţi „reyes” (de exemplu: *Ios reyes visigodos*), dar şi la „rey” [rege] şi „reina” [regină] (de exemplu: *Ios Reyes Catolicos*); *madres* se aplică numai la „madres”, în timp ce *padres* poate însemna o pluralitate de „taţi” (ai mai multor persoane), dar deopotrivă şi „padre y madre [tată şi mamă]”. *Noche* se aplică la acea parte din cele „24 de ore” în care nu există lumină naturală; *dia*, în schimb, se poate aplica atât la opusul lui „noapte”, cât şi la cele douăzeci şi patru de ore în ansamblu, adică la „ziuă + noapte”. Chiar o opoziţie ca *hombrel mujer* [bărbat/ femeie] poate fi suspendată, dacă se vorbeşte *de los derechos de la mujer*, se vorbeşte efectiv de drepturile sexului feminin, dacă, în schimb, se vorbeşte *de los derechos del hombre*, sau dacă o carte se intitulează *IQue es el hombre*? sau *Ensayo sobre el*

hombre, nimeni nu se gândeşte că ar fi vorba numai de bărbaţi şi că femeile rămân excluse, deoarece în astfel de cazuri, *hombre* [om] are valoarea de „fiinţă umană în general”, valoare pe care nu o poate dobândi lexemul *mujer* [femeie].

3.2.1. Cum se explică faptul că în cazurile de neutralizare se prezintă în mod normal unul din cei doi termeni ai opoziţiei suspendate, iar celălalt rămâne exclus şi nu poate să reprezinte ambii termeni, nici să-şi asume o valoare generică? Se explică, în cea mai mare parte a cazurilor, prin forma însăşi a opoziţiilor respective.

La 1.1.1., am afirmat că, în opoziţia dintre două unităţi, una din trăsăturile diferenţiale poate fi de asemenea, „zero”. Aceasta înseamnă că, în acest caz, ceea ce distinge cele două unităţi este, riguros vorbind, trăsătura pozitivă specifică uneia dintre ele, în timp ce unitatea care prezintă trăsătura „zero” nu are caracteristici specifice, caracterizându-se, în interiorul opoziţiei, doar prin absenţa trăsăturii pozitive a celeilalte: prin a nu fi acea altă unitate. În alţi termeni, unitatea caracterizată prin „zero” corespunde numai părţii comune celor două uni

 taţi, în timp ce cealaltă este această parte comună şi ceva mai mult (trăsătura sa diferenţială). Tocmai în acest sens pot fi interpretate mai multe din cazurile despre care am vorbit. Astfel, trăsătura „surdă” a unei consoane (în italiană, franceză, latină) poate fi interpretată ca trăsătură pur negativă: ca „absenţă a sonorităţii”. Dacă se admite acest lucru, un fonem it., fr. sau lat. /t/ conţine tot ceea ce conţine /d/, dar acesta are şi ceva în plus: sonoritatea; /t/ este, /d/ minus sonoritatea”, iar /d/ este, /t/ plus sonoritatea”. Tot astfel, un *e* „închis” poate fi „închis”, iar o vocală „scurtă” poate fi pur şi simplu „non-lungă” (fapt pentru care numărul de trăsături

utilizate în structurarea unui subsistem se va reduce şi mai mult, în raport cu numărul unităţilor structurate). În mod analog, în gramatică, masculinul poate fi interpretat ca fiind caracterizat exclusiv negativ, în raport cu femininul: ca lipsit de trăsătura distinctivă „feminin", adică „non-feminin". În lexic, „ziuă" poate fi interpretat ca „non-noapte": ca semnificat care, în opoziţia „ziuă" / „noapte", se caracterizează doar prin absenţa trăsăturii pozitive specifice semnificatului „noapte".

Unitatea care, într-o opoziţie de acest tip, prezintă trăsătura diferenţială pozitivă (o „marcă" distinctivă) se numeşte „termen (sau membru) caracterizat" sau „marcat"; iar unitatea care se distinge numai prin faptul că nu prezintă această trăsătură, termen „necaracterizat" sau „nemarcat". Prin faptul că reprezintă în sine însăşi o marcă pozitivă, unitatea caracterizată se numeşte deopotrivă „termen pozitiv", astfel încât cealaltă, care se distinge doar negativ, va fi „termen negativ". În plus, unitatea care prezintă trăsătura „zero", întrucât corespunde aspectului comun celor două unităţi în opoziţie şi întrucât nu este contrarul celeilalte, se numeşte şi „termen neutru". În conformitate cu acest din urmă fapt, putem reprezenta, spaţial, o opoziţie între un termen „neutru" şi unul „pozitiv" ca fiind constituită în interiorul unei zone funcţionale (delimitate de

alte unităţi), în care o secţiune prezintă o marcă adiţională proprie. Din acest punct de vedere, termenul neutru, corespunzând bazei de comparaţie – adică, întregii extensiuni a opoziţiei – îl va îngloba pe celălalt. Vom avea, prin urmare, în loc de schema propusă sub 1.1.1., scheme ca următoarele:

t	d		m asculin	fe minin		zi uă	nc apte

Ei bine, tocmai de acest tip sunt opoziţiile prin excelenţă „neutralizabile”. Iar „neutralizarea” nu este decât utilizarea termenului neutru pentru valoarea neutră, pentru ceea ce corespunde întregii zone funcţionale a unei opoziţii. Aşa se explică faptul că celălalt termen – „caracterizat” sau „pozitiv” – nu se prezintă în cazurile de neutralizare; într-adevăr, el corespunde numai unei secţiuni a acestei „zone funcţionale” şi nu poate, prin urmare, să o reprezinte în integritatea sa.

3.2.2. Acesta este, de altfel, modul în care trebuie interpretate multe alte opoziţii, printre care cele câteva caracterizate provizoriu, în paginile anterioare, prin intermediul trăsăturilor doar pozitive. Astfel, în sistemul verbal spaniol (şi romanic în general), prezentul, căruia i-am atribuit trăsătura pozitivă „prezent”, poate fi caracterizat mai curând ca negativ sau neutru în raport cu viitorul şi trecutul, termeni efectiv „pozitivi”. Ca „neutru”, prezentul poate fi folosit „în loc” de viitor şi de trecut. Pentru *are manana* [*voi merge mâine*], se poate spune şi se spune, fără nicio nuanţă particulară, *voy manana* [*merg mâine*], în timp ce, referindu-ne la acelaşi moment, nu vom spune *ahora estare muy cansado* [*acum voi fi foarte obosit*]; şi dacă am spune aceasta, nu s-ar produce o neutralizare, fiindcă oricum nu se va înţelege „chiar acum”, ci „imediat după momentul în care o spun”. Neutralizarea opoziţiei prezent/ trecut

există în aşa-numitul „prezent istoric” (de exemplu: *Napoleon se naşte la Ajaccio şi moare la Sfânta Elena*; *Cezar trece Rubiconul şi se îndreaptă spre Roma*) şi, în general, în prezentul „narativ” (de exemplu: *Ieri îl întâlnesc în stradă şi îi spun… Şi el îmi răspunde…*); în schimb, nu se spune cu valoare neutră *în acest moment*

ieşii, nici *mâine ieşii*: trecutul se înţelege totdeauna ca „pozitiv”, adică aplicat la ceea ce deja s-a întâmplat (cel puţin în imaginaţie). Mai mult: prezentul este termen neutru şi în raport cu imperfectul, adică trăsătura „actual” este deopotrivă trăsătură negativă („non-actual”), în timp ce trăsătura „inactual”, deşi desemnată printr-un cuvânt negativ, este trăsătură lingvistic pozitivă: e prezenţa, nu absenţa unei mărci. În realitate, prezentul este timpul neutru al întregului sistem temporal şi poate fi folosit „în loc” de oricare alt timp (deopotrivă, în sens „atemporal”: în aforisme cu caracter generic sau referitoare la „prezentul etern”). La rândul său, imperfectul este timpul neutru al planului „inactual” şi poate fi folosit în loc de trecutul *său* şi de viitorul *său*, aşa cum se întâmplă în frazele condiţionale (astfel: *dacă aş fi avut bani*, *ţi-aş da*, dar în aceeaşi măsură: *dacă aveam bani*, *îţi dădeam*, şi, mai ales, *dacă aş fi avut bani*, *îţi dădeam*). Tot astfel, în opoziţia de număr, singularul este termen neutru în raport cu pluralul şi poate fi aplicat la „unul”, dar de asemenea la un număr indefinit. Se spune, de exemplu, *el español es aşi* [*spaniolul este astfel*] (cu valoarea de „spaniolii, în general, sunt astfel”)], ba chiar *turcul asedia Viena*, unde, evident, nu poate fi vorba de un singur „turc”. Iar în lexic, *vor*, bunăoară, poate fi înţeles ca nemarcat în raport cu *mirar*, şi *oir* ca necaracterizat în raport cu *escuchar* (cf. de asemenea, 3.3.3.).

3.2.3. Ceea ce am spus despre masculin, singular şi prezent este valabil pentru limbile noastre [romanice]. În alte limbi, termenii neutri ai opoziţiilor respective ar putea fi alţii. Astfel, în greaca veche, timpul neutru, care se folosea şi pentru as-

pectul etern, generic sau „atemporal” (neatribuit unui timp anumit), era aoristul, nu prezentul. În alte limbi, pluralul (sau un „colectiv”) ar putea fi numărul nemarcat,

utilizabil deopotrivă pentru „unul”, singularul ar putea fi număr marcat pozitiv („singulativ”); iar femininul ar putea fi, şi el, genul necaracterizat, înglobând masculinul. Un indiciu al acestei situaţii ne întâmpină în germană, unde, de exemplu, pluralul pronumelor personale de persoana a treia coincide cu femininul singular (*sie*) şi unde termenul neutru pentru a spune „frate (fraţi) şi soră (surori)”, *Geschwister*, derivă din *Schwes-ter*, „soră”, nu din *Bruder*, „frate”.

3.3.O. Termenul nemarcat al unei opoziţii neutralizabile se numeşte, de asemenea, „extensiv”, iar cel marcat se numeşte, în acest caz, „intensiv”. Aceasta pentru că ultimul termen se concentrează, după cum am văzut, asupra unei secţiuni a ceea ce e cuprins prin opoziţie, în timp ce primul poate să corespundă altei secţiuni şi să fie, în acest sens, contrarul primului, dar poate, de asemenea, „să se extindă” asupra întregii sfere a opoziţiei; ceea ce ne conduce la precizarea ulterioară a celor spuse, aici, la 3.2.1. Şi poate fi reprezentat astfel:

n	A
on-A:	

Adică, termenul marcat („intensiv”) are o singură valoare de limbă (a), în timp ce termenul nemarcat („extensiv”) are de la sine două valori: una „opozitivă” şi una „neutră”; el e opusul lui A, „non-A”, dar totodată şi „non-A + A” 3. Or, aceasta are o importanţă specială, mai ales în ceea ce priveşte

3 Acest fapt a fost stabilit de către M. Sánchez Ruiperez, *Estructura del sistema de aspectuos y tiempos del verbo griego antiguo*, Salamanca, 1954, p. 17 – 19 – care a identificat cu succes şi implicaţiile sale cu privire la metodologie şi la descrierea structurală (cf. 3.3.2.).

de mult asupra fenomenului neutralizării.

3.3.1. În primul rând, neutralizarea are importanţă teoretică, pentru înţelegerea limbajului în general şi a limbilor, deoarece dezvăluie o logică specifică a limbajului, diferită de logica propriu-zisă şi de logica ştiinţelor. În logică, în ştiinţe şi în limbajele ştiinţifice, este valabil principiul contradicţiei, fapt pentru care opoziţiile între termenii de acelaşi nivel au forma următoare: Alnon-A. Cu alte cuvinte, un lucru ori este „A" ori este „non-A" şi nu poate fi atât „A", cât şi „non-A". În schimb, în gândirea lingvistică (nu în gândirea prin intermediul limbajului, ci în gândirea intuitivă care creează şi care, în fond, *este* limbajul) nu e valabil acest principiu: „non-A" poate fi deopotrivă „A", deşi nu invers („A" nu poate fi de asemenea „non-A"). Astfel, *ziuă* este „non-noapte" dar şi „non-noapte + noapte"; *om* este „non-femeie" şi deopotrivă „non-femeie + femeie", adică „fiinţă umană în general"; singularul este „non-plural" şi de asemenea „non-plural + plural", adică termenul extensiv pentru întreagă opoziţia de număr etc, în timp ce *noapte*, *femeie*, „pluralul" nu pot îngloba „contrariile" lor.

3.3.2. În al doilea rând, neutralitatea prezintă importanţă metodologică pentru descrierea limbilor. Întrucât termenii „intensivi" au, fiecare, o singură valoare de limbă, se cuvine să începem cu aceştia orice cercetare concretă: în cazul lor, va fi relativ mai uşor să reducem „accepţiile" la semnificate unitare. Altfel spus, trebuie să începem prin a ne întreba care sunt termenii de valoare „concentrată", care de obicei nu se folosesc „în locul altora", şi care termeni se folosesc într-adevăr în acest mod: primii vor fi probabil cei „intensivi"; ultimii, cei „extensivi". Doar după ce stabilim valorile termenilor intensivi, va fi cazul să determinăm în raport cu acestea valorile mai ample şi mai complexe ale termenilor „extensivi". Un termen „extensiv", având două valori de

limbă, prezintă, prin definiţie.

Opoziţie, sistematizare şi neutralizare

205

O mai mare varietate de întrebuinţări, varietate în care, la prima vedere, nu se poate distinge nicio ordine: uneori el este opusul altui termen, iar alteori coincide cu acesta şi îl poate înlocui. „Imprecizia" sporeşte dacă este vorba de un termen neutru, nu de o singură opoziţie, ci de mai multe opoziţii, caz destul de frecvent. Astfel, ar fi o întreprindere nu numai dificilă, ci şi disperată, riguros vorbind, imposibilă, aceea de a pretinde să delimităm în sens pozitiv valoarea „prezentului" în spaniolă, deoarece s-ar reuşi să se stabilească numai faptul că prezentul este „tot" şi că nu poate să fie deosebit de celelalte timpuri verbale. De fapt, nu există practic întrebuinţări în care prezentul să rămână exclus (cu alte cuvinte, cazuri în care să nu poată fi folosit „în loc" de alte timpuri), iar în cea mai mare parte a contextelor care îi sunt specifice, prezentul rămâne în afara perspectivelor temporale şi nu se opune nici unui timp verbal în particular. În schimb, poziţia lui în sistemul verbal şi varietatea întrebuinţărilor sale se clarifică în întregime dacă se observă că este vorba de termenul neutru al mai multor opoziţii temporale.

Cu aceasta, răspundem şi unei obiecţii care i se aduce frecvent structuralismului, şi anume că el ar ignora varietatea semnificatelor: în cazul neutralizării, structuralismul nu numai că nu ignoră această varietate, ci o „prevede" (adică ţine cont în mod anticipat de ea), nu se limitează doar la constatarea acesteia ca fapt empiric, ci o justifică în mod raţional printr-un principiu funcţional.

3.3.3. În al treilea rând, relaţia semantică între termenii extensivi şi termenii intensivi este importantă pentru că elucidează anumite utilizări „stilistice" care, altfel, par inexplicabile4. Am spus că termenul neutru îl poate înlocui pe cel caracterizat, dar acesta din urmă nu îl

poate substitui pe

4 a. *PSE*, p. 31.

206

Lecţii de lingvistică generală primul. Ei bine, aceasta trebuie să o înţelegem în sensul că nu îl poate substitui ca *valoare de limbă*, nu în sensul că nu ar putea să îl substituie în desemnare, deoarece desemnarea este un „fapt de vorbire" şi depinde de decizia vorbitorului. Tot astfel, neutralizarea este, ca atare, „fapt de vorbire", dar posibilitatea de a opera o neutralizare este un fapt de limbă: o posibilitate a limbii care se realizează în vorbire. De aceea neutralizarea, ca realizare a unei atare posibilităţi, afectează limba însăşi: în neutralizarea unei opoziţii semantice se suspendă o distincţie, iar conţinutul care se utilizează corespunde, ca fapt de limbă, acestei suspendări. Aşa se explică faptul că folosirea unui termen neutru nu implică nicio valoare stilistică specială. Astfel, dacă se spune *cinci zile* pentru „cinci zile şi cinci nopţi", prin aceasta nu se manifestă nicio intenţie specială, deoarece în acest caz *zile semnifică* „zile şi nopţi"; iar faptul de a spune *cel mai bun elev era o fată* nu conţine nimic special: aici *elev* semnifică „elev în general" („elev sau elevă"), în schimb, termenul caracterizat îşi conservă întotdeauna valoarea „pozitivă"; prin urmare, dacă se foloseşte cu referire la ceea ce corespunde zonei proprii termenului necaracterizat, el dobândeşte, tocmai de aceea, valori speciale. Să observăm, de exemplu, expresii ca: *Juan este o domnişoară* sau *aceste cinci zile nu au fost zile, ci nopţi*. Mai mult, întrucât îşi menţine în mod strict valoarea sa proprie, un termen caracterizat modifică, în astfel de întrebuinţări, valoarea termenilor cărora li se alătură. Astfel, în spaniolă *joven* este termen caracterizat, în raport cu *nuevo*, prin trăsătura „aplicabil la fiinţe vii"; de aceea, dacă îl aplicăm la un oraş, fie că ne referim la locuitorii săi tineri, fie că considerăm oraşul însuşi, într-un fel, ca fiinţă

vie, făcând aluzie, bunăoară, la activitatea care se desfăşoară aici, la „vigoarea" acelui oraş etc. Dar să analizăm un exemplu ceva mai complex. În opoziţiile franceze *dominer*/ *maîtriser*, „a domina" / „a stăpâni" şi *dissiper*/ *gaspiller*, „a împrăştia" / „a risipi", primii termeni sunt cei neutri, iar ceilalţi, caracterizaţi.

respectiv, prin trăsăturile: „cu intenţie, în mod voluntar" şi „în mod reprobabil". În conformitate cu aceste trăsături, *maîtriser* se spune despre fiinţe vii, în primul rând, despre persoane, iar *gaspiller* se foloseşte atunci când ne referim la bunuri materiale sau lucruri de valoare, în timp ce *dominer* şi *dissiper* nu cunosc astfel de restricţii. Prin urmare, aplicând „în mod obiectiv" valorile de limbă, se va spune, fără nicio valoare stilistică: *les étrangers maîtrisent la viile*, precum şi *les étrangers dominent la viile*, ca şi *les montagnes dominent la viile; gaspiller une fortune*, precum şi *dissiper une fortune*, ca şi *dissiper* les *nuages*; nu se va spune, în schimb *les montagnes maîtrisent la viile*, nici *gaspil-ler les nuages*. Ultimele expresii nu sunt totuşi „imposibile"; însă, dacă s-ar folosi, „muntele" ar fi interpretat ca fiinţă dotată de voinţă, iar „norii" ca bunuri care nu ar trebui să fie irosite în mod nechibzuit.

Efecte analoge se obţin, de bună seamă, dacă se substituie termeni caracterizaţi prin alţi termeni caracterizaţi.

3.3.4. Trebuie să remarcăm însă că, în anumite cazuri, limbile pot să dispună de termeni speciali pentru a desemna valoarea neutră ca atare, mai ales în lexic. În astfel de cazuri, opusul termenului nostru A nu este un termen nemarcat şi extensiv, ci alt termen marcat; iar termenul neutru, fiind în sine „extensiv" (şi *numai* „extensiv"), nu este, propriu-zis, „extensiv", ci doar

„neutru” sau „generic”. Astfel, pentru „padre (s) y madre (s)” avem: it. *genitori*, fr. *parents*, rom. *părinţi*, germ. *Eltern*; pentru „fiu (II) şi fiică (ce) ”: fr. *enfants*, rom. *copii*, germ. *Kinder*, engl. *children* (termeni luaţi din alt câmp lexical unde înseamnă „copii”); pentru „socru (I) şi soacră (e) ”: fr. *beaux-parents*, germ. *Schwiegereltern* etc. în astfel de cazuri opoziţiile „tată” / „mamă”, „fiu” / „fiică” nu vor fi neutralizabile (deoarece pentru valoarea neutră se va folosi termenul „generic”) sau vor fi neutralizabile doar în circumstanţe speciale. În italiană şi germană, de exemplu, *padre* şi *Vater* (la plural) pot

obţine valoare neutră doar atunci când nu se referă la părinţi, ci la „strămoşi”: *i noştri padri*, *unsere Vater*.

În mod analog, *homo* în latină era termen „generic” şi semnifica „fiinţă umană în general”, opunându-se la doi termeni distincţi (*vir* – *femina*), deşi în mod frecvent funcţiona şi ca termen extensiv (în raport cu *femina*). Mai clar este, pentru aceeaşi opoziţie, cazul germanei, unde *Mensch* înseamnă exclusiv „fiinţă umană” şi se opune termenilor pozitivi *Mann*, „bărbat”, şi *Frâu*, „femeie”, astfel încât o femeie poate spune despre ea însăşi, fără nicio valoare stilistică, Ich *bin ein Mensch*, „sunt un om” („fiinţă umană”). Acelaşi lucru e posibil în română, unde *om* menţine, într-o oarecare măsură mai mult decât în alte limbi romanice, valoarea de termen generic şi se opune termenilor caracterizaţi *bărbat* şi *femeie*. În italiană şi în franceză, în schimb, *uomo* şi *homme* sunt numai termeni extensivi opuşi lui *donna* şi *femme*. La fel se comportă *hombre* în spaniolă (şi nu fără restricţii), în pofida existenţei lui *varon* care reprezintă mai curând o „subdistincţie” (cf. 5.1.).

În fonetică, corespund acestor termeni neutri autonomi „arhifonemele”: unităţi fonice care există doar în

cazuri de neutralizare şi care nu coincid cu niciuna din unităţile a căror opoziţie se suspendă.

3.4.1. Neutralizările materiale au loc în anumite poziţii şi în anumite contexte fonice, de exemplu: în poziţie finală, în poziţie iniţială, în poziţie atonă etc. Pentru neutralizările de conţinut se poate vorbi, de asemenea, de „contexte”; dar în acest caz nu este vorba de contextele fonice, ci de circumstanţele în care se utilizează un semn şi care cuprind contextul semantic, situaţia extralingvistică şi intenţia semnificativă a vorbitorului. Aceasta înseamnă că neutralizările de conţinut pot fi justificate teoretic, pe când cele materiale nu pot fi explicate în mod general, ci doar în fiecare limbă în particular, într-adevăr, nu sunt acceptabile în acest sens explicaţiile prin

„Raţiuni fiziologice” sau prin pretinsele universalii ale limbajului referitoare la planul expresiei. Aşa-numitele raţiuni fiziologice nu anulează de la sine distincţii funcţionale; iar neutralizările materiale nu sunt aceleaşi în toate limbile, şi nici măcar în limbile care aparţin aceleiaşi familii. Astfel, între limbile slave, rusa, poloneza, bulgara dezonorizează sonorele finale, în timp ce sârbo-croata (literară) le menţine intacte; iar între limbile romanice, le dezonorizează catalana, dar nu le dezonorizează româna.

3.4.2. Neutralizările de conţinut se produc, în mod fundamental, în trei tipuri de cazuri: a) când distincţia este considerată superfluă pentru că este redundantă (adică pentru că este dată deja în alt mod: prin situaţie sau context); b) când nu se doreşte sau nu se poate specifica şi c) când faptul la care se face referire este, tocmai, corespunzător valorii neutre sau generice. Astfel, în *merg mâine*, „viitorul” este dat deja prin *mâine*; iar, în cazul prezentului istoric, „trecutul” este dat prin propriul context „istoric”: altfel spus, prezentul nu s-ar înţelege ca fiind folosit „în locul” viitorului şi al trecutului. *Dissiper une fortune* se va folosi când nu s-ar dori să se ia o

atitudine explicit reprobativă; iar vorbind de un copil al cărui sex nu este identificat, se va întreba *Citi ani are copilul*? (nu *copila*). În cazul lui zi-i *noapte*, spunând *cinci zile*, ne referim tocmai la valoarea neutră „zile şi nopţi" (dacă *nu* am dori să ne referim la această valoare, ar trebui să precizăm). Tot astfel, în cazul opoziţiei *fiul fiică*, *fiice* se va folosi când va fi vorba numai de „fiice" sau când, într-un fel, s-ar opune „fiicele" „fiilor" (în acest caz şi „fii" se va folosi cu valoarea sa opozitivă, nu cu valoarea neutră): *fiii sunt la dreapta şi fiicele la stânga*, *taţii se preocupă de fii*, *dar nu de fiice*. În schimb, dacă dorim să vorbim de ansamblul „fii + fiice" ca de o unitate şi fără nicio opoziţie, vom folosi doar *fii*: *părinţii se ocupă de fiii lor*. În mod analog, în latină, formele „marcate" *deabus*, *filiabus* se fo'

Lecţii de lingvistică generală loseau exclusiv cu referire la „zeiţe" şi „fiice", sau pentru a opune zeiţele şi fiicele – zeilor şi fiilor (*dis et deabus*, *filiis et filiabus*); în caz contrar se spunea doar *deis* (*diis*, *dis*) şi *filiis*, zeiţele şi fiicele fiind incluse.

3.5. Întrucât este vorba de unul din faptele cele mai caracteristice „limbilor naturale" (adică, limbilor pur şi simplu), neutralizarea ar trebui studiată mult mai mult decât se studiază în prezent, mai ales pentru că, în acest sens, între limbi există diferenţe remarcabile. Aceasta nu numai în cazurile pe care le-am semnalat la 3.23. Şi 3.3.4., ci şi cu privire la aplicarea aceloraşi posibilităţi. Astfel, franceza are, ca şi spaniola şi italiana, posibilitatea de a neutraliza opoziţiile de gen (sau de sex), aplicând-o regulat în cazuri ca *étudiants*, *amis* etc. Dar această posibilitate rămâne exclusă pentru majoritatea numelor de rudenie, nu doar acolo unde franceza posedă termeni generici ca *parents*, *enfants*, ci şi într-un caz ca acela al lui *frerel soeur*, unde nu există termen generic. De fapt, în franceză,

nu se poate spune „mis hermanos”, „i miei fratelli”, cu valoare neutră, ca în spaniolă şi italiană, ci numai *mes frères et mes soeurs*. Aici, *frère* (ca şi, pe de altă parte, *fils*) poate avea valoare generică numai în contexte foarte speciale, în care nu este vorba de rudenie în sens propriu (de exemplu: *mes frères*, *les hommes*, „fraţii mei, oamenii”). Astfel încât s-ar cuveni să spunem că franceza are, în acest domeniu, termeni generici tocmai pentru că respectivele opoziţii nu sunt neutralizabile (dar nu invers). Totuşi şi în franceză se neutralizează (la plural) opoziţia *cousint cousine*, „văr” / „vară”. Cât despre spaniolă, în cazul ei este vorba, fără îndoială, de o limbă „neutralizatoare”. Dar şi în spaniolă poate fi distinsă o întreagă serie de grade de „neutralizare”, începând cu neutralizarea obligatorie, până la cea limitată la cazuri speciale. În cazul lui *padres*, neutralizarea este practic obligatorie, deoarece limba nu dispune de alt termen pentru „mamă şi tată”. Pentru alte

opoziţii de gen sau de sex, neutralizarea este firească la plural şi excepţională (sau imposibilă) la singular. În cazul lui *hom-brel mujer*, ea este normală numai dacă este vorba de specia „om”; altminteri se folosesc, după caz, *ser umano*, *gente* sau *persona*, care, în trei sensuri diferite, sunt termenii generici care corespund aceleiaşi opoziţii.

Studiile practice ar trebui şi ele să scoată în evidenţă neutralizările. Prin urmare, orice dicţionar francez-spaniol ar trebui să indice că „fils et fille (s)” se spune în spaniolă *hijos* (fapt pentru care, de exemplu, traducerea operei *Les Enfants du Paradis* este *Los hijos del Paraiso*, nu *Los ninos del Paraiso*).

4. Cercetătorii care admit neutralizarea nu obişnuiesc totuşi să o distingă de alt fenomen foarte diferit: *sincretismu15*. Neutralizarea este suspendarea, în

anumite contexte, a unei opoziţii funcţionale care există în limbă în *unul* din cele două planuri ale acesteia: sau în expresie, sau în conţinut. Sincretismul, în schimb, este non-manifestarea materială, într-o secţiune a unei paradigme sau într-o paradigmă, a unei distincţii de conţinut care, în alte secţiuni ale aceleiaşi paradigme sau în alte paradigme analoge ale aceleiaşi limbi, se manifestă şi sub aspect material: coincidenţa în expresie a doua (sau mai multe) conţinuturi diferite într-o anumită paradigmă. Astfel, în paradigma verbală spaniolă, prima şi a treia persoană, care se disting în alte cazuri (*canto* – *cânta*, *cânte* – *canto* etc), nu

5 Am semnalat diferenţierea celor două fenomene deja în 1964, în „Pour une semantique diachronique structurale”, *TLL*, II, 1, p. 159 (în trad. sp. În *PSE*, p. 43). După aceea, au remarcat-o şi alţi autori. În aceeaşi lucrare, p. 152 (*PSE*, p. 31), se scoate în relief diferenţa între neutralizare şi folosirea unor semne diferite pentru acelaşi *designatum*, fenomen cu care unii autori confundă neutralizarea. Astfel, dacă cumnatul cuiva este profesor şi, în acelaşi timp, campion şi dacă, conform circumstanţelor, îl numim *cumnat*, *profesor* sau *campion*, aceasta nu înseamnă că ar exista neutralizare între semnificatele „cumnat”, „profesor” şi „campion”. Dimpotrivă, fiecare din aceste cuvinte se foloseşte cu semnificatul *său*.

Lecţii de lingvistică generală se disting, de exemplu, la imperfect, unde avem *cantaba* – *cantaba*, *salia* – *salia* etc. Trebuie observat însă că ele nu se disting *în expresie*, întrucât diferenţa de conţinut subzistă. Nu există, în acest caz, suspendare a opoziţiei, şi nicio valoare neutră care să reprezinte termenii acesteia: ceea ce se spune şi se înţelege nu este ceva corespunzător sumei „prima persoană + persoana a treia” sau unei părţi comune a acestora, ci, întotdeauna, sau „prima persoană” sau

„persoana a treia”. Iar dacă ascultătorul nu poate identifica funcţia, el trebuie să se decidă în mod arbitrar pentru una din variante, deoarece în spaniolă nu există un conţinut unic „prima + a treia persoană”. Tot astfel, în latină, distincţia materială între nominativ şi acuzativ care se face la masculin şi feminin (*amicus* – *amicum*, *roşa* – *rosam*), nu se face pentru neutru (*forum* – *forum*, *corpus* – *corpus* etc), dar aceasta nu înseamnă că ea nu ar exista în conţinut, deoarece funcţia, şi în acest caz, este sau „nominativ” sau „acuzativ”, nu ceva de genul „nominativ + acuzativ”. Dat fiind că există paradigme de combinări ale unor forme lingvistice, pot exista şi sincretisme sintactice. Astfel sp. *sabio alemân*, care admite două interpretări exclusive, după cum se înţelege *sabio* ca substantiv şi *alemân* ca adjectiv sau invers („savant de naţionalitate germană” – „german învăţat”), este un caz de sincretism sintactic: combinarea „substantiv + adjectiv” coincide aici sub aspect material cu combinarea „adjectiv + substantiv”. Alt caz asemănător este cel al construcţiilor engleze de tipul *old men and women*, unde *old* poate fi înţeles ca referitor numai la *men* sau la ansamblul *men and women*. În sfârşit, sincretismul se poate prezenta, de asemenea, în lexic, mai precis în paradigmele care sunt „câmpuri lexicale”. Astfel, în italiană, în câmpul numelor de rudenie se face distincţia „unchi” şi „bunic” (*zio* – *nonno*), dar nu se face, la nivel material, distincţia corelativă între „sobrino” şi „nieto”, pentru care se prezintă o singură formă: *nipote*; fără

Îndoială, *nipote* nu corespunde unei valori generice „sobrino + nieto”, ci înseamnă, în orice întrebuinţare particulară, sau „sobrino”, sau „nieto”.

Neutralizarea se referă direct la opoziţii, acestea fiind prin definiţie „omogene”, adică aparţin aceluiaşi plan:

sunt distincţii materiale sau de conţinut, neputând fi deodată opoziţii „de expresie şi de conţinut”. Sincretismul, în schimb, se referă la relaţia dintre conţinut şi expresie: la manifestarea conţinutului prin intermediul expresiei. Prin urmare, aşa-numitele „neutralizări” materiale ale formelor gramaticale sau lexicale

— Ca non-distincţia între articolul masculin şi cel feminin, în italiană, înaintea cuvântului cu iniţială vocalică (*Vamico – l’amica*), sau în spaniolă înaintea lui *a* tonic (*el am o – el ama*)

— Nu reprezintă pentru noi neutralizări, ci sincretisme.

5.1. Relativ la neutralizare şi sincretism, survine o problemă pe care ne vom mulţumi, aici, doar să o semnalăm.

Am afirmat mai sus că în italiană distincţia între *e* deschis şi *e* închis se face în poziţie tonică, „suspendându-se” în poziţie atonă (mai exact, în toate celelalte poziţii). Ei bine, ne întrebăm dacă în asemenea cazuri putem spune că opoziţia „se suspendă” în toate poziţiile cu excepţia uneia sau mai curând că opoziţia „se produce” numai într-o anumită poziţie (iar în celelalte poziţii nu „se suspendă”, ci pur şi simplu *nu se manifestă*). Există motive pentru a prefera a doua soluţie şi a vorbi nu de o ’neutralizare în cea mai mare parte a contextelor, ci de o *subdistincţie* care se face numai în anumite contexte. Astfel, e evident că „statutul” funcţional al opoziţiei *e* deschis/ *e* închis e foarte diferit de acela al unei opoziţii de tipul *ol a*. Aceasta funcţionează în toate contextele, este totdeauna distinctivă, iar dacă s-ar suprima, ar complica mult intercompre-hensiunea. Cealaltă funcţionează într-un singur context, adeseori nefiind distinctivă, iar suprimarea ei aproape că nu.com

 plică (sau complică în

foarte puţine cazuri) înţelegerea semnelor lingvistice. De asemenea, pentru conştiinţa vorbitorilor, /*el* şi *Ici* sunt două forme ale „aceluiaşi lucru”. Alte cazuri analoge sunt, în italiană (toscană), cel al lui *o* deschis şi închis şi cel al lui 5 sonor şi surd (distincţie limitată la poziţia intervocalică care de foarte puţine ori opune semnificate diferite), iar, în spaniolă, acela al lui *îl rr*. Am remarcat deja că şi caracteristicile „suspendării” pot fi, în asemenea cazuri, distincte de cele ale neutralizării propriu-zise (astfel, în cazul lui *îl rr* nu se prezintă, în poziţiile „nefuncţionale”, un termen neutru, ci când *r*, când *rr*). Neutralizarea şi subdistincţia trebuie deci considerate ca fenomene strict contrare. Criteriul metodologic este următorul: dacă o opoziţie *se suspendă* numai în anumite contexte, este vorba de *neutralizare*; dacă o distincţie *se face* numai în anumite contexte, este vorba de *subdistincţie*.

Aceasta implică faptul că în limbi ar trebui să distingem trei niveluri de unităţi funcţionale:

a) *arhiunităţi*: unităţile existente în cazurile de neutralizare (sau în general în cele de non-distincţie);

b) *unităţi*: unităţile existente în opoziţiile primare;

c) *hipounităţi*: unităţile existente în cazurile de subdistincţie.

5.2. Oportunitatea unor asemenea distincţii este mult mai evidentă în gramatică şi în lexicologie. În engleză, bunăoară, substantivele sunt lipsite de distincţia de gen, iar folosindu-le în mod normal, renunţăm la această distincţie, chiar în ceea ce priveşte „genul natural”; totuşi acesta poate fi specificat, în caz de necesitate, prin intermediul lui *he* –, *she*sau *boy* –, *girl*... etc. Ei bine, pare evident că aceasta constituie o „subdistincţie”: o distincţie care se face numai „în anumite contexte”. În ceea ce priveşte lexicul, e interesant să examinăm numele

animalelor, raportate la „genul natural”. Într-un caz ca acela al lui *buey* – *vaca*, se face efectiv o distincţie prin intermediul unor unităţi de acelaşi nivel. Dar în alte cazuri numele primare ale animalelor ca „specii” pot fi masculine sau feminine, iar „genul natural” contrar celui al numelor de specie, dacă se desemnează prin intermediul unor nume secundare din punct de vedere semantic sau şi material, adică cu ajutorul „hi-pounităţilor”. Astfel, în cazul lui *capră* şi *oaie*: *ţap* este „capra mascul” şi *berbec*, „oaia mascul”, însă nu invers. Mai mult chiar, în cazuri ca *leu*, *lup*, *urs*: vorbind despre animalele respective, facem abstracţie aproape întotdeauna de sexul lor şi le desemnăm cu numele speciei, doar în cazuri excepţionale vorbim de „leoaice”, „lupoaice” şi „ursoaice”.

5.3. Distincţii similare pot fi operate şi cu privire la sincretism. Dacă într-o paradigmă, o distincţie materială încetează să se mai facă, e legitim, fără îndoială, să spunem că distincţia semantică respectivă se face constant „în limbă”, dar că, în anumite cazuri, ea nu se exprimă. Dar şi cazul contrar poate să se manifeste. De exemplu, engleza nu distinge, în general, la verb, persoana I singular de persoana I plural, aplicând această distincţie numai pentru *to be* (*I am* – *we are*, *I was* – *we were*). Vom afirma în acest caz că există sincretism la toate verbele, cu excepţia unuia, sau se va spune că există „antisincretism” într-un singur verb şi că „în limbă”, în general, această distincţie nu există? Tot astfel, în spaniolă, numai verbul *în* prezintă o formă „imperativă” specială, diferită de forma subjonctivului, pentru persoana I plural: forma *vamos* (care, pe deasupra, coincide cu forma corespunzătoare a prezentului indicativ). Vom considera că există, pentru această persoană, sincretism între imperativ şi subjonctiv la toate verbele, exceptând unul, sau se va spune că, pentru această funcţie „imperativă”, spaniola foloseşte

subjonctivul ca atare, iar într-un singur caz foloseşte indicativul?

Dar nu aici este locul pentru a discuta şi a soluţiona aceste probleme. Ne vom mulţumi cu faptul că le-am pus în discuţie şi că am semnalat posibilitatea de a distinge în limbi trei niveluri de unităţi în conformitate cu „statutul" funcţional al fiecăreia.

Capitolul IX
TRANSFORMĂRILE

1.O. Ceea ce gramatica generativ-transformaţională adaugă ca noutate noţiunilor deja tradiţionale ale structuralismului este tocmai conceptul de transformare, concept care, fără a fi în sine original, poate fi considerat aproape o descoperire, dat fiind că însăşi evidenţierea importanţei acestui fenomen reprezintă deja o remarcabilă inovaţie metodologică.

1.1. Originile acestui concept sunt tradiţionale şi, într-un sens, chiar evidente. Deja la sfârşitul secolului trecut, un cercetător francez din domeniul logicii, Louis Couturat, considera cuvinte ca *ieşire*, *sosire* etc. transformări nominale ale verbelor *a ieşi*, *a sosi* etc, iar gramatica comparată a limbilor indo-europene (în special a celor celtice) se interesa de 'numele de acţiune sau 'numele verbale. Într-o propoziţie ca *Ion iese*, putem într-adevăr transforma verbul în substantiv, spunând *ieşirea lui Ion* (în unele limbi celtice aceasta este unica construcţie posibilă), iar raportul între *Ion* şi *iese* se menţine şi în *ieşirea lui Ion*, deoarece *Ion* este „subiectul logic", adică agentul noţiunii verbale conţinute în *ieşire*. Ideea a trecut de la Couturat la Jespersen care în lucrarea sa *Filosofia grama*

 consideră

termeni ca *frumuseţe* şi *ieşire* transformări ale unui predicat nominal (*Maria este frumoasă → frumuseţea Mariei*) sau ale unui predicat verbal (*Ion iese → ieşirea lui Ion*). Asupra aceleiaşi idei insistă, amplificându-i conţinutul, lingvistul german W. Prozig şi polonezul J. Kurylowicz; ultimul având şi în acest sens o contribuţie deosebit de interesantă, deoarece fundamentează, pe baza unor transformări succesive, o teorie proprie a derivării.

1.2. Tot astfel, în gramatica practică tradiţională se aplică adesea principiul transformării, mai ales ca mijloc didactic. De exemplu, în spaniolă, complementul direct „personal" este precedat de *a* (*vreo a Juan*), aceeaşi prepoziţie care se foloseşte pentru complementul indirect (*doy un libro a Juan*). Or, pentru a explica distincţia între cele două uzuri, gramaticile practice recomandă transformarea expresiei din activă în pasivă, chiar în cazuri în care expresia pasivă nu este firească în limba spaniolă: dacă complementul introdus prin *a* se transformă în subiect (*Juan es visto por mi*), este vorba de complement direct; dacă, în schimb, se păstrează *a* (în construcţia pasivă am spune *un libro es dado por mi-a Juan*), este vorba de complement indirect.

Este cunoscută, de asemenea, transformarea indispensabilă, în latină, pentru a indica relaţiile între subiect şi complement direct, când propoziţia subordonată este o propoziţie obiectivă la infinitiv: dacă în *Credo Deum mundum creavisse*, „cred că Dumnezeu a creat lumea", transformarea pasivă este superfluă, fiindcă semnificatul „cred că lumea l-a creat pe Dumnezeu", posibil din punct de vedere gramatical, e respins de simţul comun. În *Credo Hannibalem Romanos vicisse*, în schimb, oricare ar fi ordinea cuvintelor în această propoziţie, transformarea este necesară pentru a clarifica dacă Hannibal

1 Cf. cap. VI, 3.3., şi nota 47.

I-a biruit pe romani sau invers, fiind posibile ambele interpretări: după cum Hannibal sau romanii sunt biruitorii, va trebui să spunem *Credo Romanos ab Hannibale victos esse* sau *Credo Hannibalem a Romanis victum esse*, orice ambiguitate fiind, astfel, eliminată.

2. După cum s-a spus însă, faptul nou şi important este aplicarea coerentă a principiului transformărilor prin care gramatica generativ-transformaţională încearcă să demonstreze că fenomenul este foarte amplu (şi nu prezintă doar un interes practic). Mai mult, se demonstrează că, efectiv, multe fapte care aparţin unor paradigme diferite stabilesc o anumită relaţie reciprocă, fiind interpretate în acest mod de către vorbitorii înşişi – care ştiu că anumite fapte sunt primare, iar altele derivate – ca „transformări" ale primelor. Toţi ştiu, bunăoară, că forma *căluţ* este secundară în raport cu *cal* şi nu invers, adică în *căluţ* forma primară *cal* a fost supusă unei „transformări" prin care i s-a adăugat o determinare specială „cantitativă" (diminutivală). În mod analog, este evident că *a îmbarca* presupune *barcă*, iar *sosire* presupune *a sosi*. Nu mai este atât de evident însă atunci când propoziţiile subordonate pot fi considerate ca fiind transformări ale propoziţiilor principale în părţi (membri) ale (ai) altor propoziţii. De exemplu, date fiind propoziţiile independente *Spun ceva* şi *Ion a ieşit*, a doua ajunge să fie obiectul primei în fraza *Spun că Ion a ieşit*, în care *ceva* se substituie prin alt complement direct, nereprezentat printr-un pronume substantiv, ci printr-o propoziţie. Consideraţii analoge se vor putea face şi pe marginea următoarelor două propoziţii independente: *Mănânc într-un anumit moment* şi *într-un anumit moment mi-e foame*, transformate în propoziţia unică *Mănânc (atunci) când îmi este foame*, unde *când* substituie cele două expresii *într-un anumit moment*, indi

Lecţii de lingvistică generală când în acelaşi timp faptul că ele coincid în desemnare (sau că se referă la acelaşi moment).

3.1. Ne aflăm, astfel, în faţa a doua fapte importante: *a*) vorbitorii intuiesc şi cunosc anumite relaţii care există între diferite paradigme ale limbii lor; *b*) aceste relaţii pot fi diferite în limbi diferite.

De exemplu, în italiană putem spune *îi mi-o libro* şi *îi libro e* mi-o folosind acelaşi *mi-o* ca atribut şi ca predicat; în engleză, în schimb, se va spune *my book* şi *the book is mine*, iar în franceză, *mon livre* şi *le livre est a moi* (sau *le livre în appar-tieni*): vorbitorul englez şi cel francez ştiu că o funcţie analogă, după cum apare în subiect sau în predicat, trebuie să se prezinte în mod diferit. Această intuiţie face parte din limba lor şi din „competenţa" lor lingvistică.

În latină *Romae* însemna „al (a, ai, ale) Romei, Romei, în Roma", adică putea fi genitiv, dativ sau locativ. Relaţiile între paradigme însă nu erau aceleaşi pentru toate aceste trei funcţii. Pentru a desemna „fiii Romei" se spunea, într-adevăr, *filii Romae*, iar forma *Romae* nu se schimba în „fiii oraşului Roma", *filii urbis Romae*, după cum nu se schimba nici forma pentru dativ *urbs Roma* (*urbi Romae*). În schimb, în „sunt la Roma" se folosea aceeaşi formă (*sum Romae*), dar, în acest caz, dacă se dorea să se precizeze „sunt în oraşul Roma", nu se spunea *sum urbis Romae*, ci *sum în urbe Roma*. Pentru conştiinţa lingvistică latină ca şi cum ar fi existat două forme *Romae*: una care în paradigma *urbs Roma* trebuia să se substituie prin ablativ şi alta care se menţinea aceeaşi în combinaţie cu cuvântul *urbs*.

3.2. Un alt exemplu valabil pentru mai multe limbi este cel al genitivului „subiectiv", respectiv „obiectiv". Într-adevăr, genitivul latin (de exemplu, *Iuliae*) şi

corespondentul său italian (*di Giulia*) pot avea valoare atât „subiectivă”, cât şi

„Obiectivă” 2. Astfel, *amor Iuliae* poate implica atât *Mia amat aliquem*, „Iulia iubeşte pe cineva”, cât şi *Aliquis amat Iuliam*, „cineva o iubeşte pe Iulia”. În utilizarea acestui tip de genitiv nu se face nicio distincţie materială; vorbitorii însă fac distincţia „semantică” şi nu înţeleg ceva’ care ar fi subiect şi obiect în acelaşi timp: *Iuliae* se înţelege *fie* ca subiect, *fie* ca obiect al dragostei. Acelaşi lucru se poate spune despre expresia italiană *l’amore di Giulia*, care poate însemna sau „dragostea Iuliei (pentru Pavel)” sau „dragostea (lui Pavel) pentru Iulia”, dar nu ambele lucruri în acelaşi timp. Este vorba, în consecinţă, de un sincretism sintactic (cf. cap. VIII, 4.).

3.3. Care este însă diferenţa între genitivul subiectiv şi cel obiectiv? Şi de ce avem conştiinţa că ar există, într-un fel, această diferenţă? Evident, pentru că ştim că în *alte construcţii Iulia* şi *Giulia* funcţionează fie ca subiect, fie ca obiect al lui *amare*; cu alte cuvinte, deoarece ştim că *Iuliae* şi *di Giulia* se află în relaţie cu alte expresii, în care aceleaşi cuvinte funcţionează ori ca subiect, ori ca obiect, dar nu cu ambele sensuri deodată. Aceste alte expresii neambigue reprezintă, conform gramaticii transformaţionale, aşa-numitele *structuri de adânci-me3*. Prin urmare, genitivul obiectiv şi cel subiectiv implică două „structuri de adâncime” diferite, iar interpretarea lor depinde de relaţiile care caracterizează respectivele „structuri de adâncime”, acestea transformându-se într-o „*structură de suprafaţă*” identică. În cazul pe care îl examinăm aici, „structura de suprafaţă” este din punct de vedere semantic ambiguă, iar conform gramaticii transformaţionale, acest fapt poate fi explicat numai în legătură cu două „structuri de adâncime” diferite.

3.4. Se presupune, în consecinţă, că vorbitorii au conştiinţa a doua tipuri de structuri lingvistice: cea de suprafaţă – care

— În spaniolă, în schimb, o astfel de posibilitate, deşi se manifestă, e supusă unei serii de restricţii.

3 Denumirea provine, după cât se pare, din terminologia psihanalizei.

Lecţii de lingvistică generală se prezintă efectiv – şi cea profundă, care, ca atare, rămâne implicită, dar la care se referă prima. Cele două structuri pot fi (sub aspect sintactic) similare sau diferite. Tocmai am văzut un caz de diferenţă între cele două „structuri". Un exemplu analog ar putea fi următorul: în *Ion a dus-o pe Iulia mai întâi la Londra şi apoi la nebunie*, construcţiile *la Londra* şi *la nebunie* sunt din punct de vedere material analoge, iar sub aspect gramatical ambele funcţionează ca complemente „de loc". Totuşi acest mod de coordonare ni se pare straniu şi insolit, pe când coordonări precum: *Ion a dus-o pe Iulia mai întâi la Londra şi apoi la Paris* şi *Ion a dus-o pe Iulia mai întâi la nebunie şi apoi la sinucidere* ar fi perfect „normale". Coordonarea din exemplul nostru nu este „normală" (sau are o valoare „stilistică" particulară) fiindcă faptele desemnate prin cele două complemente nu sunt analoge, întrucât „a duce la Londra" este diferit de „a duce la nebunie". Deşi conform gramaticii curente (şi celei structurale) această diferenţă nu există, din punctul de vedere al conţinutului gândit sau al realităţii desemnate („structura profundă"), în primul caz este vorba de a o conduce pe Iulia („obiect") într-un loc (la Londra); iar în al doilea, despre a o transforma pe Iulia în subiect al nebuniei. Dacă Ion a dus-o pe Iulia la faptul că ea a devenit nebună, complementul *la nebunie* conţine o „structură profundă" diferită de cea din *la Londra*. În acest caz, aceleiaşi „structuri de suprafaţă" îi corespund două

„structuri de adâncime” diferite: în prima dintre acestea, Iulia continuă să fie obiectul lui *a dus*; în a doua, ea se transformă în subiect al faptului că *devine nebună*, complementul *la nebunie* implicând, în „structura de adâncime” o propoziţie ca: (*Din vina lui Ion*) *Iulia* (*la Londra*) *a devenit nebună*, care unită cu alta – *Ion a dus-o pe Iulia la Londra* – se transformă, împreună cu aceasta, în fraza de la care am pornit: *Ion a dus-o pe Iulia mai întâi la Londra şi apoi la nebunie*.

Transformările

223

4.1. „Transformările”, în măsura în care sunt parte constitutivă a limbii, aparţin cunoaşterii pe care o are vorbitorul cu privire la limba sa. Interpretate astfel, transformările pot explica două aspecte funcţionale (aceasta în cadrul însuşi al concepţiei despre funcţionalitate promovată de structuralism): diferenţa de funcţie şi contrarul acesteia, unitatea de funcţie.

Exemplele oferite în paragrafele precedente au pus în evidenţă cazuri în care diversităţii de funcţii denotative îi corespunde o diversitate în „transformări”. Alt exemplu care ar putea servi la ilustrarea celor două aspecte este întrebuinţarea posesivului în italiană4.

4.2. Folosirea posesivului într-o anumită paradigmă, de exemplu, în grupul nominal al subiectului, unde întâlnim *mi-o* şi *îi* mi-o ca şi în: *îi mi-o babbo*, *mi-o padre*, *îi mi-o libro*, *mia madre*, *la mia mamma*, *la mia* casă, *la mia patria*, *îi mi-o paese*, *la mia partenza* etc. ar putea să ne facă să credem că ne aflăm în prezenţa aceleiaşi funcţii denotative, în prezenţa unei relaţii „reale” identice. Dar, dacă luăm în considerare, conform unor criterii transformaţionale, diferite cazuri în care poate să apară adjectivul posesiv şi ne întrebăm dacă în toate aceste cazuri e posibil să folosim posesivul şi în predicat, vom observa imediat că funcţia denotativă, aparent identică, nu

este aceeaşi, deoarece putem spune *îi mi-o libro* şi *questo libro e* mi-o dar spunem numai *mi-o padre*, şi nu (cu acelaşi sens) *questo padre e mi-o*. Într-un caz limită, ar putea spune acest lucru un copil care, considerând o pluralitate de „taţi" şi tratându-i aproape ca pe nişte jucării, ar spune: *Ecco, questo padre e mi-o* (dar ar spune-o tocmai în sensul în care se spune *questo libro e* mi-o adică cu valoarea de „acest tată îmi aparţine"). Tot

4 Menţinem, în aceste paragrafe, exemplele italiene. Dar, în mare parte, cele spuse despre posesivul italian se aplică, deopotrivă, posesivului spaniol (şi celui din alte limbi).

astfel, în cazuri ca *la mia patria*, *îi mi-o paese*, expresia *questo paese e mi-o* (mai verosimilă decât *questa patria e mia*) ar putea fi rostită de către un cuceritor care ar afirma dreptul său asupra unui popor învins. Dar cine ar spune *questa partenza e mia* (înţelegând că pleacă sau trebuie să plece)?

Pe de altă parte, dacă la aceste exemple adăugăm încă unul, *un libro mi-o* şi îl comparăm cu *un padre* mi-o observăm că şi în subiect (şi în obiect etc.) există câteva restricţii în folosirea lui mi-o care nu poate fi folosit cu anumite substantive, dacă acestea sunt precedate de articolul nehotărât, ci doar atunci când ele sunt precedate de articolul hotărât. Tot astfel, putem spune *îi mi-o Giovanni*, dar nu *un* mi-o *Giovanni* (dacă înţelegem *Giovanni* ca nume propriu individual). Un alt exemplu de restricţie în uz, analog celui pe care tocmai l-am semnalat, poate fi formulat astfel: folosirea posesivului cu articolul nehotărât nu este posibilă – în uzul normal, deoarece este clar că această întrebuinţare se poate prezenta în situaţii

paradoxale – dacă substantivul care desemnează obiectul relaţiei posesive este un nume propriu (*l'Italia mia* este posibil, dar nu *un Italia mia*) sau dacă denotă, într-un fel, un „unicum" (bunăoară, părinţii proprii) 5.

4.3. Astfel, dacă vom considera posesivul nu într-o singură paradigmă, ci în diferitele paradigme în care el poate să apară, va rezulta clar o diversitate de funcţii contextuale. Problema noastră va consta atunci în a stabili funcţia lui „unitară" care justifică diferitele sale întrebuinţări (cf. cap. VII, 2.) şi motivele cărora li se datorează diversitatea funcţională în diferite paradigme precum şi respectivele restricţii în uz.

Termenul „posesiv" aplicat la acest tip de pronume (adjective şi substantive) este, în realitate, puţin adecvat, deoarece

5 în acest caz restricţia se referă în realitate la articolul indeterminat, nu la cel posesiv. Dar lucrul acesta nu îl ştim deocamdată, în momentul euristic al cercetării, adică atunci când reunim mai multe cazuri în care se prezintă posesivul.

de „posesie" poate fi vorba într-un caz *că îi mi-o libro* (deşi, şi în acest caz, numai dacă e vorba de o carte pe care am cumpărat-o, nu însă dacă este vorba de o carte pe care am scris-o), dar nu în cazul lui *mi-o padre*, *miofiglio*. Tot astfel, nici *la mia partenza* nu va implica o relaţie de posesie; chiar şi *la mia abitazione* va putea fi înţeleasă atât în sensul de „cameră" („casă") pe care mi-am construit-o sau mi-am cumpărat-o, cât şi în sensul de „cameră" în care locuiesc, dar care nu-mi aparţine. Conceptul de „posesie" nu este, prin urmare, suficient pentru a explica unitatea de funcţie a aşa-numitului „posesiv", deşi în uzul predicativ valoarea propriu-zis „posesivă" este mai frecventă (şi aproape exclusivă). Într-adevăr, nu se va spune *questa partenza e mia* nici *questo padre e mi-o* şi dacă este dificil ca *questa e la volta mia* [„este rândul meu"] (unde totuşi

posesivul nu se prezintă singur, ci împreună cu substantivul), să fie interpretat ca „posesie", *questo libro e mi-o* cu greu va putea fi înţeles în alt mod.

4.4. Unitatea de funcţie, în acest caz, poate fi interpretată doar ca o unitate de transformare: aşa-numitul „posesiv" nu este decât adjectivul care corespunde „genitivului" unui pronume personal (adjectiv care, la rândul său, poate fi substantivat: *mi-o → îi mi-o*), fiind rezultatul unei singure transformări „reale" (implicită în limbă). Se spune, într-adevăr, *îi libro di Giovanni*, *îi padre di Giovanni*; *la partenza di Giovanni*, folosindu-se, în fiecare caz, prepoziţia di Or, dacă în loc de *Giovanni* se consideră pronumele personal *io*, din *îi libro „di io"* (cum spun, mai mult sau mai puţin, copiii care învaţă să vorbească) va rezulta // *mi-o libro* sau *îi libro* mi-o iar *îi padre „de io"* se va transforma în *mi-o padre* sau *îi padre mi-o* şi *la partenza „di io"* în *la mia partenza*, aşa cum *di Roma* se poate transforma în *romano*. Acelaşi lucru se întâmplă cu *tu*, *lui*, *lei*, *noi*, *voi*, *loro*; astfel, *îi libro di lui* (care poate să nu se transforme) se va transforma în *îi libro suo* sau *îi suo libro*; iar în cazuri de

 ambiguitate, vom avea chiar *îi libro suo di lui*, *îi libro suo di lei*, construcţie folosită mai ales în răspunsuri „precise" la întrebări de tipul: „*Di chi e îi libro*?" („*E suo di lui*"); cf. sp. *su libro de el*, *su libro de el* la Aceasta din urmă, după cum se ştie, nu există în engleză şi germană, unde un adjectiv posesiv diferit distinge persoana a treia masculin (engl. *his book*, germ. *sein Buch*) de persoana a treia feminin (engl. *her book*, germ. *ihr Buch*) *6*.

4.5. Funcţia „unitară" a posesivului care justifică toate întrebuinţările sale este dată, prin urmare, de faptul că această formă reprezintă adjectivarea „genitivului" unui pronume personal, acesta fiind „semnificatul" său de

limbă. În schimb, diversitatea funcţională pe care el o manifestă în anumite paradigme şi restricţiile care se constată în uzul lui reflectă diversitatea relaţiilor reale denotate prin posesiv (denotate, de asemenea, prin „genitivul" care constituie baza sa), restricţiile se datorează în special faptului că un „genitiv" predicativ se interpretează în mod obişnuit ca propriu-zis „posesiv" (fapt pentru care avem *îi libro di Giovanni → îi libro e di Giovanni*, dar nu *la partenza di Giovanni – * la partenza e di Givanni*).

Toate acestea nu trebuie considerate totuşi ca aplicare strictă a gramaticii transformaţionale propriu-zise, ci mai curând ca o constatare a unor procese transformaţionale „reale" în cadrul unei gramatici în mod fundamental funcţionale.

5.1. Pe de altă parte, după cum s-a semnalat deja, „transformările" (cele ne „reale" deopotrivă) trebuie să-şi aibă locul lor într-o gramatică completă a unei limbi, tocmai ca relaţii între paradigme diferite, relaţii pe care vorbitorii le cunosc şi le pot „actualiza" (utiliza) în vorbirea lor.

1 Să se observe totuşi că *ihr Buch* înseamnă de asemenea „cartea lor".

De fapt, în ceea ce priveşte gramatica limbii sale, vorbitorul cunoaşte trei categorii de fapte: *a*) ştie *ce* este ceea ce funcţionează, adică ştie cum este făcută expresia materială a limbii: cunoaşte „morfologia" sau „constituţia" acesteia; *b*) cunoaşte (intuitiv) natura diverselor construcţii, adică funcţiile limbii; c) cunoaşte „relaţiile" între construcţii de paradigme diferite: *cum*-ul funcţionării acestor construcţii, adică modul de a trece de la o paradigmă la alta sau modul de a exprima conţinuturi analoge de gândire (echivalenţe denotative) în paradigme

diferite. Astfel, pentru a mai aminti încă o dată posesivul, vorbitorul italian ştie că poate spune // *mi-o amico*, *Vamico mi-o* şi *un mi-o amico*, *un amico* mi-o în timp ce pentru vorbitorul englez aceeaşi relaţie poate fi doar *my friend* – *a friend of mine* („prietenul meu” – „un prieten al meu”).

5.2. O gramatică completă a unei limbi ar trebui, prin urmare, să cuprindă trei secţiuni: o secţiune „constituţională” (sau „morfologia” în sens larg, incluzând morfologia propoziţiei şi a frazei), o secţiune „funcţională” (studiu al semnificatelor gramaticale ale limbii) şi o secţiune „relaţională”. Tocmai secţiunea „constituţională” şi cea „relaţională” ar trebui abordate în dependenţă de secţiunea „funcţională”, adică pe baza şi din punctul de vedere al funcţiilor semantice care constituie finalitatea limbajului şi raţiunea de a fi a limbilor, în prezent, niciun tip de gramatică nu corespunde acestei „gramatici ideale”, deoarece nicio gramatică nu ia în considerare efectiv aceste trei secţiuni.

5.3. Gramatica de tip tradiţional o face, de bună seamă, însă fără coerenţă şi în mod superficial. De fapt, gramaticile tradiţionale ale limbii materne sunt destinate vorbitorilor care cunosc deja, chiar dacă intuitiv, construcţiile şi funcţiile (ce-ul şi *de* ce-ul) limbii lor, astfel încât în asemenea gramatici aceste aspecte nu sunt practic niciodată descrise şi explicate în mod integral. Iar în gramaticile unor limbi străine se insistă mai

 ales asupra ce-ului şi *de* ce-ului „diferenţiale”, adică aceste aspecte se consideră întâi de toate în măsura în care nu corespund limbii materne a elevului. De exemplu, o gramatică engleză pentru italieni va spune că articolelor italiene II *Io*, la, *i*, *gli* le corespunde în engleză *the* şi se va ocupa în mod special, ca şi cum ar fi excepţii sau „abateri”, de acele întrebuinţări ale lui *the* care nu coincid cu întrebuinţarea articolelor în

italiană, în ceea ce priveşte aspectele „relaţionale”, în gramatica limbii materne, acestea sunt luate în considerare numai sporadic şi, de cele mai multe ori, doar ca expediente ale descrierii funcţionale (cf. 1.2.). În gramaticile unor limbi străine, ele sunt luate în discuţie mai ales din punct de vedere practic; astfel, într-o gramatică latină se explică în ce mod se exprimă în latină instrumentul, scopul, „materia” etc, sau conform căror reguli se trece de la stilul direct la cel indirect (se indică, de exemplu, că în stilul indirect toate propoziţiile independente asertive, inclusiv cele interogative „retorice”, se construiesc cu infinitivul, în timp ce toate propoziţiile subordonate şi cele independente neasertive se construiesc cu subjonctivul).

Gramaticile structurale de tip „bloomfieldian” (cf. cap. VI, 2.2.) se concentrează asupra „constituţiei” materiale, adică asupra descrierii „morfologice”, tratând foarte succint funcţiile. Cât despre relaţii, acestea nu sunt tratate, de obicei, deloc (sau cel puţin nu sunt diferenţiate de funcţiile propriu-zise). Gramatica inspirată din principiile Şcolii de la Praga de asemenea ignoră „relaţiile”, dar abordează cu acelaşi interes aspectele „constituţionale” şi funcţionale ale limbilor; aceasta cel puţin în intenţii, deoarece până acum nu a fost scrisă nicio gramatică completă în conformitate cu principiile acestei şcoli şi, în general, structuralismul de tip praghez s-a ocupat foarte puţin de nivelurile superioare ale gramaticii (sintaxa propoziţiei şi a frazei). În glosematică, în schimb, se acordă un interes deosebit identificării şi descrierii funcţiilor, în timp ce

aspectul fizico-material al structurii gramaticale este abordat superficial, fiind neglijate relaţiile. În sfârşit, gramatica transformaţională abordează „constituirea” şi

„relaţiile”, dar, ca şi în domeniul expresiei, ignoră şi în gramatică – în mod deliberat – aspectul central şi determinant al oricărei limbi: funcţiile idiomatice (în sensul că nu face din ele obiect de descriere, nici de cercetare). În acest sens, e semnificativă atitudinea adoptată de către transformaţionalişti cu privire la foneme: faptul că în gramatica transformaţională unităţile fonice funcţionale sunt ignorate (şi pe drept ignorate, deoarece în acord cu modul ei specific de a pune problema nu e nevoie să fie studiate) este interpretat ca non-existenţă a acestor unităţi. În ceea ce priveşte conţinuturile gramaticale, nu se ajunge la acest punct, dar, dat fiind că în gramatica transformaţională sensul propriu al comutării niciodată nu a fost înţeles corect, se crede că lingvistica nu dispune de nicio „metodă de descoperire” a unităţilor funcţionale (acestea fiind reduse, de cele mai multe ori, la funcţii de desemnare extralingvistică).

Prin urmare, în prezent avem următoarea „distribuire” a centrelor de interes:

Şcoala de la Praga

1 GT.

gramatica „constituţională”.	gramatica funcţională	gramatica „relaţională”.
Bloomfieldianismu11 I	I i	— I i
Gramatica tradiţională		

Gramatica transformaţională

Dacă se admite, în schimb, că *formele*, *funcţiile* şi *relaţiile* gramaticale caracterizează şi disting limbile, este

clar că ce-ul, *de ce-ul* şi cwm-ul trebuie luate în considerare cel puţin în mod egal; faptul că se studiază dintr-un anumit unghi nu este relevant.

6.1. Pe de altă parte, şi din punct de vedere aplicativ, al predării limbilor – bunăoară, dacă este vorba de predarea limbii engleze elevilor italieni – va trebui să se ţină cont de aceste trei aspecte ale gramaticii. Într-adevăr, comparând două limbi putem întâlni:

a) construcţii diferite pentru funcţii analoge: este cazul deja examinat al articolului, variabil în italiană, unic în engleză;

b) diversitatea funcţională, cu o construcţie când analogă, când diferită; este cazul preteritului englez în raport cu imperfectul şi perfectul simplu din italiană şi al condiţionalului perifrastic englez, cu *should* + infinitiv, diferit atât în formă, cât şi în conţinut, de condiţionalul italian;

c) diversitatea în relaţii, adică în trecerile posibile de la o paradigmă la alta; astfel, dorind să traducem it. *Îi mi-o amico e una tua amica*, unde elementele se opun prin perechi (*UI una*, *mi-o*/ *tua*, *amico*/ *amica*) configurând două structuri paralele, în engleză va trebui să renunţăm la paralelismul şi la omogenitatea structurală şi să spunem *my friend and a girl-friend ofyours*.

6.2. Astfel, şi în latină, trei funcţii diferite disting cele trei forme *Romae*, *Romam* şi *Romă* ca fiind complemente de loc. Acelaşi lucru se întâmplă în spaniolă, unde avem, respectiv, *en Roma*, *a Roma*, *de Roma*, în pofida faptului că ceea ce în latină se exprimă prin desinenţe, în spaniolă se exprimă prin prepoziţii: între latină şi spaniolă există diferenţă de „constituţie”, dar nu există (practic) diferenţă de funcţie. În schimb, tra-
ducând acelaşi lucru în italiană sau în franceză, se observă o diferenţă nu numai de „constituţie” (prin

întrebuinţarea prepoziţiilor în loc de desinenţe), ci şi de funcţie; deşi *în Roma* şi *en Roma* nu sunt total excluse din uz, cel puţin în anumite contexte, expresia normală corespunzătoare locativului *Romae* este *a Roma*, *à Rome*, ceea ce coincide cu exprimarea direcţiei (*Romam = a Roma*, *à Rome*) şi se deosebeşte de cea a locului de unde se vine (*Romă – da Roma*, *de Roma*). Între spaniolă, pe de o parte, şi italiană/ franceză, pe de altă parte, nu există (aproape) diferenţă de „constituţie”, ci de funcţie; iar spaniola, în schimb, în opoziţie cu latina, va avea în comun cu engleza şi germana (care întrebuinţează, respectiv, în aceste trei cazuri, *at* şi în *to* şi *nach*, *from* şi *von*) diferenţe de „constituţie” (dar nu de funcţie).

Dacă, în plus, cercetăm „transformările” adică „relaţiile”, observăm că şi acestea sunt diferite. Într-adevăr, în spaniolă se spune *en Roma*, *a Roma*, *de Roma*, de asemenea, *en la Ciudad*, *à la Ciudad*, *de la Ciudad*, şi *en la Ciudad de Roma*, *à la Ciudad de Roma*, *de la* Ciudad *de Roma*, în timp ce în latină, în comparaţie cu *Romae*, *Romam*, *Romă*, avem *în urbe*, *în urbem*, *ex urbe* şi *în urbe Romă*, *în urbem Romam*, *ex urbe Romă* (astfel încât, în acest caz, latina se apropie din punct de vedere constituţional de limbile romanice). Şi în italiană se spune (*sono*, *vado*) *în città* şi (*sono*, *vado*) *nella città di Roma*, adică coincidenţa între locul aflării şi locul spre care se merge se menţine, dar de data aceasta prepoziţia este în nu *a*.

7.1. „Transformările” (cele „reale” şi cele care în fond nu sunt decât relaţii între paradigme) sunt extrem de importante, atât în domeniul descrierii unei limbi, cât şi în domeniul comparării între limbi diferite, fiind specifice anumitor limbi sau reprezentând procedee constitutive, posibilităţi deschise – şi eventual ilimitate – de producere (sau creaţie) lingvistică.

7.2. Ca exemple de transformări specifice unei limbi anumite, să amintim, în gramatica latină, propoziţia completivă directă infinitivală, ’nominativ cu infinitiv, ablativul absolut: aceste construcţii fie că nu există în limbile romanice, fie că au fost reintroduse parţial, ca latinisme culte, în epoca umanismului şi a Renaşterii.

7.3. Exemple pentru cazul al doilea pot fi semnalate mai ales în domeniul „conversiunii” categoriilor verbale („părţi ale propoziţiei”) şi al formării cuvintelor, unde creativitatea lingvistică „deschisă” apare mai clar – şi într-o formă mult mai imediată şi generală. Astfel, în contrast cu franceza, germana se caracterizează, între altele, printr-o posibilitate de transformări în serie şi printr-o creativitate actuală pe care franceză nu o cunoaşte. În timp ce în germană orice verb se poate substantiviza (*gehen*, „a merge”; *das Gehen*, „mersul”), în franceză nu se întâmplă acelaşi lucru, iar puţinele cazuri similare pe care această limbă le prezintă nu sunt, de obicei, cazuri „deschise”, de productivitate actuală, ci cazuri fixate lexical: *le manger*, de exemplu, nu înseamnă acţiunea de a mânca, ci ceea ce se mănâncă. Numai în textele filosofice infinitivul substantivizat este destul de frecvent şi în franceză (probabil sub influenţa germanei).

Dintre limbile romanice, spaniola şi româna au aceeaşi posibilitate deschisă ca şi germana (în română, aşa-numitul infinitiv „lung” este aproape totdeauna substantiv). În italiană infinitivul substantivat este mult mai frecvent decât în franceză, dar mai puţin frecvent decât în spaniolă şi română; cu toate acestea, posibilitatea „deschisă” este virtual aceeaşi (într-adevăr, uzul cu prepoziţii al acestui infinitiv este practic nelimitat: cf. *dai dire al fare*, *aveva cominciato col dire* etc).

fi n

Capitolul X

CREATIVITATE ŞI TEHNICĂ LINGVISTICĂ. CELE TREI NIVELURI ALE LIMBAJULUI

O. Să vedem acum ce loc îi corespunde descrierii realizate conform principiilor funcţionale şi structurale (incluzând transformările, în măsura în care sunt „reale", adică în măsura în care este vorba de fapte propriu-zis funcţionale), în cadrul studiului, nu numai al structurii limbilor, ci şi al limbajului în general.

1.1. Limbajul este o activitate umană *universală* care se realizează *în mod individual*, dar totdeauna conform unor tehnici *istoric* determinate („limbi"). Într-adevăr, toate fiinţele umane adulte şi normale vorbesc; într-un anumit sens, vorbesc *întotdeauna* (contrarul vorbirii este, de fapt, *tăcerea*, care poate fi concepută numai în raport cu vorbirea: ca fiind un „a nu vorbi încă" sau un „a fi încetat a vorbi"). Pe de altă parte, fiecare subiect vorbitor vorbeşte în mod individual (inclusiv în dialog): limbajul nu este niciodată activitate „corală". Limbajul se prezintă totdeauna ca fiind determinat istoric: ca „Hm

Curs de lingvistică generală bă" (spaniolă, italiană, franceză, germană etc); nu există vorbire care să nu fie *vorbire într-o limbă*.

1.2. În limbaj, prin urmare, pot fi distinse trei niveluri: unul *universal*, altul *istoric* şi altul *individual*, niveluri care, pe de altă parte, se disting mai mult sau mai puţin clar şi din punct de vedere practic. De exemplu, când spunem despre un copil că nu vorbeşte încă, nu avem în vedere că nu vorbeşte spaniola sau altă limbă, ci că deocamdată nu face uz de facultatea generală de a vorbi: ne referim la nivelul universal. De asemenea, ne aflăm la nivelul universal atunci când auzim vorbindu-se într-o cameră alăturată, dar nu înţelegem ce se spune şi nici nu identificăm persoanele care vorbesc. La acest nivel se observă anumite aspecte „simptomatice" ale limbajului,

dar, neînţelegând semnificatele lingvistice ca atare, putem fi tentaţi să dăm interpretări greşite. Astfel, necunoscând limba, nici caracterul persoanei care vorbeşte, putem interpreta o vorbire zgomotoasă, dar cordială, drept o dispută. Tot astfel, auzind vorbindu-se o limbă străină, putem avea, la nivelul universal, impresia unei vorbiri furioase, în timp ce poate fi vorba doar de o particularitate prozodică a acestei limbi (este ceea ce li se întâmplă italienilor când aud vorbindu-se germana), în schimb, dacă remarcăm că se vorbeşte o limbă *x*, am identificat nivelul istoric al limbajului, adică vorbirea în conformitate cu o anumită tehnică. Iar dacă spunem *Cel care vorbeşte este Petru*, am identificat deopotrivă nivelul individual al limbajului.

1.3. Aceste trei niveluri sunt, până la un anumit punct, autonome. Astfel, nivelul universal urmează norme proprii (începând cu aspectele pur şi simplu materiale ale vocii), realizând de asemenea posibilităţi proprii, indiferent de limbile particulare. În mod analog, nu este cazul să considerăm nivelul individual ca simplă realizare a unei anumite istoricităţi, deoarece la acest nivel întâlnim vorbitori poligloţi care cunosc

şi realizează diferite tradiţii istorice, iar, pe de altă parte, niciun individ nu realizează singur *toată* tradiţia istorică. De aceea, într-un sens, nivelul individual îl depăşeşte pe cel istoric, dat fiind că un singur vorbitor poate vorbi mai mult de o limbă. În alt sens, acest nivel este mai limitat decât cel istoric, deoarece niciun vorbitor nu realizează totalmente o limbă: niciun spaniol nu cunoaşte toată spaniola, niciun englez nu cunoaşte toată engleza ş.a.m.d. Nici măcar referitor la un text nu putem fi siguri că ar corespunde unei tradiţii istorice unice, deoarece într-un text dintr-o anumită limbă pot apărea şi

elemente ale altor tradiţii lingvistice, prezentate sau nu ca atare de către cel care vorbeşte (sau scrie). Aceste elemente vor fi indicate, dacă vorbitorul spune explicit (sau dă de înţeles) că foloseşte cuvinte din altă limbă (să ne gândim la locuţiuni ca *grosso modo*, *ex novo*, folosite în texte spaniole); fiind omise, de exemplu, dacă sunt „greşeli" provocate de cunoaşterea (redusă) a altei limbi, adică printr-o interferenţă între două sisteme, greşeli care pot implica aplicarea „eronată" sau, din contră, suspendarea, neaplicarea anumitor reguli ale acestor sisteme. O interferenţă de acest ultim tip se poate produce atunci când o persoană, cunoscând bine o altă limbă în care anumite forme ale limbii sale materne au sens obscen, evită să le utilizeze în propria sa limbă. În română, de exemplu, *a dezmierda* este un cuvânt folosit de obicei de către cei care nu cunosc alte limbi romanice şi se utilizează mai ales referitor la copii. Nu îl utilizează, în schimb, cei care, cunoscând alte limbi romanice, observă în cuvânt o evidenţă etimologică prin care acesta este perceput ca vulgar: interferenţa, putând fi, ca în acest caz, „negativă".

2.1. Pe de altă parte, limbajul se realizează, fără îndoială, în conformitate cu o cunoaştere dobândită ca atare („învăţată") şi se prezintă sub forma unor fapte obiective sau „produse". Dar, conform unei celebre caracterizări formulate în termeni

aristotelici de către W. von Humboldt, limbajul nu este în esenţă epyov, lucru făcut, „produs", ci evepyeict, activitate creatoare (activitate care merge dincolo de propria sa 8 uvauti; „potentă", adică, depăşeşte tehnica „învăţată"). În consecinţă, el poate fi examinat ca evepyeux, ca Suvauişi ca epyov, anume ca fapt de creaţie (ca activitate creatoare sau, cel puţin, ca *activitate*), ca fapt de tehnică („potentă",

competenţă) şi ca *produs*, la fiecare din cele trei niveluri evidenţiate mai sus. Rezultatul combinării acestor trei criterii (niveluri şi puncte de vedere) reprezintă o distincţie cu nouă compartimente în structura generală a limbajului.

2.2. La nivel universal, limbajul considerat ca activitate este *vorbirea* (*în general*), nedeterminată istoric, considerată ca tehnică, deci, „a şti să vorbeşti în general" (*competenţă elocuţională*); considerat ca produs, este „vorbitul", totalitatea a ceea ce s-a spus (sau ceea ce se poate spune, cu condiţia să se considere ca „lucru făcut"). La nivel individual, limbajul ca activitate este *„discursul"*, adică actul lingvistic (sau seria de acte lingvistice conexe) al unui anumit individ într-o anumită situaţie; din punctul de vedere al competenţei, el este *competenţă expresivă* (cunoaştere cu privire la elaborarea „discursurilor"); iar ca produs este un *„text"* (vorbit sau scris). În mod analog, la nivel istoric, limbajul ca activitate este *limba concretă*, aşa cum se manifestă ea în vorbire, ca determinare istorică a acesteia (de exemplu, „vorbirea *spaniolă*", „vorbirea *franceză1* etc); iar ca „potentă", este limba în calitate de cunoaştere tradiţională a unei comunităţi (*competenţă „idiomatică"*). Ca produs, în schimb, limba nu se prezintă niciodată în formă concretă, deoarece la acest nivel totul se „produce" (se creează), sau rămâne în stadiu de *hapax* (expresie spusă o singură dată), sau, dacă se adoptă şi se conservă istoric, intră ca parte componentă a competenţei tradiţionale. În acest sens limba nu este niciodată epyov: epyov, produs, poate fi numai

limba „abstractă", adică limba dedusă din vorbire şi obiectivată într-o gramatică şi un dicţionar.

Toate aceste relaţii pot fi rezumate în următorul tablou sinoptic:

— „Puncte – de vedere niveluri	sv epysia activitate	Suva mţ competenţă	epy ov produs
universal	vorbire în general	competenţă elocuţională	totalitatea „vorbitului”.
Istoric	limba concretă	competenţă idiomatică	—) (limba abstractă)
Individual	discurs	competenţă expresivă	„Text”.

2.3. Diversele definiţii care se dau limbajului se datorează, în parte, diversităţii punctelor de vedere din care este abordat limbajul la acest nivel universal. Astfel, cine defineşte limbajul ca „activitate care foloseşte (sau care produce sau creează) semne”, îl consideră tocmai ca activitate, ca vorbire. Cine, în schimb, defineşte limbajul ca „facultate de vorbire” (sau de „exprimare”), îl consideră ca pe o cunoaştere, competenţă sau „potentă”. Iar o definiţie ca aceea dată (într-un anumit context) de către Ludwig Wittgenstein – „limbajul este totalitatea frazelor” – se referă, evident, la limbajul ca „produs”. O asemenea diversitate de puncte de vedere se constată şi cu privire la limbile particulare, la nivelul istoric al limbajului. Anticii concepeau limba ca determinare concretă a vorbirii; într-adevăr, pentru a se referi la limbi, ei foloseau verbe speciale (astfel, de exemplu, în greacă arcuci-Eiv, „a vorbi atica”) sau adverbe, adică determinări ale unei activităţi (astfel, în latină: *latine loqui*, *graece loqui*, adică, în sens propriu, „a vorbi latineşte”, „a vorbi greceşte”). Vorbitorul modern, în schimb.

Curs de lingvistică generală concepe limba mai curând ca o competenţă care se realizează în acte lingvistice (limbile „se ştiu” şi „se vorbesc”). Iar lingviştii şi gramaticienii consideră frecvent limba drept competenţă, dar şi ca limbă „abstractă”, elaborată ca „produs” (astfel, F. de Saussure afirmă că putem avea o idee despre ce este efectiv *langue* prin intermediul unei gramatici şi al unui dicţionar).

3.1. Investigaţia lingvistică, în calitate de descriere şi istorie, se interesează mai ales de aspectul tehnic al limbajului, adică de competenţa lingvistică, ceea ce e perfect comprehensibil, întrucât aspectul tehnic este cel care prezintă o mai mare uniformitate şi, în consecinţă, poate să se constituie mai uşor ca obiect al ştiinţei. Cu toate acestea, întreaga filosofie a limbajului demnă de acest nume, precum şi orice lingvistică conştientă de sarcina ei ar trebui să insiste în mod special asupra creativităţii lingvistice (care, pe de altă parte, impregnează tehnicile de vorbire, acestea fiind în esenţă deschise). Iar în ceea ce priveşte tehnicile înseşi, ele ar trebui, cel puţin, să fie studiate în măsura adecvată la cele trei niveluri ale lor.

3.2. În schimb, atenţia lingviştilor s-a concentrat până acuma mai ales asupra nivelului istoric al tehnicii lingvistice, adică asupra limbilor: lingvistica – cea „modernă” nu mai puţin decât cea „tradiţională” – a fost în mod substanţial *lingvistică a limbilor*. Or, oricât de mult s-ar datora aceasta unor indubitabile necesităţi de cercetare şi predare, nu este legitim să fie ignorată importanţa celorlalte două planuri. Alături de lingvistica limbilor, există loc şi pentru o *lingvistică a vorbirii*, precum şi pentru o *lingvistică a discursului* (sau *a textului*), la fel de necesare pentru înţelegerea efectivă a limbajului (necesare, de asemenea, pentru a înţelege mai bine

funcţionarea limbilor ca atare).

Creativitate şi tehnică. Niveluri ale limbajului

239

4.1. „Lingvistica vorbirii” ar trebui să studieze tocmai tehnica universală a vorbirii ca atare1. Bineînţeles, dacă e adevărat că vorbim totdeauna conform unei anumite tehnici istorice, nu este mai puţin adevărat că vorbim (înainte de toate) şi în acord cu o tehnică universală. Aceasta, fiindcă, atunci când vorbim, nu utilizăm numai limba („competenţa idiomatică”), ci, în aceeaşi măsură, anumite posibilităţi universale ale limbajului (de exemplu, intonaţia) şi o serie de posibilităţi expresive non „lingvistice” (mimica, gesturile), precum şi anumite principii ale gândirii valabile pentru umanitate în general şi referinţa constantă la faptele extralingvistice: contexte obiective, situaţii, cunoaşterea generală a „lumii”. Unele din aceste aspecte pot fi, în parte „istorice”; astfel, folosirea anumitor gesturi poate să corespundă tradiţiei unei anumite comunităţi, iar pentru stabilirea unei comunicări efective şi complete cu persoane din alte comunităţi, poate fi interesant să se identifice gesturile care se folosesc în aceste comunităţi (şi în ce măsură se folosesc). Dar, adesea, este vorba de fapte efectiv „universale”; oricum, posibilitatea de a utiliza asemenea fapte în vorbire este o posibilitate „universală”.

4.2. Astfel, şi contextele extralingvistice la care se face referinţă (implicită) atunci când vorbim pot avea valabilitate amplă sau limitată, iar utilizarea lor şi faptul de a şti să le utilizăm aparţin tehnicii universale a limbajului. Anumite contexte sunt valabile (cel puţin virtual) pentru toată umanitatea: astfel, contextul general al experienţei în lume şi al „normalităţii” acesteia. Toţi spunem, de exemplu, *Hai să ieşim din casă* (şi expresii echivalente în alte limbi), presupunând că se poate ieşi, că uşa nu a fost blocată, că în continuare există un

1 Vezi, în acest sens, E. Coseriu, „Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar”, în *RJB*, V, 1955 – 1956, p. 29 – 54, reeditată în *TLLG*, p. 282 – 323.

„Afară”; sau, atunci când auzim „afară” un zgomot şi ne gândim: *Cineva trece pe stradă*, presupunem că strada continuă să existe şi că lumea nu s-a schimbat radical în aceste ultime ore. Toţi spunem *Soarele străluceşte pe cer*, fără necesitatea de a specifica anume *care* „soare” şi pe *care* „cer”, fiindcă în contextul nostru „natural” cunoaştem un singur „soare” şi un singur „cer”: nu este vorba de nume proprii, ci de nume comune individualizatoare, tocmai, prin contextul „natural”, în mod analog, într-un context mult mai limitat, *râul* va putea desemna într-o formă neambiguă, bunăoară, *râul* care trece prin oraşul nostru.

Acelaşi lucru se poate spune, *mutatis mutandis*, despre contextele „culturale”. În diverse comunităţi ale acestei lumi se ştie că în prezent există un singur papă: de aceea *papă*, fără a fi nume propriu, este o expresie individualizată graţie unui context (practic) universal, aşa cum *doctorul*, *farmacistul* pot fi în contexte mult mai limitate: într-un sat, de exemplu, unde ar exista un singur medic şi un singur farmacist.

4.3. Pe de altă parte, după cum s-a semnalat, studiul tehnicii universale este necesar totodată pentru a determina cu exactitate funcţionarea limbilor, deoarece în vorbire tehnica universală şi tehnica istorică se suprapun, completându-se reciproc, frecvent chiar în mod „obligatoriu”, în funcţie de limbi. Astfel, când spunem în spaniolă *Me lavo las mănos*, nu e nevoie să precizăm că este vorba de mâinile *mele*: indic că acţiunea se referă la mine însumi folosind *me* ca reflexiv, cu valoare de

complement indirect; şi – cu excepţia cazului când s-ar dori să se insiste asupra opoziţiei cu *alte* mâini, care nu sunt ale mele – nu se obişnuieşte să se spună *Lavo mis mănos*. În engleză, în schimb, se spune tocmai / *wash my hands*, cu indicarea explicită a „posesivităţii" dată prin posesivul *my*. Iar în portugheză se spune pur şi simplu *lavo as maos*, „spăl mâinile"; nu e nevoie să se precizeze mai mult, dacă obiectul

care se spală, se şterge, se curăţă etc. face parte din (corpul) agentului. Utilizarea faptelor contextuale – în acest caz, a relaţiei între agent şi propriul său corp – se realizează, prin urmare, în mod diferit în cele trei limbi.

Faptele de acest gen nu au fost studiate suficient până acum; de aceea, una din dificultăţile nu doar teoretice, ci şi practice ale gramaticii descriptive (aplicată la predarea limbilor străine), de exemplu este cea care apare atunci când trebuie să indicăm în ce măsură e posibil (sau *e nevoie*) a recurge la relaţii şi circumstanţe extralingvistice, vorbind sau scriind într-o anumită limbă.

4.4. Acelaşi lucru se poate spune despre referinţele la anumite tradiţii culturale, frecvente şi „uzuale" – deşi neobligatorii – în vorbirea fiecărei comunităţi. De exemplu, referirile la o anumită mitologie sunt caracteristice culturii greceşti şi celei latine, astfel încât pentru a înţelege în mod adecvat textele greceşti sau pe cele latine, deseori este indispensabilă cunoaşterea acelei mitologii. E adevărat că acestea sunt aspecte întâi de toate „filologice" şi se referă la texte tipice anumitor *culturi*, dar, în parte, acestea sunt fapte caracteristice unor texte în anumite *limbi* şi, în fond, fapte care se referă la întrebuinţarea acestor limbi. E oportun, fără îndoială, să deosebim faptele filologice de cele propriu-zis lingvistice, dar e necesar de asemenea să specificăm care sunt posibilităţile şi limitele

uzului faptelor culturale extralingvistice în vorbirea unei anumite limbi şi într-un anumit moment al istoriei acesteia.

5.1. Toate acestea ne apropie de alte probleme, la fel de importante pentru domeniul practic, probleme ce se referă la nivelul tehnic individual al limbajului şi care, prin urmare, ar trebui să constituie obiectul „lingvisticii discursului" sau al „textului".

242

Curs de lingvistică generală în cercetarea actuală, lingvistica textului este reprezentată, deşi numai parţial, de către disciplina numită „critică stilistică" sau „stilistica vorbirii". „Critica semantică" a lui Pagliar02 consideră acest nivel nu numai ca aspect stilistic, ci şi sub alte aspecte, referitoare la interpretarea oricărui tip de texte (pot fi şi texte juridice, economice etc, nu neapărat texte literare *stricto sensu*). În prezent se încearcă pe diferite căi constituirea unei lingvistici a textului chiar mai amplă, plecând de la o propunere lansată de autorul prezentei cărţi încă din 1955 – 19563. Cu toate acestea, lingvistica textului este, în general, foarte puţin dezvoltată, iar multe din problemele ei nu sunt studiate sau nu sunt identificate ca atare4. O demonstrează, între altele, o dificultate cu care se confruntă frecvent şi lectorii de limbi străine: problema traducerii.

5.2. De fapt, ce se traduce? Evident, nu se poate trece direct de la o limbă la alta în planul însuşi al limbilor, iluzionându-ne cu faptul că totul poate fi tradus sau trebuie tradus „direct" din gramatica şi din lexicul limbii A în cele ale limbii B, dat fiind că ceea ce se traduce nu este niciodată doar sau pur şi simplu „limba", ci întotdeauna un anumit text. Or, când se studiază gramatica şi lexicul unei limbi străine, comparaţia se face, în cel mai bun caz, la nivelul limbilor şi, dispunând numai de rezultatele acestei comparări, traducătorul se confruntă cu o problemă pe care, în mod evident, nu o poate rezolva cu aceste

instrumente: problema stabilirii corespondenţei dintre un *text* al unei limbi *x* şi un *text* din propria sa limbă (sau invers).

2 Cf. cele semnalate în cap. IV, 4.4.1.

3 în studiul citat aici la nota 1.

4 Cele spuse în text se referă la stadiul lingvisticii în jurul anilor 1968 – 1970. Despre lingvistica textului, se poate vedea acum E. Coseriu, *Texilingvistik. Eine Einführung*, publ. de J. Albrecht, Tübingen, 1980 [v. şi ediţia italiană, *Lingvistica del testo. Introduzzione nell'una hermeneutica del senso*, publ. de D. Di Cesare, Roma, 1997].

5.3. Să ne gândim, de exemplu, la aşa-numitele „idiomatis-me", adică la expresiile semantic „neanalizabile" (a căror valoare globală nu corespunde sumei valorii elementelor lor) şi care, în consecinţă, se traduc în întregime, ca texte sau ca fragmente de texte. Or, şi it. *Mi dispiace*, folosit ca „text" autonom şi în sens absolut, se traduce în acest mod şi corespunde lui *Lo siento* în spaniolă, lui *Es tut mir leid* din germană şi lui *I am sorry* în engleză. Cu toate acestea, *mi dispiace* în italiană nu este o expresie neanalizabilă cum ar fi, de exemplu, în *quattro e quattr otto* („cât ai zice peşte", literal. „În patru şi patru-opt") sau *tagliare la corda* („a pleca", literal, „a tăia frânghia"), care nu are valoare prin ceea ce semnifică literal, ci numai în ansamblu şi care, prin urmare, pot fi traduse doar prin intermediul unor expresii cu valoare analogă (fapt pentru care, de exemplu, lui *tagliare la corda* – sau *levare la tende* (literal, „a ridica corturile [de campanie]" – poate să-i corespundă în spaniolă *tomar las de Villadiego*). *Mi dispiace* devine expresie idiomatică numai în momentul traducerii, fiindcă nu este analizabilă din punctul de vedere al a 11 o r limbi,

cum ar fi spaniola, germana sau engleza, în schimb, din punctul de vedere al limbii italiene, este pur şi simplu o întrebuinţare a verbului *dispiacere*, astfel încât dacă traducerea s-ar face la nivelul limbii, ar trebui să avem ca echivalente sp. *Me desagrada*, germ. *Es missfällt* şi engl. / *dislike it*, deoarece la acest nivel (şi în alte texte), it. *dispiacere* îi corespund, de fapt, sp. *desagradar*, germ. *missfällen* engl. *to dislike* (acesta din urmă aplicat subiectului căruia îi displace ceva).

5.4. În plus, traducătorul trebuie să ştie, nu doar cum se traduce, ci şi ce reprezintă ceea ce trebuie tradus şi ce, eventual, nu se traduce (sau, din contră, trebuie să fie adăugat). De exemplu, dacă într-un text italian întâlnim destul de frecvent grazie, *prego*, putem presupune că a fost tradus din

 germană, fiindcă italienii folosesc *grazie* şi *prego* în anumite situaţii, dar nu cu aceeaşi frecvenţă ca germanii. Dacă un italian merge la un magazin şi cumpără ceva, e dificil de imaginat ca el să spună apoi vânzătorului „mulţumesc”, aşa cum obişnuieşte un client german; mult mai probabil fiind contrarul. Traducând un fragment care relatează mai mult sau mai puţin această situaţie, va trebui să adăugăm un *Danke schön* dacă traducerea se face din italiană în germană; îl vom abandona, în schimb, în trecerea de la germană la italiană.

5.5. Problema traducerii, aşa cum se poate deduce din aceste sumare observaţii, este în mod fundamental o problemă de lingvistică a textului: când traducem trebuie să ne întrebăm cum şi ce s-ar spune în aceeaşi situaţie în altă limbă, sau în altă comunitate lingvistică, ce se caracterizează prin tradiţii culturale diferite de ale noastre5.

6.1. De altfel, distincţia între cele trei niveluri ale

limbajului – nivelul vorbirii în general, cel al limbii şi cel al discursului sau textului – trebuie făcută şi pentru disciplinele lingvistice particulare (între ele, gramatica), deoarece rolul acestor discipline este diferit, în funcţie de nivelul la care se referă. Astfel, gramatica, raportată la cele trei niveluri ale noastre, este respectiv: *gramatică generală* (nu „gramatică universală" a tuturor limbilor, un lucru imposibil şi absurd, ci teorie gramaticală: formă a gramaticii a cărei sarcină este de a defini categoriile verbale – „părţile de propoziţie" –, categoriile, funcţiile şi procedeele gramaticale), *gramatica descriptivă* (a unei limbi anumite) şi *analiza gramaticală* (a unui text anumit).

5 Despre problematica traducerii, cf. studiul nostru „Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie", în *Theory and Practice of Translation*, publ. de L. Grähs, G. Korlen şi B. Malmberg, Bema-Frankfurt-Las Vegas, 1978, p.17 – 32, trad. sp. În *El hombre y su lenguaje*, Madrid, 1977, p. 214 – 239.

6.2. Gramatica generală, înţeleasă corect, se referă, de fapt, la vorbirea în general, fiindcă verbul, substantivul, adjectivul etc. nu pot fi definite în raport cu o anumită limbă. Orice definiţie se referă la o categorie universală, la o posibilitate a limbajului, independent de o limbă sau alta. Raportându-ne la o limbă anumită, vom putea spune doar dacă o anumită categorie există sau nu în această limbă, iar dacă există, vom putea preciza funcţiile acesteia şi vom putea descrie schema materială a expresiei sale: contrar a ceea ce susţin unii structuralişti nord-americani (bloomfieldieni), este absurd să-ţi propui să defineşti, de exemplu, „adjectivul în engleză", dat fiind că în momentul în care el este definit ca „adjectiv", definiţia e valabilă pentru orice limbă în care poate apărea adjectivul. Cert este că trebuie *să descriem* – nu să definim – „adjectivul în

engleză”, dacă această categorie există în limba respectivă. La *o* limbă se referă, de fapt, gramatica descriptivă, al cărei rol este, între altele, acela de a „descrie” categoriile verbale proprii limbii respective, adică identificarea acestor categorii şi stabilirea schemelor materiale ale exprimării lor (operaţii, de altfel, autonome). În sfârşit, în ce priveşte textul, obiectivul gramaticii este acela al analizei gramaticale, adică identificarea funcţiilor gramaticale efectiv exprimate într-un text sau altul. Într-adevăr, funcţiile gramaticale sunt identificabile de multe ori numai la nivelul textului, sau prezintă aspecte şi nuanţe justificabile doar într-un anumit text; aceasta, în parte, fiindcă poate avea loc o coincidenţă incompletă între schemele materiale ale unor categorii diferite (de exemplu, a substantivului şi adjectivului în sp. *el sabio frances*) şi, în parte, pentru că anumite determinări gramaticale pot funcţiona implicit, graţie „contextelor” (cf. 4.2.).

7.O. Dar, întâi de toate, distincţia celor trei niveluri ale limbajului este importantă şi necesară din punct de vedere raţional fiindcă acestora le corespund şi trei niveluri de

 funcţionalitate, trei tipuri de „conţinut” lingvistic: *desemnarea*, *semnificatul* şi *sensul* (straturi care, fireşte, în texte se prezintă simultan).

7.1. *Desemnarea* este referinţa la „realitate”, adică relaţia în fiecare caz determinată între o expresie lingvistică şi o „stare de lucruri” „reală”, între semn şi „lucrul” denotat. Desemnarea poate să corespundă unui semnificat de limbă (care reprezintă posibilitatea sa), dar poate de asemenea să nu corespundă semnificatului respectiv şi să fie „metaforică”. Atunci când vedem un negru pe stradă, putem spune în glumă: *Priveşte*, *blondul*! iar în acest caz *blond* este desemnarea unui „negru”, deşi în limbă nu semnifică „negru”.

7.2. *Semnificatul* este conţinutul unui semn sau al unei expresii dat într-o anumită limbă şi exclusiv prin intermediul limbii înseşi. De exemplu, în cazul lui *blond*, conţinutul pe care, cunoscând româna, îl înţelegem ca posibilitate de desemnare a acestui semnificant (în afara folosirii concrete) şi care poate să fie parţial diferit (sau să nu existe deloc) în alte limbi.

7.3.1. *Sensul* este conţinutul propriu al unui text, adică ceea ce textul exprimă dincolo de (sau prin) desemnare şi semnificat. Constatăm uşor acest strat al semnificării în cazurile în care, inclusiv în viaţa zilnică, chiar înţelegând semnificatul literal al anumitor cuvinte sau fraze, ne întrebăm ce s-a intenţionat să se spună cu aceasta. Căutăm, prin urmare, ceva dincolo de semnificat şi de desemnare, ceva diferit de aceste conţinuturi; ne întrebăm, tocmai, care este „sensul" (intenţia, finalitatea, implicaţiile etc.) a ceea ce sub aspect lingvistic, adică în acord cu regulile limbii şi cu normele vorbirii în general, am înţeles deja. O glumă, de exemplu, pe lângă faptul că are un „semnificat" – adică, pe lângă faptul că fiecare cuvânt şi fiecare propoziţie din care se compune are un semnificat – are şi un sens particular, a cărui înţelegere este indispensabilă pentru a pricepe gluma ca atare; iar „gluma".

(faptul că un discurs ar fi tocmai o glumă) constituie, la rândul său, un „sens".

7.3.2. În ce priveşte sensul se justifică şi importanţa specială pe care o are în lingvistica textului conexiunea intimă între teoria limbajului şi cea a literaturii. Într-adevăr, planul sensului este, ca să spunem aşa, dublu semiotic, deoarece în acest plan un semnificant şi un semnificat de limbă constituie o primă serie de relaţii, urmată de altă serie, în care semnificatul de limbă (prin care desemnează) devine la rândul său semnificant'pentru

conţinutul textului sau „sens”. Semnificatele lingvistice (şi ceea ce ele desemnează) constituie partea materială a textului literar, fiind tocmai partea materială – „semnificantul” – altui semn, al cărui „semnificat” este sensul textului. Prin urmare, tot ceea ce se înţelege în mod imediat într-o operă, prin semnele lingvistice, nu este, din punctul de vedere al textului, decât perceperea unui „semnificant”. Cervantes nu vorbeşte *despre* Don Quijote, *despre* Sancho, *despre* Dulcinea, ci, *prin intermediul* lui Don Quijote, Sancho, Dulcinea, ca *simboluri*, vorbeşte de altceva, ceea ce constituie sensul romanului său.

7.3.3. Planul sensului şi cel al semnificatului sunt diferite în fiecare caz, dar aşa cum semnificatul poate să coincidă cu desemnarea (cf. cap. XI, 1.4.), sensul poate să coincidă cu semnificatul. În acest caz, sensul textului este numai „comunicativ”, informativ, empiric sau „vital”, nu artistic sau literar („simbolic”). Pe de altă parte, există forme ale „literaturii” în care faptele semnificate şi cele desemnate sunt „vitale”; astfel, romanul poliţist care, exceptând cazurile în care se ridică la nivelul literaturii artistice, ne interesează în sens practic, prin faptele înseşi pe care le narează şi nu ca creaţie simbolică. În romanul poliţist ne interesează efectiv întâmplările şi conexiunea lor (deşi frecvent întâmplările sunt dispuse de către autor conform unei anumite scheme, care face „soluţia” mai

facilă sau mai imprevizibilă, adică mai puţin evidentă conexiunea „faptelor”), în acelaşi mod în care ne interesează relatarea faptelor efectiv întâmplate atunci când ne întrebăm *Ce s-a întâmplat*? Aceasta, în ciuda faptului că cel care povesteşte faptele poate să prezinte o interpretare proprie a acestora, scoţând în evidenţă un detaliu sau altul, adică prezentându-ne un text până la un anumit punct „literar”.

7.3.4. Planul sensului este, prin tot ce s-a menţionat,

extrem de important şi ar trebui să fie studiat de către lingvişti mai mult decât se studiază în realitate. Din păcate, pe moment, nu se întrezăresc decât intenţiile unei lingvistici a sensului6.

(*it* o

3

6 Dar a se vedea acum lucrarea *Textlingvistik* citată la nota 4, în special p. şi urm. fi

Capitolul XI

LIMBA FUNCŢIONALĂ

O.1. Să trecem acum la considerarea mai îndeaproape a obiectului tradiţional al lingvisticii, adică la planul istoric al limbajului. Acest plan poate fi identificat, după cum am văzut, cu planul limbilor, anume cu planul tradiţiilor tehnice tipice ale limbajului, tradiţii determinate din punct de vedere istoric ale anumitor comunităţi. Un aspect fundamental al limbajului este acela de a se manifesta totdeauna ca 1 i în bă; chiar fiind creaţie, producere continuă de elemente noi şi, în acest sens, „libertate", limbajul este, în acelaşi timp „istoricitate", tehnică istorică şi tradiţie, solidaritate cu alţi vorbitori actuali şi din trecut, adică cu istoria actuală şi cea trecută a unei comunităţii de vorbitori. Acest fapt atât de caracteristic al limbajului a fost remarcat în mod clar de către Giovanni Gentile, într-un scurt capitol despre limbaj din lucrarea sa *Somamario di pedagogia*, unde după ce vorbeşte despre libertatea limbajului în raport cu creaţia, continuă astfel: „Atunci în loc de *măsuţă* aş putea spune *pană*! în mod abstract, da, însă concret, nu, fiindcă eu, cel care vorbesc, am o istorie în urma mea, sau mai bine zis, în interiorul meu şi sunt eu însumi

71 tf

250

Lecţii de lingvistică generală această istorie şi de aceea sunt cineva care spune şi trebuie să spună *măsuţă* şi

nu altfel” 1.

Nu este vorba deci de o limitare a libertăţii (cum adeseori se crede), ci de dimensiunea istorică a limbajului care coincide cu istoricitatea însăşi a omului. Pe de altă parte, libertatea umană nu este capriciu individual, ci libertate istorică şi, oricum, limba nu se „impune” individului (cum se afirmă uneori): individul d is p u ne de ea pentru a-şi manifesta libertatea sa expresivă. Iar această libertate este aproape nelimitată în planul textului, unde sensurile, deşi nu semnificatele, pot fi şi se în t totdeauna noi.

O.2. Planul istoric este, după cum s-a văzut, planul „semnificatelor”, al „funcţiilor de limbă”. Dar, pentru a identifica domeniul propriu al unor astfel de funcţii – „limba funcţională” (limba care funcţionează în „discursuri”) – e necesar să parcurgem un drum lung şi să distingem între: 1) cunoaşterea limbii şi cunoaşterea „lucrurilor”; 2) limbaj şi metalimbaj; 3) sincronie şi diacronie; 4) tehnică liberă şi „discurs repetat”; 5) „arhitectura” şi „structura” limbii (sau *limba istorică* şi *limba funcţională*).

1.1. În primul rând, planul competenţei istorice nu conţine numai fapte lingvistice, ci de asemenea alte tradiţii, referitoare la „lucruri”, la lumea extralingvistică. Pentru a identifica cunoaşterea propriu-zis lingvistică şi a stabili cum trebuie să fie descrierea unei limbi ca atare, trebuie, prin urmare, să facem o primă distincţie între cunoaşterea lucrurilor şi competenţa idiomatică. De fapt, cunoaşterea „lucrurilor” (inclusiv a ideilor şi opiniilor referitoare la „lucruri”) se confundă adesea cu

1 *Sommario di pedagogia*, I, Florenţa, 1954, p. 65. Cf. E. Coseriu, „Der Mensch und seine Sprache”, în *Ursprung und Wesen des Menschen*, publ. de H. Haag şi F.P. Mohres, Tübingen, 1968, p. 78, traducerea sp., în *El hombre y su lenguaje*, Madrid, 1977, p. 32.

(sau, cel puţin, nu se distinge de) competenţa lingvistică. Astfel, Charles Bally, bunăoară, dezvoltând conceptul de relaţie asociativă al lui F. de Saussure, afirmă2 că cuvântul *boeuf* „bou" se asociază, în franceză, nu numai cu *vache*, *taureau*, *veau* („vacă", „taur", „viţel") şi cu *cornes*, *ruminer*, *beugler* („coarne", „a rumega", „a mugi"), ci de asemenea cu *labour*, *charrue*, *joug* („plugărie", „arat", „jug") şi că poate evoca şi evocă în franceză idei de forţă, rezistenţă, muncă răbdătoare, dar şi de încetineală, greutate, pasivitate. La astfel de asociaţii şi idei – care, în ansamblu, ar constitui un „câmp asociativ" – s-ar raporta locuţiuni ca: *mettre la charrue devant les boeufs* [cf., în italiană, expresia similară ca sens, deşi diferită textual este: *mettere* II Cairo *innanzi ai buoi*], *îi est un bozuf pour le travail*, *patient comme un bozuf*, *lourd comme un bozuf* etc.

Ei bine, se cuvine să ne întrebăm dacă aceste asociaţii sunt toate de acelaşi tip şi dacă toate sunt „franceze" (fapte de limbă franceză). Sunt, fireşte, asociaţii ale lui *bozuf ox vache*, *taureau*, *veau*. În acest caz „asociaţiile" erau diferite în latină unde *bos* putea fi atât masculin, cât şi feminin, însemnând „bou" şi „vacă, în timp ce *vacca* se folosea numai pentru feminin. Şi nici măcar în italiană asemănarea cu franceza nu este perfectă, deoarece în italiană există *vacca* şi *mucca*, în timp ce franceza are numai *vache*; în italiană carnea de vacă poate fi, conform cazurilor, de *manzo* sau de *bue* (de asemenea de *vacca*, de *vitellone*), în timp ce în franceză este totdeauna *viande de boeuf*. În schimb, asociaţia lui *boeuf ax charrue* este în realitate asociaţie a „lucrului" real „bou" cu „plugul" (deopotrivă ca „lucru"), nefiind specifică limbii franceze (nici oricărei alte limbi), ci unei întregi comunităţi care are o experienţă analogă în raport cu boul

(într-adevăr, aceeaşi asociaţie

2 în *FM*, VIII, 1940, p. 195.

252

Lecţii de lingvistică generală se întâlneşte în Italia, Spania, Germania etc), în timp ce în alte comunităţi, în care există altă experienţă a boului real, acelaşi animal se va asocia, de exemplu, cu templul, cu sacrificarea, cu valori religioase şi sacre, ca în India şi în Egiptul antic. Cât priveşte ideile de rezistenţă, muncă răbdătoare, greutate etc, acestea se referă în mod evident la „boul" însuşi, nu la cuvântul *boeuf*: asociaţiile ar fi în întregime diferite dacă despre bou s-ar şti ori s-ar crede că este inteligent, leneş, intolerant etc.

1.2. Acelaşi cuvânt poate, într-adevăr, să ducă la asociaţii diferite şi chiar contrare, potrivit opiniilor care tradiţional sau accidental s-au format cu privire la lucrurile pe care cuvântul le desemnează. În Italia – cel puţin în cadrul unei anumite tradiţii – dacă despre un individ se spune că *e un merlo*, se consideră că nu este foarte inteligent; în schimb, cehii spun *to je kos*, „este o merlă", despre o persoană foarte isteaţă. În portugheză, în special în sudul Braziliei, s-a răspândit de câţiva ani expresia „este un cal" (*e um cavalo*) cu referire la cineva care este foarte abil şi un adevărat expert în profesia sa: în spaniolă, în schimb, aceeaşi expresie (*es un caballo*) se aplică unui individ grosolan şi necioplit în comportamentul său fizic şi intelectual. Aceasta, evident, nu depinde de relaţiile lingvistice în care se află semnificatul „cal" în portugheză şi în spaniolă, deoarece aceste relaţii sunt practic identice în cele două limbi: diferite sunt numai ideile despre calul însuşi. Asemenea idei şi opinii reprezintă tradiţii care, de cele mai multe ori, nu coincid cu cele idiomatice, întrucât pot avea limite mai ample sau mai înguste decât o anumită comunitate lingvistică. Astfel, ideile care există despre bou sunt mai mult sau mai puţin aceleaşi în comunităţile

italiană, franceză, spaniolă, română etc.

1.3. E adevărat, pe de altă parte, că cunoaşterea lucrurilor, ideile şi opiniile despre lucruri explică proverbe, locuţiuni.

expresii etc. Este, fără îndoială, mult mai „expresiv" a spune *mettere îi carro innanzi ai buoi*, cu o metaforă care evocă imediat un context vădit paradoxal – carul trebuie să fie tras de boi şi numai dacă se află în urma boilor; înainte împiedică mersul lor sau, în afara metaforei, împiedică dezvoltarea normală a unui proces – decât a spune „a pune sfârşitul înaintea începutului" sau „a pune carul înaintea casei"; în aceste cazuri expresia este puţin vivace, ori e săracă în conţinut. Este evident însă că locuţiunea „poner el carro delante de los bueyes" (ca şi varianta sa franceză *mettre la charrue devant les boeufs*) îşi datorează eficacitatea sa „lucrurilor" înseşi, asociaţiilor şi ideilor care se referă la lucruri, nu asociaţiilor pur lingvistice, aparţinând limbii italiene (sau franceze).

1.4. Deopotrivă şi limbajele tehnice – în care semnificatele coincid cu desemnările (în sensul că sunt obiectiv motivate) – corespund tradiţiei care se referă la cunoaşterea lucrurilor înseşi; aceasta e valabil nu numai pentru limbajele ştiinţelor şi ale tehnicilor stabilite ca atare, ci de asemenea pentru lexicul ştiinţei şi tehnicii populare: pentru tot ceea ce într-o tradiţie lingvistică este „nomenclatură" (nume de unelte şi de părţi ale acestora, nume de plante sau de animale la nivel de specii etc). Aceste nomenclaturi merg mai departe de competenţa lingvistică propriu-zisă, dat fiind că implică o cunoaştere cu privire la lucrurile înseşi, adică un tip de cunoaştere ştiinţifică şi tehnică, deşi populară. De fapt, nomenclaturile nu sunt cunoscute bine de către toţi vorbitorii unei comunităţi lingvistice, ci numai de anumite grupuri (nu

totdeauna aceleaşi); şi, pe de altă parte, este întru totul posibil să ştii bine o limbă şi să nu ştii, de exemplu, numele de flori sau de peşti. Vorbitorul mediu se limitează de obicei la o desemnare generică *ţacea floare*, în loc de *acea dalie*, *acel peşte* în loc de *acel păstrăv*) sau se conformează cu cunoaşterea vagă atunci când este vorba de flori sau de peşti, lăsând specialiştilor şi cercetătorilor de bota

 nică şi de zoologie populară cunoaşterea mai exactă a „lucrurilor" şi a numelor lor. Atribuind semnificatul lexical ştiinţelor lucrurilor, L. Bloomfield3 avea, prin urmare, dreptate în ceea ce priveşte limbajul tehnic; dar, în acelaşi timp, greşea atribuind ştiinţelor lucrurilor orice semnificat lexical, adică, considerând, în fond, orice semnificat ca fiind „tehnic": definiţia „semnificatelor" celor 300.000 de termeni din chimie aparţin, fireşte, chimiei, dar nu există nicio ştiinţă căreia să-i solicităm definiţia unor semnificate ca „a merge", „a duce", „a cere", „a vrea", care sunt conţinuturi de limbă română.

2.1. O a doua distincţie foarte importantă pe care trebuie să o facem – şi tocmai în domeniul competenţei lingvistice – este distincţia între *limbaj* şi *metalimbaj*. Prin „metalimbaj" se înţelege un limbaj (un uz lingvistic) al cărui obiect este tot un limbaj; de exemplu, vorbirea despre cuvinte sau despre fraze. „Limbajul" sau, mai bine zis, *limbajul primar* este un limbaj al cărui obiect nu este la rândul său un limbaj. După cum am spus4, această distincţie se află deja schiţată în *De magistro* de Sfântul Augustin.

Metalimbajul, reprezentând un anumit uz al limbajului, aparţine ca atare lingvisticii vorbirii; în acest sens nu are structură şi nici nu poate fi structurat la nivelul competenţei idiomatice, fiindcă este infinit. De fapt, în metalimbajul de bază al limbii spaniole, bunăoară, se

poate vorbi de toate limbile lumii, inclusiv spaniola, dar şi de limbi imaginare şi putem să ne referim, la alegerea noastră, atât la expresii sau cuvinte întregi, cât şi la părţi izolate ale acestora. Astfel, putem spune: *„criada" este un cuvânt spaniol, în timp ce „mucama" este un cuvânt sud-american*; – *cion" este un sufix destul de*

3 A se vedea cele spuse în cap. V, 3.2.

4 Cf. cap. I, 3.3.

comun; *„kalt"*, *în germană*, *înseamnă frig*; – *ing" în engleză este sufix*; *„llampr" este un cuvânt inventat* etc.

2.2. Anumite dificultăţi ale teoriei lingvistice se datorează confuziei (sau non-distincţiei) între limbajul primar şi metalimbaj. Astfel, una din dificultăţile cu care se confruntă definiţia „cuvântului" – deşi este vorba de o dificultate mai mult aparentă decât reală – rezidă în faptul că se doreşte o circumscriere în limbajul primar şi, în acelaşi timp, în metalimbaj. Or, aşa ceva este pur şi simplu imposibil, deoarece în metalimbaj (inclusiv în metalimbajul folosit împreună cu limbajul primar în vorbirea curentă) fiecare segment al unui cuvânt poate ajunge să fie „cuvânt". De exemplu, dacă despre un lucru spun că este *roşu*, un interlocutor poate să mă corecteze, adăugând pur şi simplu, *ietic"*, adică tratând sufixul – *ietic* – *a* ca un cuvânt cu acelaşi „statut" ca *roşu* – *le* sau *roşietic* – a. Mai mult, din „greşeală" pot spune *pom* şi un interlocutor poate să mă corecteze spunând: *„i"*, adică indicând desinenţa necesară în acest caz pentru a forma pluralul cuvântului *pom*. Prin urmare, şi acest „i" este un cuvânt (şi, desigur, o propoziţie) metalingvistic, fireşte.

2.3. Din raţiuni similare, aceeaşi distincţie are o importanţă specială şi pentru gramatică. De exemplu, este o greşeală frecventă mai curând în gramaticile şcolare aceea de a afirma că toate părţile propoziţiei pot fi subiect,

prin urmare, şi un adjectiv, fiindcă se poate spune: „verde” *este atribut*, sau adverb, ca în *„da”-ul acestui domn nu reprezintă garanţie*. Ei bine, în realitate, o singură parte a propoziţiei poate fi subiect: substantivul (ca nume sau ca pronume). Însă toate cuvintele „lexicului” specific metalimbajului sunt, tocmai, substantive: numele unei litere, al unui cuvânt (care în limbajul primar poate fi adjectiv, verb, adverb etc), al unei categorii – toate sunt substantive în calitate de *nume* a ceva. Mai mult, în metalimbaj propoziţii întregi şi fragmente de

256

Lecţii de lingvistică generală cuvinte devin în aceeaşi măsură „nume” şi „substantive” (de exemplu: *„Spune” este imperativ*; *„spu „este prima silabă din „Spune”*; *în „Spune” există un „u”*; *„Spune-mi da” este contrarul lui „Spune-mi nu”*), putând, prin urmare, să îndeplinească funcţia de subiect.

2.4. Pe de altă parte, dacă lexicul metalingvistic nu este structurabil, prin faptul că e virtual şi ilimitat (de fapt, cuvintele metalimbajului se creează la alegere în momentul însuşi în care se utilizează) *uzul* metalimbajului poate de asemenea să manifeste o tehnică specifică într-o anumită tradiţie lingvistică, adică putem avea o gramatică a metalimbajului (gramatică, în alte privinţe, destul de puţin studiată şi care ar trebui să se studieze). În spaniolă, de exemplu, sunt valabile în acest domeniu anumite reguli cu privire la uzul articolului: se spune *„rio” este un substantiv masculin – ar” este desinenţa de infinitiv*, *„mas” şi „menos” formează comparative*, dar *„a”-ul de la nominativ singular*, *„e”-ul lung din temă*, *„da”-ul copiilor* etc, iar dacă am spune *el rio*, nu am fi în domeniul metalimbajului, ci în acela al limbajului primar. În greaca veche numele metalingvistice sunt toate neutre, astfel încât, în timp ce *oinnol*, înseamnă „calul”, ca animal, xo *Xnnol* „înseamnă „cuvântul ut7 tea”; astfel, în timp ce exe

însemna „când”, to ots înseamnă (în afară de „cându-l”, substantivat) „cuvântul exe”. Unicul indiciu al acestei utilizări metalingvistice este articolul neutru cu inevitabile sincretisme în situaţia când cuvântul despre care se vorbeşte este în sine substantiv neutru.

2.5. Descrierea limbii se referă la limbajul primar şi nu la metalimbaj, în măsura în care ultimul nu este structurabil la nivelul „competenţei idiomatice”. Dar, dat fiind că metalimbajul poate avea chiar la acest nivel propria sa gramatică, diferită de aceea a limbajului primar, descriind o limbă ar trebui să indicăm deopotrivă normele uzului metalingvistic; iar la nive-

lui analizei gramaticale a textului ar trebui să distingem tehnica limbajului primar de cea a metalimbajului.

3.1. O distincţie esenţială în interiorul limbajului primar (dar care poate fi făcută şi pentru „gramatica” metalimbajului) este distincţia care trebuie operată între *sincronie* şi *diacronie*, adică între limba într-un moment dat al dezvoltării sale istorice (considerată în funcţionarea sa în vorbire) şi limba „de-a lungul timpului”, adică *în* dezvoltarea sa istorică. Este vorba de o distincţie bine cunoscută şi nu vom insista aici asupra ei5, limitându-ne doar să semnalăm că descrierea unei limbi este, bineînţeles, „sincronică”, în sensul că limba se consideră în funcţionarea sa (şi nu în devenirea sa istorică). În plus, se cuvine să facem distincţia între *starea de limbă reală* şi *sincronia* considerată ideal şi, ca să spunem aşa, „absolută”. De altfel, şi în starea de limbă se află implicită o dimensiune diacronică, fiindcă vorbitorii consideră anumite forme şi construcţii ca învechite sau, din contră, ca recente, iar folosindu-le, ţin cont de aceste valori pentru a da o nuanţă arhaică sau de „modernitate” discursului lor. De exemplu, dacă spun, în italiană, *tutti şi assisero*,

italianul mediu înţelege semnificatul lui şi *assisero* şi îl traduce prin *şi sedettero*, dar percepe în cele spuse un anumit ton aulic, tocmai tonul pe care am dorit să-l dau cuvintelor mele şi să comunic cu ele. Mai ales când o tradiţie literară a limbii penetrează în limba vorbită, se remarcă prezenţa simultană a doua sau a mai multor stări în aceeaşi „stare de limbă", simultaneitate care, în fond, reflectă dezvoltarea însăşi a limbii, „schimbarea" sa continuă.

3.2. Este vorba, pe de altă parte, de o diacronie „subiectivă" sau „diacronie a vorbitorilor" (intuită ca atare de către vorbitorii înşişi) şi care poate fi total diferită de diacronia pe

5 Despre multiplele probleme pe care această distincţie le pune în discuţie, a se vedea E. Coseriu, *SDH*.

258

Lecţii de lingvistică generală care ar putea-o stabili un istoric al limbii. Bunăoară, în italiană unii fac distincţia între *udire* şi *sentire*, folosind *udire* pentru „a auzi" şi *sentire* pentru „a simţi" cu alte simţuri şi consideră uzul lui *sentire* pentru *udire* ca noutate supărătoare; alţii, în schimb, care folosesc numai *sentire* vor considera *Ho udito un rumore* ca sunând nefiresc şi învechit. Ei bine, din punctul de vedere al istoriei „obiective", *udire* nu este „învechit" decât pentru vorbitorii care nu îl mai folosesc în mod corect, iar uzul lui *sentire* pentru *udire* nu este deloc o noutate: o întâlnim deja la Dante, urcă cu siguranţă la o epocă încă anterioară, deoarece există şi în alte limbi romanice (e normal în catalană, regional şi dialectal în spaniolă) şi se datorează probabil influenţei greceşti asupra latinei vulgare – se datorează unui „calc semantic" – dat fiind că deja în greaca veche ouabdvouai, „a simţi" se răspândea în dauna lui aicoueiv „a auzi". Dar toate acestea nu contează din punctul de vedere al funcţionării limbii şi al atitudinii vorbitorilor care, în fond, o guvernează. Tot

astfel, în descrierea unui stadiu de limbă va trebui, prin urmare, să ţinem cont de aceste fapte de diacronie implicită, fapt pentru care anumite distincţii, „cronologice” sau nu, au o anumită valoare funcţională pentru vorbitori: orice fapt subiectiv „diacronic” va trebui să fie descris în „sincronia” sa proprie (adică, în funcţionarea sa).

4.1. În stadiul limbii „sincronice” e necesar să distingem între două tipuri de tradiţii: *tehnica liberă* a discursului şi *discursul repetat*. Tehnica liberă cuprinde elementele constitutive ale limbii şi regulile „actuale” cu privire la modificarea şi combinarea lor, adică „cuvintele”, instrumentele şi procedeele lexicale şi gramaticale; discursul repetat, în schimb, cuprinde tot ceea ce în vorbirea unei comunităţi se repetă într-o formă mai mult sau mai puţin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puţin fixă, ca

fragment, lung sau scurt a „ceea ce s-a spus deja”. Astfel, *el buen madrileno* este un fapt de tehnică liberă, în timp ce *el buen samantano* (combinaţie deja existentă ca atare) este un fapt de discurs repetat. Din acest punct de vedere un discurs concret poate fi analog adeseori unui tablou realizat, în parte, ca *colaj*; în tablou, pe lângă porţiuni executate cu tehnica pictorului care pictează, pot exista deopotrivă fragmente luate din alte tablouri, pictate de către alţi pictori.

4.2. Discursul repetat poate fi un „citat”: repetarea unor fragmente de texte – literare sau altele – cunoscute ca atare. Astfel, dacă spun *questo matrimonio non’s ha da fare*, sau *nel mezzo del cammin di nostra vita*, sau *en un fugar de la Mancha de cuyo nombre no quero acordarme*, mă refer la texte anumite, din Manzoni, Dante şi Cervantes, la care continuu să fac aluzie chiar variindu-le parţial, spunând, de exemplu, *questa lezione non’s ha da*

fare, nel mezzo del cammin di questo libro, en una căile de Madrid de cuyo nombre no quiero acordarme (în anumite cazuri, aluzia la text se configurează, tocmai, ca imitaţie parodică a unei opere literare).

În afară de aceste aluzii la texte mai mult sau mai puţin cunoscute sau necunoscute, acelaşi tip de tradiţie lingvistică include alte forme: proverbe, locuţiuni fixe, formule tradiţionale de comparaţie – cu sau fără „como" (de ex., it. *buono come îi pane, cattivo come la peste, contenta come una Pasqua, ubriaco fradicio, ricco sfondato, povero în canna*; sp. *amable como un erizo, mas vivo que un rayo, mas loco que una cabra, mas pobre que una rata, una suerte padre*) etc. Trăsătura comună a tuturor acestor forme este faptul că elementele lor nu sunt lingvistic „structurabile", fiindcă, în măsura în care sunt fixe, nu sunt substituibile („comutabile"); în consecinţă, nu participă în opoziţii funcţionale actuale. Astfel, nu am putea spune *la Pasqua*, în loc de *una Pasqua*, în expresia it. *contenta come una Pasqua*, nici *îi gatto* în loc de *la gatta*, în it. *tanto va*

Lecţii de lingvistică generală la gatta al lardo, niciun *chivo* în sp. *mas loco que una cabra* (oricum, valoarea acestor expresii nu s-ar modifica). Pe de altă parte, discursul repetat poate fi supus unor reguli de construcţie care au încetat să mai fie actuale, poate să conţină forme neidentificabile (cine ştie astăzi ce înseamnă *resta* în locuţiunea it. *con la landa în resta*, ce semnificat lexical are *în canna* din formula it. *povero în canna* sau ce este exact „alarde" care figurează în sp. *hacer alarde de*), sau să aparţină pur şi simplu altor limbi (cf., de exemplu, în discursurile italiene sau spaniole: *more uxorio*, *ga ira* sau *self-made man*).

4.3. Anumite tipuri de discurs repetat (pe lângă faptele care se raportează la literaturile respective) sunt

caracteristice anumitor comunităţi şi, prin urmare, ar trebui să fie ţinute în seamă în mod special la descrierea şi la predarea tradiţiilor lingvistice. Pentru comunitatea lingvistică spaniolă, de exemplu sunt caracterisitce aşa-numitele „proverbe”. În schimb, în comunitatea lingvistică italiană este tipică repetarea unor începuturi de fragmente de opere lirice, ca *un bel di vedermo*, *che gelida manina*, *la donna e mobile*, *îi cavallo scalpita*, formule cunoscute şi utilizate în prezent chiar de către cei care nu cunosc operele din care fac parte. În comunităţile protestante (în Anglia, Germania, Suedia, Statele Unite) se răspândeşte cunoaşterea Bibliei, fiind frecvente aluziile la acest text; acest lucru nu s-ar fi putut întâmpla în comunităţile catolice, unde cunoaşterea Bibliei este aproape nulă, astfel încât aceste aluzii ar fi de cele mai multe ori total incomprehensibile. Iar în comunitatea greacă antică, cel puţin la un anumit nivel cultural, erau constante aluziile la mitologie şi la Homer.

4.4. Dar cum să includem discursul repetat în descrierea lingvistică structurală şi funcţională dacă elementele lui, după cum s-a menţionat, nu sunt „structurabile” şi, în consecinţă, scapă unei consideraţii structurale? E adevărat că obiectul principal al descrierii structurale îl constituie tehnica liberă;

totuşi, trebuie să observăm că, dacă elementele discursului repetat analoge celor ale tehnicii libere („cuvinte”, instrumente gramaticale) nu sunt comutabile în domeniul lor specific, combinaţiile lor, în schimb, adică *unităţile* discursului repetat, corespund funcţional unor unităţi de diferite niveluri ale tehnicii libere şi sunt comutabile cu acestea, drept pentru care pot fi considerate ca unităţi „neanalizabile” ale aceleiaşi tehnici, la nivelurile de structurare gramaticală în care funcţionează.

Din acest punct de vedere, anumite forme ale discursului repetat nu aparţin în niciun fel tehnicii idiomatice, deoarece nu sunt echivalente cu unităţile combinatorii ale acesteia: sunt formele care corespund unor texte întregi (sau unor fragmente de texte cu sens complet), ca citatele şi proverbele. În acest caz nu pot exista opoziţii în interiorul tehnicii idiomatice, ci numai între un text şi alt text; este vorba în realitate de forme ale „literaturii" (în sens larg, adică deopotrivă morală, ideologie etc), de tradiţii literare înserate în tradiţia lingvistică şi care ar trebui să fie studiate de către lingvistica textului şi de filologie. Într-adevăr, o disciplină filologică, *paremiologia* sau ştiinţa despre proverbe (din grecescul rapoiuict „proverb"), se ocupă parţial de aceste fapte. Există însă alte forme care aparţin aceluiaşi tip şi care ar trebui să fie studiate mai mult decât sunt studiate în realitate; de exemplu, aşa-numitele *wellerisme*, adică expresiile introduse de (sau însoţite de) formule de tipul: it. *come diceva quello che*, *come disse celui che*, sp. *como deda* (*dijo*) *aquel que* etc.6 care, în consecinţă, au pretenţia că se referă la o reacţie verbală a cuiva într-o anumită situaţie (deşi în mod frecvent este vorba de reacţii şi situaţii imaginare; bunăoară: *Non e una cosa piacevole, come diceva quello che sifaceva schiacciare le nod în testa*, „nu este plăcut, cum spunea cineva cuiva spărgându-i nucile de cap").

— Se numesc *wellerisme* fiindcă un personaj celebru al lui Dickens, Sam Weller (în *Pickwick Papers*), le foloseşte la orice pas.

Alte forme ale discursului repetat care corespund funcţional unor „sintagme" (combinaţii de cuvinte) ale tehnicii libere, fiind comutabile cu (se opun unor) sintagme, ar trebui să fie studiate, prin urmare, la nivelul

sintagmatic. Astfel, it. *cavarsela per îi rotto della cuffia* corespunde mai mult sau mai puţin lui *sfuggire în modo piu o meno fortunoso*, „a scăpa cu greu şi cu dificultate (de un pericol sau de o nenorocire)". Aceluiaşi tip îi aparţin it. *rendere pan per focaccia*, *vedersela brutta*, *farsi vivo*, *farla franca*, sp. *cară de pocos amigos*, *atar cabos*, *no dejar titere con cabeza*, *hacerse el sueco* etc. Un al treilea tip este cel al „perifrazelor lexicale" care corespund unor unităţi lexematice (cuvinte) ale tehnicii libere; astfel, it. *În quattro e quattr otto* (sp. *en un santiamen*, rom. *cât ai zice peşte*) corespunde lui rapid, imediat şi se opune lui *adagio*, *lentamente* la nivelul unităţilor lexicale. Analog este cazul din: it. *tagliare la corda*, *levare le tende* („a pleca"), *a mano a mano* („gradual"), sp. *no dar abasto*, *hacer alarde*, *hacerfalta*, *hacer hincapie*, *de cabo a rabo*, *a granel*, *a Io mejor*, *a secas* etc. în sfârşit, un al patrulea tip funcţionează la nivelul morfemelor, adică al instrumentelor gramaticale; astfel, „gradele de comparaţie" funcţionează ca morfeme de superlativ absolut (de exemplu: it. *contento come una Pasqua = contentissimo*, sp. *mas vivo que un rayo = vivisimo*, *măs loco que una cabra = muy loco*).

Discursul repetat, în formele a doua, a treia şi a patra, ar trebui să fie studiat ca un compartiment autonom al „competenţei idiomatice" 7.

7 Despre întreaga problematică a discursului repetat, se poate vedea acum excelenta teză de doctorat a discipolului meu H. Thun, *Probleme der Phraseologie. Untersuchungen zur wiederholten Rede mit Beispielen aus dem Französischen*, *Italienischen*, *Spanischen und Rumänischen*, Tübingen, 1978. Cf. de asemenea cele expuse în ale mele *Principios de semantica estructural*, Madrid, 1977, p. 113 – 118.

5.O. Obiectul prin excelenţă al descrierii structurale

îl constituie limba ca tehnică sincronică a discursului. Însă într-o *limbă istorică* (limba care s-a constituit istoric ca unitate ideală, fiind identificată ca atare de către propriii săi vorbitori şi de către vorbitorii altor limbi, de obicei prin intermediul unui adjectiv „propriu”: limba *română*, limba *spaniolă*, limba *italiană*, limba *engleză*, limba *franceză* etc.) această tehnică nu este niciodată perfect omogenă. Din contră: în mod normal este un ansamblu destul de complex de tradiţii lingvistice istoric conexe dar diferite şi numai în parte concordante. Cu alte cuvinte, o limbă istorică prezintă totdeauna varietate internă, într-adevăr, într-o asemenea limbă, de obicei, se prezintă diferenţe interne, mai mult sau mai puţin profunde, corespunzătoare la trei tipuri fundamentale: a) diferenţe *diatopice*, adică diferenţe în spaţiul geografic (din gr. 8 id, „prin” şi T07 toe; „loc”); b) diferenţe *diastratice*, adică diferenţe între straturile socio-culturale ale comunităţii lingvistice (din gr. 8 id şi lat. – *stratum*); şi c) diferenţe *diafazice*, adică diferenţe între diferite tipuri de modalităţi expresive (din gr. 8 id şi (pdemă, „expresie”) 8. Diferenţele lingvistice care – la acelaşi strat socio-cultural – caracterizează grupuri „biologice” (bărbaţi, femei, copii, tineri) şi profesionale pot fi de asemenea considerate ca „diafazice”.

5.1. Diferenţele diatopice sunt universal cunoscute în ceea ce priveşte nivelul limbii populare („dialectal”), care în limbile europene, mai ales, în anumite comunităţi (cum ar fi cea italiană, franceză sau germană) sunt, într-adevăr, foarte evidente, însă astfel de diferenţe există şi la nivelul limbii comune (limba de folosinţă „supraregională” şi supradialectală).

8 Termenii *diatopic* şi *diastratic* au fost propuşi pentru prima dată de L. Flydal, „Remarques sur certains rapports entre le style et l’état de langue”, *NTS*, 16, 1951, p.240 – 257. Adoptându-le (în 1957), am adăugat termenul *diafazic*, pentru a ne referi la diferenţele aşa-numite

„stilistice”.

Astfel, în Italia, provenienţa vorbitorilor se recunoaşte, de obicei, şi la acest nivel prin pronunţarea anumitor foneme, a anumitor cuvinte şi construcţii; chiar se afirmă anumite tipuri regionale de limbă comună (un tip „septentrional”, unul „meridional”, altul „central”). Aceste varietăţi sunt determinate mai curând de dialectele respective „subiacente”, decât de varietăţi stabile şi autonome ale italienei comune. Mult mai stabile şi de aceea mai bine definite şi mai uşor delimitabile sunt aceste varietăţi în limbile istorice vorbite în ţări diferite, politic independente şi cultural autonome: este cazul limbii engleze, al spaniolei şi al portughezei din Europa şi America. În pofida unităţii tehnicii fundamentale a acestor limbi, există între tipurile lor europene şi americane diferenţe fonetice, lexicale, parţial şi gramaticale, tocmai, la nivelul limbii comune (şi literare).

5.2. Diferenţele diastratice sunt în special marcate în comunităţile în care există mari diferenţe culturale între diferite straturi sociale, precum şi în comunităţile diferenţiate în caste. Astfel, erau radicale în India antică: în teatrul indian vechi (teatrul „realist”, sub acest aspect), regii, nobilii şi sacerdoţii vorbesc sanscrita (limbă a castelor superioare „cultă” prin excelenţă), în timp ce reprezentanţii castelor inferioare (deopotrivă şi comercianţii), precum şi femeile şi copiii unei caste, vorbesc diferite forme de practită, adică, o limbă populară. Asemenea diferenţe sunt remarcabile în prezent în diverse comunităţi din Asia, cum ar fi cea persană, indoneziana sau cea japoneză. Diferenţe diastratice mai mult sau mai puţin profunde se prezintă însă în comunităţile noastre europene şi în acele în care aceste diferenţe nu coincid cu diferenţa între limba comună şi „dialect” (ca „limbă

populară”). Aşadar, există o franceză populară şi o engleză populară (destul de diferite de formele „culte” ale acestor limbi), o spaniolă populară şi, până la un anumit punct, şi o italiană populară (ca formă a italienei comune).

Limba funcţională

265

5.3. Diferenţele diafazice pot – conform comunităţilor – să fie notabile, de exemplu, între limba vorbită şi limba scrisă, între limba „uzuală” (germ. *Umgangssprache*) şi limba literară, între modul de vorbire familiar şi cel „public” (sau, eventual, solemn), între limbajul curent şi limbajul administrativ etc. în limba literară pot exista diferenţe sensibile între poezie (în versuri) şi proză, între poezia epică şi cea lirică etc. în Italia, bunăoară, până în timpuri destul de apropiate şi prin tradiţia poeziei lirice, erau folosite, pentru imperfect, forme cu desinenţele *ea* – *ia* (*avea*, *paryia*), în timp ce în limba curentă erau deja generale formele în – *era* – *n-a* (*aveva*, *partiva*), ori se utilizau cuvinte ca *augello*, *alma* (pentru *uccello*, *anima*), care erau folosite rar în proză şi niciodată în limba vorbită. Abia în ultimii optzeci de ani această tradiţie s-a schimbat, iar astăzi niciun poet nu ar mai scrie precum Carducci, unul din ultimii reprezentanţi ai acestei tradiţii lingvistico-retorice a poeziei italiene. Un caz puţin diferit este cel al literaturii greceşti antice în care diferenţele diafazice sunt destul de profunde ca să corespundă unor diferenţe de tip „diatopic” care caracterizează diferite genuri literare: poezia epică se scria în dialectul homeric (în esenţă ionic), poezia lirică monodică (individuală) în cel eolic; lirica corală, în cel doric; în timp ce proza, tragedia şi comedia (cu excepţia unor părţi corale) utilizau dialectul atic; iar prestigiul tradiţiei homerice a fost atât de mare încât până în epoca bizantină (chiar şi în această epocă), cine scria poezie epică – sau, pur şi simplu, poezie în hexametri – continua să folosească, în esenţă, dialectul homeric.

5.4. Acestor trei tipuri de diferenţe le corespund în sens contrar (adică, în sensul relativei omogenităţi a tradiţiilor lingvistice) trei tipuri de unităţi, de sisteme lingvistice mai mult sau mai puţin unitare, adică de „limbi” înglobate în interiorul limbii istorice: unităţi considerate într-un singur punct al spa

 ţiului sau care (practic) nu prezintă diversitate spaţială, adică unităţi *sintopice* sau *dialecte* (termen care ar putea fi aplicat la toate tipurile de varietăţi regionale incluse în limba istorică: dar şi la cele ale limbii comune); unităţi considerate într-un singur strat socio-cultural sau care (practic) nu prezintă diversitate din acest punct de vedere: unităţi *sinistratice* sau *niveluri de limbă* (aşa-numitele „dialecte sociale”); şi unităţi de modalitate expresivă, fără diferenţe diafazice, adică unităţi *sinfazice* sau *stiluri de limbă* (de exemplu: stil familiar, stil literar epic etc).

În acest sens se poate spune că o limbă istorică nu este niciodată un singur sistem lingvistic, ci un *diasistem*, un ansamblu mai mult sau mai puţin complex de „dialecte”, „niveluri” şi „stiluri de limbă”:

DIALECTE

I t

NIVELURI < – STILURI

DE

LIMBĂ

Să observăm că, în mod normal, fiecare din aceste sisteme este (mai mult sau mai puţin) omogen dintr-un singur punct de vedere: în fiecare dialect pot fi constatate diferenţe dias-tratice şi diafazice (şi, prin urmare, niveluri şi stiluri de limbă); la fiecare nivel, diferenţe diatopice şi diafazice (dialecte şi stiluri); în fiecare stil, diferenţe diatopice şi diastratice (dialec-

te şi niveluri). În plus, limitele între niveluri şi între stilurile de limbă pot fi diferite în dialecte diferite; iar limitele între stiluri, deosebite la niveluri deosebite.

5.5. O limbă istorică nu poate, prin urmare, să fie descrisă structural şi funcţional ca *un* sistem lingvistic, ca o singură structură unitară şi omogenă, fiindcă pur şi simplu nu este aşa. Din contră, cuprinde frecvent sisteme lingvistice destul de diferite, uneori nu mai puţin diferite decât anumite limbi istorice recunoscute ca atare (să ne gândim, bunăoară, la dialectele italiene septentrionale şi cele meridionale). În afară de aceasta, o descriere structurală unică a unei întregi limbi istorice, chiar dacă nu ar fi din punct de vedere raţional şi empiric imposibilă, nu ar avea niciun interes practic, deoarece o limbă istorică „nu se vorbeşte”: nu se realizează în vorbire ca atare şi în mod imediat, ci numai prin intermediul uneia din formele sale determinate în sens diatopic, diastratic şi diafazic. Nimeni nu poate vorbi (simultan) *toată* italiana sau *toată* engleza, engleza „fără adjective” sau italiana „fără adjective” (de exemplu, un italian să vorbească toscana, romană, milaneza etc, limba populară şi cea cultă etc, limba familiară, cea solemnă etc. sau invers, o italiană toscană şi în acelaşi timp siciliana, populară şi cultă, familiară şi în acelaşi timp solemnă etc.) Se vorbeşte în fiecare caz o anumită formă de italiană: nu italiana, ci o italiană (cum ar fi italiana comună, romană, de nivel mediu şi în stilul familiar).

O tehnică lingvistică în întregime determinată (adică unitară şi omogenă) în cele trei sensuri – un singur dialect la un singur nivel şi într-un stil unic de limbă, cu alte cuvinte, o limbă *sintopică*, *sinistratică* şi *sinfazică* – poate fi numită *limbă funcţională*. Adjectivul „funcţională” îşi află în acest caz justificarea în faptul că numai o limbă de acest tip funcţionează efectiv şi în mod imediat în discursuri (sau „texte”). În acelaşi discurs se pot prezenta, fără îndoială,

diferite limbi funcţio

*Lecţii de lingvistică generală*nale (de exemplu, într-un discurs narativ, o formă de vorbire a autorului şi o formă de vorbire a personajelor sale, sau diferite moduri de vorbire care caracterizează propriile personaje), dar în fiecare punct al discursului se prezintă totdeauna şi în mod necesar *o* anumită limbă funcţională. Româna, spaniola, italiana, engleza, franceza etc, aşa cum sunt înţelese în mod general, nu funcţionează direct în discursuri nefiind, prin urmare, limbi funcţionale: sunt „colecţii" de limbi funcţionale, în timp ce o limbă funcţională este o anumită formă de română, spaniolă, italiană, engleză, franceză etc. O limbă comună puternic unificată şi rigid codificată (cum ar fi franceza „oficială") se apropie de acest concept, însă nu-i corespunde întocmai, deoarece şi într-o limbă de acest tip se prezintă, cel puţin, diferenţe „stilistice".

6.1. Obiectul specific al descrierii lingvistice concepută ca descriere structurală şi funcţională este, tocmai, „limba funcţională" – repetăm, un singur „dialect", considerat la un anumit „nivel" şi într-un anumit „stil de limbă" –, deoarece numai în cadrul unei asemenea limbi, şi nu în toată limba istorică, sunt valabile în mod univoc opoziţiile, structurile şi funcţiile care se constată într-o tradiţie idiomatică, precum şi conexiunile lor sistematice (cu toate că o opoziţie, o structură sau o funcţie pot fi comune mai multor limbi funcţionale). Fiind vorba, în schimb, de o limbă istorică, descrierea structurală ar trebui să se facă separat pentru fiecare dintre limbile funcţionale care se disting în aceasta: unei „colecţii" de limbi funcţionale ar trebui, la rigoare, să-i corespundă o „colecţie" de descrieri.

În acest sens, descrierea structurală nu poate fi numai *sincronică* (cum se admite în general), ci trebuie să fie (în realitate este în mod necesar) deopotrivă *sintopică*,

sinistratică şi *sinfazică*: când vorbim de „gramatica structurală a englezei”.

(„a spaniolei”, „a francezei”, „a italienei”), în realitate înţelegem totdeauna a unui anumit tip de engleză Cde spaniolă, de franceză, de italiană). O gramatică structurală „spaniolă” (= „a spaniolei”) chiar şi o simplă gramatică descriptivă „a spaniolei” – adică, o descriere simultană a tuturor modalităţilor spaniolei (dialecte, niveluri, stiluri de limbă) – e o întreprindere cu totul imposibilă. E adevărat totuşi că în gramatica structurală exigenţa de a se limita în fiecare caz la o limbă funcţională se menţine implicit în majoritatea cazurilor. Doar foarte rar asemenea exigenţă este recunoscută în mod explicit. Astfel, pentru D. Jones, pentru Z. Harris – care, în lucrarea sa dedicată lingvisticii structurale, menţionează, deşi mai curând vag, caracterul unitar al limbii care este descrisă din punct de vedere structural – şi, într-un anumit sens, pentru Chomsky, care, în *Aspecte ale teoriei sintaxei* – fără a face distincţiile pe care le-am făcut aici – prin conceptul de vorbitor-ascultător ideal, afirmă practic necesitatea metodologică a unităţii „limbii” care constituie obiectul descrierii (dar, pe de altă parte, identifică o atare limbă unitară pur şi simplu cu limba istorică).

6.2. Limba funcţională are, după cum s-a spus, avantajul de a fi limba imediat „realizată” în discursuri (sau „texte”) şi de a fi omogenă (de a fi propriu-zis „o singură limbă”). Pe de altă parte, din punctul de vedere al unei descrieri „funcţional-integrale”, adică al unei descrieri care, din exigenţe de ordin practic, aspiră să reflecte competenţa idiomatică efectivă a vorbitorilor unei limbi istorice (sau, cel puţin, a unui ansamblu de vorbitori reali), prezintă inconvenientul de a nu fi uşor de dedus din texte şi nici măcar din vorbirea unui singur individ, într-

adevăr, deşi în fiecare punct al unui text se realizează o anumită limbă funcţională, textele care realizează mai mult de o limbă funcţională – texte, în acest sens, „plurilingve” – sunt foarte frecvente. Iar dacă limba istorică nu corespunde.com

 petenţei lingvistice a vorbitorilor „datorită excesului” – fiindcă în mod normal, cu excepţia cazului unor limbi istorice frecvent reduse la puţine limbi funcţionale (sau la una singură), niciun vorbitor nu cunoaşte întreaga limbă istorică – limba funcţională nu ar corespunde „datorită deficienţei”, deoarece orice vorbitor cunoaşte, cel puţin până la un anumit punct, mai mult de o limbă funcţională.

Astfel, în Italia în ceea ce priveşte diversitatea diatopică, un vorbitor toscan cunoaşte, cel puţin „pasiv” sau într-o formă parodică, caracteristicile cele mai frapante ale unei serii de alte varietăţi regionale, fapt pentru care se remarcă imediat realizarea acestor tipuri dialectale, de exemplu în teatru sau la cinema, unde se folosesc mai curând scopuri umoristice decât vizând o caracterizare realistă. E adevărat că a stabili care aspecte ale altor varietăţi dialectale sunt cunoscute de către vorbitorii unei anumite varietăţi este o sarcină anevoioasă; cu toate acestea, când se doreşte să se descrie ceea ce vorbitorii ştiu efectiv despre limba lor, e necesar să se ţină cont şi de cunoaşterea pe care tocmai am numit-o „pasivă” (dat fiind că numai în circumstanţe particulare şi sub formă de imitaţie, mai ales cu finalitate glumeaţă, devine şi „activă”), adică cunoaşterea care numai în anumite cazuri trece de la potentă la act, de la o cunoaştere generică şi imprecisă la o realizare la fel de imprecisă. De exemplu, canţoneta napolitană şi teatrul autorilor şi actorilor napolitani au contribuit la răspândirea în toată Italia a multor forme napolitane şi meridionale (cum ar fi: *capa*, *’n*

coppa, *iamme*, *sectarse*, *piccerillo*, *saccio*, *guaglione* etc.)
9. Or, aceste forme aparţin, cel puţin în mod „pasiv”, „competenţei idiomatice” a multor italieni care vorbesc alte dialecte sau limba comună (sau numai limba comună) şi ar trebui luate în considerare în descrierea acestei cunoaşteri.

1 „Cap”, „sus, deasupra”, „mergem”, „a se trezi”, „mic”, „ştiu”, „băiat”.

Limba funcţională

271

6.3. În vederea acestui obiectiv, nu e suficientă descrierea fiecăruia dintre dialecte, descriere care nu ne spune ce aspecte ale unui dialect cunosc vorbitorii *altui* dialect. E insuficientă şi din alt motiv: pentru că frecvent nu este vorba de o cunoaştere efectivă şi exactă a altor dialecte, ci de „limbaje de imitare” (sau „dialecte hibride”).

Să ne amintim în acest sens, ca un caz tipic, acela al imitării „greşite” a dialectului florentin (sau a celui toscan în general) de către o parte din vorbitorii altor dialecte: în realitate este vorba de ceea ce vorbitorii acestor altor tipuri dialectale ştiu (sau cred că ştiu) despre dialectul florentin. Caracteristica dialectului florentin este cea numită „gorgia”, adică aspirarea consoanei velare surde *e* simplă şi intervoca-lică (şi mai puţin a celei bilabiale surde *p* şi a celei dentale surde *t*). Dialectul florentin are, tocmai, trei tipuri de *e* (= *k*): unul simplu aspirat, intervocalic; altul simplu, neaspirat, după consoană; şi unul întărit („dublu”), care poate să apară şi în poziţie iniţială de cuvânt, prin fenomenul numit „consolidare [întărire] iniţială sintactică”, după cuvinte trunchiate (ca *un po*), după o serie de monosilabe vocalice sau terminate în vocală (*a*, *e*, *e*, *da*, *piu* etc.) şi în alte cazuri. Se spune, prin urmare, *la hasa*, *i hani*, dar *în* casă, *per* casă, *un cane*, *îi cane* (sau *iccane*) şi *aceasta* (drept pentru care în grafie apare *o casă*). În schimb, cine imită dialectul florentin (şi

pe cel toscan) îi atribuie un singur tip articulatoriu, cel aspirat în toate poziţiile (sau cel puţin în toate cazurile în care e's e scrie simplu) şi spune, nu numai *la hasa* şi / *hani*, ci, de asemenea, *în hasa*, *îi hane*, *a hasa* (până şi *toshano*), cum niciodată nu va spune un florentin. În acest sens un tânăr cercetător italian (toscan, fireşte) a vorbit, cu evidentă şi nejustificabilă supărare despre „gorgia toscana" (cea autentică) şi „gorgia beocia" (cea a imitatorilor ignoranţi). Dar şi „beocios" au motivele lor întemeiate, deoarece „gorgia" lor reprezintă deja o tradiţie

lingvistică, deşi hibridă: aparţine unui dialect florentin „inexistent" ca atare, dar care totuşi există ca mod tradiţional ne toscan de a imita dialectul florentin (şi pe cel toscan). Uneori aceste forme de imitare pot deveni tradiţii literare: acesta fiind, până la un punct, cazul acelui tip de dialect doric care, în tragedia atică, este dialectul corurilor (în timp ce în dialoguri se prezintă în mod principal cel atic). De fapt, acest doric al tragediei nu este dialectul doric, de exemplu, din Sparta, ci un doric de tradiţie literară: cel al genului literar „poezie lirică corală", care în Grecia antică a început şi a continuat să fie compus într-o limbă cu anumite particularităţi dorice, dar care, cel puţin din ceea ce ştim, nu coincide cu dialectul unei anumite *polis* dorice. Analog este cazul aşa-numitului *gauchesco* din literatura hispano-americană (în special, argentiniană şi uruguaiană)*: gauchesco-ul* este modul de a vorbi al văcarilor, adică al oamenilor de la ţară (ţărani şi, mai ales, păstori şi văcari), dar, fireşte, nereprodus ca atare, ci elaborat ca mod literar „de imitare", cu forme, expresii şi construcţii pe care văcarii adevăraţi [gauchos] sau nu le folosesc de loc (cel puţin în prezent), sau nu le utilizează cu aceeaşi frecvenţă şi în aceleaşi circumstanţe.

Tot astfel, în Italia, anumite particularităţi dialectale au întâlnit o utilizare literară într-o formă care nu coincide decât parţial cu dialectul din care se zice că au fost luate: expresiile pe care Gadda le foloseşte pentru a imita diferite dialecte nu reproduc niciodată în mod exact un anumit dialect, ci ceea ce se ştie în general sau se crede că se ştie despre acest dialect. Dacă alţi scriitori ar urma exemplul lui Gadda, folosind un mod personal de a imita anumite dialecte fără a le reproduce efectiv, ar putea să apară o tradiţie nu diferită, în substanţa sa, de cea a *gauchesco-ului* sau cea numită „gorgia beocia".

6.4. Ceea ce e valabil pentru varietatea diatopică a limbii istorice e valabil într-o măsură încă mai mare pentru varietatea diastratică (deoarece comunicarea între niveluri este constantă), şi încă mai mult pentru varietatea diafazică, deoarece fiecare vorbitor foloseşte diferite „stiluri de limbă": în acest sens orice vorbitor este, în cadrul limbii sale istorice, plurilingv sau „poliglot". E adevărat, cu toate acestea, că competenţa „interdialectală" este de cele mai multe ori fragmentară şi că, de obicei, nivelurile şi stilurile sunt în divergenţă doar parţial (adică, frecvent, aceleaşi structuri şi funcţii analoge sunt valabile pentru mai multe niveluri şi pentru mai multe stiluri). 6.5. O descriere „funcţional-integrală" – în lingvistica ştiinţifică propriu-zisă sau în glotodidactică – ar trebui, oricum, să încerce să concilieze exigenţa omogenităţii obiectului descrierii structurale cu exigenţa de a corespunde unei competenţe idiomatice reale. În acest scop, va trebui să alegem, fără îndoială, ca obiect principal al descrierii, o anumită limbă funcţională, dar, pe de altă parte, de fiecare dată când va fi oportun, va trebui să descriem paralel, şi ca o posibilă „abatere" de la această limbă, ceea ce vorbitorii săi ştiu (cel puţin pasiv) despre alte limbi funcţionale. În special în glotodidactică, va fi indicat şi convenabil să alegem ca bază a descrierii limba funcţională care ar avea

cea mai mare difuzare în cele trei sensuri ale varietăţii lingvistice şi care ar prezenta maximumul de coincidenţe cu alte limbi funcţionale, adică, în cazurile „normale”, o formă a limbii comune respective, la nivelul mediu (cunoscută în general şi de către vorbitorii nivelului superior şi, într-o anumită măsură, şi de către vorbitorii nivelurilor inferioare) şi într-un stil de limbă „neutru”. Cât priveşte „devierile” care trebuie să fie înregistrate, acestea ar putea fi de tip diferit, în funcţie de comunităţile lingvistice. În cazul italienei, de exemplu, va fi necesar să indicăm în primul rând, alături de varietatea „stilistică”, „abaterile” diatopice („dialectale”), care sunt cele mai larg cunoscute şi cele mai uzuale; tot aşa şi în cazul germanei. În schimb, în cazul france

 şi al englezei va trebui mai curând să ne referim frecvent la nivelul popular, şi adesea va fi necesar să ajungem până la *argou* şi la aşa-numitul *slang* (într-adevăr, în comunitatea lingvistică franceză, în mare parte, şi în cele engleze, nivelul popular al limbii comune are o funcţie socio-stilistică similară cu cea proprie dialectelor în comunitatea italiană). În cazul limbii greceşti literare vechi (care se studiază în şcoli), se va lua ca bază dialectul atic sau *koine* (greaca comună din epoca elenistică), iar alte varietăţi (dialectul homeric, ionic din Asia, eolic, doric) vor fi prezente în măsura în care funcţionează ca „stiluri de limbă” în literatură (cf. 5.3.). În fiecare caz însă dialectele, nivelurile şi stilurile vor trebui să se menţină distincte în descriere, indicându-se în ce măsură amalgamul trebuie evitat şi în ce circumstanţe, în schimb, poate fi justă (şi oportună) folosirea în acelaşi discurs – în mod diferenţiat – a unor dialecte, niveluri sau stiluri diferite.

Capitolul XII
SISTEM, NORMĂ ŞI TIP

1. Structurile, opoziţiile şi funcţiile „idiomatice” (= de limbă) trebuie să fie constatate şi stabilite în tehnica limbii funcţionale, mai exact, în „sistemul” său. Într-adevăr, limba funcţională prezintă mai multe organizări sau planuri de structurare, fapt remarcat, cel puţin în parte, şi de reprezentanţii gramaticii generativ-transformaţionale care vorbesc de „niveluri de gramaticalitate”, cu toate că până în prezent nu au formulat criterii precise pentru a distinge aceste niveluri şi nu au diferenţiat cu exactitate nivelurile înseşi.

După cum am demonstrat în altă partel, planurile de structurare pe care trebuie să le distingem sunt patru şi anume: planul realizării (*vorbirea concretă* sau *vorbirea*) şi trei planuri de tehnică propriu-zisă sau tehnică virtuală (competenţa ca atare): *norma*, *sistemul* limbii şi *tipul lingvistic*. Vom avea deci:

1 *Sistema*, *norma y habla*, Montevideo, 1952, reprod. În *TLLG*, p. 11 – 113 şi „Sincronia, diacronia y tipologia”, în *Actas del XI Congreso Internacional de Lingulstica y Filologia Romămcas*, I, Madrid, 1968, p. 269 – 281, reprod. În *El hombre y su lenguaje*, Madrid, 1977, p. 186 – 200.

Curs de lingvistică generală limba funcţională tehnică virtuală tehnică realizată:

4 – tip lingvistic 3 – sistem 2 – normă

1 – vorbire

Vorbirea corespunde mai mult sau mai puţin lui *parole* a lui F. de Saussure; *norma* şi *sistemul* limbii corespund în ansamblu aproximativ conceptului saussurian de *langue*. *Tipul lingvistic*, în schimb, este un nivel de structurare neidentificat ca atare de Saussure.

2.1. Să remarcăm că norma, sistemul şi tipul lingvistic nu se referă la varietatea internă a limbii istorice, ci numai şi exclusiv la structurarea aceleiaşi tehnici idiomatice şi deci a oricărei limbi. În această

privinţă, e necesar să distingem împreună cu Flyda12 între *arhitectura* şi *structura* limbii: diversitatea internă a limbii, adică faptul că în aceeaşi limbă istorică pentru funcţii analoge coexistă forme distincte (şi viceversa) constituie „arhitectura" limbii. În schimb, faptul că tehnica lingvistică este structurată (prezintă opoziţii funcţionale în expresie şi conţinut) constituie „structura" limbii. Sau, mai bine zis, faptul că o limbă istorică este constituită dintr-un ansamblu de limbi funcţionale, care în parte coincid şi în parte se deosebesc unele de altele, reprezintă arhitectura sau „structura externă", pe când faptul că între unităţile aceleiaşi limbi funcţionale, adică a unei limbi unitare şi omogene, subzistă anumite relaţii, reprezintă „structura internă" sau pur şi simplu *structura* acestei limbi.

2.2. Am menţionat că există vorbitori italieni care folosesc *udire* şi *sentire*, în timp ce alţii utilizează numai *sentire*. Or, acesta nu este un fapt de structură, ci de arhitectură a limbii

— *Art. cât.*, în special p. 244.

Italiene. Nu putem considera cele două uzuri simultan, confundându-le într-o singură structură şi pretinzând, de exemplu, că *sentire* nu are un semnificat bine delimitat, fiindcă uneori înseamnă „a simţi [cu alte organe senzoriale]" şi „a auzi", iar alteori numai „a simţi [cu alte simţuri]", nu şi „a auzi": în realitate, semnificatul lui *sentire* este perfect clar în fiecare din aceste uzuri, însă structurile respective se află parţial suprapuse în diversitatea internă a limbii italiene.

Tot astfel, opoziţia dintre perfectul compus şi perfectul simplu (de exemplu: *ho fatto*, „am făcut" / *faci*, „făcui") nu se întâlneşte şi nici nu poate fi studiată „în general", în toată limba italiană, deoarece în diferite regiuni din Italia, opoziţiile în care aceste forme

funcţionează sunt diferite: în unele regiuni există *faci* şi *ho fatto*; în altele numai *ho fatto* sau doar *faci*; iar în acestea, o opoziţie între cele două forme este, evident, imposibilă, deoarece se utilizează numai una dintre ele. În acest caz ne aflăm în prezenţa unui fapt de „arhitectură" a limbii italiene. Nici în acest caz însă nu vom spune că opoziţia este mai puţin clară „în italiană", ci vom spune că în italiană există opoziţii diferite, în funcţie de regiuni: în nord tipul *ho fatto* se opune, de exemplu, lui *faccio*, *fard* („fac", „voi face"); în sud tipul *faci* este cel care se opune acestor forme; iar în toscană *faci* şi *ho fatto* se opun, pe de o parte, una alteia şi, pe de altă parte, lui *faccio*, *faro* etc. Opoziţiile în sine sunt toate clare, însă este vorba, tocmai, de opoziţii diferite şi nu de aceeaşi opoziţie în fiecare caz3. Adesea în descrierile unor limbi şi, mai ales, în criticile la adresa descrierilor structurale, se confundă aceste două aspecte, afirmându-se că anumite opoziţii sunt polisemantice, puţin clare sau confuze într-o anu

3 Analog (deşi nu identic) este cazul tipurilor *he hecho* şi *hice*, care nu funcţionează în aceeaşi opoziţie în diferitele varietăţi ale castilienei din Spania şi din America.

 mită limbă, deoarece formele şi/sau funcţiile care le corespund nu se află în aceeaşi relaţie reciprocă în toate tipurile regionale (şi în altele) ale acestei limbi. În realitate însă în asemenea cazuri nu este vorba de lipsa de claritate a opoziţiilor, ci de opoziţii diferite care trebuie să fie descrise separat. Dacă anumiţi vorbitori folosesc două forme, în timp ce alţii întrebuinţează o singură formă, ignorând opoziţia dintre ele, acesta este un fapt de „arhitectură" a limbii, nu de structură. În schimb, faptul că în acelaşi mod de vorbire *faci* şi *ho fatto* au semnificat diferit, întrucât se folosesc în situaţii sau contexte diferite (de exemplu: *Quando usci îi „Corso"*, *Saussure era morto* [„Când apăru «Cursul»,

Saussure deja murise”] în comparaţie cu: *E în casa Giovanni*? *No, e uscito* [, E acasă Ion? Nu, a ieşit”]), este un fapt de structură.

2.3. Faptele de structură ale unei limbi (exceptând cazul formelor omofone şi al celor „sinonime”) corespund formulei:

FI

Adică, forme diferite pentru valori diferite. Faptele de arhitectură, în schimb, corespund formulelor:

Adică, forme analoge (sau practic identice) pentru valori diferite sau, din contră, forme diferite pentru valori analoge (sau practic identice); cu alte cuvinte, aceleaşi formule care

sunt valabile în cazul unor limbi istorice diferite. Doar cantitativ nu şi calitativ, varietatea în interiorul arhitecturii unei limbi istorice este distinctă de cea care se constată între limbi istorice autonome; iar adesea nu este nici măcar din punct de vedere cantitativ: să ne gândim, de exemplu, la dialectele italiene de diversitate maximă (ca cel piemontez şi cel calabrez) în comparaţie cu anumite limbi istorice foarte asemănătoare între ele, cum ar fi limbile semitice sau, din limbile vorbite în Europa, suedeza, daneza şi norvegiana sau spaniola şi portugheza. Tocmai de aceea structurile şi funcţiile lingvistice trebuie stabilite pentru fiecare din limbile funcţionale care se delimitează în cadrul unei limbi istorice. „Limba funcţională”, obiectul specific al lingvisticii structurale (la rigoare şi al gramaticii generativ-transformaţionale), nu trebuie confundată cu „limba istorică”, aceasta fiind un ansamblu, o colecţie de tehnici (prin urmare, şi mult mai complexă decât limba funcţională).

3.1. *Vorbirea* prezintă o tehnică idiomatică efectiv realizată; iar aceasta se recunoaşte în acelaşi sens în care,

vorbind, bunăoară, de un tablou, spunem: *Ce tehnică în această operă*! sau: *Cât priveşte tehnica, nu e nimic de spus*. Dar, fireşte, pe lângă realizarea unei tehnici tradiţionale, vorbirea conţine de asemenea o întreagă serie de determinări proprii care, în fond, o evidenţiază, o fac singulară, o fac, în fiecare caz, „inedită".

3.2. *Norma* limbii, în schimb, conţine tot ceea ce, în vorbirea corespunzătoare unei limbi funcţionale, este tradiţional, comun şi constant, deşi nu în mod necesar funcţional: tot ceea ce se spune (şi se înţelege) „aşa şi nu în alt mod". Am văzut, de pildă, că în engleză consoanele oclusive surde – în special în anumite poziţii în interiorul cuvântului (dar niciodată după *'s*) – se pronunţă aspirate. Ei bine, acesta este modul n o r-m a 1 al realizării lor şi se pronunţă astfel în pofida faptului că

aspirarea nu este funcţională în engleză; în consecinţă, inter-comprehensiunea s-ar prezenta în mod egal chiar atunci când s-ar pronunţa neaspirate; dar, tocmai aceasta este norma engleză, în mod analog, în norma toscană (sau să o numim pur şi simipu italiana „exemplară", întrucât este vorba de norma ideală a întregii limbi italiene comune) nu se spune [a kâsa], ci [akkâsa], nu [a Roma], ci [arroma], nu [s lui şi], ci [elluigi]4. Această întărire fonosintactică este, după cum s-a văzut, o normă de realizare obligatorie în anumite cazuri, însă, tocmai pentru că este obligatorie şi automată, ea nu este funcţională: o pronunţie ca [vabene] pentru [vabbene] (*va bene*) – nu este „normală" în acest tip de italiană, dar s-ar înţelege fără nicio dificultate. Norma, în consecinţă, reclamă în anumite cazuri realizarea unor trăsături nefuncţionale şi eventuala lor redundanţă5.

3.3. În timp ce norma conţine tot ceea ce este realizare tradiţională, *sistemul* conţine doar opoziţiile funcţionale: ceea ce într-o tehnică idiomatică este

distinctiv şi care, prin faptul că sunt diferite, ar avea (sau ar fi) altă funcţie de limbă, sau nu ar avea (nu ar fi) nicio funcţie în limba funcţională considerată şi ar putea, eventual, să devină irecognoscibilă (sau incomprehensibilă). Prin urmare, toate trăsăturile care se constată ca distinctive aparţin sistemului.

Norma este, într-un sens, mai amplă decât sistemul: într-adevăr, conţine şi trăsături nefuncţionale, în timp ce sistemul conţine doar trăsături distinctive necesare pentru ca o unitate de limbă (în planul expresiei sau în planul conţinutului) să nu se confunde cu alta. Astfel, distincţia între ssonor *şi-s* surd intervocalic este funcţională în toscană, unde distinge anumite

4 Este vorba de ceea ce se scrie *a* casă, *a Roma*, *e Luigi*.

5 Mai multe exemple din diferite domenii ale tehnicii idiomatice (fonetică, gramatică, lexic) se pot vedea în *Sistema, norma y habla*, capitolul V.

semnificante (ca *fuso* – cu [z] – participiul trecut al lui *fondere*, „a topi” şi *fuso* – cu [s] – substantiv, „fus”); în toscană, prin urmare, sonoritatea lui 5 intervocalic este trăsătură distinctivă: aparţine sistemului. În schimb, în italiana comună de tip septentrional distincţia între cei doi’s nu există, deoarece *’s* intervocalic se pronunţă totdeauna sonor; sonoritatea, în acest caz, nu aparţine sistemului: este doar o trăsătură „complementară” (dar practic obligatorie) a normei de acest tip în italiană. Acelaşi lucru se întâmplă cu trăsătura „deschidere” a lui *e* deschis în tipurile de italiană în care distincţia între [el şi [s] nu este funcţională. În spaniolă, fonemul /b/ este în sistem numai „oral”, „bilabial” şi „sonor” (alte trăsături nu sunt necesare pentru opoziţiile în care acest fonem participă); în normă, în schimb, este deopotrivă „oclusiv”

în anumite cazuri (în poziţie iniţială absolută şi după nazală) şi „fricativ” în restul poziţiilor. În acest sens, tocmai sistemul este mai puţin amplu decât norma, „conţinându-se” în aceasta:

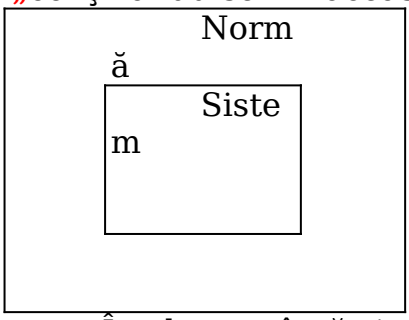

În alt sens însă sistemul este mai amplu decât norma, deoarece, fiind mai puţin determinat (de exemplu, fonemul spaniol /b/ nu reclamă realizările mai determinate cerute în schimb de normă), cuprinde deopotrivă posibilităţi nerealizate în norma limbii. Într-adevăr, sistemul, implicând doar opoziţii

9 R?

Curs de lingvistică generală funcţionale, cuprinde de asemenea tot ceea ce ar fi posibil într-o limbă, deşi nu este realizat în norma sa. Altfel spus, norma conţine fapte efectiv realizate şi existente în tradiţie, în timp ce sistemul este o tehnică deschisă care, virtual, conţine şi fapte nerealizate încă, dar posibile în virtutea opoziţiilor sale distinctive şi a regulilor de combinare care guvernează uzul său. În acest sens, să considerăm, bunăoară, formarea cuvintelor. Deşi nu ştim dacă în italiană există cuvântul *tavolaio* [„calfă”: „fabricant de mese”] (şi admiţând că nu am avea nici timp, nici mijloace pentru a verifica aceasta consultând un dicţionar), pot să-l folosesc liniştit, sigur de a fi înţeles şi sigur că acest cuvânt nu va fi obiectat ca „neitalian” de către interlocutorul meu. Tot astfel, voi putea spune *bicchieraio* pentru a mă referi la cineva „care fabrică sau vinde pahare (*bicchieri*)” şi voi fi înţeles; cât

despre problema existenţei efective a acestui cuvânt, pot să cred chiar că l-am inventat eu, dacă nu îl întâlnesc în niciun dicţionar şi dacă nu mă deranjează să consult repertoriile de nume italieneşti (deoarece un specialist în onomastică ar putea să-mi spună că, în calitate de nume propriu, a existat efectiv într-o anumită epocă şi într-un loc anumit). Sau să luăm cazul unei întregi serii de derivate „posibile". Din *giocare* „a se juca", derivă *giocherellare*, „a se juca, a zburda", care există efectiv în normă şi, prin urmare, este un fapt nu doar „posibil" în virtutea sistemului, ci de asemenea realizat („tradiţional"). Or, pentru a indica acţiunea repetată a lui „giocherellare", vom spune, dacă vom dori, *rigiocherellare*, iar de la acest cuvânt, dificil de constatat că deja realizat, vom putea forma numele de acţiune *rigiocherellamento* şi numele de agent *rigiocherellatore*. Iar despre cel care afirmă necesitatea lui *rigiocherellamento* vom spune că este *rigiocherellamentista*, iar adjectivul corespunzător acestui substantiv va fi *rigio-cherellamentistico*, de la care se vor putea forma adverbul *rigiocherellamentisticamente* şi verbul *rigiocherellamentisticizza-Sistem, normă şi tip*

283

re etc. Aceasta, chiar fără a fi istoric „real", e p o şi b i 1 în italiană. Despre aceste cuvinte s-ar putea spune că „nu există în italiană", înţelegând, firește, că nu există în normă, nu că „nu sunt italiene", dacă ne raportăm, în schimb, la sistem. Într-adevăr, sunt formate conform unor reguli specifice limbii italiene şi corespund unor posibilităţi ale sistemului italian; *tigio-cherellamentistico*, bunăoară, nu e diferit de *comportamentisti-co* (în partea sa finală). Obiecţia care ni se va putea face este că ocaziile sau situaţiile în care ar putea să fie folosite aceste cuvinte „atât de lungi" sunt extrem de rare, deoarece, de acord cu o binecunoscută regulă statistică, frecvenţa cuvintelor este, în general, invers proporţională lungimii lor (aceasta,

bineînţeles, nu din cauza lungimii în sine, ci deoarece cuvintele „lungi” de obicei conţin mai multe determinări succesive, iar fiecare determinare restrânge posibilitatea de a le folosi). Dar aici este vorba de posibilitatea însăşi de formare pe care o oferă sistemul, independent de eventuala sa utilizare, în acest sens fiind vorba de cuvinte „italiene” şi nu germane, franceze sau engleze. Dacă am spune, în schimb, *vidergiochellare*, vom observa imediat că acesta nu este un cuvânt italian, deoarece *vider* (italienizarea grafică a germanului *wieder*, „din nou”, folosit ca prefix pentru a indica o acţiune repetată, de exemplu, în *wiederbeginnen*, „a reîncepe”, analog, în această privinţă cu it. *ricominciare*, opus lui *cominciare*) nu aparţine sistemului italian; acelaşi lucru s-ar întâmpla dacă am spune, de exemplu, *rigiocherellama*, adică dacă în loc de it. – *mente* vom folosi sufixul francez [-mă] (scris – *meni*).

În acest sens – şi tocmai graţie sistemului care în esenţă este sistem de posibilităţi – o limbă nu este numai ceea ce deja s-a spus prin tehnica sa, ci şi ceea ce cu aceeaşi tehnică se poate face: nu este numai „trecut” şi „prezent”, ci are de asemenea o dimensiune viitoare. Spaniola [româna], de exemplu, este spaniola [româna] „existentă” (deja realizată înisto

ria sa), dar în acelaşi timp, posibilitatea sa infinită de realizări ulterioare, multe dintre ele „inedite”.

3.4. Mai presus de sistem, *tipul lingvistic* conţine principiile funcţionale şi categoriile tehnice ale unei limbi: tipurile de procedee şi de funcţii, categoriile de distincţii, opoziţii şi structuri care o caracterizează. Prin urmare, tipul lingvistic reprezintă coerenţa şi unitatea funcţională a diferitelor secţiuni ale unui sistem. Cu toate acestea, poate să corespundă mai multor sisteme (după cum, pe de altă

parte, acelaşi sistem poate să corespundă mai multor norme). De exemplu, în limbile romanice – cu excepţia francezei moderne – avem ca principiu tipologic distincţia de bază între funcţii „neactuale" sau „nerelaţionale" (ca genul şi numărul) şi funcţii „actuale" sau „relaţionale" (cum ar fi cazul – ca funcţie – sau comparaţia), distincţie care, în forme material diferite dar în mod ideal identice, găseşte numeroase aplicări în diferite secţiuni ale sistemelor lingvistice respective: în secţiunea numită morfologie şi în sintaxă, în sintaxa formelor nominale şi verbale şi în secţiunea propoziţiei şi a frazei, în lexic şi în formarea cuvintelor6.

Tipologia lingvistică în acest sens – care, pe de altă parte, este sensul său originar, autentic şi profitabil din punct de vedere ştiinţific – se află încă la începuturile sale; ceea ce se face în prezent sub eticheta de „tipologie lingvistică" nu este, de cele mai multe ori, decât gramatică contrastivă, făcută la nivelul sistemelor, şi clasificare tautologică a unor procedee idiomatice.

1 A se vedea studiul citat mai înainte „Sincronia, diacronia y tipologia".

BIBLIOGRAFIE

Pentru a aprofunda problematica abordată în aceste *Lecţii*, pot fi consultate următoarele opere:

Ch. Bally, *Le langage et la vie*, ed. a III-a revăzută, Geneva-Lille, 1952.

Ch. Bally, *Lingvistique générale et lingvistique française*, Berna, 1950.

M. Bartoli, *Introduzione alla neolingvistica*, Geneva, 1925.

E. Benveniste, *Problèmes de lingvistique générale*, I, II, Paris, 1966, 1974 (trad. rom. *Probleme de lingvistică generală*, vol. I-II, Bucureşti, 2000).

L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933.

V. BrOndal, *Les parties du discours*, Copenhaga,

1948.

V. BrOndal, *Essais de lingvistique générale*, Copenhaga, 1943.

K. Bühler, *Die Sprachtheorie*, Jena, 1934.

N.A. Chomsky, *Syntactic Structures*, Haga, 1957.

N.A. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, 1965 (trad. rom. *Aspecte ale teoriei sintaxei*, Bucureşti, 1969).

N.A. Chomsky, *Cartezian Lingvistics*, New York, Londra, 1966.

NA. Chomsky, *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use*, New York, 1986.

E. Coseriu, *Teoria del lenguaje y lingvistica general*, Madrid, 1973.

E. Coseriu, *Sincronia, diacronia e historia*, Madrid, 1973 (trad. rom. *Sincronie, diacronie şi istorie*, Bucureşti, 1997).

E. Coseriu, *Principios de semantica estructural*, Madrid, 1978.

E. Coseriu, *El hombre y su lenguaje*, Madrid, 1977.

E. Coseriu, *Gramatica, semantica, universales*, Madrid, 1978.

J.R. Firth, *Papers în Lingvistics 1934 – 1951*, Londra, 1957.

Z86

Curs de lingvistică generală

G. von der Gabelentz, *Die Sprachwissenschaft. Ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*, Leipzig, 1901; reeditată Tübingen, 1969.

A.H. Gardiner, *The Theory of Speech and Language*, Oxford.

1951.

M.A.K. Halliday, *Explorations in the Functions of Language*, Bristol, 1973.

Z.S. Harris, *Methods în Structural Lingvistics*,

Chicago, 1951.

L. Hielmslev, *Les principes de grammaire generale*, 1928.

L. Hielmslev, *Omkring sprogteoriens grundiaeggelse*, 1943 (trad. rom. *Preliminarii la o teorie a limbii*, Bucureşti, 1968).

L. Hielmslev, *Sproget*, Berlingske Forlag, KObenham.

L. Hielmslev, *Essais lingvistiques*, Copenhaga Nordisk Sprogog

Kulturforlag, 1959.

Ch. F. Hockett, *A Course în Moderne Lingvistics*, New York, 1958. R. Jakobson, *Essais de lingvistique générale*, I, II, Paris, 1963.

1973.

R. Jakobson, *Kindersprache*, *Aphasie*, *und* allgemeine *Lautgesetze*.

Uppsala, 1942.

O. Jespersen, *Language*. *Its Nature*, *Development and Origin*, Londra, 1922.

O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, Londra, 1924.

J. Kurytowicz, *Esquisses lingvistiques*, vol. I-II, München, 1973 şi

1975.

S. Lamb, *Outline of Stratificational Grammar*, Berkeley, 1962. B. Malmberg, *Structural Lingvistics and Human Communication*.

Heidelberg, 1963.

A. Martinet, *A Funcţionat View of Language*, Oxford, 1962.

A. Martinet, *Elements de lingvistique générale*, Paris, 1960 (trad. rom. *Elemente de lingvistică generală*, Bucureşti, 1970).

A. Martinet, *Economie des changements phonétiques*, Berna, 1955.

A. Meillet, *Lingvistique historique et lingvistique générale*, Paris.
1926.
A. Pagliaro, *Saggi di critica semantica*, Florenţa şi Mesina, 1953.
A. Pagliaro, *Nuovi saggi di critica semantica*, ibid., 1956.
A. Pagliaro, *Altri saggi di critica semantica*, ibid., 1961.
A. Pagliaro, // *segno vivente*, Napoli, 1952.
A. Pagliaro, *La parola e l'immagine*, Napoli, 1957.
H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1929.
V. Pisani, *Lingvistica generale e indo-europea*, Milan, 1947.

V. Pisani, *Saggi di lingvistica storica*, Torino, 1959.
V. Pisani, *Lingue e culture*, Brescia, 1969.
B. Pottier, *Lingvistica moderna y filologia hispanica*, Madrid, 1968.
B. Pottier, *Lingvistique générale. Theorie et description*, Paris, 1974.
E. Sapir, *Language*: *An Introduction to the Study of Speech*, New York, 1921.
S.K. Saumjan, *Strukturnaja lingvistika*, trad. germ. *Strukturale Lingvistik*, München, 1971.
F. de Saussure, *Cours de lingvistique générale*, Paris, 1916 (trad. rom. *Curs de lingvistică generală*, Iaşi, 1997).
H. Schuchardt-Brevier. Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft, Halle, 1928.
N.S. Trubetzkoy, *Grundzuge der Phonologie*, Praga, 1939.
J. Vendryes, *Le Langage*, Paris, 1923.
K. Vossler, *Pozitivismus und Idealismus* in der

Sprachwissenschaft, Heidelberg, 1904 (trad. sp. *Pozitivismo e idealismo en la lingvistica* şi *El lenguaje como creación y evolución*, Madrid-Buenos Aires, 1929).

K. Vossler, *Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie*, München, 1923.

L. Weisgerber, *Muttersprache und Geistesbildung*, Göttingen, 1929.

L. Weisgerber, *Die vier Stufen in der Erforschung der Sprachen*, Düsseldorf, 1963.

Introduceri şi manuale:

D. Bolinger, *Aspects of Language*, New York, 1968.

J. Mattoso Cârnara Jr., *Principios de lingvistica general*, Rio de Janeiro, 1964.

H.A. Gleason, *An Introduction to Descriptive Lingvistics*, New York, Chicago, 1961.

A.A. Hill, *Introduction to Lingvistic Structures*. *From Sound to Sentence in English*, New York, 1958.

F. Lizaro Carreter, *Diccionario de terminos filologicos*, Madrid, 1968.

J. Lyons, *Introduction to Teoretical Lingvistics*, Cambridge, 1968 (trad. rom. *Introducere în lingvistica teoretică*, Bucureşti, 1995).

W. Prozig, *Das Wunder der Sprache*, Berne, 1950.

R.H. Robins, *General Lingvistics*: *An Introductory Survey*, Londra, 1964.

F. Rodríguez Adrados, *Lingüística estructural*, vol. I-II, Madrid, 1974. W. von Wartburg, *Einführung în Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*, ed. a N-a, Tübingen, 1962.

Istoria lingvisticii:

H. Arens, *Sprachwissenschaft*: *der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Gegenwart*, Freiburg/ München, 1955.

E. Coseriu, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje*, Madrid, 1977.

F.P. Dinneen, *An Introduction to General Lingvistics*, New York, 1967.

A. Pagliaro, *Sommario di lingvistica arioeuropea*, I, *Genni storici e questioni teoriche*, Roma, 1930.

H. Pedersen, *Sprogvidenskaben i det Nittende Aarhundrede: Metoder og Rezultater*, trad. engl. *Lingvistic Science in the Nineteenth Centry*, Cambridge, Mass., 1931.

R.H. Robins, *A Short History of Lingvistics*, Londra, 1967.

V. Thomsen, *Sprogvidenskabens historie*, Copenhague, 1902 (trad. sp. *Historia de la lingüística*, Barcelona, 1945).

Despre lingvistica recentă şi despre structuralism:

Ju. D. Apresjan, *Idei i metody sovremennoj strukturnoj lingvistiki*, trad. engl. *Principles and Methods of Contemporary Struc*tural *Lingvistics*, Haga, 1973.

O. Ducrot, *Le structuralisme en lingvistique*, în F. Wahl (ed.), *Qu'est ce que le structuralisme*? Paris, 1968.

S. Elia, *Orientaqoes da lingvistica moderna*, Rio de Janeiro, 1978.

E. Fischer-JOrgensen, *Trends în Phonological Theory. A Historical Introduction*, Copenhaga, 1975.

G.C. Lepschy, *La Lingvistica Strutturale*, Torino, 1966.

B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la lingvistique*, Paris, 1966.

Antologii:

T. Bolelli, *Per una storia della ricerca lingvistica*, Napoli, 1965. T. Bolelli, *Lingvistica generale*, *strutturalismo*, *lingvistica storica*, Pisa, 1971.

INDICE DE TERMENI

Accepţie („semnificat de vorbire"), 24 – 25, 59, 63 –

64, 65 – 66, 70, 143, 164 – 165, 166, 173 – 176, 180, 204
vezi şi *context*, *determinare contextuală* activitate lingvistică, 9 – 10, 93, 236 act lingvistic 125, 166, 236, 238
vezi şi *enunţ* actualizare, 102, 148 analiză, 132, 137, 158 componenţială, 151 structurală, 132 – 133 gramaticală, *24*4, 245 lexicală, 152 – 154 în trăsături distinctive, 15*9, 190*
194
vezi şi *gramatică analitică*, *metodă analitică* „antiatomism”, principiul antiatomismului *40* – *4*4, 46, 62, 71 antimentalism, vezi *behaviorism* antipozitivism, 35 – 54, 55, 57 în lingvistică, 55 – 78 principiul antipozitivismului, *36*
*5*4, 55, 76 antisincretism, 215 apelative, vezi *nume comune* arbitrarietatea semnului, 11 arhifonem, 208
arhiunitate, 214 – 215
argou, 271
arhitectura limbii, 60 – 61, 25*0, 276*
279
vezi şi *varietatea limbii* articol, 101 – 102, 149, 162 – 163, 224.
228, 230 asociere, 113, 136 – 138, 252
vezi şi *configurare asociativă*, *câmp asociativ*, *relaţie asociativă* „atomism” (în ştiinţă), 21, 24, 36.
137 axă paradigmatică, 11*9, 138* – *139*.
142 – 143 sintagmatică, 11*9, 138* – *13*9, 142
143 vezi şi *paradigmă*, *sintagmă*
Behaviorism, 56, 92 – 93, 123, 131 „bloomfieldianism”, 8*7, 91* – *9*7, 98
100, 128 – 131, 229 vezi şi *şcoala de la Yale*, *structuralism nord-american*, *lingvistică americană* Calc semantic, 258 câmp:
asociativ, 136, 251
lexical (sau semantic), 137, 212
morfo-semantic, 136, 137

290
Curs de lingvistică generală noţional, 136 – 137 vezi şi *paradigmă lexicală* categorie, 3, 30, 244 – 245
gramaticală, 59, 85, 121, 244 – 245 verbală, vezi *părţi de propoziţie* cauză, 31 – 32, 50, 52, 73, 79 cauzalitate, 23, 31 cenem, 89 – 91, 97, 98, 115 cenematică, 89 – 91 clasă, 21 – 22, 24 – 25, 27, 37 – 38, 40.
48, 58, 70, 119, 138 – 139 distribuţională, *141*, 142, 149 – 151 vezi şi *paradigmă* compararea limbilor 4, 5, 6, 15, 60
61, 160, 231, 242
competenţă, *competence* (în gramatica transformaţională), 9 – 10, 132, 157, 220
comunitate lingvistică, 236, 239, 240 – 241, 244, 249, 254, 258 – 260, 264 – 265, 274 comutare, *97 – 9*8, 108, 116, 15*9, 18!*
*18*5, 189, 229, 259 configurare asociativă, 136 – 138 context, 13, 28, 43 – 44, 45, 65 – 67, 96, 119, 141 – 143, 174, 214 – 215, 239 – 240, 245 fonic, 162 – 163, 208 semantic, 162, 208 – 209 principiul contextului, vezi *principiul structurii*, *determinare contextuală* constituenţi (imediaţi), 126, 140.
153 conţinut (lingvistic), 64 – 65, 68, 102.
115, 208 – 209 nivelurile sale, 245 – 247 planul conţinutului, 68, 88 – 89, 112, 115, 132, 160 – 161, 211, 213, 276, 280
vezi şi *desemnare*, *sens*, *semnificat*, *solidaritatea expresie-con-ţinut* conversiune a categoriilor, 232
coordonare, 152, 222
co-variaţie, 171
creaţie lingvistică, 231, 236, 285
vezi şi *creativitate* creativitate, 31, 133, 134 – 135 critică:
stilistică, 242
semantică, 242 cultură, *49 – 5*0, 78, 126

forme ale culturii, 52 – 53
principiul culturii, *49 – 54*
vezi şi *ştiinţe ale culturii* cunoaştere:
antepredicativă, 36
„A lucrurilor”, 184 – 185, 239, 250 – 254
vezi şi *context*
Definiţie, 29 – 30, 77 denotare, vezi *desemnare* descriere: ca obiectiv ştiinţific, 40
41, 4*2, 46 – 4*9, 72, 77 a limbilor, 3 – 6, 15, 28 – 30, 63, 69, 72 – 75, 79, 84, 87 – 88, 105, 204, 231, 238, 256, 257, 260, 278 a unităţilor lingvistice, 76, 97 – 99 „asemăntică”, 91, 94, 127 distribuţională, 94 structurală, 138, 233, 260 – 261.
263, 268 – 269, 278 funcţional integrală, 209, 273 – 274 vezi şi *gramatică descriptivă*, *lingvistică descriptivă* desemnare, 62, 64, 96, 130, 134, 143, 211, 220, 222, 224, 226 – 227, 22*9, 24*6, 248, 253 vezi şi *echivalenţă în desemnare* determinare, 148
contextuală, 64, 65, 66, 162, 164, 166 – 167, 171, 173, 189, 239 – 240
determinatori nominali, 149 diacronie, 8 – 9, 17 – 18, 72 – 76, 106, 110 – 112, 113, 250, 257 – 258
Indice de termeni
291
a vorbitorilor (sau „subiectivă”).
257 – 258
obiectivă, 257 – 258 vezi şi *istorie lingvistică*, *sincronie* diafazic, vezi *varietatea limbii* dialect, 264, 265 – 266, 268, 269, 270
271, 273 – 274
vezi şi *omogenitatea limbii* dialectologie, 60, 82, 84 diasistem, 266
vezi şi *varietatea şi omogenitatea limbii* diastratic, vezi *varietatea limbii* diatopic, vezi *varietatea limbii* diminutiv, 176 – 179 discurs, 13, 116, 124, 16*6, 236 – 237*.

247, 250, 258, 267 – 268 direct, 145, 228 indirect, 145, 228 „repetat”, 25*0, 258 – 262* unităţi de discurs „repetat”, 260
262
vezi şi *text* distribuţie, 98 – 100 complementară, 99 defectivă, 160
diversitatea limbilor, 109, 155 ţ, 236 – 237
Economie, 79, 195
„Emic”, 126
svepyeia, 236 – 237
enunţ, 119, 121, 125
echivalenţă în desemnare, 61, 113.
129, 135, 152, 257 gpyov, 236 – 237 esenţialitate statică, principiu al, 46
48, 72 „etic”, 126 etimologie, 8, 29, 77 evoluţie, 23
a limbilor, 4, 31, 72, 73 explicare în gramatică, 144, 146, 148
expresie (sau planul expresiei), 67, 88 – 89, 97, 112, 115, 132, 160, 161, 162 – 163, 173, 182, 184, 211, 213, 276, 280 vezi şi *solidaritate expresie-con-ţinut*
Facultatea limbajului, 10 – 11, 237 „familii” de limbi, 3, 30 – 31 fenomenologie, 16, 36 filologie, 1, 54, 241, 261 filosofie, 16, 20 – 21, 26, 35, 53;
a limbaiului, 238 finalitate, 22 – 23, 51, 52, 79 fonem, 42, 58, 59 – 60, 66, 71, 77, 88 – 91, 97 – 100, 107 – 109, 112, 115, 120, 122, 125, 173, 188, 190, 195, 229 fonematică (fonemică), 89
vezi şi *fonologie* fonetică, 27, 58, 86 – 8*7, 110 – 11*1, 154.
196
experimentală, 24 istorică, 67 fonologie, 73, 97 – 10*0, 110 – 11*2, 117
118, 138, 154 – 155 diacronică, 67, 117 vezi şi *fonem*, *paradigmă fonică* formă (opusă „materiei” sau „substanţei”), 46, 71, 89, 91, 97 – 98, 112, 115 internă,

134
„Lingvistică (a limbilor)”, 109 principiul formei, *44* – *4*6, 70 – 71 vezi şi *relaţii formale* formă (unitate lingvistică de expresie), 24 – 25, 58 – 59, 93, 102, 161 – 162, 169 – 170, 171, 173, 230 formarea cuvintelor, 135, 147, 232.
282 – 283 formalism, 71 rus, 46
292
Curs de lingvistică generală formalizare, 71 frază, 149 frecvenţă, 283
funcţie, 22, 44 – 45, 46 – 47, 71, 72, 91 principiul funcţiei, *44* – *4*7, 63 – 71.
76
de limbă, 64 – 67, 68, 133, 138, 151, 155 – 156, 227, 228, 250, 268, 274, 275 de vorbire, 156 distinctivă, 77 gramaticală, 230 funcţii: paradigmatice, 150
sintagmatice, 147 – 148, 150, 156
funcţionalitate, 185, 189 – 190, 223 principiul funcţionalităţii, 109.
157 – *185* functiv, 46, 72
Generalitate empirică, 2*1, 37* – *3*9, 40
41, 48 – 49 generalizare (în ştiinţă), 27 – 22, 24
25, 36, 37
(a) genera, 10*1, 132* – *133* geografie lingvistică, 60 – 61, 74, 123
124
Gestaltpsychologie, 40, 45 glosem, 132 glosematică, 46, 71 – 73, 87 – 90, 96
98, 100, 10*2, 114* – *11*6, 117.
128, 132, 228 – 229 glotocronologie, 126 grafem, 89 grafematică, 89 gramatică, 9, 13, 25 – 26, 82, 83 – 84.
85, 93, 127 – 128, 142, 143, 146
147, 150, 154 – 155, 159, 161.
170 – 171, 196, 21*4, 227* – *230*.
242, 244, 256 analitică, 135, 158 comparată, 3, 14 – 15, 20 „constituţională”, *22*7, 259

contrastivă, 68, 284 (a) metalimbajului, 256 – 257 descriptivă, 3*0, 24*4, 269 distribuţională, 130 funcţională, 155, 226 – 227, 228.
229
generală, 18, 13*4, 244* generativă, 73, 85 – 87, 128 – 129.
132, 134, 157, 215 – 222, 275.
279
Istorică, 15, 29, 67, 82 relaţională, 227, 229 sintetică, 135, 159 stratificaţională, 128 structurală, 221 – 222, 228, 268
269 tradiţională, 135, 137, 154, 218.
222, 227, 256 transformaţională, 56, bl-62, 72.
78, 86, 100 – 101, 113, 12*7, 128*
*13*5, 151 – 154, 15*6, 156 – 158*.
*217 – 222, 227 – 22*8, 229 universală, 134, 244 grup de cuvinte, 144, 155
Hapax, 236
Idealism lingvistic, 56, 61, 74, 80;
83 – 84 identificare (a unităţilor de limbă).
97 – 100 ideologie, 20 – 27, 55, 56 – 57
pozitivistă, 16, 17, 18 – 1*9, 20 – 24*.
35, 37, 55, 56 – 57, 63, 79 în lingvistică, 24 – 33, 35 – 54 antipozitivistă, 57 vezi şi *pozitivism*, *antipozitivism* imagine acustică, 6 – 7 imperfectiv, 69 individ, principiul individului, *21 – 22*.
24 – 27, 50 vezi şi „*atomism*”.
Indice de termeni
293
Inovaţie, 75 interferenţă, 235 „interunivers”, 85 interpretare semantică, 153 intuiţie a universalului, 36 – 37, 100
În lingvistică, 58 – 60 invariantă, 58, 161, 174 – 175 istorie, 40, 48 – 49
a lingvisticii, 3 – 13, 18 – 19, 20, 238

lingvistică (sau a limbilor), 3, 5 – 6, 14 – 15, 28 – 30, 31 – 32, 61, 67, 72 – 76, 77 – 78, 83
literară, 31
Istoricitatea limbajului, 249 – 250 istorism, 5 – 6
Langue, 9 – 10, 238, 276 limbaj:
ca formă a culturii, *41 – 42, 52*.
95 – 96 ca libertate şi istoricitate, *249*
250 nivelurile sale, *233 – 237, 24*4, 245
247 nivelul istoric, 234 – 237, 238 – 239.
249, 250 – 251
nivelul individual, 234 – 237, 241 nivelul uiniversal, 234, 236, 237.
239 – 241
primar, *7, 254 – 257* structura generală a limbajului.
236 – 237 vezi şi *limbaje, metalimbaj, logica limbajului* limbaje:
ştiinţifice, *204, 253 – 254* de imitare, 271 tehnice, 253 – 254 vezi şi *nomenclatură* limbă, 9 – 77, 26, 39, 53, 58 – 59, 61.
69, 106, 112, 115, 116, 13!
132, 233, 238, 242, 249 abstractă, *23*7, 278
comună, 264, 266, 268, 272 – 274
concretă, *236 – 237*
funcţională, 25*0, 268 – 27*0, 273, 276, 279 – 280
Istorică, 59, 25*0, 263 – 27*3, 276, 279
literară, 82 – 83
„Naturală”, 210
populară, 263, 264
vezi şi *langue*, *sistem lingvistic* limbi:
germană, 9, 10, 25, 144, 164, 192, 197, 203, 207, 226, 231, 232, 234, 243 – 244, 273, 283
bulgară, 209
catalană, 196 – 197, 209
cehă, 252
daneză, 88, 279

engleză, 9, 28, 43, 69, 99, 130, 152, 162 – 164, 185, 190, 192 – 193, 207, 212, 214, 215, 220, 226, 227, 230 – 231, 235, 260, 264, 267, 268, 274, 280
finlandeză, 156
franceză, 4, 8, 25, 29, 75, 107 – 108, 136 – 138, 143, 161, 190, 196, 200, 206 – 211, 220, 231, 232, 234, 251 – 253, 264, 268, 269, 273 – 274, 283, 284
Indiana veche (vezi şi *sanscrită* şi *practită*), 168
Italiană, 4, 9, 25 – 28, 32, 38, 58 – 60, 64, 75, 76, 77, 102, 128, 161 – 164, 172, 182, 185, 189 – 190, 194 – 195, 196, 197 – 198, 200, 207, 208, 210, 212 – 213, 214, 220, 220 – 221, 223 – 228, 230 – 232, 234, 243, 244, 251 – 252, 253, 258 – 260, 261, 262, 264, 267, 268, 270 – 271, 276 – 284
latină, 4, 9, 29, 54, 65, 67, 69, 74 – 75, 77 – 78, 102, 128, 137, 141, 143, 145, 147 – 148, 149, 156.
294
Curs de lingvistică generală
158, 161, 184 – 185, 195, 197, 200, 208, 212, 218 – 221, 228, 230, 231, 232, 235, 237, 241, 251, 258, 259
norvegiană, 279
polonă, 209
portugheză, 9, 192, 240, 252, 264, 279
practită, 264
română, 4, 9, 25, 63, 66, 67, 69, 75, 76, 77, 101, 140, 142, 207, 208, 232, 235, 268, 283 (a se căuta! [română])
rusă, 9, 69, 209
sanscrită, 264
spaniolă, 4, 9, 10, 25, 27 – 28, 32, 38, 63 – 66, 69, 74, 75, 88, 89 – 90, 97 – 99, 101, 102, 128 – 130, 161 – 168, 171, 172, 176 – 181, 183 – 185, 188 – 19*2, 195 – 203, 204 – 206, 208 – 22*3, 226, 230 – 232, 234, 235, 240, 243, 245, 246, 252, 254, 256, 259, 260, 261, 262, 264, 268, 272, 277, 279, 281, 283
suedeză, 185, 279

limbi amerindiene, 121
celtice, 217
clasice, 19, 25
germanice, 4, 19
Indo-europene, 19, 124, 217
romanice, 4, 19, 25, 28, 156, 176, 191, 192, 197, 201, 209, 231, 235, 258, 284
semitice, 279
slave, 66, 209 lexem, 101 – 102, 142 lexematică, vezi *semantică structurală* lexic, 67, 84, 85, 137, 142, 143, 147, 154 – 155, 161, 171, 242
al metalimbajului, 254 – 255 lexicologie, 85 – 86, 87, 93, 136, 214
structurală, vezi şi *lexematică* lege:
„De necesitate” (sau naturală).
23, 31 – 32, 52 – 53, 54, 78 lingvistică, 32 – 33 legitatea internă a faptelor culturale, 52 – 53 fonetică, 39 libertate, 51, 52, 53 lingvistică, 249 – 250 lumea libertăţii, 51, 53 limite funcţionale, 66, 67, 181 lingvistică:
actuală (sau „modernă”), 1 – 18.
55 – 80, 100, 238
americană, 56, 102, 123 – 124, 127 antropologică, 122, 126 aplicată, 69 comparată, 19 a limbilor, 105, 239 a textului, 138, 23*8, 241 – 24*4, 247.
261
a vorbirii, 13*8, 239 – 24*0, 254 comparativ-istorică, 3, 4, 5, 10
11, 15 descriptivă, 4, 10, 15, 124 – 125.
136, 137 diacronică, 5 europeană, 55 – 56, 102, 123 – 124.
127
genealogică, 2
generală, 3, 11, 40, 48 – 49, 79 geografică, 2
Istorică, 2, 3, 4, 5, 15, 19, 124 indo-europeană, 19 romanică, 20, 127 sincronică, 5 „sistemică”, 120 – 121

sociologică, 60 spaţială, vezi *neolingvistică „*statică”, 110 structurală, bl-62, 97, 105, 127.
134, 279 teoretică, 5, 15
Indice de termeni
295
tipologică, 2
„Tradiţională”, 1 – 3, 6, 24 – 33, 70.
82, 100, 103, 238 literatură, 247 – 248, 261 locuţiune, 251, 252, 260 logică, 7, 14, 16, 204
a limbajului, 204
Marrism, 61, 85, 86, 118 marxism (în lingvistică), 86 materie, 88 *meaning*, 62, 86, 92, 132
vezi şi *desemnare* mentalism, 130 – 131 metaforă, 61, 246, 253 metalimbaj, 7, 100, 25*0, 254 – 255* metodă, 20, 62, 73, 93 – 94
analitică, 158
comparativă, 3
distribuţională, 126
Istorico-critică, 4 monem, 114 morfem, 101 – 103, 108, 115, 124, 142.
162, 262
morfofonemică, 86 – 87 morfologie, 87, 128, 227
vezi şi *gramatică „constituţională”*.
Naturalism, principiul naturalismului, 2*1, 23*
*2*4, 30 – 33 necesitate, 23, 50, 51
lumea necesităţii, 50 neogramatici, 16, 18, 19 – 20, 55, 56.
166
neohumboldtian, curentul, 85 neolingvistică, 74 – 76 neutralizare, 155, 210 – 211, 213, 214 principiul neutralizării, 16*0, 197*
211
vezi şi *logica limbajului, opoziţie neutralizabilă, termen* nivel (de limbă), *266 – 26*7, 268, 269.
273 – 274 niveluri:

de structurare gramaticală, 127, 144 – 146, 147, 155, 156, 260 – 261
de conţnut lingvistic, *245 – 247* de gramaticalitate, 275 ale limbajului, vezi *limbaj* de unităţi funcţionale, *214 – 215*.
216
nomenclatură, *253 – 254* nume:
comune, 30, 240 de acţiune (sau verbale), 217 proprii, 30, 103, 224, 240 normă, 115
a limbii, 27*6, 279 – 28*0, 281 – 284 de probabilitate (în ştiinţele culturii), 53, 54 „normă" exemplară, 110 norme spaţiale (*norme areali*), 74 – 75
Obiectivitate ştiinţifică, 50, 91 – 92.
187 – 189
omofonie, 96, 16*1, 170 – 17*5, 189, 278 omogenitatea limbii, *265 – 266* onomasiologie, 60, 133 opoziţie, 106, 117, 144, 149, 196.
197, 268 directă, 187 distinctivă, 83, 194, 197 – 211, 259.
275, 276, 281 neutralizabilă, 201 principiul opoziţiei, 15*9, 187 – 195*
Paradigmă, 119, 122, 13*7, 140 – 143, 144 – 14*6, 147, 149, 150, 152, 156, 157, 161, 198, 2 ll-213, 215, 219, 221, 223, 224, 226, 227
Curs de lingvistică generală de paradigme, 193
de sintagme (sau sintactică), 147.
156 – 157 fonică, 149 lexicală, 145 – 146, 212 paremiologie, 261 *parole*, 9, 10, 115, 276 părţi de propoziţie, 25, 171, 232.
253 – 254, 255 *pattern*, 122, 151 *performance* (în gramatica transformaţională), 9, 132 perifrază lexicală, 262 planuri de structurare ale limbii funcţionale, *275 – 276, 279 – 284* plerem, 89, 115 – 116 plerematică (pleremică), 89, 114 polisemie, 153 – 154, 161, 168 – 175.
278

vezi şi *omofonie*, *sincretism* poziţie sintagmatică, 138 – 139, 141.
143, 149 – 150, 172 pozitivism, 16, 20, 24, 35, 42, 51, 55
56, 57, 71 în lingvistică, 24 – 33 principiul pozitivismului, *20* – *22* pragmatică, 14 proverb, 252 – 253, 259, 261 psiholingvistică, 138 psihologie, 21, 39 – 40, 45, 92 – 93 a popoarelor, 123 vezi şi *Gestaltpsychologie*
Referinţă, vezi *desemnare* reflexivitate:
gramaticală, 179
planuri ale reflexivităţii, 41 regularitate, 161
relaţie, 43 – 44, 46, 60 – 62, 71, 72, 76, 91, 190
asociativă, 116, 119, 136 – 137, 138, 251
În absentia, 136, 142
În praesentia, 136 paradigmatică (şi opozitivă).
11*6, 14*0, 142, 147 – 148 sintagmatică, 119, 136, 13*8, 140*.
142, 147 – 148
relaţii:
Între paradigme, 219, 220 – 227, 230, 231
formale, 45 – 46
funcţionale, 61, 71
gramaticale, 229, 231 relativism lingvistic, 126 restricţie (în uz), 224, 226 retorică, 14
Saussurianism, 112 – 113, 138!
schimbare: s lingvistică, 4, 31 – 32, 73, 79, lll-112, 113
fonică, 31 – 32, 79, 111 semantică, 67 selecţie, 138, 140
vezi şi *axă paradigmatică*, *paradigmă* semantem, 101 – 102 ti semantică, 86, 93, 96 >în distribuţională, 126 structurală, 85, 116, 156 structural-diacronică, 67 generativă, 134 semasiologie, 133 semnificat, 6 – 7, 53, 64, 66, 91 – 98, 102, 115, 119, 121, 122, 125, 129 – 131, 15*3, 16*0, 161, 162, 169 – 170, 183 – 184, 203 – 204, 204 – 205,

211, 23*4, 246* – *24*7, 250, 252 – 253, 254 categorial, 93, 102 contextual, vezi *accepţie* de vorbire, vezi *accepţie* gramatical, 93, 198, 227, 228 ontic, 146 sintactic, 146
Indice de termeni
297
unic, 173, 174, 175
unitar, 130, 15*9, 173* – *18*1, 204.
224, 226
semnificam, 6 – 7, 64, 97, 115, 143, 146, 147, 15*3, 16*0, 161, 245 – 247, 280 – 281
semn lingvistic, 190, 237, 246, 247 sens, *246, 247* – *248, 250* simbol, *19*0, 247 – 248 sincretism, *161, 2 ll-21*3, 215, 221
sintactic, 212 – 213, 221 sincronie, *22* – *2*3, 17 – 18, 72 – 76, 77 – 78, 106, 110 – 111, 113, 123, 25*0, 257* – *25*8, 268 sinfazic, vezi *omogenitatea limbii* sinonimie, 16*1, 169* – *17*0, 173, 189.
278
„Cognitivă”, 129, 130 sinistratic, vezi *omogenitatea limbii* sintagmă, *14*0, 141, 143, 149, 262 de sintagme, 140 fonică, 150 sintagmatică, 149 sintaxă, 86, 87 structurală, 149 funcţională, 156 logică, 14
„Superioară”, 130, 151, 156, 228 sinteză, 132, 135, 158
vezi şi *gramatică sintetică* sintopic, vezi *omogenitatea limbii* sistem, 46, 119 – 120, 122, 151, 160 al limbii, 28, 111, 115, 193, 275.
276, 280 – *284* de reguli, 132 de relaţii, 43 de semne, 115, 132 lingvistic, 54, 63 – 64, 67, 68, 73, 78 – 79, 82, 105, 108, 128, 266 principiul sistemului, vezi *structură*, vezi şi *subsistem* sistematicitate, principiu al, 15*9, 195* – *197*
situaţie, 13, 66, 96, 166, 223, 239
240, 244 *slang*, 274
sociolingvistică, 60, 126 – 127 solidaritate expresie-

conţinut, 160
161, 168 – 170, 173, 181, 188 solidaritate sintagmatică, 143 specificare, 144 *standard theory* (în gramatica transformaţională), 86 stare de limbă, 5, 32 – 33, 72, 73, 75
76, 257, 258
„Stare de lucruri", principiul stării de lucruri, vezi *esenţialitate statică* statistică, 283 stil, 13, 267
de limbă, *266 – 26*7, 268, 273, 274 direct (şi indirect), vezi *discurs direct* (şi *indirect*) stilistică, 61, 74, 84 structuralism, 61, 73, 74, 78, 83, 8*7, 104 – 12*8, 129, 131 – 134, 150 – 151, 15*4, 157 – 15*8, 193, 205, 217, 253 „asemăntic", 131 diacronic, 112 – 113 european, 106 – 121, 122, 124, 125.
127, 131, 151, 155, 197 funcţional, 130, 193 englez, 118 – 121
nord-american, 102, 106, 116, 11*8, 121 – 12*7, 151, 155, 159, 245
rus şi sovietic, 118 principiile structuralismului, *159 160* structură, 43, 71, 103, 11*9, 13*6, 150
151 combinatorie, 119, 140, 148, 151.
152
a limbii, 137, 158, 233, 250, 26*7, 276 – 279*
298
Curs de lingvistică generală de adâncime, 61, 87, 101, 129 – 130, 130, 133, 134, 152, 221 – 222 „de suprafaţă", 61, 87, 130, 133.
252
externă, 193, 276 lingvistică, 2 – 3, 61, 68, 105, 269.
275
paradigmatică (sau „internă"), 136, 137, 146, 147, 149 – 151, 193, 276 semantică, 13*4, 14*0, 146, 151.
153 sintagmatică, 119, 120, 13*6, 140*.
148 – 149, 150 – 153 principiul structurii, *39 – 4*0, 46.
60 – 62 vezi şi *principiul „antiatomismului"*

structurare sistematică, vezi *sistematicitate* studiu:
empiric, 21 – 22, 2*6, 40 – 4*3, 62 – 63 genetic, 47 – 48 istoric, 47 – 48 sunet (al limbajului), 24 – 25, 58, 77.
97 – 98, 108 subcategorizare, 154 subdistincţie, 20*8, 213 – 214* subordonare, 135, 145 subsistem, 182, 195, 197, 200 substrat, 4, 19
substanţă, 44, 46, 63, 71, 76, 88 – 89, 90 – 91, 97 – 99, 112, 115, 188, 189
a conţinutului, 88, 91 a expresiei, 88, 91 fonică, 71, 88 semantică, 64, 71, 89 principiul substanţei, 21, 22, 27
28, 44, 46 superstrat, 4
Şcoala:
de la Copenhaga, 10*6, 114 – 116*
de la Geneva, 106 – 10*7, 112 – 113*
de la Leningrad, 118
de la Moscova, 118
de la Praga, 97, 100, 10*6, 110*
*11*3, 116 – 117, 228, 229 de la Yale, 125 şcoli saussuriene, 106 – 118 ştiinţă, 23, 41, 49 – 50, 52, 92, 94 – 95.
100
a literaturii, 20, 40, 48 „generală”, 40, 48, 49 vezi şi *obiectivitate ştiinţifică* ştiinţe:
ale culturii (ale omului, culturale), 16, 33, 4*1, 49 – 5*4, 55, 78 – 80, 92, 95 ale naturii (naturale), 23, 31 – 32.
41, 45, 49 – 51, 53 – 54, 55, 78 matematice, 50, 51 vezi şi *cultură*
Tehnică, 52
a vorbirii, 9, 233 – 234, 236, 238
239, 275 istorică, 239 idiomatică, 275 – 276 „liberă”, 25*0, 258 – 25*9, 275 universală a limbajului, *239 – 240* teleologie, lll-112 teorie, 22, 2*6, 40 – 4*3, 247 a literaturii, 244 a limbajului (sau lingvistică), 5, 6, 22, 24 – 25, 29 – 30, 40, 48, 62 – 63, 79, 247, 255 a semnului, 113
gramaticală, vezi *gramatica generală* termen, 264

caracterizat (sau marcat, pozitiv, intensiv) necaracterizat (sau
Indice de termeni
299
nemarcat, negativ, neutru, extensiv), 154 – 15*5, 200 – 203* generic, 207 – 208, 210 – 211
terminologie, 100 – 104, 124, 125, 131, 150
text, 60 – 61, 67, 124, 14*5, 236 – 23*7, 241 – 244, 246, 259 – 260, 261 – 262
vezi şi *discurs*, *lingvistica textului*, *sens* tip lingvistic, 54, 111, 123, 27*6, 283 – 284*
tipologie, 68, 85, 110, 284
traducere, 184 – 185, 211, 23*0, 241 – 244*
transformare, 129, 133, 135, 159.
216 – 226, 231 – 232, vezi şi *echivalenţă în desemnare*
Unităţi de limbă (sau funcţionale), 27, 63, 68 – 71, 88 – 91, 97, 112, 115, 120, 131, 133, 139 – 140, 146, 151 – 152, 153 – 154, 15*7, 161 – 17*3, 187 – 216 (passim) de conţinut, 167 – 170, 183, 191 fonice (fonematice), 58, 182 segmentale, 120, 125 sintagmatice, 140 suprasegmentale, 120, 125 universal, nivel, vezi *limbaj*, *tehnica universală a limbajului* universaliile limbajului, 39 universalitate, 2*1, 36 – 3*9, 40, 42, 48.
79, 100
a faptului individual, *36 – 3*9, 58 – 60, 63
uz:
stilistic, vezi *valoare expresivă* lingvistic, 13, 61, 89 – 90, 98, 115, 176
utterance, 119
vezi şi *act lingvistic*, *enunţ*
Valoare:
de limbă, 27, 59, 64, 66, 70, 204.
206 expresivă (sau stilistică), bl-62.
176 – 178, 206 – 207, 222 variaţie semantică, *173 –*

175 variante, 70 – 71, 10*2, 162 – 16*8, 169.
182, 193 facultative, *163* fonice, 70 obligatorii, 11*5, 16*3, 193, 380
381
semantice, 7*2, 164 – 16*7, 175, 176 varietatea limbii, *263 – 265* diafazică, 26*3, 265 – 266* diastratică, 26*3, 264 – 26*5, 266.
273 diatopică, *26*3, 265, 266, 277, 269.
272, 273
vezi şi *arhitectura limbii* verb, 70, 180, 232 (a) vorbi, 9 – 11, 27, 138, 165 – 167 „a vorbi în general”, 236 – 237 vezi şi *activitate lingvistică*
Wellerism, 261
Zonă de variabilitate: fonică, 66
semantică (sau „zonă de semnificaţie”), 66 – 67, 173 – 174, 175 – 176
funcţională, 201 *Zwischenwelt*, vezi „interunivers”.

INDICE DE AUTORI

Abercrombie, D., 120
Augustin, Sf., 7, 254
Alarcos Llorach, E. – 112, 114, 117
Allen, W.S., 120
Alonso, A., 8, 112
Apokmius Discolus, 12
Apresjan, în D., 118, 288
Arens, H., 288
Aristotel, 6, 11, 12, 36, 38, 174
Ascoli, G.I., 19
Aulus Gellius, 11
Bally, Ch., 8, 14, 111, 113, 114, 135.
136, 137, 285 Banfi, A., 43 Bartoli, M., 74, 285 Baudouin de Courtenay, J., 107, 108.
111, 118, 123 Bazell, CE., 120 Bello, A., 8, 18 Benni, T., 108
Benveniste, E., 12, 18, 117, 285 Bergson, H., 16

Bertoni, G., 74 Bierwisch, M., 129 Bloch, B., 126
Bloomfield, L., 56, 73, 91, 92, 93, 106, 109, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 155, 254, 285 Boas, F., 121, 122, 123, 155 Boethius, S., 11 Bolelli, T, 288 Bolinger, D.D., 127, 287 Brentano, F., 36 Br. ndal, V, 114, 155, 285
Brugmann, K., 19 Brunetière, F., 23 Bühler, K., 112, 285 Burger, A., 112, 113 Buyssens, E., 117
Cârnara, J. Mattoso, 122, 287 Cantineau, J., 112 Carnap, R., 14 Cassirer, E., 16, 44, 51 Catalan, D., 117
Chomsky, N., 9, 56, 127 128129 130, 131, 133, 134, 135, 169, 285 Christmann, H.H., 80 Comte, A., 23
Coseriu, E. (Coşenu, E), 8, 32, 60, 128 155, 191, 239, 242, 250, 257, 285, 288 Couturat, L., 217 Croce, B., 16, 56, 80
Delbrück, B., 19
Descartes, R., 134, 13S
Diderichsen, P., 114
Dilthey, W., 16, 51
Dinneen, F.P., 288
Dittrich, O., 9
Dubois, J., 127
Ducrot, O., 288;
Dufriche-Desgenettes, A., IU»
Elia, S.
Indice de autori
301
Fischer-l. rgensen, E., 114, 288
Flydal, L., 116, 263, 276
Fodor, J.A., 152
Fourguet, J., 117
Frei, H., 114
Fries, Ch. C, 112, 113, 114
Gabelentz, G. von der, 8, 9, 10, 14, 15, 107, 109, 123, 135, 158, 159 Gardiner, A.H., 286 Garvin, P., 127 /
Geckeler, H., 85, 155 Gentile, G., 249 Gleason, H.A.,

127, 128, 287 Godel, R., 112 Gougenheim, G., 117 Greenberg, J.H., 126 Greimas, A.J., 116 Groot, A.W. de 117 Guillaume, G., 84, 116, 129 Guiraud, P., 136, 138
Haas, M., 125
Haas, W" 120
Hall Jr., R.A., 127
Halliday, M.A.K., 120, 121, 286
Hammarstrom, G., 117
Hamp, E.P., 127
Hanslick, E. – 45
Harris, J., 4, 18, 12, 18
Harris, Z.S., 94, 127, 129, 130, 133.
269, 286 Haugen, E., 127 Havet, L., 108 Havrânek, B., 110 Hegel, G.W.F., 10, 14 Heidegger, M., 44 Heilmann, L., 117, 129 Herculano de Carvalho, J.G., 117 Heyse, K.W.L., 18 Hill, A.A., 126, 287
Hielmslev, L., 87, 88, 90, 100, 109, 114, 115, 116, 155, 286
Hobbes, Th., 12
Hockett, Ch. F, 126, 128, 286
Hoenigswald, H.M., 127
Hoijer, H., 125
Holt, J., 114
Householder, F.W., 127
Humboldt, W. von, 15, 68, 109, 110.
123, 134, 135, 236 Husserl, E., 16, 36, 41
Ivanov, V.V., 118
Jakobson, R., 12, 69, 109, 110, 111, 112, 114, 118, 125, 286
Jespersen, O., 109, 135, 217, 286
Jones, D., 77, 108, 109, 118, 119, 123, 155, 269
Joos, M., 126
Kant, I., 51 Karcevskij, S., 110 – 113 Katz, J.J., 152 Kruszewski, M., 107, 108 Kuryiowicz, J., 116, 135, 218, 286
Labov, W., 127 Lamb, S.M., 128, 286 Larochettee, J.,

117 Lizaro Carreter, F, 117, 287 Lepschy, G.C., 288 Leskien, A., 19 Lockwood, D., 128 Lomazzo, G.P., 45 Lyons, J., 120, 287
Madvig, J.N., 109
Maiorescu, T, 109
Malinowski, B., 119
Malmberg, B” 116, 244, 286, 288
Mariner Bigorra, S., 114
Marr, N. Ja., 86, 118.
Martinet, A., 8, 79, 117, 127, 286
Marty, A., 109
Masaryk, T.G., 110
Mathesius, V., 109, 110 – 111
Matore, G., 136, 137
McIntosh, A., 120
Meillet, A., 20, 26, 32, 132, 286
Mel Cuk, A, 118
Meyer-Lubke, W., 20
Michelena, L., 117
Migliorini, B., 30
Moignet, G., 116
302
Curs de lingvistică generalii
Moulton, W.G., 127 Mukafovsky, J., 110 Nebrija, A. de 107 Nida, E.A., 125 Noreen, A., 109
Oliveira, F.de 107 Osthoff, H., 19
Pagliaro, A., 77, 78, 242, 286
Palmer, F.R., 120
Păijini, 5
Passy, P” 108, 118, 123
Paul, H., 57, 108, 286
Pedersen, H., 288
Pike, K.L., 125
Pilch, H., 127
Pisani, V, 76, 286 – 287

Polivanov, E.D., 118, 155
Prozig, W., 135, 218, 287
Pottier, B., 117, 287
Quirk, R., 120
Reformatskij, A.S., 118 Rickert, H., 16, 51 Robins, R.H., 120, 287 Rodríguez Abrados, E, 117, 288 Rubio, L., 117 Ruwet, N., 128
Sánchez Ruiperez, M, 117, 203
Sapir, E., 56, 58, 106, 122, 123, 125, 126, 131, 155, 287
Saumjan, S.K., 118, 287
Saussure, F. de 6, 7, 8, 9, 10, 11, 19, 29, 55, 56, 71, 88, 100, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 123, 124, 136, 137, 164, 192, 238, 251, 276, 278, 287
Şcaligero, G.C., 11, 12
SCerba, L.V., 108, 118
Schleicher, A., 19, 31
Schottel, J.G., 12
Schuchardt, H" 287
Sechehaye, A., 8, 111, 112, 113, 135
Seiler, H.J., 127
Skalicka, V, 110 Sommerfelt, A., 60, 117 Spang-Hanssen, H., 114 Stalin, J.V., 86 Steinthal, H., 15, 109, 123 Swadesh, M., 125, 126, 155 Sweet, H., 108, 118, 123
Taine, H., 31 Tesniere, L., 149 Thomsen, V., 288 Thun, H., 262 Thurot, F, 8, 18 Togeby, K., 114 Trager, G.L., 126
Trier, J., 85, 117 t
Trnka, B., 110, 118.
Trubetzkoy, N.S., 110, 111, 123, 155, 287.
Twaddell, W.F., 127, 155
Uexkiill, J. von, 45
Uhlenbeck, E.M., 117;
Uldall, H.J., 114

Vachek, J., 110
Valin, R., 116
Vendryes, J., 287
Vico, G.B., 51, 52
Vidossi, G., 74.
Vives, J.L., 133»:
Vogt, H., 116
Vossler, K., 80, 287.
!
Wackernagel, J., 25, şi Wartburg, W.von, 288
Weinrich, U., 127; Weinreich, H., 117
Weisgerber, L., 85, 117, 287 II Weiss, A.P., 92
Wells, R.S., 126
Whorf, B. Lee, 125. \ Wijk, N.van, 112
Windelband, W, 16, 51
Wintelor, J., 108; ş
Winter, W., 127 *j*
Wittgenstein, L., 237» i
Wundt, W, 123;
CUPRINS
Preliminariile editorului italian... vi
NOTA PRELIMINARĂ... Vii
Cuvânt înainte *de Mircea Borcilă*... xi
Abrevieri... XVI
Capitolul I. *Premise istorice ale lingvisticii moderne*... 1
Capitolul II. *Ideologia pozitivistă în lingvistică*...17
Capitolul III. *Antipozitivismul*...35
Capitolul IV. *Lingvistica între pozitivism şi antipozitivism*...55
Capitolul V. *Unitatea şi diversitatea lingvisticii actuale*...81
Capitolul VI. *Structuralismul*...105
Capitolul VII. *Principiul funcţionalităţii*...157
Capitolul VIII. *Opoziţie, sistematizare şi*

neutralizare...187
Capitolul IX. *Transformările*...217
Capitolul X. *Creativitate şi tehnică lingvistică*. *Cele trei niveluri ale limbajului*...233
Capitolul XI. *limba funcţională*...249
Capitolul XII. *Sistem, normă şi tip*...275
Bibliografie...285
Indice de termeni...289
Indice de autori...300
Editura ARC, str. G. Meniuc nr. 3, Chişinău Tel.: (3732) 73.53.29, 73.36.19. Fax: (3732) 73.36.23
E-mail: cedbirsamoldent.md
Difuzare: Societatea de Distribuţie Carte pro *Noi*, str. Alba-Iulia nr. 23/1 Tel.: 516817, 515749; e-mail: librmnc.md
Ministerul Culturii.
Departamentul Activităţi Editoriale, Poligrafie şi Aprovizionare cu Cărţi.
Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”, str. Florilor nr. 1, Chişinău
Corn. nr.
CZU 801 (075.8) C73